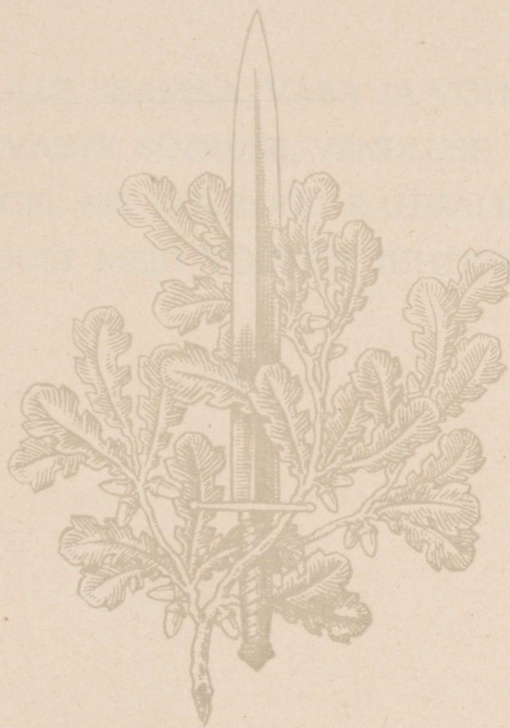

EESTI TALLINNA
KAARDIVÄE LASKURKORPUSE
VÕITLUSTEE

A-15729

#87.
568

EESTI TALLINNA
KAARDIVÄE LASKURKORPUSE
VÕITLUSTEE

RK

»POLIITILINE KIRJANDUS«

TALLINN 1945

ESTI TALLINNA

KAARDIVAE LASKURKORPUS

TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU

AU SULLE, ISAMAA, VABA JA VÖITMATU,
RAHVASTE SÖPRUSE, VENDLUSE MAA!
KÖRGEL ME NÖUKOGU RAHVALIPP LEHVIGU,
VÖIDULT MEID VÖIDULE JUHTIGU TA!

SAATEKS

Kui 1941. a. hitlerlik Saksamaa alustas äraandlikul kombel sõda Nõukogude Liiduga, siis tundis ka eesti rahvas ennast kohustatud olevat sellest kõigi jõududega osa võtma. Sakslased olid eestlaste põlisvaenlased. Kaugemas minevikus, kasutades oma jõudude suurt üleolekut, olid nad meie esivanemad orjastanud ja neid paljude sajandite vältel raskesti rõhunud. Ka nüüd, sõja esimestel kuudel, pärast lühikesi vabaduse päevi nõukogude võimu ajal, nad olid uuesti vallutanud Eesti ja pannud siin maksma oma hirmuvalitsusliku korra.

Ent nüüd, suures võitluses koos teiste Nõukogude Liidu vennalike rahvastega võimsa Punaarmee ridades, oli saabunud aeg alatiseks vabaneda sakslastest. Selleks hakati organiseerima oma jõude. Nõukogude valitsuselt saadi 1941. a. lõpul luba asutada Punaarmee eesti rahvusväekoondisi. 1942. a. jaanuaris pandi alus esimestele väeosadele ja sama aasta septembrikuu lõpul moodustati Eesti Laskurkorpus.

Seltsimees Stalini isalikul hoolitsusel ja bolševike partei, eriti aga Eestimaa K(b)P Keskkomitee ja ENSV valitsuse alatisel toetusel ja abil kasvas ning tugevnes Eesti Laskurkorpus. Rikkalikult varustatud, relvastatud piisavalt moodsaima sõjatehnikaga ja saanud põhjaliku poliitilise ning lahingulise ettevalmistuse, siirdus ta 1942. a. lõpul Kalinini rinde juhataja käsutusse.

Siitpeale tegelikult algabki Eesti Laskurkorpuse võitlustee.

Velikije Luki, Nevel, Novosokolniki, Nasva, Narva, Eesti vabastamise lahingud ja Kuramaa tähistavad seda rasket teekonda täis ohte ja pingutusi, aga ühtlasi ka täis saavutatud võitude sära.

Korpuse pikad ning väsitavad rännakud 1942. a. lõpul läbi sügava lume ja tormi Kalinini rinde teil, sakslaste raevukate rünnakute tagasi-paiskamine detsembrikuu lõpupäevade paksus udus ja pilkastel öödel Alekseikovo rajoonis, nädalaid vahetpidamata väldanud visad võitlused Velikije Luki pakases ja tuisus, öösiti põlevate majade kumavas valguses, pingerikas, hoogne ning hoolas lahingutreening õppeväljakutel Toropetsi—Andreapoli ja Kingissepa rajoonis, vaenlase kaitse läbimurdmine Emajõe ja võidukäik läbi Eesti ühes Tallinna vabastamisega, raevukad

võitlused Sõrves hilissügisestest vihmavalangutes ja kõledates meretuultes, lahingud Kuramaa metsades ja soodes algava kevade läbipääsmatu pori ja märjaga, lõpuks vaenlase tingimusteta allaandmine, saabumine tagasi koju, ja korpusele kaardiväekoondise austava nimetuse andmine — kõigest sellest jutustab käesolev raamat.

Ta näitab, et sel võidukal lahingute teel meie Eesti Laskurkorpus võitles vapralt ning täitis auga ja väarikalt oma ülesande; koos teiste võidukate Punaarmee osadega on ta purustanud hitlerlike anastajate armeed ja jäävalt vabastanud saksa orjastajaist ning rõhujast Nõukogude Eesti.

Eesti isad ja emad võivad olla uhked oma poegadele ja tütardele, kes Eesti Laskurkorpuse ridades võtsid osa nendest suurtest vabastamislahingutest. Oma julgusega, mehisusega, ohvrimeelsusega ja patriotismiga need korpuse võitlejad võivad olla jäävalt eeskujuks meie kasvavale noorsoole ja tulevastele põlvetele.

Ent käesolev raamat, tähistades Eesti Laskurkorpuse 3. aastapäeva, on suuteline andma lugejaile vaid üldist pilti korpuse elust, tööst ja saavutustest tema võitlusteel. Ta on koostatud lühikese ajaga, arvestades piiratud lehekülgede arvu, ja suurelt osalt kirjutatud veel pingelisel ning rahutul lahingute ajastul, nii-öelda „põlveotsal“, ja peamiselt väekoondiste sõjategevuse päevaraamatute kirjutamiseks kasutatavail andmeil.

Tallinna Eesti Kaardiväe Laskurkorpuse täielik ajalugu jääb seepärast tulevikuks, kui on suudetud lõplikult koondada ja põhjalikult läbi töötada kõik seda küsimust käsitlev rikkalik kirjavara.

Kaardiväe kindralleitnant
LEMBIT PÄRN

28. augustil 1945

EESSÕNA

Asudes Eesti Tallinna Kaardiväe Laskurkorpuse komandöri kaardiväe kindralleitnandi L. Pärna ülesandel ja tema poolt antud juhistel selle raamatu koostamisele, ilmnes juba töö alguses, et selle ülesande täitmiseks ei piisa ametlikest dokumentidest, nagu väekoondiste sõjategevuse päevikud, korpuse staabi osakondade ja väekoondiste kirjakogud jne. Tekkis tarvidus hankida täiendavaid materjale, eeskätt lahinguis kõige rohkem silmapaistnud ohvitseride ja sõdurite kangelastegude kirjelduste, võitlejate isiklike läbielamuste ja mälestuste näol.

Selle töö paremaks kordaminekuks aitasid tõhusalt kaasa, andes raamatu koostajale kasutada vastavasisuliselt materjale: sm-d: A. Lõoke, F. Roose, V. Jakovlev, G. Želnin, E. Paul, V. Vörk, A. Green, N. Vanaselja, A. Tamm, H. Lio, P. Kiljako, P. Kuusberg ja V. Uiho. Peatüki „Poliitiline ettevalmistus“ on lõplikul kujul kirjutanud sm. P. Izmestjev.

Käsikirja korraldamisel, ümberkirjutamisel ja trükivalmis seadmisel olid tegevad sm-d H. Lessel, G. Dmitrijev, A. Ugand, M. Ülenurm, G. Külaots, R. Kaljumäe ja J. Allas.

Skeemide korraldamisel ja nende joonestamisel olid abiks sm-d R. Tennon, E. Rant ja F. Grodinski. Fotod sm. Akmolinskit, E. Lukinilt, R. Satelbergilt ja A. Vareltil.

Raamatut on käsikirjas lugenud ning andnud raamatu koostajale ja toimetajale juhtivaid näpunäiteid raamatu sisu kujundamiseks: kaardiväe kindralleitnant L. Pärn, kaardiväe kindralmajor J. Lukas ja kaardiväe polkovnik A. Pusta.

Kõigile neile avaldatakse siinkohal raamatu koostajalt ja toimetajalt lahkesti osutatud abi eest sügavaim tänu.

Raamatu ilmumine oli seotud kindla tähtajaga, mispärast aega selle koostamiseks ja toimetamiseks jäi vähe, siis võib raamatu sisus avalduda lünki ja ebatäpsusi. Nendest palutakse lugejaid lahkelt teatada raamatu koostajale ja toimetajale, et oleks võimalik vältida puudusi edaspidisel korpuse ajaloo uurimisel ja koostamisel.

Koostaja ja toimetaja

TAHAKSIN NÄHA, ET MU NOORUS-
AASTATE KAASMAALASED AUGA
NÄITAKSID LAHINGUVALJADEL OMA
OSKUST JA VAPRUST EESTI RAHVA
VABASTAMISEKS FAŠISTLIKEST OKU-
PANTIDEST. EESTI VÄEOSADE VÕIT-
LEJAIL OLGU AUKOHT PUNAARMEE
LAHINGUIS SAKSA ORJASTAJATE
VASTU!

M. Kalinini kirjast

TEIE PEATE ÕPPIMA JA SÕDIMA
NÕNDA, ET EESTI RAHVAL EI TU-
LEKS PUNASTADA OMA VÄEOSADE
PÄRAST, ET EESTI RAHVAS VÕIKS
UTELDA: MEIE SÕJAMEHED PÄÄST-
SID MEID SAKSA ORJASTAJAIST.

OLEN VEENDUNUD, ET EESTI VÄE-
OSAD TÄIDAVAD NEILE ANTUD
ÜLESANDED NII, ET NEIST SAAVAD
KAARDIVÄEOSAD.

K. Vorõilovi kõnest

Kv. kindralmajor
J. Lukas

Kv. polkovnik
A. Pusta

Kv. kindralmajor
K. Aru

*Kv. polkovnik
V. Külaots*

*Kv. polkovnik
J. Luks*

*Polkovnik
A. Kanger*

*Kv. kindralmajor
K. Allikas*

*Kv. a.-polkovnik
A. Raud*

*Kv. polkovnik
O. Mullas*

*Kv. polkovnik
H. Lessel*

*Kv. polkovnik
S. Rezkov*

*Kv. polkovnik
R. Paavel*

*Kv. a.-polkovnik
A. Raadik*

*Kv. polkovnik
A. Feldmann*

*Kv. polkovnik
N. Trankmann*

*Kv. polkovnik
G. Kund*

*Kv. polkovnik
F. Paulmann*

*Polkovnik
E. Melts*

EESTI RAHVUSVÄEOSADE FORMEERIMINE JA SAATMINE RINDELE

21. juulil 1940 muutus Eesti rahva tahtel Nõukogude Sotsialistlikuks Vabariigiks, ja 6. augustil otsustas Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu Ulemnõukogu võtta Eesti Nõukogude Sotsialistlik Vabariik liiduvabariigina oma liikmeks. Samas koos ENSV Rahvakomisaride Nõukogu otsustas — otsuse jõustumisega kuulutamise päevast, s. o. 30. augustist 1940 — Eesti Rahvavägi ümber kujundada Punaarmee territoriaalseks laskurkorpuseks, andes tema üle Balti eri-sõjaväeringkonna vägede koosseisu.¹

1941. a. juunikuu lõpul, kui hitlerlikud saksa väed Nõukogude Liidule ootamatult ning äraandlikult kallale tungisid, siirdus ka Punaarmee Eesti Territoriaalne Laskurkorpus rindele, et koos teiste Punaarmee osadega võidelda sakslaste vastu. Lahinguis Porhovi, Dno ja Staraja Russa all eesti võitlejad ilmutasid suurt meelekindlust, visadust, vaprust ja surmapõlgust, lüües tagasi vaenlase rünnakuid ning takistades tema edasitungi Leningradi suunas, seega — koos teiste vägedega — andes võimalust sellele heroilisele linnale säästa aega enda seadmiseks kaitsekorda.

¹ „Rahva Hääli“ nr. 61, 30. augustil 1940.

Eestis moodustatud töölispolgud, hävituspataljonid ja partisanisalgad ilmutasid sõja puhkedes suurt mehisust, kangelasmeelt ja patriotismi lahinguis oma kodude kaitseks. Rindel teiste Nõukogude Eestit kaitsvate Punaarmee üksuste kõrval vapralt võideldes maale sissetunginud sakslaste vastu, eriti aga kaitstes meie pealinna Tallinna, osutasid nad oma sünnimaale unustamatu teene.

Nii mõnigi eesti mees langes neis raskeis ning veriseis lahinguis. Kuid ellujäänud jätkasid seda vihasemalt võitlust, mis tõotas lõplikku vabanimist saksa orjastajaist. Sest nüüd polnud eestlased enam üksi, nagu tihtigi varematel aegadel, silm silma vastu oma suurima vaenlasega. Sõbralikult abivalmis võitlesid nendega kõrvuti kõik teised Suure Nõukogude Liidu vennasrahvad ja võimas Punaarmee oma geniaalse juhi, sangarlikkude võitlejate ja kõige moodsama sõjatehnikaga.

See tõstis eneseusaldust ja kasvatas võitlusindu. Sest nüüd oli saabunud aeg vabaneda jäävalt sakslastest.

„Kõik, kes olid saksa verest, pidid surema.“ See oli vana kaasaegse krooniku sõnade järgi nende hüüdlauseks, kes 1343. a. vallandasid Jüriöö vabadusvõitluse. See sai eestlaste võitlushüüdeks Suures Isamaasõjas ja meie aja sõnades kõlas: „Surm saksa okupantidele!“

„Hitleril ei läinud korda purustada eesti rahva relvastatud jõude. Tänu bolševike partei ja Nõukogude valitsuse targale ning ettenägelikule juhtimisele õnnestus säilitada Eesti armee kondikava.“¹ „Nõukogude valitsus arvestas 1941./42. aasta sügise ja talve raskeil päevil eesti rahva soovi kõigi jõududega osa võtta saksa fašismi purustamisest ja lubas Punaarmee eesti rahvusväeosade ning -koondiste loomise.“¹

17. detsember 1941. a. oli selleks ajalooliseks suurpäevaks, mil seltsimees Stalin kirjutas alla käskkirjale esimese eesti rahvusliku väekoondise moodustamise kohta.

*

Alustatakse tegelikku formeerimistööd.

Punaarmee esimese eesti väekoondise hälli juures seisis EK(b)P KK sekretär sm. N. Karotamm, ENSV RKN esimees sm. A. Veimer, ENSV Ulemnõukogu Presiidiumi esimees sm. J. Vares ja teised meie EK(b)P KK ja Valitsuse liikmed, kes palju oma ajast pühendasid väekoondise loomisele ning kõigiti kaasa aitasid selle edasisele arenemisele ja kasvamisele.

Väekoondise formeerimisele seisis väga lähedal ja võtsid juhtivalt osa selle loomisest endine eesti kütipolgu komandör Kodusõjas, EK(b)P

¹ „Viis aastat Nõukogude Eestit“, lk. 84.

KK Sõjaväeosakonna juhataja, hiljem Tallinna Töölispolgu komandör polkovnik A. Kanger, ENSV kaubanduse rahvakomissar sm. H. Allik, EK(b)P KK kooliosakonna juhataja sm. A. Raud, kommunaalmajanduse rahvakomissar sm. A. Raadik, sm. N. Puusepp ja palju teisi, kes juhtivalt ja aktiivselt olid seisnud ka Nõukogude Eesti ülesehitamise eesotsas rahupäevil 1940./41. a.

Nagu kulutuli levis teade eesti rahvusliku väekoondise loomisest üle avara Nõukogude Liidu. Kõikjal tekitas see eestlaste hulgas suurt heameelt ja rõõmuelevust. Sajad ja sajad mehed ei kärsinud ootama jääda ametlikku kutset sõjaväeringkonnast, vaid alustasid viibimata sõitu esimese eesti väekoondise asupaika Kamõšlovi sõjaväelaagrisse, kus juba kees energiline tegevus väekoondise moodustamisel.

Kuid peagi on mehi koos nii palju, et üks väekoondis ei suuda neid vastu võtta. Ja nii kerkib päevakorrale teise eesti väekoondise loomise vajadus. Vastav käskkiri avaldataksegi 10. veebruaril 1942. a. ning uut väekoondist asutakse formeerima Tšebarkuli sõjaväelaagris, mis oma toreda looduse poolest on kaunimaid kohti ümbruskonnas.

Neis väekoondistes kohtasid jälle eesti rahva parimad pojad ja tütreid, kes eesti rahva põlise vaenlase, sakslastest maailmavallutajate surve all olid maha jätnud oma sünnimaa ning olid valmis andma kõik, et peagi tagasi pöörduda võitjatena ja vabastajatena okupatsiooni all ägavale isade maale. Siia oli kogunenud inimesi igalt tööalalt: töölisi, kalureid, talupoegi, nõukogude intelligentsi esindajaid, partei- ja nõukogude töötajaid. Siin oli mehi Punaväe endisest Eesti Territoriaalkorpusest, hävituspataljonide ja töölispolkude ridades ENSV kaitsmisest osavõtnuid, oli Isamaasõja rindeil lahinguis karastunud võitlejaid, komandöre ja poliit-töölisi, oli noori ja vanu, kutsealuseid ja mobiliseeritud.

Eesti väekoondistesse olid kokku tulnud kõik, kes olid jõudnud tõekspidamisele, et nõukogude korra süünd Eestis oli meie maa ja rahva majandusliku, poliitilise ja kultuurilise arenemise loomulik tulemus ja et võideldes hitlerliku röövarmee vastu, võideldes Nõukogude Eesti eest nad täidavad oma rahva eluõiguse ja vabaduse kaitsmise püha missiooni.

Väekoondiste koosseisus oli juba alguperioodil eestlasi 88,7%, Eestist päritolevaid venelasi 10,5% ja muid rahvusi 0,8%. See annab täie õiguse väekoondisi lugeda rahvuslikeks.

*

Sedamööda, kuidas edenes väekoondiste formeerimine, kerkisid kogu ulatuses päevakorrale väeosade ja allüksuste lahingulise ettevalmistuse ja kasvatuse küsimused.

„Mida raskem õppusel, seda kergem lahingus“, olevat tavatsenud öelda vana kuulus vene väejuht A. V. Suvorov. See tähendab, selleks, et võita lahingus vaenlast väikseima vere, vaeva ja kuluga, tuleb palju õppida ja õpetada.

Kui see aforism oli maksev Suvorovi ajal, millal võitlusvahendite valik polnud just suur ja nende konstruktsioon nüüdsega võrreldes oli kaunis algeline, siis seda rohkem on sel tähtsust meie päevil, millal sõjatehnika on suurel määral mitmekesistunud ja relvade ehitus muutunud tublisti keerulisemaks. Nii näiteks veel esimese Maailmasõja ajal 1914./17. a. oli jalaväepolgu relvastuseks ainult vintpüss, vähesel määral raskekuulipildujaid ja tehnilise sidevahendina peamiselt telefon. Praeguses jalaväepolgus aga on peale mitmesuguse konstruktsiooni ja kaliibriga püsside ning automaatrelvade veel erineva rauaõõne läbimõõduga suurtükke, miinipildujaid, mitmekesine side-, sapöör-, keemiaalane jne. varustus, mille kooskõlastatud rakendamine lahingus nõuab juhtidelt põhjalikke teoreetilisi teadmisi ja väga suuri praktilisi oskusi.

Vanasti, isegi veel 1914./17. a. sõjas, löödi lahinguid väga harva öösi; peamiselt päevalges ja selleks sobivatel lahinguväljadel või positsioonidel, mis tolle aja väejuhtide arvates olid kõlblikud lahingute pidamiseks. Äsjase Suure Isamaasõja tandrele peeti mõnda lahingut kuude kaupa, päeval ja öösi, hea ning halva ilmaga, igasugusel maastikul, kuni vaenlane oli sunnitud taanduma või ta hävitati. Selles sõjas ei tahtnud vaenlane loovutada jalatäitki maad ilma visa vastupanuta, vaid seda pidi temalt võtma võitlusega samm-sammult, kuigi sealjuures aeg ja koht polnud igakord sobivad lahingupidamiseks. Lõpuks, kui varemil aegadel olid sõjaväed võrdlemisi väikesearvulised, siis kaasaja sõdades viiakse lahingusse korraga miljoneid võitlejaid ühes arvuka ja keerulise sõjatehnikaga, mille kooskõlastatud teotsemine nõuab kõigi astmete juhtidelt kuni viimase reavõitlejani mitte ainult praktilisi oskusi, vaid ka põhjalikke teoreetilisi teadmisi.

Kõiki neid teadmisi ja oskusi saab omandada ainult püsiva õppimisega, peamiselt aga plaanikindla ja korduva harjutamisega olukordades ja tingimustes, mis seisavad võimalikult lähedal tõelisele lahingule. See nõuab aga palju aega, mida kunagi ei ole ega saagi olla küllalt selleks, et eeskujulikult õppida tundma sõjamehe keerulist, rasket ning ohtlikku tööd. Sest mida paremini juht ja reavõitleja teavad ning täidavad oma ülesandeid lahinguis, seda rohkem on neil eeldusi saavutada võitu ning säästa oma elu, vastasel korral aga ähvardab võitlejaid paratamatult kaotus ning hukkumine.

Niisiis juhi ja käsualuse, väekoondise, väeosa, allüksuse ja üksikvõitleja lahinguline ettevalmistus on neile võidu ning elu või kaotuse ja surma küsimuseks.

*

Eesti väekoondiste ohvitserid, seersandid ja reavõitlejad olid täiel määral teadlikud sellest algelisest ning käegakatsutavast tõest. Seejärel algas pingeline väljaõppe periood. Juba algusest peale osutatakse suurt tähelepanu kaadrite õpetamisele ja kasvatamisele. Juhtivale koosseisule: komandöridele ja poliitöölistele korraldatakse eriõppusi ja seminare. Nooremate komandöride õpetamine ja kasvatamine toimub polgu koolides ja väekoondise õppepataljonides. Kindla kava järgi viiakse läbi allüksuste väeosade ja väekoondiste taktikalised õppused, mille juhtimisest võtavad osa ka Uurali Sõjaväeringkonna ja Kaitse Rahvakomisariaadi esindajad, andes juhendeid nende teostamiseks.

Suure tõuke lahingulise väljaõppe alal annab Nõukogude Liidu esimese marssali sm. Vorošilovi külaskäik Kamõšlovi laagrisse 5. ja Tšebarkuli laagrisse 8. mail. Pärast ulatuslikumate taktikaliste õppuste jälgimist võttis marssal Vorošilov kokku senised saavutused lahinguõppe alal, arvustas, andis juhendeid ja juhtis tähelepanu veel esinevatele puudustele. Uhtlasi toonitas ta, et peab õppima ja sõdima nõnda, et eesti rahval ei tuleks punastada oma väeosade pärast, et eesti rahvas võiks ütelda: meie sõjamehed päästsid meid saksa orjastajaist. Sealjuures avaldas sm. Vorošilov arvamist, et eesti väeosad täidavad neile antud ülesanded nii, et neist saavad kaardiväeosad.

Väekoondised, innustatud neist marssali juhendeist, asuvad väljaõppe energilisele jätkamisele.

Juuli- ja augustikuu mööduvad suuremate taktikaliste õppuste tähe all. Laagreile lähemais ja isegi kaugemais metsades, nurmedel ja lagendikel organiseeritakse pealetungi-, kaitse- ja kohtamislahinguid ning jõe forsseerimist, sest Punaarmee võitleja peab olema ette valmistatud võitlusteks igas olukorras, peab võitjana välja tulema raskemaistki lahinguist.

Kuid pinev töö ei piirdu ainult lahingulise väljaõppega; samavõrra pööratakse tähelepanu ka poliitilise teadlikkuse arendamisele. Nõukogude aasta Eestis oli olnud liiga lühike selleks, et oleks suudetud sügavamalt tunda õppida nõukogude korda, marksismi-leninismi õpetust. Nüüd siis asutakse innukalt täiendama oma lünklikke teadmisi sel alal.

Paljud võitlejad õppisid alles siin mõistma sotsialistliku kodumaa ülesehitamise aluseid, stalinlike viisaastakute geniaalset mõtet, nende

täpsat ja suurejoonelist teostamist ning rohkeid tulemusi, nende tähtsust Nõukogude Liidu majandusliku ja sõjalise võimsuse loomisel.

Siin õpitakse tundma Üleliidulise Kommunistliku (bolševike) Partei ajalugu, õpitakse tundma seda, kuidas Nõukogude rahvail tuli võidelda maailma kõige esimese sotsialistliku isamaa ülesehitamisel, Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võitude kaitsmisel ja edasiarendamisel.

Murenevad veel paljudegi juures esinevad kodanliku korra ajast päritud eelarvamused; süveneb arusaamine nõukogude korrast, suureneb armastus ja lugupidamine selle korra kui ainuõiglase ja ainuõige vastu ning tugevneb tahe anda enesest parim selle korra kaitseks, selle taastamiseks okupeeritud ENSV-s, Nõukogude Liidule kallaletunginud vaenlase purustamiseks.

*

Kuid elu väekoondistes ei piirdunud ainult õppe- ja kasvatustööga. Igapäevasest pingelisest tegevusest hoolimata leidus küllaltki veel vaba energiat. Seda kasutati ära meelelahutuseks, eeskätt aga isetegevuseks ja kehakultuuri harrastamiseks.

Väekoondiste paljudes allüksustes ja väeosades tekib kunstilise isetegevuse kollektiive ja kehakultuurlaste rühmi, kes tõmbavad kaasa hulgaliselt ka teisi, viies niiviisi kunsti ja kehakultuuri võitlejate laiaesse hulkadesse.

Sellal kui ajutiselt okupeeritud Nõukogude Eestis võimutsesid saksa rõhujad, kui siin kitsenesid eesti kultuurilise eluavalduse ja loomingu võimalused, kõlasid Kamõšlovi ja Tšebarkuli laagris eesti rahvalaulud, rahvuslikuks raudvaraks saanud muusikapalad ning pealtvaatajate heakskiidu saatel esitatakse eesti rahvatantse. ENSV-st evakueeritud raamatukogud kustutavad võitlejate lugemis- ja endaharimise isu. Võitlejad tunnevad kogu tõsidusega kohustust hoida alles ja edasi arendada seda, mille säilitamine ja arendamine sakslaste poolt okupeeritud Eestis oli takistatud või keelatud.

Väekoondiste pidulikel puhkudel oli päevakavas paraadide ja ametliku osa kõrval alati ka kunstilise isetegevuse ja kehakultuurilisi esinemisi, mis enamasti võtsid massilise ulatuse, tõmmates kaasa võitlejaid spordiharjutustele, jooksukrossidele jne.

14. märts kujuneb esimesele väekoondisele ajalooliseks ja meelde jäävaks päevaks. Punasega kaetud ja pidulikult dekoreeritud laudade äärde astudes annavad võitlejad, komandörid ja poliitöölised oma punaarmeele vandetootuse. Sama sündmus leiab teises väekoondises aset augustikuus.

Õieti siit alates on Punaarmee Eesti Laskurkorpuse võitlejad täieõiguslikud kangelasliku Punaarmee liikmed.

Suure pidulikkusega mööduvad juunipöörde ja ENSV 2. aastapäeva pidustused. Nende päevade vastu on valmistatud varakult. Hoosad käed annavad juba niigi meeldivaile muldonnidele ja nende ümbrusele veel pidulikuma ning rõõmsama ilme. Samblikest, kähkidest, kividest, koha peal küllaldaselt ja mitmekesiselt leiduvaist värvimuldadest valmistatakse maitserikkaid kaunistusi ja loosungeid muldonnide katustele, sissekäikude ümber ja laagriplatsile.

Pidustuste haripunktiks kujunevad suurejoonelised miitingud, osavõtjaterohked spordivõistlused, sisuka kavaga kunstilise isetegevuse kontserdid. Esines esimese väekoondise meeskoor 1200 lauljaga leitnant Vahteri juhatusel. Meeskoori ettekanded võeti vastu kiiduavaldustega.

Kõigist neist pidustustest võtavad osa EK(b)P KK ja ENSV Valitsuse liikmed, elades kaasa väekoondiste pidulikele sündmustele sama andumusega, nagu nad olid kaasa elanud siiani ka väekoondiste loomistööle ja sellega seoses olevaile muredele.

*

Suurt hoogu annab väekoondiste tegevusele nii väljaõppe kui ka kunstilise isetegevuse ja kehakultuuri arendamise alal sõlmitud sotsialistlik võistlus, mis haarab nii üksikuid võitlejaid kui ka terveid väeosi. Tähtpäevadeks tehakse sotsialistliku võistluse tulemuste ulatuslikumaid kokkuvõtteid ning märgitakse parimad üksused ära punaste rändlippude annetamisega. Juba 1. mail oli teine väekoondis pingerikka ja hästiorganiseeritud töö ning silmapaistvate tulemuste puhul autasustatud punase rändlipuga. Esimese väekoondise väeosade vahelisel võistlusel kunstilise isetegevuse alal võitis punase rändlipu väekoondise sideväeosa.

Lippe saades andsid väeosa võitlejad lubaduse, et nad seda lippu ka edaspidi eduka tööga enda käes hoiavad. Nad täitsid antud lubaduse.

Sotsialistlik võistlus laieneb isegi väekoondiste vaheliseks ning hoogustab tegevust kõigil aladel.

Kuigi väeosad asuvad omaette laagreis, ei piirdu nende elu kaugeltki ainult laagriga. Juba varakult tekib kontakt kohalike elanikega ja süvenevad sõprussidemed nendega.

Esimese väekoondise osad peavad tihedaid sidemeid Kamõšlovi ümbruskonna külanõukogudega, võttes osa nende poolt korraldatud kunstilise isetegevuse õhtuist ja spordivõistlustest. Eduka osavõtu eest saavad väekoondise võitlejad rea tunnustuskirju.

1942. a. kevadel olid „Tõelga“ kullakaevurid kinkinud teisele väekoondisele väärtusliku puhkpilliorkestri, aidates nii väekoondise üle sel alal olemasolnud puudusest. Suve algul teevad väekoondise kunstilise isetegevuse kollektiivi liikmed külaskäigu kullakaevureile, pakkudes neile külakostiks kunstilisi ettekandeid, mille põhilisemaks osaks olid eesti rahvaloomingu palad. Ettekannete soe vastuvõtt ja külalislahked ning sõbralikud kullakaevurid jätavad meie võitlejaisse sügava mulje.

„Peale sõda hakkame ka meie kullakaevureiks,“ lausuvad külaskäigult tagasipöördunud vaimustatult oma seltsimeestele.

Augustikuus saab väekoondis kullakaevureilt juba teise kingi — punase lipu, mille üleandmine väekoondisele kullakaevurite delegatsiooni poolt kujuneb pidulikuks, ühtlasi aga ka sõprust arendavaks sündmuseks.

Kuid vastastikused suhted kohaliku elanikkonnaga ei piirdu ainult pidulike sündmustega. Kui sügisel vili põldudel valmib, on mõlema väekoondise võitlejad hulgaliselt abistamas lõikustöödel. Ühises rõõmsas ja tulusas töös tugevnevad sõprussidemed ning süveneb vastastikune arusaamine.

*

Vanad lahingute veteraanid hakkavad juba ilmutama kärsitust. Pinevalt jälgitakse sündmusi Suure Isamaasõja rindeil ja tuntakse kohustust anda neis heitlustes endagi panus Nõukogude kodumaa kaitseks. Ka need, kes varem polegi veel seisnud lahingute tules, on tulvil ootust ja tahet proovida oma jõudu vihatud sakslastega.

Varsti saabubki kauaoodatud aeg.

12. augustil 1942. a. teeb vahepeal esimese väekoondise komandöriks määratud kindralleitnant Lembit Pärn suurel paraadiväljakul teatavaks, et väekoondis on saanud käsu liikuda läände — rinde suunas.

Järgmisel päeval lahkubki Jelanski jaamast esimene ešelon, kattes vahemaa kuni Jegorjevskini mõne päevaga. Ja juba 21. augusti õhtuks on kogu väekoondis viinud lõpule koondumise Moskva Sõjaväeringkonna käsutusse.

Umbes kuu aega hiljem järgneb eelmisele ka teine väekoondis ja paikneb rõõmsasse Kolomnasse ning selle ümbrusse, läbides ligikaudu sama vahemaa nagu esimenegi väekoondis.

*

25. septembril 1942. a. organiseeritakse kaitse rahvakomissari ase-täitja käskkirjaga eesti väekoondistest Eesti Laskurkorpus. Korpuse

komandöriks määratakse kindralleitnant Lembit Pärn, tema asetäitjaiks: poliitalal — polkovnik August Pusta ja tagala alal — polkovnik Jaan Luks.

Uhtlasi määrati täiendavalt korpuse koosseisu: üks raskesuurtükiväe-osa, üksikud side- ja sapööriväeosad. Need üksused moodustasid nn. korpuse osad, allusid vahetult korpuse juhatusale ja olid määratud selleks, et korpuse komandör oleks suuteline nende abil edukamalt lahendama oma ülesandeid korpuse teiste osade juhtimisel lahingus.

Samal ajal moodustati korpuse juhatus ja staap. Staabiülemaks määrati kindralmajor Jaan Lukas ja tema asetäitjaks poliitalal polkovnik August Kanger. Ulejäänud korpuse juhatus ja staabi isikuline koosseis komplekteeriti diviiside arvel. Korpuse juhatus ja staap asusid korterisse tööstuslikku ning elavasse Moskva alusesse Kolomnasse Oka jõe kaldal.

Esimeseks ning tähtsamaks ülesandeks oli nüüd vastselt moodustatud korpuse staabi lõplik kokkusuobitlemine, tema varustamine kõige vajalikuga töötamiseks ja elamiseks, iseäranis aga staabi koosseisu määratud kõigi üksikute isikute ja osakondade liitmine tõhusaks tööaparaadiks korpuse komandöri ning staabiülema kätes, mida saaks raskusteta kasutada korpuse osade juhtimiseks lahingus.

Selleks korpuse komandöri kindralleitnant Pärna korraldusel ning tema poolt antud juhendi järgi staabiülem kindralmajor Lukas planeerib ja viib läbi uuestimoodustatud staabi isikulise koosseisuga rea individuaal- ja gruppõppusi — Punaarmee eeskirjade õppimise, sõjakirjanduse uurimise, loengute, kaardiharjutuste, staabitöö treeningu jne. näol. Ent peamist tähelepanu osutatakse sealjuures mitmesuguseile praktilistele staabitöö harjutustele maastikul, ühes lahingu olukorras kasutatavate side- ja juhtimisvahendite rakendamisega. On arusaadav, et selline treening nõudis nii õpetatavailt kui ka juhtidelt tõsist pinget, sest suurem osa uutest staabitöölolistest ei evinud kuigi suuri kogemusi oma uuel tegevusalal, kuna keegi neist polnud varem töötanud korpuse maastaabis.

Mis puutus korpuse staabi materiaalsesse varustamisse, siis sellel alal tuli ületada samuti küllalt suuri raskusi, kuna kõik tuli muretseda uuesti, sulepeast ja tindipotist alates. Ent leidlikkus, agarus ja värske, ülevoolav loomisind said siiski kõigest üle ja varsti võis staap materiaalse varustise poolest töötada juba kaunis rahuldavais tingimustes.

Rööbiti korpuse staabi treeningutega jätkusid taktikalised õppused väekoondistes. Samuti intensiivselt teostatakse poliitõppusi. Juhid ja juhitud, punaväelased, seersandid ja ohvitserid — kõik on innukalt ametis, et täiendada ja viimistleda oma sõjalisi teadmisi ja oskusi, võima-

likult paremini tundma õppida rasket ning ohtlikku sõjamehe tööd ja igati valmis olla eelseisvaiks lahinguiks, mis peavad lõpuks viima armsa Eesti — sünnimaa vabastamisele saksa anastajaist.

Ilusate päikesepaisteliste sügisilmadega arenes Moskva lähedal põldudel ja nurmedel, kenade valgetüveliste kasesalude keskel töö kiiresti ja edukalt. Endastmõistetavalt ei jäänud ka tagajärjed tulemata. Seda võis korpuse juhatus selgesti nentida väeosade õppeväljadel ja laske- radadel, kus saavutati töös järjest paremaid tulemusi. Sedasama tunnis- tasid ka Moskva Sõjaväeringkonna esindajad, kes pidevalt jälgisid õppusi korpuse osades ning staapides ja märkisid silmapaistvat edu kõigil väljaõppe aladel, andes tunnustuse korpuse lahinguküpsusest.

Nii möödus aeg kibedas argipäevases töös. Kuid oli ka vaheldust. Neist pidulikumaks ning märkimisväärsemaks kujunes NSVL Ülemnõu- kogu Presiidiumi „Punaste lahingulippude“ üleandmine väekoondistele, mis toimus Jegorjevskis 9. ja Kolomnas 18. oktoobril. Sel puhul kogu koos- seis töötas lippe katta au ja kuulsusega ning viia nad — kui tuleb aeg — vabastatud Nõukogude Eesti pealinna Toompeale Pika Hermanni tippu.

Sel puhul mõlema väekoondise võitlejate poolt sm. Stalinile ja Kali- ninile saadetud tervitustelegrammidele vastas viimane kirjaga, milles ta lausus: „Teie kiri valmistas mulle rõõmu. Tahaksin näha, et minu noorus- aastate kaasmaalased auga näitaksid lahinguväljadel oma oskust ja vap- rust eesti rahva vabastamiseks fašistlikest okupantidest. Eesti väeosade võitlejatel olgu aukoht Punaarmee lahingutes saksa orjastajate vastu.“

Sm. Kalinini sõnad lähevad võitlejate südamesse ning kõik töötavad täita neid soove, mis on ju õieti olnud iga võitleja endagi südamesoo- videks.

Järgmiseks märkimisväärseks sündmuseks argipäeva lahinguõppuste sarjas oli sm. Karotamme ettekanne teise väekoondise klubis Kolomnas teemal: „Käesoleva aja sündmused ja seisukord Eestis“. Kuulajaid paelus iseäranis ettekande viimane osa, sest tahtsid ju nad, viibides pikemat aega eemal oma kodudest, meeeldi teada, kuidas elatakse ja mis tehakse saksa okupatsiooni all ägaval sünnimaal.

Saanud kuulda vaenlase raskest survest Eesti külades ja linnades, paisus meeste võitlusind ja kõvenes tahe maksta kätte saksa rõhujale.

*

12. oktoobril saabus Moskva Sõjaväeringkonna juhatajalt käsk, mil- lega Eesti Laskurkorpus kui lahinguküps väekoondis anti üle Kõrgema Ülemjuhatuses varru ühes saatmisega raudteel Kalinini rindele.

Teade sellest tekitab ohvitseride, seersantide kui ka reavõitlejate hulgas suurt elevust. Oli selge, et Eesti Laskurkorpus on astumas sellele raskele ning vaevarikka teele, mis läbi võitluste ning ohtude peab lõpuks viima ka kodumaa vabastamisele vihatud saksa anastajaist. Kõik tahtsid sammuda koos seda korpuse au ja kuulsuse teed. Ei olnud neid, kes oleksid tahtnud teistest maha jääda.

Hakati innukalt ette valmistama rännakuks. Nädal hiljem, 19. oktoobril algas meeskonna ja materjalosa laadimine vaguneisse Jegorjevskis ja päev hiljem Kolomnas. Ent see ei möödunud ilma viperusteta. Alles mõni päev enne pealelaadimise algust said väekoondised täienduseks hulgaliselt hobuseid ja mootorsõidukeid. Neist esimesed, põlvnedes Siberi rohtlaantest, polnud veel kunagi varem vedanud vankrit või kandnud oma turjal ratsanikku. Teiste jaoks jälle ei leidunud tarvilisel määral küllaldaselt vilunud juhte. Sel puhul ei võinud väeosade liikumine raudteejaamadesse ja laadimine muidugi minna igati ladusalt.

„Julge pealehakkamine on pool võitu,“ ütleb eesti vanasõna: lõpuks saadi ka neist raskustest hõlpsasti üle ja varsti, saadetud Kolomna rahva parimaist õnnesoovidest, kes suhtusid Eesti Laskurkorpuse meestesse eriti südamliselt ning olid hulgana ilmunud raudteejaama, veeresid rongid korpuse väeosadega üksteise järel teele üle Moskva ja Kalinini — rinde suunas, olles varustatud parimate relvadega ja teiste moodsaimate sõjatehniliste vahenditega, mida võis sel ajal anda oma võitlevaile Punaarmee osadele Nõukogude Liit.

*

Ajavahemikul 5.—16. novembrini jõudsid korpuse väeosad raudteel neile määratud koondamiskohtadesse Toropetsi ja Andreapoli rajooni (joonis nr. 1).

Uks esimesi saabujaid oli korpuse juhatus ja staap, ühes korpuse osadega: laadinud maha Martissovo raudteejaamas, 18 km Toropetsist ida pool, rajasid nad endile läbi pimedada, tuisuse öö teed määratud asukohtadesse Sušino, Daržištšenka, Zahharkino, Tšernõševo rajooni, 4—5 km raudteejaamast lõuna poole. Korpuse juhatus, staap ja korpuse komandöri komandopunkt asusid Zahharkinosse. Tuli liikuda kustutatud tuledega — niiöelda käsikaudu, sest seda nõudis rinde lähedus. Vaatamata sellele jõudsid siiski kõik osad enne valge tulekut neile ettenähtud rajoonidesse. Hommikuks oli tuisik kõik jäljed lumes ilusasti tasandanud. Nii aitas loodus ise heasoovlikult kaasa sõjalise moondamise nõuete täitmisele.

Järgmistena saabusid esimese väekoondise osad, laadisid maha Toropetsi ja Martissovo raudteejaamas ja asusid Orehhovo, Vassiljevo, Rusanovo rajooni 5—10 km Toropetsist kirde pool. Viimasena jõudis päralt teine väekoondis ja, laadides maha Seližarovo raudteejaamas, sai ülesande koonduda Antonovo, Mitrošino, Dudino, Baženovo rajooni, 5—12 km Andreapolist loode poole.

Rännaku aega raudteel, mis kestis kogusummas üle kahe nädala, kasutasid väeosa komandörid ära tulusalt, korraldades meestele relvade materjalosa õppusi, poliitinformatsiooni tunde, kehalisi harjutusi ja ka koondrivi õppusi — neis kohtades, kus rongid peatusid kestvamalt ja oli võimalus mehi kauemaks ajaks vaguneist välja tuua. Ohvitseridele organiseeriti Punaarmee eeskirjade õppimist, kaardiharjutusi, relvade materjalosa ja korpuse osadel oleva uudsema sõjatehnilise varustise tundmaõppimist. Samuti treeneeriti ka staabitöölisi nende eriala ülesannetes, eriti aga oskuses otstarbekohaselt kasutada lahingutegevuses moodsaid sidevahendeid.

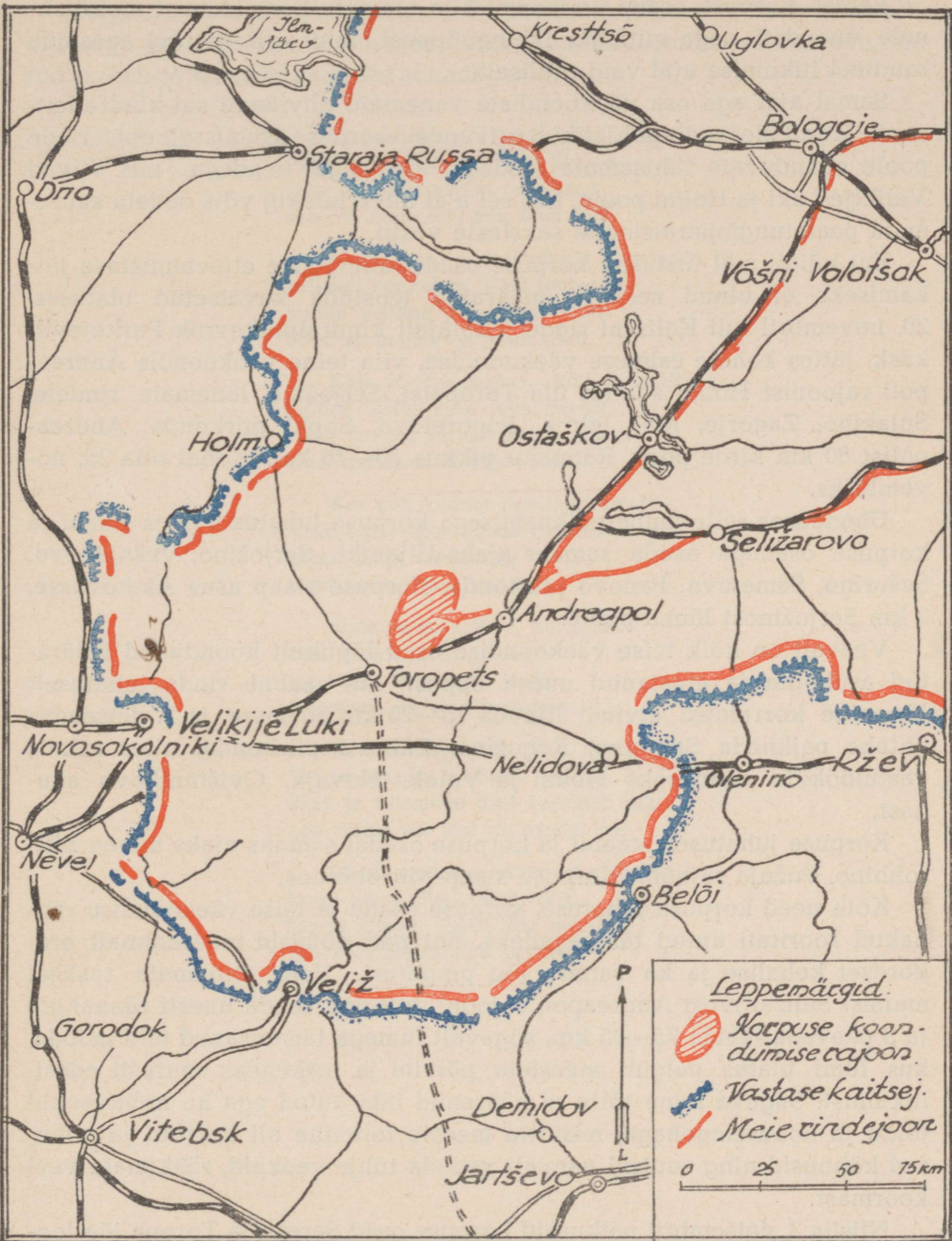
Ent vaenlane oli teraselt jälgimas liiklemist rindele viivail ühendusteel. Seepärast juba Ostaškovist alates sattusid üksikud korpuse ešelonid pommitamise alla õhust, mille tagajärjel meeskonna hulgas oli mõningaid kaotusi surnuina ja haavatuina.

Kaotusi oli ka materjalosas purustatud mootorsõidukite, vankrite jne. näol.

See esimene rinde tervitus või „ristimine tulega“ mõjus meeskonnale ergutavalt. Kõigile oli selge, et rahulik tagala on jäänud kaugele seljaltaha ja on saavutatud esimene kokkupuutumine kurikavala vaenlasega. See aga nõuab kõigilt erksat tähelepanu ja valmisolekut vastase sepitsustele julgelt vastu astuda, osavasti ning otstarbekohaselt ära kasutades kõiki neid lahinguoskusi, mida oli treenitud nii suure hoolega tagala õppeväljadel enne rindetele asumist.

Raskem oli teisel väekoondisel, kel tuli läbi teha Seližarovost kuni korteri rajoonini 120—125 km rännak. See pani tõsisele proovile meeskonna, samuti ka materjalosa vastupidavuse, seda enam, et pärast pehmeid ning poriseid sügisilmu läks järsku külmaks, maanteedel tekkis kõrgeid, teravaid konaraid, mis raskendasid kõndimist ja lõhkusid jalatseid, isegi vankri- ja suurtükirattaid. Veoga vähe harjunud siberi stepihobused ei suutnud koormaid vedada ning väsisid kiiresti. Sellest hoolimata jõudsid väeosad määratud koondamisrajooni ettenähtud aja piirides, kuigi väsinud meeskonnaga ning hobustega ja osaliselt vigastatud veovahenditega.

*

Joon. 1. Eesti Laskurkorpuse koondumine Kalinini rindele.

Pärast korpuse osade koondumist ja elamute korraldamist meeskonnale uuendati aega viitmata lahinguõppusi, mida oli saadud teostada raudteel liikumise ajal vaid osaliselt.

Samal ajal aga osa väekoondiste vanemaid ohvitseri sai kindralleitnant Pärnalt ülesande põhjalikult tutvuneda korpuse asumisrajoonist rinde poole suunduvate tähtsamate teedega, eriti aga nendega, mis viivad Velikije Luki ja Holmi poole, kus sel ajal talve tulekul võis oodata suuremaid pealetungioperatsioone sakslaste vastu.

Ent kõigil neil üritustel korpuse osade lahingulise ettevalmistuse jätkamiseks ei olnud seekord määratud teostuda kavatsetud ulatuses. 20. novembril tuli Kalinini rinde juhatajalt kindralpolkovnik Purkajevilt käsk, jättes kohale esimese väekoondise, viia teine väekoondis Andrea-poli rajoonist Holmi suunas üle Toropetsi, Serjožino lähemale rindele, Šulakino, Zagorje, Mal. Jelnja, Pogorelovo, Sopki piirkonda, Andrea-polist 80 km kirde pool. Rännaku pikkus 70—75 km. Kohal olla 25. novembriks.

Uhenduses selle ümberpaiknemisega korpuse juhatusel ühes staabi ja korpuse osadega asuda samaks ajaks Uljaniki, Serjožino, Vešnjakovo, Šešurino, Šemetovo, Panovo piirkonda. Korpuse staap asus Akatovosse, 3 km Serjožinost lõuna poole.

Vaevalt on kõik teise väekoondise osad lõplikult koondunud määratud asukohta ja alustanud uuesti õppusi, kui saabub rinde juhatuselt järgmine korraldus: diviisil liikuda 15—20 km edelasse ja 2. detsembri õhtuks paikneda Snopovo, Rogozino, Zõkovo piirkonda, olles valmis vastulöökkide andmiseks Holmi ja Volok, Novaja, Ovtšinnikovo suunas.

Korpuse juhatusel, staabil ja korpuse osadel samaks ajaks minna Mitrohhino, Požnja rajooni. Korpuse staap Mitrohhinos.

Kõik need korpuse juhatusel, korpuse osade ja teise väekoondise rännakud sooritati antud tähtaegadeks. Ent nad nõudsid meeskonnalt erakordset kehalise ja ka vaimse jõu pingutust. Veel toibumata raskest marsist Seližarovost Andrea-poli rajooni, tuli neil asuda uuesti rännakule ja 3 päevaga läbida 75—85 km, sügavalt lumega täistuisanud teid mööda, kus lumi ulatus paiguti meestele põlvini ja raskendas suuresti edasi-liikumist. Sügava lume tõttu ei pääsenud läbi autod ega ka hobuveokid toidu ja hobusemoonaga, mistõttu meeste toitmine oli korratu ja hobused kõhnusid ning suutsid vaevalt vedada tühje veokeid, rääkimata veel koormast.

Niisiis 3. detsembril paiknesid korpuse osad Sereža ja Toropa jõe jõe-
nele, 70 km Velikije Lukist kirde pool, olles valmis aktiivseks tegevuseks.

Kõigile raskustele ja takistustele vaatamata püsis meeskonna mee-
olu kogu aja kindlana, nagu seda võiks tabavalt iseloomustada meie tun-
tud luuletaja Mart Raua laulu sõnadega:

Umbsed hanged takerdavad sammu,
silms lumerähk kui kare liiv —
seda marssi oodatud on ammu,
see on ainus tee, mis koju viib.

Vastu tuult nad tõmbund kumargile,
vaikselt minnakse. Vaid tuuleulg
puhub jäätand püssirauas vilet.
Pihal paunades on palju tuld.

Kõik ei jõua koju... kõik ei hukku,
mõtleb tuisus mitu tuhat meest.
Meie tee on puruks murda lukud
oma kodumaa ja võidu eest.

Kes ehk kodust eemalegi astub,
siiski ainus õige suund on see —
kogu jõuga vaenlasele vastu
tormata on ainus kodutee.

Seda enam sellele, kel kodu
otse sihiku ja täägi ees,
iga saksa tulekoopa kadu
otsesamm on otse koduteest.

Siin Velikije Luki. Seal Pihkva...
Tuisus marsib eestlaste kolonn.
Relv ja tulemoon küll koormab pihta,
aga samm sel teel nii kindel on.

Keegi meestest väsimust ei kurda,
kuigi käies silmi tükib tukk.
Tarvis minna. Tuleb läbi murda
saksa surmatuisk ja tulelukk.

VÕITLUSED VELIKIJE LUKI ÜMBER

ULDIST

Velikije Luki (joon. 2) on vana vene linn Lovati jõel, praegu samanimelise oblasti keskus, oli juba vanasti viikingite ajal sõjaliselt tähtis. Siit läbisid suured kauba- ning sõjateed põhjast lõunasse, „varjaagide juurest Kreekasse“, ja idast läände ning vastupidi. See linna tähtsus kandub läbi sajandite uuemasse aegadesse. Veel enne 1914.—18. a. Maailmasõda olvat Prantsuse kindralstaap, keda tol ajal sidusid Venemaaga ühised liitlashuvid, juhtinud tsaarivalitsuse tähelepanu Velikije Luki piirkonna suure strateegilisele tähtsusele ja tema ettepanekul oli ehitatud tuntud raudteede kolmnurk — Novosokolniki, Nevel, Velikije Luki. Nagu mingi hiiglasliku raudtee pöördemehhanismina pidi see kolmnurk võimaldama kiiresti paisata sellesse rajooni koondunud vägesid igas ohustatud suunas rindele, mis tol korral — nagu nüüdki — oli pööratud läände, Saksamaa vastu.

See Velikije Luki rajooni strateegiline tähtsus polnud sakslastele muidugi teadmata. On arusaadav seepärast, et taganedes kiiresti 1941./42. a. talvel, pärast rasket lüüasaamist Kalinini rinde vägedelt Kalinini all, lääne ja edela suunas haarasid sakslased teepeal kinni Velikije Lukist ja selle ümbrusest, et siin ennast kindlustada, hinge tagasi tõmata ja siis uuesti üritada pealetungi.

Ja tõesti, Ostaškov-Rževi joonelt edela ja lõuna poole kuni 150—200 km ulatuseni pole teist sellist rajooni, mis oleks nii soodus visa kaitse organiseerimiseks pealetungi vastu idast, kui Velikije Luki piirkond.

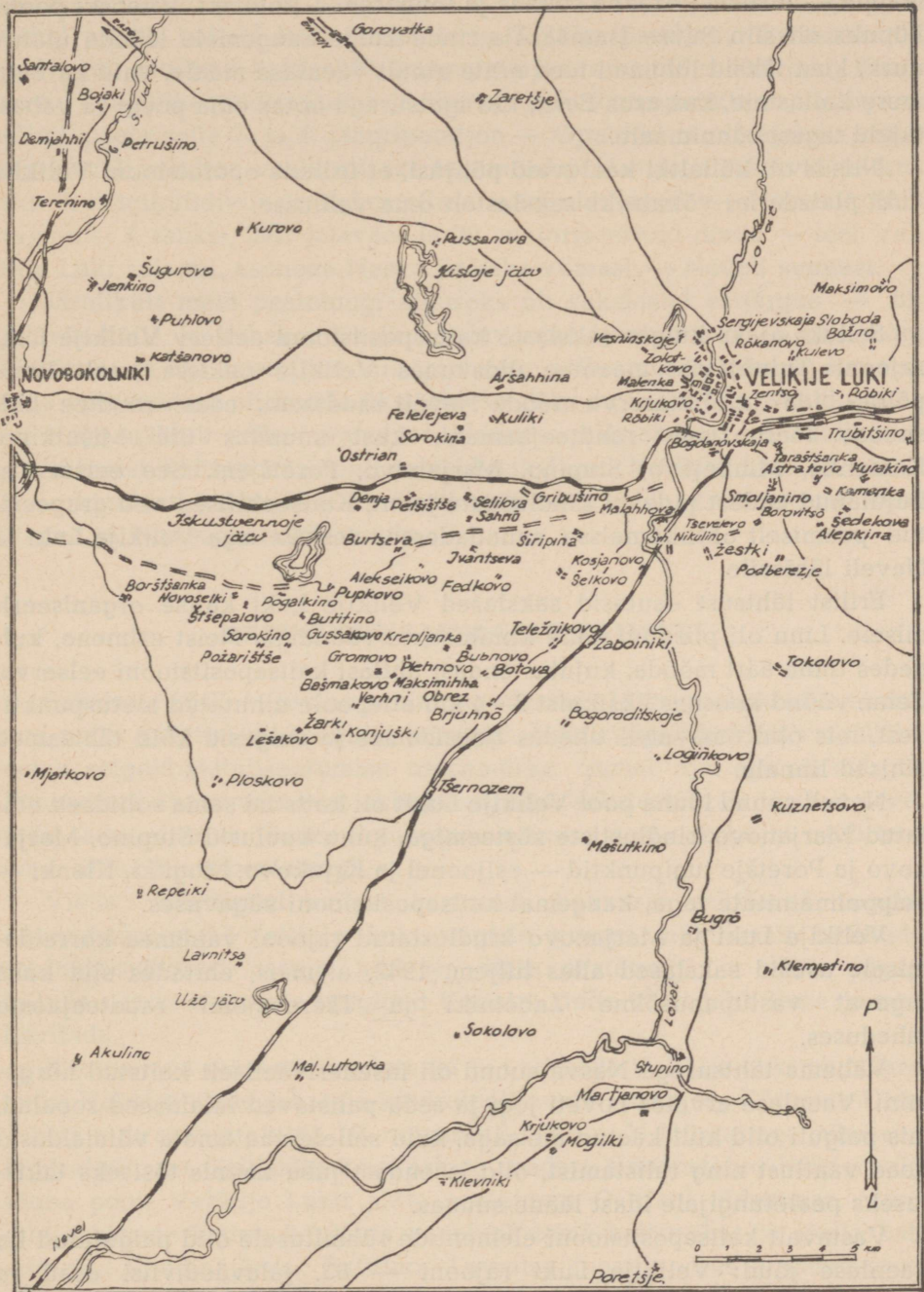
Maastik Velikije Lukist ida, kagu ja lõuna pool on künklik (kõrg. 20—30 m) metsata lausmaa. Küngaste vahel siin-seal asetseb hulka vähemaid järvi ja sooribasid, mis talvisel ajal kinni külmudes ei tekita siiski mingeid erilisi raskusi suuremate, kõigist väeliikidest koosnevate väekoondiste tegevusele. Realt küngastelt Velikije Luki läheduses (Vorobetskaja kõrgustikud) avanes avar vaateväli ida ja kagu poole kuni pikk-silma vaate ulatuseni, raskendades seega varjatud lähenemist linnale ja ümbrusele neist suundadest. Lovati jõgi, mille sügavus selles rajoonis on 1—1,5 m, laius 23—30 m, voolates läbi linna lõunast põhja poole, soodustab ka omalt poolt maastiku organiseerimist kaitseks. Talvisel ajal aga jõe kinni külmudes vähenevad selle kaitseomadused siiski tunduvalt. Velikije Luki põhjaservast algavad laiaulatuslikud sood ja metsalad, mis kulgevad piki mõlemat Lovati jõe kallast kuni Ilmjärveni. Lõunas laiuvad samuti suured paiguti soised metsamassiivid ühes rea vähe-
mate järvedega kuni Väina jõe kallasteni.

Nii moodustab Velikije Luki piirkond, asudes suurte metsa- ja soolade vahel, mingi 30—40 km laia, maastikuliselt hõlpsasti kaitstava kitsandiku või värava idast läände ja ümberpöördult.

Need asjaolud määravad Velikije Luki strateegilise tähtsuse. See suureneb veelgi, kui pidada silmas, et Velikije Lukis sõlmuvad 10 maanteed ja 4 raudteed, mis jooksevad siia kokku iga ilmakaare poolt. Need ühendused võimaldasid sakslastel koondada siia massiliselt ja kiiresti vägesid, tehnilist varustist, laske- ja toidumooni nii lähemaist kui ka kauge-
maist Saksamaa baasidest, et neid, kui tarvis, paisata siit meie Lääne-Kalinini, Loode, Volhovi, Leningradi rinte vastu või jälle rokeerida vägesid Leningradi, Novgorodi, Staraja Russa piirkonnast Rževi platsdarmile, Smolensk-Orša rajooni ja ümberpöördult.

Seega oli Velikije Luki rajoon soodsaks platsdarmiks sakslastele — kus nad võisid tõsiselt ohustada mitte ainult kiiluna kaugele nende kaitse sügavusse sissetunginud Kalinini rinde tiibu ja tagalat, vaid ka naaber-
rindeid.

Mitte vähem tähtis ei olnud Velikije Luki rajoon meile. Vallutanud selle, meie likvideerisime vastase pealetungi ohu Kalinini rinde tiibadele ja tagalasse, takistasime vaenlasel kasutada Dno, Novosokolniki, Neveli, Vitebski rokaadraudteed manööverdamiseks jõududega ja abinõudega piki rinnet, põhjast lõunasse ja vastupidi. Uhtlasi saime head eeldused pealetungiks põhja poole — sakslaste Lovati kaitsejoone seljataha,

Joon. 2. Velikije Luki ja ümbruskonna skeem.

läände — Idritsa, Rezekne suunas ja lõunasse — Polotski, Vitebski poole. Lõpuks oli siin Suure Isamaasõja rinde kõige kaugemale läände ulatuv nurk, kust läksid lühimad teed mitte ainult vaenlase maale, vaid ka Balti mere kallastele, kus asus Eesti, kes igatsusega ootas oma poegi ja vabas-tajaid tagasi sünnimaale.

Niisiis oli küllaltki kaaluvaid põhjusi, et üritada operatsiooni Velikije Luki platsdarmi võtmiseks sakslastelt oma valdusse.

*

Selleks ajaks kulges sakslaste kaitsepositsiooni eelserv Velikije Luki rajoonis Tulubjevist maantee üldsuunas Velikije Lukisse, sealt linna põhja-, ida- ja lõunaserva mööda Neveli raudteeni, edasi raudtee üldsuunas Tšernozjomi raudteejaamani, kust suundus üle Mišutkino, Kamenka, Mihhejevo, Stupino, Marjanovo, Poretšjeni. See eelserv ei kujutanud endast pidevat kindlustiste joont. Kaitseehitised olid grupeeritud peamiselt ohtlikumaisse suundadesse, eeskätt aga Velikije Luki ja Neveli lähiseile.

Erilist tähtsust osutasid sakslased Velikije Luki kaitse organiseerimisele. Linn oli piiratud kahe kindlustiste vööndiga. Neist esimene, kulgedes linna äärt mööda, kujutas endast ühtlasi kaitsepositsiooni eelserva. Teine vöönd koosnes üksikuist 2—4 km ettepoole nihutatud toetuspunktidest, mis olid omavahel tihedas tulesidemes ja sulgesid kõik tähtsamad lähised linnale.

Neveli suund lõuna pool Velikije Lukit oli kaitstud sama soliidiselt ehitatud Marjanovo kindlustiste süsteemiga, kuhu kuulusid Stupino, Marjanovo ja Poretšje tugipunktid — esijoonel ja Krjukovo, Mogilki, Klenki — eelpoolmainitute taga, kaugemal kaitsepositsiooni sügavuses.

Velikije Luki ja Marjanovo kindlustatud rajooni vahemaa korraldamisele asusid sakslased alles hiljem, 1942. a. mais, ehitades siia kaks tugevat vastupanusõlme Zaboyniki ja Tšernozjomi raudteejaama läheduses.

Vähema tähtsusega Nasva suund oli inseneriväeliselt kaitstud nõrge-mini. Vaenlase arvates Lovati jõgi ja seda palistavad laialdased soolad, mis paiguti olid küll kaetud metsaga, kuid sellele vaatamata võimaldasid head vaatlust ning tulistamist, olid iseendast juba kaunis tõsiseks takistuseks pealetungijale idast lääne suunas.

Vastavalt kaitsepositsiooni elementide rühmitusele olid paigutatud ka vaenlase jõud: Velikije Luki rajooni — 83. jalaväediviisi osad ja 336. kaitsepataljon, Neveli suunas — Stupino, Marjanovo, Poretšje joo-

nel — 591. kaitse- ja 5. jäägripataljon; Velikije Luki ja Neveli gruppide vahel asusid kaitstel laial rindel 1. ja 3. jäägripataljon; Novosokolniki ja Neveli raudteid kattis 343. kaitsepataljon, mehitades Ostriani, Kosjanovo, Zaboiniki raudteejaama ja Tšernožjomi toetuspunkte ja vastupanu-sõlmi, peale selle 2. ja 4. jäägripataljon — Opuhliki raudteejaama rajoonis Neveli raudtee veelkordseks tagamiseks. Vaenlase reservid paiknesid: 3. mägikütidiviis ja 1. keemiline miinipildujapolk — Novosokolniki rajoonis; 3. tanki-, 291. jalaväe- ja 20. motoriseeritud diviis — teel Velikije Luki rajooni, esimene Nasva ja kaks viimast — Neveli suunast.

Järelikult meie pealetungi alguseks oli sakslastel esijärgus — üks jalaväediviis ja kaheksa üksikut jalaväepataljoni; varus — üks mägi-kütidiviis ja üks keemiline miinipildujate polk; juurde tulemas kavatsetava operatsiooni piirkonda üks jalaväe-, üks moto- ja üks tankidiviis.

Nagu nähtub sellest vaenlase jõudude paiknemisest ja kindlustiste rühmitusest kaitsepositsioonil tahtsid sakslased Velikije Luki ja Marjanovo kindlustatud rajooni kindlasti endi käes hoida, kaitstes eriti visalt Neveli ja Novosokolniki suunda.

LÄBIMURRE SAKSLASTE KAITSEST

Sakslaste 1942. a. suvine pealetung idarinde lõunapoolses osas ei andnud neile oodatud strateegilisi tulemusi. Vastu sügist hakkas rindel ilm-nema selgeid stabiliseerumise tundemärke. Samal ajal aga oli märgata Punaarmee üha suurenevat aktiveerumist; sakslastel tuli tõsiselt arvestada seda, et talve jõudes Punaarmee eelmise aasta eeskujul asub teostama üldist suurt pealetungi.

Vististi mõjutatud sellest kartusest, hakkasid sakslased aegsasti kõvendama oma Velikije Luki vägede gruppi, nähtavasti hellitades seejuures lootust parajal ajal ise alata pealetungi, et võtta sügava kiiluna nende kaitseesse tunginud Kalinini rinde väed pihtidesse ja need hävitada.

Et ennetada sakslaste pealetungi ja vallutada Velikije Luki platsdarm, andis Kalinini rinde juhataja kindralpolkovnik Purkajev, Kõrgema Ülemjuhataja direktiivi alusel, 10. novembril 1942. a. N löögarmee juhatajale kindralleitnant Galitskile käsu armee osadest moodustatud löögigrupiga lõuna poolt Velikije Lukit alata pealetungi Ostriani üldsuunas, murda läbi sakslaste kaitse, hävitada vaenlane tema kaitseribas ja jõuda kahe diviisiga Kisloje järve, Butitino, Lavnitsa joonele, kus organiseeruda kaitseks; pärast seda ühe laskurpolguga, kõvendatud suurtükiväega ja

tankidega, rünnata Novosokolnikit, olles ühtlasi valmis arendama edu samas suunas peajõududega.

Löögigrupi teravikus pealetungivaid diviise tagada: paremalt: — ühe diviisiga, kel ühtlasi haarata Velikije Luki edelast ja läänest; vasakult — samuti ühe diviisiga, vallutades Mal, Lutovka, Klevniki, Poretšje joon. Abilöök ühe diviisiga põhja poolt Velikije Lukit — edela suunas kuni kokkupuutumiseni pealöödigrupi osadega, sulgedes niiviisi rõnga Velikije Lukis asuvate vaenlase vägede ümber (joon. 3).

Varudel paikneda löögigrupi taga, olles valmis arendama saavutatud edu, tõrjuma tagasi võimalikud vaenlase vastulöögid Velikije Luki rajoonist; varudel ühtlasi katta löögigrupi tiibu.

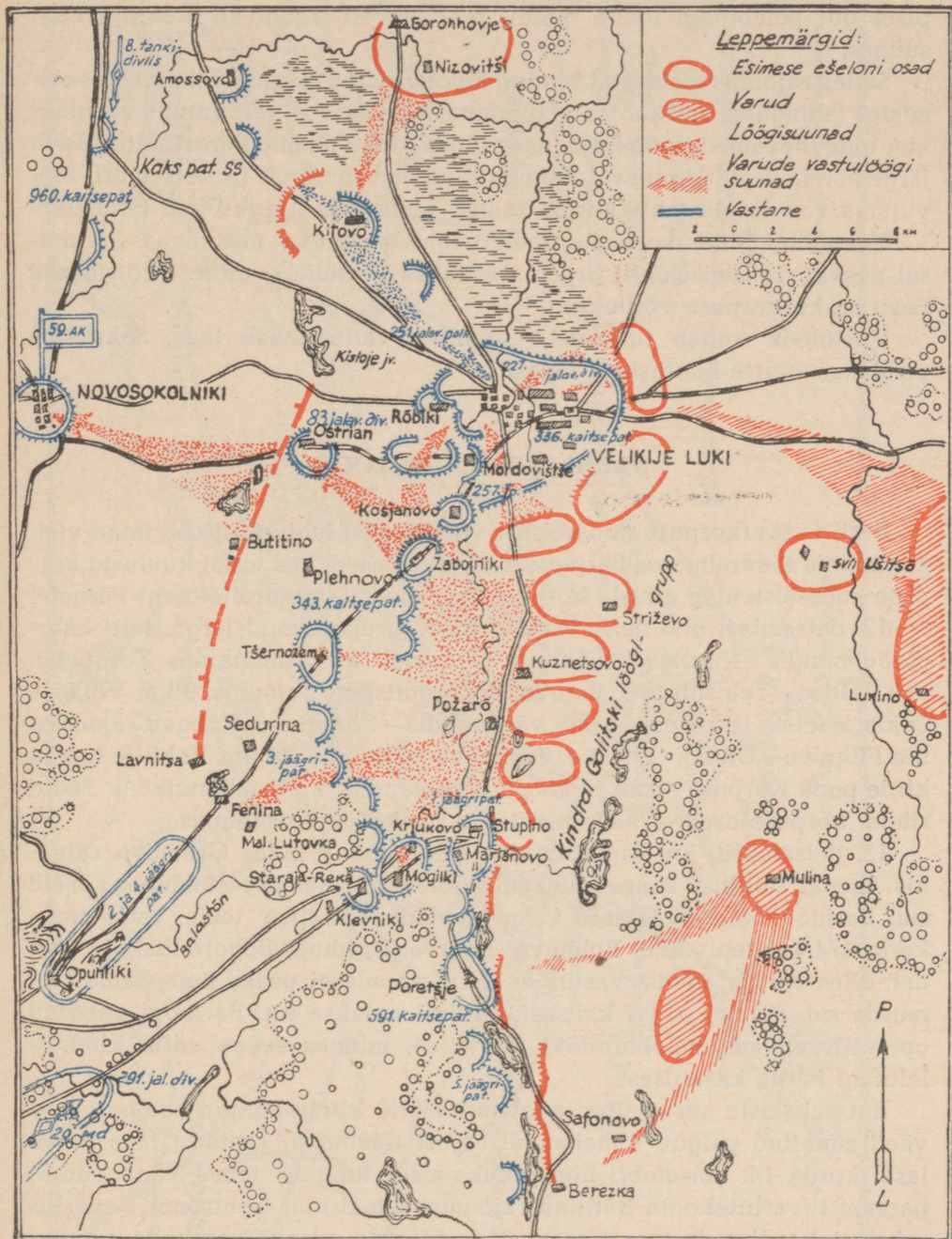
Selle ulatusliku ülesande läbiviimiseks anti kindralleitnant Galitski käsutusse täiendavalt jõude teistest rindeosadest ja varudest. Vägede ja sõjatehnika koondamine ja rühmitamine löögisuunda pidi teostuma 10.—24. novembrini 1942. a. Samal ajal oli ette nähtud ka tagala korraldamine operatsiooni teostamiseks.

24. novembri hommikul asus N löögiarmee pärast poolteist tundi kestnud suurtükiväelist ettevalmistust rünnakule, murdes läbi vaenlase kaitse rindel Gorovatkast Tšernozjomini ja — pärast viis päeva väldanud ägedaid lahinguid — tungis 29. novembri õhtuks 12—15 km vaenlase asetuse sügavusse, jätkates pealetungi Novosokolniki suunas. Grupp saksa vägesid Velikije Lukis ja Širipino, Šolkovo, Markovo toetuspunktis, 5—6 km Velikije Lukist edelas, oli sisse piiratud.

Sakslased taipasid aegsasti hädaohtu ja hakkasid kiiresti koondama vägesid, et likvideerida meie läbimurre ja taastada seisukord. Holmi rajoonist kohale toodud 8. tankidiviis ja 291. jalaväediviis Neveli suunast algasid juba 28. novembril rünnakuid meie löögigrupi tiibadele, esimene Nasva poolt Velikije Luki suunas, ülesandega vabastada selle garnison piiramisest, ja teine — Neveli suunast Marjanovo poole.

Tekkis rida raevukaid lahinguid. Ent sakslaste vastulöögid tõrjuti meie poolt kõikjal edukalt tagasi. N löögiarmee pealetung jätkus. Širipino, Šolkovo, Markovo vaenlase grupp likvideeriti. Rõngas Velikije Luki ümber tõmbus koomale. 10. detsembril süvendasid meie väed läbimurret juba 20—25 km sügavuseni ja jõudsid Novosokolniki lähisele.

Vaenlane aga peab visalt kinni oma kavatsusest deblokeerida Velikije Luki ja taastada olukord rindel. Ta uuendab pealetungi, kuid seekord juba edelast, Lešakovo, Žarki, Konjuški piirkonnast. Toonud juurde lisaks juba siin võitlevatele vägedele 291. jalaväediviisi Marjanovo, Poretšje piirkonnast, algasid sakslased 11. detsembri hommikul, pärast tugevat suurtükiväelist ettevalmistust, ülekaalukate jõududega, suure hulga tehnika toe-

Joon. 3. Läbimurre Velikije Luki rajoonis.

tusel uut pealetungi loode poolt piki Neveli raudteed Velikije Luki suunas.

Selles rajoonis teotsevad kindral Beloborodovi kaardiväelased, kes eelmistes lahingutes olid kaotanud tunduva osa elavjõust, ei suutnud vaenlase üha tugevnevale survele küllaldase jõuga vastu panna. Pärast mitu päeva järgemööda kestnud pinevat lahingut olid nad sunnitud 14. detsembril loovutama vaenlasele taktikaliselt tähtsa punkti ja teedesõlme Gromovo.

Vaenlane jätkas seepeale pealetungi Gussakovo üldsuunas. Järgmisel päeval, 15. detsembril organiseeritakse vastulööök, millest võtsid osa Eesti Laskurkorpuse võitlejad.

Vastulööök annab tulemusi. Gromovo vallutatakse taas. Sakslased visatakse suurte kaotustega tagasi.

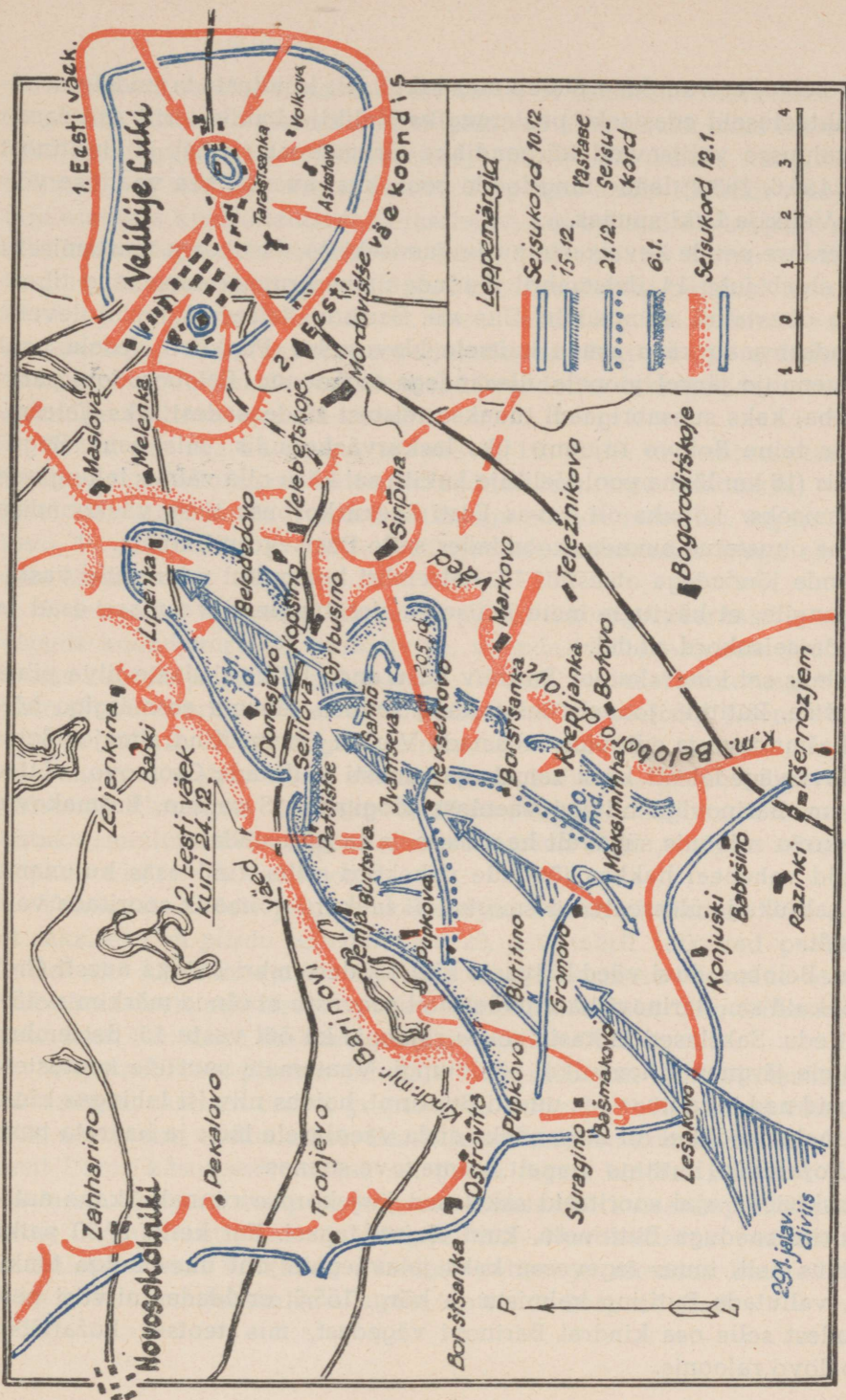
SAKSLASTE VASTULOÖK

Eesti Laskurkorpuse koosseisust võtsid neist lahinguist osa teine väekoondis ja kindralmajor Barinovi kaardiväelased, kes tollal kuulusid korpuse koosseisu ning allusid korpuse komandörile kindralleitnant Pärnale.

12. detsembril olid need väekoondised grupeerunud järgmiselt: kaardiväekoondis — tulles Selizharovo rajoonist üle Timonkino, Toropetsi, svh. Ušitsa—Teležnikovo, Botovo, Bogoroditskoje rajoonis, 9 km Velikije Lukist edelas, ja korpuse teine väekoondis — Snopovo, Zökova rajoonist üle Filipovo—Unino, Gotrovo, Prohnovo piirkonda, 20 km Velikije Lukist kirde pool. Korpuse staap ja korpuse komandöri komandopunkt — Fedorihha; korpuse osad — selle asustatud punkti ümbruskonnas.

13. detsembril, kui kindralmajor Beloborodov pidas Gromovo rajoonis ägedat võitlust suures ülekaalus olevate vaenlase jõududega, said sm. Barinovi kaardiväelased käsu korraldada kaitse tema selja taga, kõrg. 174,4, Krepljanka, Būbnovo, Botovo, Brjuhnõ, Bogoroditskoje joonel, olles valmis andma vastulööoke, kui vaenlasel peaks õnnestuma läbi murda sm. Beloborodovi kaitsest. Uhtlasi antakse sm. Barinovi väeosad operatiivselt sm. Beloborodovi alluvusse, minnes seega välja kindralleitnant Pärna käsutusest.

Ent sakslaste surve üha tugevnedes olid kindralmajor Beloborodovi väed sunnitud paiguti vähehaaval tagasi tõmbuma; seetõttu läks vaenlasel korda 14. detsembri hommikuks sisse tungida tema väekoondise parema tiiva liitekohta Butitino rajoonis; samal ajal tsentrumis õnnestus sakslastel vallutada taas Gromovo ja tungida edasi Gussakovo suunas. (Joon. 4.)

Joon. 4. Sakslaste vastuliöö.

Oli selge, et vaenlane püüab maastikuliselt kindlustada endale soodsaid lähtealuseid edasiseks pealetungiks Velikije Lukile, eriti aga saada oma valdusse valitsevaid kõrgendikke Gromovost (174,4) ja Butitinost (181,7, 155,6, 163,2) lääne ning loode pool, kust avaneb hea vaatluse võimalus Velikije Luki suunas.

Vaenlase nende kavatsuste nurjaajamiseks ja seisukorra taastamiseks rindel algab juba 14. detsembril jõudude ümbergrupeerimine ning tihendamine ohustatud suundadele. Uks sm. Barinovi teises ešelonis olevaist väeosadest saab käsu asuda kaitsele Novoselki, Pupkovo (edela pool Iskustvennoje järve) joonele, ülesandega tagada sm. Beloborodovi paremat tiiba; kaks suusabrigaadi tuuakse teistest rindeosadest: üks Teležnikovo ja teine Botovo rajooni; üks laskurväekoondis, mis asus Bugrõ rajoonis (16 km lõuna pool Velikije Lukit), sai käsu olla valmis lahingusse marssimiseks. Lõpuks oli kavas Eesti Laskurkorpuse teise väekoondise toomine ohustatud suunda, koondades selle Burtsevo piirkonda.

Nende jõududega otsustati 15. detsembri hommikul minna üle vastupealetungile, et hävitada meie kaitseesse sissetunginud vaenlase osad ja taastada seisukord rindel.

Selleks sai kindralmajor Barinov käsu anda löök sakslaste tiiva pihta Požarištše, Butitino joonelt Bašmakovo suunas, lähema eesmärgiga hõivata Bašmakovo ja edaspidi vabastada Verhni Obrez. Kindralmajor Beloborodovi vägedel oli käsk samal ajal uuesti vallutada Gromovo, võttes ühes sm. Barinoviga niiviisi vaenlase löögigrupi Suragino, Bašmakovo, Gussakovo rajoonis sügavalt haardesse ja ta purustada.

Kuid vahepeal hakkas jõudude vahekord selles rindeosas kujunema meie kahjuks ja ülesseatud eesmärged oli seekord võimalik sooritada vaid osaliselt.

Sm. Beloborodovi väed hõivasid küll 15. detsembri õhtuks uuesti Gromovo, kuid sm. Barinovi kaardiväelastel seevastu ei olnud märkimisväärsemat edu. Sakslased jätkasid selles rajoonis ka ööl vastu 15. detsembrit ja sellele järgneval hommikul pealetungi. Vaatamata suurtele kaotustele ründasid nad ikka uuesti ja uuesti Butitinot, hoides niiviisi lahingus kinni need meie osad, kel oli ülesandeks anda vaenlasele löök ja haarata tema tiiba Požarištše, Butitino joonelt Bašmakovo suunas.

Keskpäeva ajal sooritasid sakslased järjekordse rünnaku kahe automaaturite rooduga Butitinole, kuid tõrjuti tagasi. Ent kella 17.00 paiku õnnestus neil, tuues tegevusse kaks jalaväepataljoni ühes hulga tankidega, vallutada Butitino kalmistu ja kõrg. 155,6, eraldades niiviisi pea jõududest selle osa kindral Barinovi vägedest, mis teotses Požarištše, Štšepalovo rajoonis.

Seisukord tundus tõsisena. Tuli karta, et sakslased, kasutades saavutatud edu, jätkavad sisseimbumist tekkinud lõhe kaudu meie kaitsekorda või jälle teevad katset Iskustvennoje järve jääd kaudu tungida meie seljataha, et tekitada siin segadust. Seepärast andis Kalinini rinde juhataja asetäitja kindralleitnant Gerassimov, kes tol ajal oli korpuse komandöri komandopunktis Loginkovos, käsu: kindralmajor Barinovil viibimata taastada lahinguside oma eraldatud osadega diviisi paremal tiival kõrg. 181,7 rajoonis, toimetada pidevat luuret, eriti kõrg. 181,7, Butitino suunas; sm. Barinovil öise rünnakuga vallutada taas Butitino ja arendada edu Bašmakovo, Verhni Obrez suunas, kõvendades lahingusidet oma väekoondise võitlevate osade vahel.

Ent ei see ega ka järgnevail päevil, 16. ja 18. detsembril ettevõetud Butitino taasvallutamise katsed ei andnud tagajärgi. Vastuoksa, — vaenlasel läks isegi korda vasturünnakutega suruda meie osi tagasi Štšepalovo, Pogalkino, kõrg. 155,6, 163,2 joonele, laiendades seega tunduvalt oma läbimurret.

19. detsembri hommikul sakslased, pärast ümbergrupeerimist ja värskete vägede koondamist (20. motodiviisi), uuendasid ülekaalukate jõududega, kolme kuni nelja jalaväepolguga 45—50 tanki toetusel pealetungi Butitino, Bašmakovo, Verhni Obrez üldjoonelt, juhtides pealöögi Gromovo, Gussakovo suunas. Pealetungile eelnes tugev suurtüki- ja miinipildujatuli.

Tunginud umbes 1 km ulatuses meie kaitsepositsiooni sügavusse ja hõivanud Gromovo, Gussakovo, Plehnovo, Maksimihha, oli vaenlane õhtuks sunnitud meie vägede visa vastupanu tõttu peatuma kõrg. 164,5, Pupkovo, kõrg. 174,4 üldjoonel.

Vaatamata sellele püsis olukord siiski kaunis ohtlikuna. Võis oodata, et sakslased ei piirdu sellega, vaid 20. detsembril jätkavad pealetungi. Samal ajal kindralmajorite Beloborodovi ja Barinovi väeosade read olid jäänud kestvate võitluste tagajärjel kaunis hõredaks ning mõlemad väekoondised kaotanud tunduva osa oma võitlusvõimest.

Seepärast N löögiarmee juhataja kindralleitnant Galitski otsustas neid kõvendada, osaliselt ümber grupeerides jõude, ja ühtlasi tuues võitlusjoonele eesti teise väekoondise. Eesti Laskurkorpuse komandöri kindralleitnant Pärna käsutusse antakse sel puhul tagasi kindral Barinovi kaardi-väelased. Korpuse staap ja korpuse komandöri komandopunkt paigutatakse Loginkovost Ostriani, Velikije Luki—Novosokolniki raudtee ääres.

Niisiis pärast ligikaudu nädalast vaheaega ühendas kindralleitnant Pärn uuesti oma juhtimise alla siin teetsenud korpuse osad.

*

Eesti teine väekoondis, jõudnud 12. detsembriks Unino, Gotrovo, Proh-novo rajooni, sai käsu jätkata marssi põhja poolt Velikije Lukit üle Vlas-kovo, Sidorovštšina ja 13. detsembril asuda kaitsele Zaretšje, Russakovo (Kisloje järve kirdepoolsel kaldal) joonele. Ülesanne — olla valmis vastu-löökide andmiseks: mõlemat maanteed mööda loodesse Nasva suunas ja edelasse — ida poolt Kisloje järve, — Ostrian, Gribušino joonele. Üht-lasi uurida juurdepääsuteid kallaletungi lähtealusele asumiseks Tereh-hino, Puhlovo joonele (6—4 km kirde pool Novosokolnikit).

Sakslaste läbimurde hädaohu suurenedes Gromovo ja Butitino rajoo-nis tuuakse eesti teise väekoondise väeosad ohustatud suunale lähemale ja paigutatakse 19. detsembriks kaitsele Felelejeva, Suragino, Kuliki, Aršahhina joonele. Ühtlasi antakse käsk valmis olla vastulöökide and-miseks vaenlasele: Suragino, Petšištše, Butitino ja Kuliki, Tšernozjomi suunas.

Samal päeval andis kindralleitnant Pärn käsu: eesti teisel väekoondisel, ilma sm. Lepa väeosata, mis oli võitlemas Velikije Luki all, — kell 23.00 asuda kaitsele 2—3 km kaugusele kindralmajor Barinovi vägede taha, Burtsevo, Alekseikovo, Fedkovo joonele, rindega edela ja lõuna poole; polkovnik Mullase väeosal — kõrg. 180,9, 179,0, Aleksei-kovo; alampolkovnik Neggo — Alekseikovo, Ivantsevo, Fedkovo. Ette valmistuda vastulöökide andmiseks Burtsevo, Gromovo ja Brjuhnõ, Tšernozjomi suunas. Pärast positsioonile asumist viibimata kaevuda. Suur-tükiväel ja miinipildujail tulepositsioonidel valmis olla viibimata tege- vusse astumiseks. Kindralmajor Barinovil öise rünnakuga vallutada Buti- tino. Korpuse komandöri komandopunkt alates 20. detsembrist kell 4.00 Ostrianis, kust sm. Barinovi komandopunkt sel puhul üle viia Petšištšesse.

20. detsembril kella 10.00 paiku ründasid tugevad sakslaste jalaväeosad ühes 40—45 tankiga sm. Beloborodovi ja Barinovi kaardiväelaste kaitse- positsioone, kuid tõrjuti viimaste poolt sakslastele suurte kaotustega elav- jõus ja tehnikas tagasi. Pärast keskpäeva uuendas vaenlane rünnakut, kusjuures intensiivse suurtüki- ja miinipildujatule toetusel läks tal korda kiiluda sm. Barinovi lahingukordadesse ja kell 15.00 vallutada Pupkovo.

Arendades siit edu Burtsevo ja Alekseikovo suunas puutusid saks- lased vastu õhtut esmakordselt kokku polkovnik Mullase eelosadega. Külvanud neid üle miinidega ja mürskudega, asus vaenlane seejärel rünnakule. Ent saabuv pimedus katkestas seekord lahingu.

Sakslaste vallutades Pupkovo ja edasi tungides piki Iskustvennoje järve idakallast Burtsevo suunas tekkis reaalne oht eesti teise väekoondise paremale tiivale. Selle vältimiseks moodustatakse kindralleitnant Pärna käsul eriline grupp suuskuritest, kuulipildureist ühes tankitõrje-

suurtükkidega sm. Zukkeri juhatusel, kes saab ülesandeks asuda kaitsele Demja, Burtsevo joonele, seega sulgedes vahe järvest kuni polkovnik Mullase parema tiivani. Sama eesmärgiga diviisi õppepataljonil võtta oma alla Petšišťe, kattes Ostriani suunda.

Ühtlasi sai sm. Barinov käsu 21. detsembri hommikul kõikide vabade parema tiiva jõududega, lähtudes Pogalkino rajoonist, tiivalöökidega purustada edasitunginud vaenlase jõud ja uuesti vallutada Butitino ja Pupkovo. See vastulöök, nagu näitab pärastine sündmuste käik, ei õnnestunud.

21. detsembri hommikul avas vaenlane uuesti tule kindral Barinovi kaardiväelastele, tulistades ühtlasi metoodiliselt suurtükkidest ja kuue-torulistest miinipildujatest eesti teise väekoondise osi, eriti aga polkovnik Mullase allüksuste lahingukordi. Kella 15.00 paiku algasid sakslased rünnakut. Umbes tund aega hiljem õnnestus tugevail vaenlase jalaväeosadel ühes hulga tankide ja automaaturitega kiiluda kahe pataljoni liitekohta sm. Mullase allüksuste lahingukordadesse, tungida edasi kõrg. 179,0 suunas ja pimedal tulekul vallutada Alekseikovo.

Meie väed avaldasid visa vastupanu, hävitades sealjuures mitu vaenlase tanki, kuid ei suutnud siiski takistada ülekaalus olevate vaenlase jõudude edasitungi.

Pärast Alekseikovo vallutamist suundus grupp sakslaste tanke automaaturitega kiiresti Selilovo poole, arvatava ülesandega tekitada meie tagalas segadust. Sealjuures mõned sm. Mullase allüksustest osutusid haaratuks tiibadelt ja seljatagant ning sattusid raskesse seisukorda. Oli tunduvald kaotusi punaväelastes ja komandörides; viimaste hulgast langes võitlejate poolt lugupeetud ja armastatud väeosa komandöri ase-täitja poliitalal major Arno.

Kottpimedas öös, märja sompus ilmaga, metsata, lagedate ja korra-tult laialipaisatud küngaste vahel oli äärmiselt raske orienteeruda ning selgitada tekkinud olukorda, seda enam, et vaenlane tulistas vahetpidamata miinipildujaist ja suurtükkidest meie lahingukordi ja pidevalt des-organiseeris sidevõrku. Selle taastamine pimedas osutus aga raskeks ning aegaviitvaks ülesandeks. See takistas suuresti juhtimist ning korra jaluleseadmist.

Niisuguses raskes olukorras saksa tankide ja automaaturite lähenedes meie positsioonidele astus nendega võitlusse eeljulgestuses olev sm. Albert Kariste oma raskekuulipildurite rühmaga. Tabava tulega suruti saksa automaaturid maha, tankid aga ilma automaaturiteta ei usaldanud edasi minna. Siis üks tank automaaturitega, kasutades algavat hämarust ja lähedal asuvat võsa, tegi kaare ning ilmus märkamatu Kariste kuuli-

pildureile poolparemalt seljatagant, lähenedes kuni 40 meetrile. Samal ajal ründas esimene tank otsesuunas. Ukski meie meestest ei taganenud. Esimese kuulipilduja jao komandör sm. Planotov tulistas oma relvast kuni viimse silmapilguni ning hukkus saksa tanki roomikute all, mis lõmastas kuulipilduja kogu meeskonnaga. Ulejäänud jätkasid võitlust, mis arenes 20—25 m granaadilahinguks. Mitmed sakslaste poolt kuulipildurite kaevikusse heidetud granaadid õnnestus sm. Karistel neile tagasi lennutada, kuid üks neist lõhkes käes, purustas kangelasliku võitleja vasaku käe ja tekitas raskeid haavu vasakusse külge ning vigastas silma.

Teda taheti toimetada tagalasse, kuid ta ütles kindlalt: „Kuhu? Ma jään teie juurde ja võitlen lõpuni, ühtki sammu ei tagane meie!”

Sm. Kariste kangelaslikku võitlust hinnati talle kõrge Lenini ordeni ja Ameerika Uhendriikide poolt medali „For Distinguished Service“ annetamisega.

Korpuse komandör kindralleitnant Pärn, saanud teate läbimurdest ja tekkinud seisukorrast, ilmus kohe isiklikult polkovnik Mullase komandopunkti ning andis järgmise korralduse: viibimata vallutada Alekseikovo ja kella 24.00 taastada seisukord; luurega täpsustada allüksuste asetus ja seisukord; õppepataljonil korraldada kaitse Burtsevo, Sar joonel, eesmärgiga takistada vastase edasiliikumist Petšištše, Ostriani suunas.

Enne keskööd meie poolt läbiviidud vasturünnak ei õnnestunud ja Alekseikovo, kus vaenlane oli vahepeal ennast tugevasti kindlustanud, võttes vastu meie ründavaid osi marulise kuulipildujatulega, jäi sakslaste kätte.

Ent vaatamata sellele kindralleitnant Pärnal, kes kohapeal korpuse staabi ohvitseride abil isiklikult juhtis tegevust, läks korda läbimurdekoht sulgeda ja vaenlase edasiliikumist Alekseikovo rajoonis tõkestada. Sakslaste katsed imbuda nüüd Iskustvennoje järve kaudu meie seljataha likvideeritakse sama edukalt; osa sakslasi eksis sealjuures teelt ja pärast paksus udus ümberuitamist sattus ükshaaval ja gruppidega meie kätte vangi.

22. detsembril sakslased, avades intensiivse miinipilduja- ja suurtükitule Burtsevo, Ivantsevo, Fedkovo, Sahnõ, Selilovo rajoonile, tegid katse jätkata edasiliikumist Velikije Luki suunas. Ent kõik need katsed tõrjuti eesti teise väekoondise osade poolt kindlasti tagasi, kusjuures vaenlasel oli tunduvald kaotusi.

Nähes, et päeva ajal teostatud rünnakud ei anna tulemusi, sooritasid sakslased uue rünnaku ööl vastu 23. detsembrit. Jälle lähenes meie üksuse positsioonidele suurtükide ja kuetoruliste miinipildujate tule kattel enam kui rood sakslasi. Raskete miinide plahvatused matsid mulla

alla mehi, kuid kaaslaste abiga vabastasid nad endid mulla alt ja jätkasid mehiselt võitlust, kuni ka see vaenlase rünnak kokku varises.

23. detsembril jätkasid korpuse osad edukalt vaenlase jalaväe ja tankide rünnakute tõrjet. Kell 11.00 umbes 2 pataljoni jalaväge ühes 20 tankiga, lähtudes rajoonist lõuna pool Burtsevot, püüdis vallutada kõrg. 178,1, kuid löödi vaenlasele tunduvate kaotustega tagasi. Samal ajal üks pataljon jalaväge 5 tankiga lähenes paksu udu katte all Petšištšele, udu lahtudes avasid tankid kõrgustik 180,9 rajoonist tule külale ja otsetabamusega panid põlema maja, kus asus kindralmajor Barinovi komandopunkt. Seal viibijad staabi töölised pääsesid eluga ainult seetõttu, et nad pärast esimest pihtamist majale jooksid lähedal asuvasse varjendisse.

Sõlmus vihane võitlus siin kaitsel asuva sm. Viriti üksusega. Sakslased, puistates üksuse positsioonid järjekordselt üle raskete miinide ja mürskudega, teostasid rünnaku. Jõu ülekaal oli vaenlase pool. Pidevate rünnakute ja suurtükkide, miinipildujate tule läbi olid üksusel rivist välja langenud kõik kuulipildujad. Oli alles jäänud ainult paar tankitõrje-püssi. Nii tuli rünnak vastu võtta peamiselt püssitulega. Niivõrd nõrkadest tulevahenditest hoolimata peatas üksus tankidega kaasas olnud dessandi ning surus selle maha. Tankid aga murdsid sisse üksuse positsiooni, lõmastades oma kohtadel kuni lõpuni võitlevaid mehi, kellest ükski sammugi ei taganenud.

Üksuse komandöri sm. Viriti poolt koondati nüüd kiiresti kõik olemasolevad meeste reservid ning saadeti vaenlase läbimurret tõkestama. Vastane peatatigi, kuni saabus abi. Läbimurdnud tankid aga hävitati kõik pinevas duellis sm. Jaan Karki tankitõrjajate poolt, kes kahe kahu-riga võttis vastu 5 tanki rünnaku. Selles ebavõrdses kuid tulemusrikkas võitluses ilmutasid erilist mehisust ning täpsust tabamistes kahuri komandör O. Mägi ja sihtur Randmu.

Kaardiväekoondise komandör kindralmajor Beloborodov lausus sm. Viriti väeosa võitlust hinnates: „Ehkki see polnud kaardiväeosa, võitles ta siiski mitte halvemini kui kaardiväelased.“

Neil raskeil võitluspäevil oli üksuse ridadest esile kerkinud hulk kangelaslikke võitlejaid. Allüksuse komandör sm. Lepp, saanud küllalt raske peahaava, jätkas lahingu juhtimist. Kui ta lõpuks sunniti evakueeruma, ütles ta: „Mehed, ärge taganegel!“ Ja ükski meestest ei mõelnudki taganemisele.

Raskekuulipildurite rühma komandör, Narvast pärinev sm. Builov, bu võttes vastu enne lahinguid UK(b)P liikmekandidaadi kaardi, töötas: „Ma võitlen viimse veretilgani.“ Ja ta pidas oma töotust. Kui kõik mehed

olid rivist välja langenud, asus ta ise kuulipilduja taha ning jätkas võitlust, kuni ta vaenlase kuulist tabatuna kokku varises.

Miinipildujate rühma mehed asusid miinide lõppemisel vaenlasele vastu vintpüssidega ja käsigranaatidega. Ka nemad langesid taganemata oma võitluspositsioonil.

Eesti teise väekoondise võitlejad olid oma ülesande täitnud. Vaenlane, kes tugevate jõududega püüdis iga hinna eest meie rindest läbi murda ning rajada endale teed Velikije Lukisse, oli peatatud, sealjuures hävitatud suurel hulgal tema elavjõudu ja tehnikat.

23. detsembri hilisõhtul sai väekoondis korralduse ümber paikneda ning ühes teiste Eesti Laskurkorpuse üksustega osa võtta Velikije Luki vabastamisest.

VÕITLUSED VELIKIJE LUKI VABASTAMISEKS

30. novembril katkes Velikije Lukil viimane ühendus välismaailmaga maad mööda. Linnas asuv saksa garnison, ligi 10 000 meest ühes vastava sõjatehnikaga, osutus kindralleitnant Galitski vägede poolt lõplikult ümberpiiratuks.

Jättes linna nii suurearvulise garnisoni, lootsid sakslased sellega rindelt ära tõmmata ning linna piiramisega siduda tunduva osa N löögiarmee jõududest, kitsendades armee manööverdamisvõimalusi tema poolt tehtud läbimurde arendamisel, hoides ühtlasi alalise ähvarduse all meie tagalat. Selliselt pidi garnison mängima sakslastele tähtsat osa meie pealetungi pidurdamisel ja sissemurde likvideerimisel Velikije Luki platsdarmile, ühtlasi aitama sakslastel taastada oma rinnet selles rajoonis.

Saksa ülemjuhatus oli andnud lubaduse edaspidi, pärast nende ülesannete täitmist, vabastada garnison piiramisrõngast. Tol ajal olid sakslased veel kõvasti „ennast täis“ ja vankumatult veendunud oma võimeis ning vastuvaidlematus üleolekus; seepärast nad nähtavasti uskusid ise siiralt, et nad suudavad oma lubaduse täita ja Velikije Luki igal soovital ajal piiramisest vabastada. Nii kauaks aga anti garnisoni meeskonnale käsk vastu panna maksu mis maksab. Selle ülesande edukat täitmist

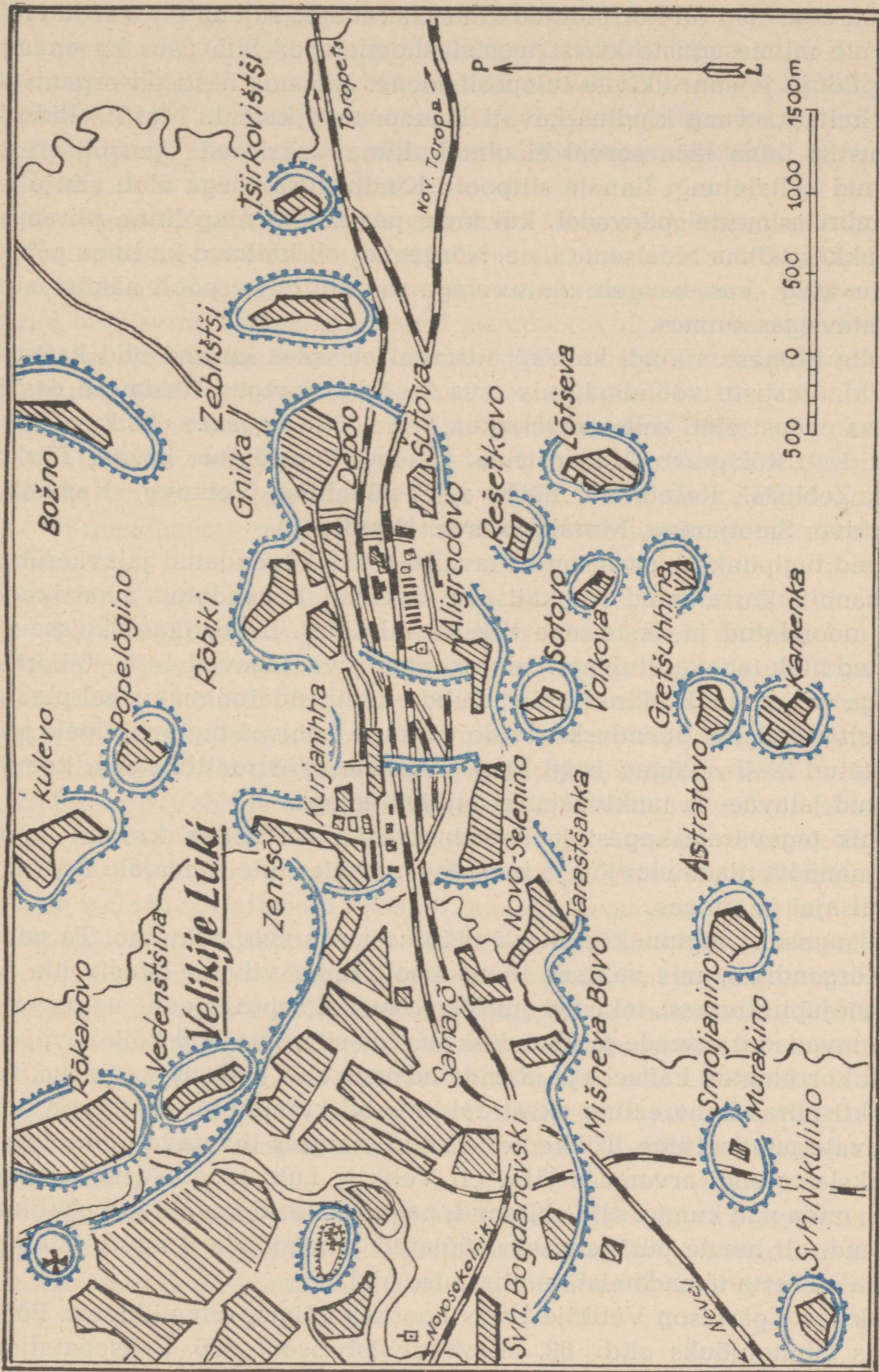
pidi, peale garnisoni arvukuse, võimaldama veel Velikije Luki suurepärase kindlustiste süsteem. (Joon. 5.)

Nagu oli eespool tähendatud (vt. lk. 32), koosnes see süsteem kahest kindlustiste võõndist. Neist tähtsam, sisemine, kulges linna ja selle juurde kuuluvate alevikkude, eeslinnade ning asulate: Sergijevskaja Sloboda, Zentsõ, Kurjanihha, Rõbiki, Gnilka, Sobakina, Sotovo, Aligrodovo, Novo-Selenino, Taraštšanka, Mišneva Bovo, svh. Bogdanovski, Rõbiki (läänepoolne) välisääri mööda ja tegelikult kujutas endast kaitsepositsiooni eelserva.

Sisemine võõnd piiras linna katkestamatu laskurikaevikute joonega, välja arvatud läänepoolne osa, evis suurt hulka soliidseid kindlustisi: puitmuld- ja raudbetoontulepesi, tugeva kattega varjendeid jne. Kaevikuisse oli ehitatud hulgaliselt ka tagavara-tulepesi automaatrelvadele ja otsesihitimissuurtükkidele; täpse tulistamise otstarbel olid mõõdetud kaugused neist ja ka laskurpesadest mitmesuguste orienteerumisesemeini eesoleval maastikul. Juurdepääsud kindlustistele olid tõkestatud 2—3-realiste püsivate ja ümberpaigutatavate okastraataadadega, mis olid flankeeritud tulega, paiguti jalaväe- ja tankivastaste miiniväljadega ja muude takistustega.

Eelserva taga, linna sisemuses olid üksikud linnajaod korraldatud ringkaitseks. Tähtsamaile tänavanurkadele, tulistamist võimaldavaile väljakuile ja aedadesse oli ehitatud puitmuldtulepesi tänavate, teeradade jne. tulistamiseks pikitulega. Kõik varem kui ka Nõukogude korra ajal püstitatud suuremad kiviehitused, nagu kirikud kloostrihooned, kooli-, teatri- ja seltsimajad, saunad, olid kohandatud viisaks kaitseks. Majade kõrgemal kordadel ja pööninguil oli korraldatud tulepesi laskureile ja täpsusküttidele, kes hoidsid tabava piki-tule all tänavad, läbikäigud ning liiklemisruunad. Samuti olid organiseeritud kaitseks mõlemad kõrged raudteetammid, mis läbisid linna idast lääne suunas ning pakkusid häid võimalusi lõuna poolt pealetungiva vaenlase tule all hoidmiseks.

Kõik sisevõõndi kindlustiste elemendid, moodustades endast ühise hästi kooskõlastatud terviku, olid osavasti sobitatud maastikuliste tingimustega, eeskujulikult moondatud ja evisid tihedat tulesidet üksteisega. Eelserval ja sügavuses asuvad laskurikaevikud, relvade tulepositsioonid ja toetuspunktid linna sisemuses olid seotud omavahel tiheda ühenduskraavide võrguga, mis oli kohandatud tulistamiseks ning võimaldas tarviduse korral kiiresti ümber paigutada elavjõudu ja relvi ühelt tulepositsioonilt teisele ja avada tuli igas ohustatud suunas. Osa ühenduskraave oli pealt kaetud, võimaldades seega ka ohutut liikumist positsioonil.

Joon. 5. Velikije Luki kindlustuste skeem.

Eriti tugevasti oli korraldatud kaitseks raudtee rajoon ühes seda ümbritsevate mitmesuguste kivist teenistushoonetega. Siin asus ka enamik miinipilduja ja suurtükiväe tulepositsioone. Niisama hästi oli organiseeritud kaitseks vana kindlus Lovati läänepoolsel kaldal. Muid soliidseid kindlustisi linna lääneserval ei olnud, kuna sakslased tõenäoliselt ei oodanud kallaletungi linnale siitpoolt. Kindlustustöödega alati siin alles novembri esimestel päevadel, kui meie pealetungi ning linna piiramise oht hakkas võtma reaalsema ilme. Nõrgemini oli kaitstud ka linna põhjapoolne külg, kus kaugele ulatuv lage soo oli linna poolt nähtav ning tulistatav igas suunas.

Selle esimese vööndi kaitsepositsiooni eelserva lähised olid kaitstud teise kindlustiste vööndiga, mis asus 2—4 km kaugusel esimese ees ja kujutas endast õieti selle eelväljakut. See vöönd koosnes üksikuist tugipunktidest: Rõkanovo, Vedenštšina, Kulevo, Popelõgino, Božno, Tširkovištši, Zeblištši, Rešetkovo, Lõtševa, Gretšuhhina, Volkovo, Kamenka, Astratovo, Smoljanino, Murakino, svh. Nikulino.

Need tugipunktid, garnisoniks tavaliselt üks kõvendatud jalaväerühm, olid samuti korraldatud ringkaitseks, osavasti kohandatud maastikuga, hästi moondatud ja üksteisega tihedas tulesides. Laskurikaevikuisse oli ehitatud hulk tagavaratulepesi, meeskonna tarvis tugevad 4—6—8-kordse kattega varjendid. Kõik need elemendid olid ühendatud omavahel plaanipäraselt arendatud ühenduskraavide võrguga. Lähised tugipunktidele olid tõkestatud 2—3-, paiguti isegi kuni 5-realiste okastraattõketega, kombineeritud jalaväe- ja tankivastaste miiniväljadega.

Hulk tagavaralaskepesi ja ühenduskraave võimaldas ka siin hõlpsasti manööverdada elavjõu ja relvadega, avades tule ründajale igal soovitaval ajal ja suunas.

Niisuguseist tugipunktidest oli tüüpilisemaks svh. Nikulino. Ta paiknes kõrgendikul, mis valitses lõuna poolt linna viivate lähiste üle ja, oma mõjupiirkonnas, takistas juurdepääsu kaitsepositsiooni eelservale. Peale tavalise tranšeede ja ühenduskraavide süsteemi olid kõik sovhoosi majad korraldatud kaitseks ja ühendatud omavahel jooksukraavidega. Tugipunkti piiras kaherealine okastraat, mis oli kinnitatud teivaste ja aias kasvavate puude külge. Tõkked olid kogu ulatuses tiivatavad pikitulega.

Sakslaste endi arvamuse järgi oli Velikije Luki kindlustiste süsteem parim, mida nad kunagi olid ehitanud; nagu seletasid vangid ja kohalikud elanikud, oli nende püstitamiseks töötatud järgemööda 9 kuud, jätkates alatasa ehituste täiendamist ka piiramise ajal.

Sakslaste garnison Velikije Lukis koosnes kõigist relvaliikidest. Põhimiseks lahingujõuks olid: 83. jalaväediviisi osad, 336. kaitsepataljon,

70. ja 183. suurtükiväepolgu osad jne., kokku umbes 10 000 meest, millisest arvust 5000—7000 aktiivvõitlejat; vähemalt 200 kerge- ja kuni 100 raskekuulipildujat, kuni 100 tankitõrjepüssi, 35—40 suurtükki, 20—25 miinipildujat, 81 mm ja suurema kaliibriga, sealhulgas ka kuetorulisi miinipildujaid. Peale selle väiksemakaliibrilised suurtükid ja miinipildujad.

Garnisoni isikuline koosseis evis häid lahingukogemusi, suurem osa reakoosseisust ja nooremast juhtkonnast olid teinud läbi 1941./42. a. talvised lahingud Kalinini rindel ja määratud garnisoni teatava valiku järgi. Paljud ohvitserid, linnakomandandi alampolkovnik von Sassiga ja tema abi major Schwabega eesotsas, omasid kõrgemaid aumärke, mis andis tunnistust nende kõrgest lahingulisest kvalifikatsioonist. Või lühidalt: Velikije Luki garnison koosnes meestest, kellelt võis oodata rünnaku ajal visa vastupanu, seda enam, et neil oli ülemjuhatuselt käsk võidelda viimse meheni, mille eest lubati autasuna raudriste, aastemes kõrgendamist, puhkust pärast piiramise lõppemist ja muid soodustusi.

Jõudude vahekord rünnakute algul, 13. detsembril oli 2,5 : 1, pärast Eesti teise väekoondise lülitamist võitlusse 3,5 : 1 meie kasuks.

Lahingu- ja toidumoonaga oli garnison esialgu varustatud. Tagavara-sid täiendati õhuteel. Puudust hakati tundma alles siis, kui garnisoni kasutada olev pindala meie pealesurumise tõttu jäi nii kitsaks, et polnud enam võimalik kasutada langevarje varustise allaviskamiseks.

Selline oli Velikije Luki ja tema garnison. Niisugusena oli ta kahtlemata kõvaks pähkliks teda piiravaile vägedele. Arvesse võttes selle omapärase kindluse perimeetrit (sisevöönd 14 km, välisvöönd 20 km), kindlustiste iseloomu, garnisoni koostist ja lahinguomadusi, oli selge, et tema vallutamiseks ei piisanud neist jõududest ja abinõudest, mis kindralleitnant Galitski võis selleks otstarbeks määrata, kahjustamata oma muid lahingulisi üritusi vaenlase kaitse läbimurde arendamiseks. Sündmuste areng novembri lõpus ja detsembri algul sundis armee juhatust uuesti paiskama osa vägesid linna piiramiselt rindele, nii et lõpuks Velikije Luki alla jäid vaid võrdlemisi nõrgad polkovnik Djakonovi väekoondise osad, millest aga ilmselt ei jätkunud linna täielikuks piiramiseks ja vallutamiseks.

Seepärast otsustas Kalinini rinde juhatus detsembri esimesel poolel saata rindele Velikije Luki alla Eesti Laskurkorpuse ja ühenduses sellega viia läbi seni linna piiranud jõudude ja abinõude ümberrühmitamise.

*

6. detsembril andis Kalinini rinde juhataja kindralpolkovnik Purkajev rinde staabis kindralleitnant Pärnale käsu, mille järgi Eesti Laskurkorpus määrati rinde varust N löögiamee koosseisu; esimesel eesti väekoondisel ööl vastu 10. detsembrit vahetada välja sm. Djakonovi väekoondis Velikije Luki all, olla valmis linna rünnakuks 12. detsembril.

7. detsembril hommikul jõudis kindralleitnant Pärn pärast rasket teekonda läbi tuisu ja sügava lume tagasi oma komandopunkti Mitrohhinose ja samal päeval pärast lõunat sõitis operatiivgrupiga edasi esimese väekoondise juurde, et isiklikult juhtida selle väljamarssimist Velikije Luki alla, ühtlasi koha peal läbi viia tarvilikud ettevalmistused eelseisvaks lahinguks.

Läbi lakkamatult möllava tuisu ja tormi endale teed rajades jõudis operatiivgrupp hilja öösel Klenetsi, 45 km Velikije Lukist ida pool, kus asus tol ajal esimese väekoondise staap.

Järgmise päeva, 8. detsembril hommikul vara korpuse komandör ühes väekoondise komandoriga sõitis N löögiamee staapi, et tutvuneda siin olukorraga, eelseisva rünnaku plaaniga ja võtta vastu armee juhatajalt kindralleitnant Galitskilt lahingukäsk. Tagasiteel viisid mõlemad juhtivad komandörid läbi väekoondise oletatava koondusrajooni ja sinna viivate teede luure. Ühtlasi tutvuneti polkovnik Djakonovi staabis Novoselkis nende väeosade ja allüksuste paiknemisega, keda esimese väekoondise väed pidid välja vahetama.

Sügavalt kinnituisanud taliteed üle künkliku ja metsase maastiku ja jätkuvad lumesajud raskendasid tunduvalt esimese väekoondise osade väljamarssimist määratud rajooni Velikije Luki alla. Guljajevost alates ja edasi lääne poole Velikije Lukini olid teed seevastu lumest täiesti paljad. Kui esimesel osal teest pidid mehed tihti autosid, suurtükke ja muid veokeid sügavaist lumehangedest läbi vedama, siis viimases osas tuli neil järjest abiks olla hobustele reekoormate vedamisel lumest paljastel teedel.

Pölvini lumes mehed rühkisid tarmukalt edasi, ent väsimus kippus siiski vägisi võimust võtma. Tuli tõsiselt karta, et väeosad ei jõua kohale lahingukäsuga määratud ajaks. Niisugusel korral oleks hilinenud polkovnik Djakonovi üksuste väljavahetamine, ühes sellega aga ka lühenenud meie aeg ettevalmistustööde läbiviimiseks enne lahingusse astumist, mis aga omakorda oleks võinud kahjustada rünnaku edu.

Neil kaalutlustel andis kindralleitnant Pärn 9. detsembril hommikul käsu: väeosadel kiirendada liikumist, saata ette jõulisemad allüksused ühes mehhaniseeritud suurtükipatareidega (hobused olid äärmiselt kurnatud), kel liikuda forsseeritud marsil Velikije Luki alla, et polkovnik Dja-

konovi välja vahetada antud tähtajaks; väeosa- ja allüksuste komandöridel koguneda viibimata Alferovosse, kus neid instrueerida eelseisvate ülesannete suhtes ja pärast seda viibimata transporteerida sm. Djakonovi diviisi piirkonda — ette valmistama eelseisvat vahetust ja sellele järgnevat lahingut.

Kella 10.00 paiku sõitis kindralleitnant Pärn ühes esimese väekoondise komandöriaga sm. Djakonovi staapi Novoselkisse, kus kindralleitnant Galitski informeeris neid olukorrast, teatas oma otsuse Velikije Luki ründamise asjus, tutvustas neid rünnaku plaaniga ja andis käsu ning juhised vahetuse teostamiseks, mille järgi: eesti esimesel väekoondisel ööl vastu 10. detsembrit välja vahetada polkovnik Djakonovi osad (v. a.) Sergijevskaja Sloboda, Maksimovo, Tširkovištši, Trubitšino, Kurakina, Alenkina, (v. a.) Rõbiki; üks väeosa jätta varru Tsevelevo, Žestki rajooni; väekoondise komandopunkt — Novoselki, vahetus läbi viia pimedas, rangelt kinni pidades kõigist moondamise nõudeist, üleandmine ja vastuvõtmine teostada aktiga; vastutav vahetuse läbiviimise eest polkovnik Djakov; 9. ja 10. teostada luuret eelseisvaks Velikije Luki rünnakuks.

Vahetus, mida alati 9. detsembril kell 22.00, lõppes järgmisel päeval kell 20.00, kusjuures sm. Allikase väeosad ja allüksused võtsid endi alla rinde kuni 18 km; ülejäänud 10 km pikkusel rindeosal asusid lähtealusele sm. Djakonovi ja sm. Kroniku väekoondised. Vahetus teostus ilma vahejuhtumiteta ning kaotusteta.

Samal päeval saadi korpuse staabis N löögiarmee juhataja lahingukäsk, millest selgus: pealöögi Velikije Luki ründamisel annavad polkovnik Djakonovi ja sm. Kroniku diviisid, vallutades läänepoolse linnaosa ja jätkates pärast seda edasitungi üle Lovati idapoolsesse linnaossa; seda lööki toetada eesti esimesel väekoondisel, milleks tungides peale svh. Bogdanovski suunas, vallutada Podoleštšenskaja ja Preobraženskaja tänavad Neveli raudtee ja Lovati jõe vahel, lõigates seega läbi vastase taandumisteed linna lääneosast idaossa. Mujal väekoondise rindel teostada rünnakut üksikute gruppidega suundades: 1. Maksimovo, Božno, Rõbiki; 2. Podberezje, Bolotovo, Šutova, Rõbiki; 3. Smoljanino, Taraštšanka, Zentsõ; olla valmis Velikije Luki raudteejaama vallutamiseks.

Väekoondise oma ja temale juurdeantud suurtükiväel diviisi pealetungi ribas otse- ja kaudse sihtimisega purustada tulepunktid, puitmuld-tulepesad vaenlase positsioonide eelserval ja sügavuses, maha suruda miinipildujatuli ja teha läbikäigud miiniväljades. Osal suurtükiväest saata tule ja ratastega jalaväge pealetungil.

Lennuväel ööl enne rünnakut anda löök kesklinnale ja rünnaku ajal pommitada linna lõunaservi ja kesklinna, kus asusid vaenlase osad.

11. ja 12. detsembril teostus ettevalmistus rünnakuks. Luure ja vaatlusega õpitakse tundma, niipalju kui seda lubas halb talveilm, vastase kaitseehitisi ja määrati kindlaks tema tulepunktid, tulepesad ja tõkked, toimetatakse märkide sisselaskmist suurtükiväele ja miinipildujaile, parandatakse lähtealuseid kallaletungiks. Uhtlasi moodustatakse rünnakrühmi, 50—60 meest igaühes, varustades neid moondamisriietega, saatekahuritega, tankidega, miinipildujatega, sapööridega ja keemia-ala meestega ühes suitskatte vahenditega. Korraldatakse treeninguid rünnakrühmadele neile ettenähtud ülesannete täitmise alal. Tuuakse juurde tarvilisel määral laskemoona.

Rünnaku ettevalmistamiskäigus selgus, et vaenlase tugipunkt svh. Nikulinos raskendab tunduvalt esimese väekoondise tiivaosadele nende lahinguülesande täitmist, kuid 11. ja 12. detsembril korduvalt tehtud katsed seda vallutada ei andnud siiski esialgu tagajärgi.

11. detsembril asusid korpuse staap ja korpuse komandöri komandopunkt Fedorihhasse, korpuse osad: Šušerihha, svh. Ušitsõ ja Šabunihha.

Reavõitlejate, seersantide ja ohvitseride meeoleolu oli eelseisva rünnaku puhul enesekindel. Kuigi enamik võitlejaid oli alles tuleristseteta, seistes oma esimese lahingu ees, vaatasid nad ometi julgesti ning kindlalt tulevikku, olles valmis täitma neile antud ülesannet.

Iga võitleja teadis, et sinna miiniväljade ja okastraattõkete taha, kaitsvate betoon- ja puitmuldkindlustiste varju, sügavasse maasse oli pugunud meie rahva igipõline vaenlane — muistsete raudrüütlike ja balti parunite otsesed järeletulijad sakslased, fašistlikud maailmavallutajad ja Nõukogude Eesti orjastajad. Võitlejad teadsid, et iga hävitatud vaenlase tulepunkt, iga rivist väljalöödud sakslane tähendas sammu edasi kodumaa poole, tähendas selle kauaoodatud tunni lähenemist, millal lõpeb lahusolek okupatsiooni surve all ägavaist kodudest, omakseist, tähendas vabaduse ja parema elu algust paljukannatanud Eestile ja tema rahvale.

Kirjas, mis lahingute alates kõigi võitlejate allkirjadega läkitati sm. Stalinile, tuletasid võitlejad meelde sakslaste poolt sajandite vältel meie rahvale tehtud alandust ja ülekohut, tuletati meelde meie rahva katkematut ja mehist võitlust sakslaste vastu, tuletati meelde jüriöö kangelasi, tuletati meelde elustava ning vabastust toova nõukogude korra tulekut 1940. a. ning selle korra suuri saavutusi kõigil elualadel, tuletati meelde okupatsiooni laastavat tegevust Eestis ja öeldi: „Meie oleme oma ajaloo vältel korduvalt löönud saksa vallutajaid, kuid nüüd lööme neid nii, et nad enam ei tõuse“.

*

13. detsembril kl. 12.00, sompus ja rusuva talveilmaga pärast ligi paar tundi kestnud suurtükiväelist ettevalmistust algas üldine keskendatud rünnak Velikije Lukile.

Lahinguvälja kohal hõljuvad tihedad udumassid ei võimaldanud jälgida rünnaku objekti — vaenlase tegevust ega avastada tema tulepunkte, mis takistasid meie edasitungi, raskendasid silmasidet oma ründavate osadega ja ka naabritega; iseäranis raskendatud oli mitmesuguste relvade, eriti aga suurtükkide ja miinipildujate tule juhtimine. Samuti ei saanud lennuvägi — neilsamul põhjustel — osutada esimesel rünnaku-päeval tarvilist abi jalaväele.

Ent sellele vaatamata arenes rünnak esialgu kaunis edukalt. Esimese väekoondise osad kiilusid vaenlase välisesse kaitsevööndisse, tungisid hoogsalt tema tugipunktide vahelt läbi ja päeva lõpuks jõudsid enamikus vaenlase kindlustiste sisevööndi vahetusse lähedusse. Kell 18.00 asusid diviisi osad Kulevo, Božno, Gnilka, Štovo, Novo-Selenino, Taraštšanka, svh. Bogdanovski joonel, vallutades sealjuures rea ettenihutatud vaenlase kaitseehitisi. Ent katsed arendada edu ei andnud esialgu tagajärgi, kuna ründavad osad sattusid marulise otse- ja tiibtule alla vaenlase positsiooni eelservalt ja ettenihutatud tugipunktidest, mida meie suurtükivägi polnud veel suutnud tarvilisel määral neutraliseerida. (Joon. 6.)

Õöpimeduse tihenedes hakkas lahingu hoog vähehaaval raugema. Seda kasutavad ära nii nooremad kui ka vanemad komandörid, et korrastada jõude, juurde tuua laskemoona, anda meestele puhkust ning õhtusööki, valmistudes seega uuteks lahinguteks järgmisel päeval.

14. detsembril lahing jätkub, kuid ei anna seekord märkimisväärsemaid tulemusi. Suurepäraselt moondatud kaevikuist ning tulepesadest võtavad sakslased vastu meie ründavaid osi tabava otse- ja tiibtulega varem mõõdetud kaugustele, ajades nurja kõik katsed läheneda nende kaevikuile. Peaaegu lumevaba maastik vahelduvate lume- ja mullalaikudega maskeeris hästi sakslaste tulepunktide asetust ning raskendas nende äratundmist. Külmanud maapind aga ei võimaldanud ründajail küllalt kiiret kaevumist ning metsa ja võsa puudus aetas võitlejad vaenlase pideva vaatluse alla. Ka suurtükivägi ei näidanud veel küllaldast oskust, tulistades kaudse sihtimisega varjatud positsioonidelt, vastase tulepesi purustada või maha suruda.

Seepärast viiakse 15. detsembril valdavam osa suurtükiväest, kuni 70% üldarvust, üle laskmisele otsesihimisega. Paiknedes vaenlase positsioonidest ainult paarisaja, mõnikord isegi ainult 50—60 meetri kaugusel, vaenlase automaatrelvade flankeeriva tule otsese mõju piirkonnas, tegutsesid suurtükiväelased kartmatult ja edukalt. Suurtükiväelaste

komandöride Mürgi, Lengi ja Sermani mehine võitlus teeb nende nimed laialdaselt tuttavaks juba lahingu esimestest päevadest alates. Hulljulgelt lähenevad nad vaenlase positsioonidele, viibivad kestvalt pideva tule all ning teevad täpselt kindlaks vastase tulepunktide asukohad, mida neilt saadud andmeil asuvad hävitama nende suurtükid. Suurtükiväelaste hulgas tõuseb esile terve rida täpsuskütte, kes käsitsevad oma raskepärast relva suure osavusega. Ei pääse nende käest ükski sakslaste avastatud tulepunkt, kuulipilduja või miinipilduja; need hävitatakse tabavate laskudega.

Nii rajavad suurtükiväelased päevast päeva teed meie jalaväele. Ja veel kaua hiljem tuletavad jalaväelased tänulikult meelde sääraseid tublisid mehi nagu suurtüki komandörid — seersandid Mäe, Otstavel, Jöerand, Karp, Järmut ja sihturid Vaikjärv, Tuulit, Allikuga ja teisi nende sarnaseid.

Ent see suurtükiväelaste oskus ja mehisus ei saanud siiski pääseda korruga täies ulatuses mõjule. Maasse peitunud sügavais ja hästi moondatud kindlustistes varjuvad sakslased kaitsesid endid visalt, kasutades täiel määral oma suurepäraselt korraldatud risttulede süsteemi ja võttes ründaja igal lähenemiskatsel vastu kuulirahega ning tekitades temale tõsiseid kaotusi.

16. detsembril on ilmastik paranenud. Taevas on selge ning paistab päike. Mõlemad pooled algavad ka kohe lennutegevust. Meie lennuvägi pommitas linna. Sakslased jälle kasutasid juhust, et varustada oma sissepiiratud osi, visates neile õhust langevarjudega hulgaliselt pakke. Linna kohal sõlmus rida õhulahinguid, kus vaenlane kaotas mitu lennukit. Heakskiitvalt jälgisid meie võitlejad oma lennukite tegevust. Hinge kinni pidades pöörduvad kõikide pilgud sinise kõrguse poole, kus on tekkinud võitlusi meie ja saksa lennukite vahel; kergendusohu pääseb meeste rinnust, kui stalinlikud kotkad lõpuks jäävad võitlusväljale peremeesteks ja paar Messerschmidti põlevate tungaldena maapinnale prantsatavad.

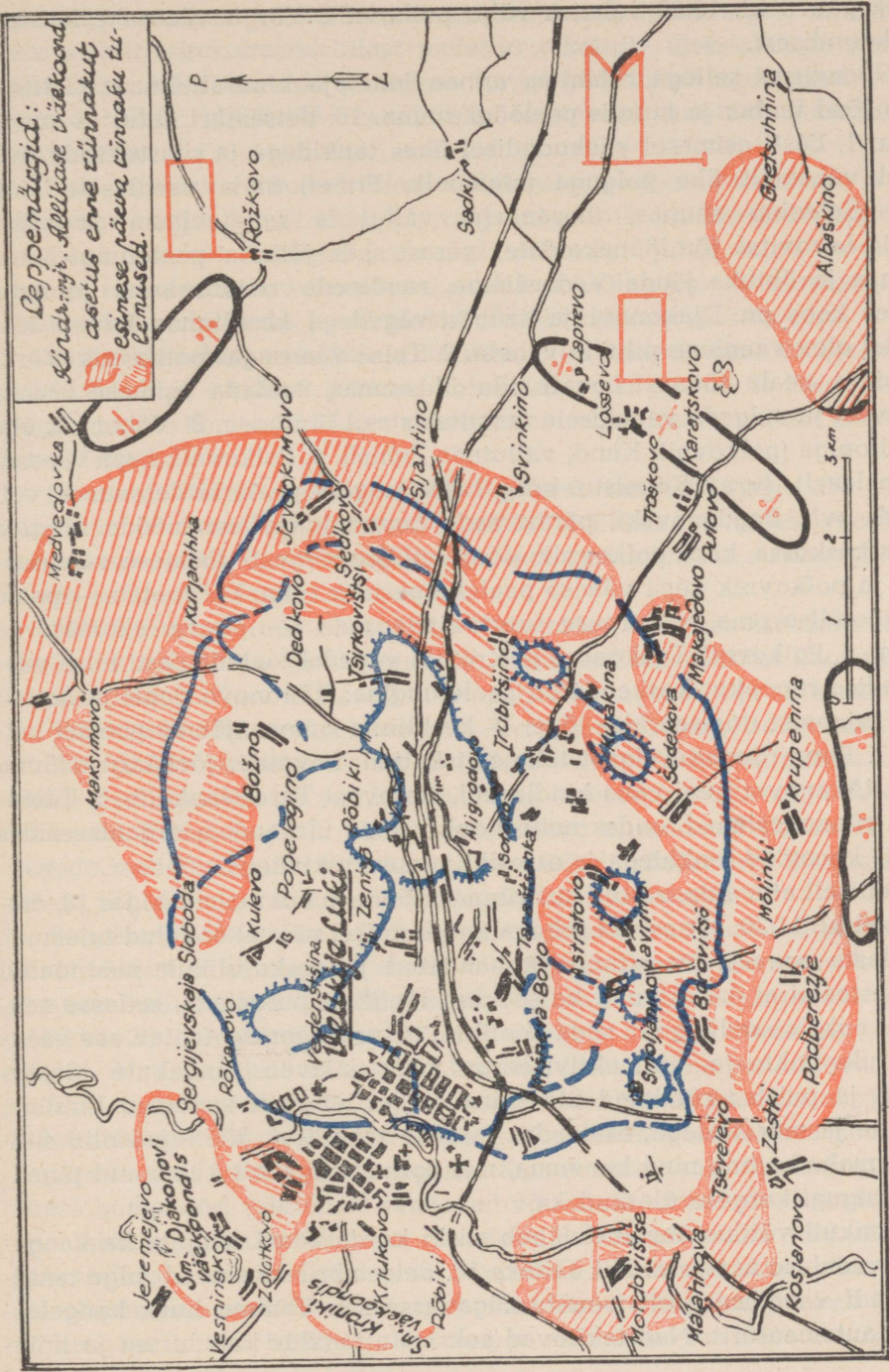
Kuigi polkovnik Djakonovi ja Kroniki väekoondistel oli rohkem edu ja neil läks korda vallutada linnaosa Lovati läänepoolisel kaldal, näitasid esimeste päevade rünnakute tulemusel, et kogu linna vallutamiseks ei piisa kaugeltki olemasolevaist jõududest.

*

Seepärast otsustas armee juhatus kõvendada jõude Velikije Luki all sm. Lepa väeosaga eesti teisest väekoondisest, mis ühe osa väekoondise suurtükiväega jõudis 18. detsembri varahommikul Malahhovi rajooni ja

Deppendäggid:

Kindr: mfr. Alitkate väikekond
 asetuse enne tinnakut
 esimene päeva tinnaku tu-
 lemuused.

Joon. 6. Velikije Luki esimene rünnak.

sama päeva kl. 10.00 vahetas välja polkovnik Võrgu väeosa esimesest väekoondisest.

Ühenduses sellega rühmitas armee juhataja kindralleitnant Galitski oma jõud ümber ja muutis pealöögi suuna. 16. detsembri õhtul ta annab käsu: 1. Eesti esimesel väekoondisel ühes tankidega ja suurtükitule toetusel vähemalt ühe polguga (alampolk. Ermel) anda vaenlasele löök Novo-Selenino suunas, ülesandega vallutada raudteejaam ja välja jõuda Lozovitsa jõe läänekaldale; pärast seda jätkata pealetungi lääne suunas ja õhtuks jõuda Vedenštšina, raudteede ristumiskoha joonele, võttes koos sm. Djakonovi ja Kroniki vägedega kesklinnas Lovati idakaldal olev vaenlane pihtide vahele. 2. Teise väeosaga (polkovnik Võrk) tungides peale lõunast Lovati silla üldsuunas, toetada esimese väeosa tegevust ja sulgeda vaenlasele taandumisteed lõunasse. 3. Vähemalt ühe pataljoniga (polkovnik Kund) vallutada Zentsõ. 4. Polkovnik Lepa väeosal lähtealuselt: (v. a.) Kalmistu, kõrg. 124,9 tungida peale kirde suunas, vallutada svh. Bogdanovski, pärast seda Lovati idakallast mööda tungida linna keskossa, koos polkovnik Võrgu allüksustega. 5. Esimese väekoondise ja polkovnik Lepa väeosa pealetungi ning rünnakut toetab — peale väekoondise oma ja korpuse suurtükiväeosade — armee suurtükiväe grupp. 6. Polkovnik Djakonovi ja Kroniki vägedel toetada eesti teise väekoondise rünnakut keskendatud pealetungiga: Rõkonovo poolt ja Lovati silla rajoonist (forsseerides jõge) — kesklinna suunas, jõe idapoolsel kaldal. 7. Enne rünnaku algust teha suitskatted: Lovatile, jõekäärust lõuna pool Rõkanovot kuni vana kindluseni, Sotovost Taraštšankani. 8. Täiendada rünnakrühmad, andes neile konkreetseid ülesanded, organiseerides nende koostööd tankidega ja otsesihimissuurtükiväega.

Selliselt ette valmistatud uus rünnak Velikije Lukile, mis algas 18. detsembril kl. 11.30, ei andnud sel ega ka järgmisel päeval oodatud tulemusi. Sakslaste osavalt maastikuga kohandatud ja eeskujulikult moondatud tulesüsteemi ei õnnestunud ka seekord lõplikult purustada, sellesse suu-remat auku sisse lüüa või seda täielikult neutraliseerida, teatav arv vaenlase tulepunkte ja -pesi aktiveeris meie jalaväe rünnakule tõustes uuesti ja puistas ründajad üle suure hulga tabavalt saadetud kuulide, miinide ja mürskudega, eraldades jalaväe tankidest. Võitlejad olid sunnitud maha heitma ning kaevuma, mis polnud sügavalt külmanud pinna-sega sugugi kergeks ülesandeks.

Üksikuil võitlusrühmadel läheb siiski korda edasi tungida ka kauge-male vaenlase asetusse. Nii näiteks 18. detsembril teostavad julge tanki-dessandi vaenlase positsioonide sügavusse sm. Tamme kuus kangelas-likku automaaturit. Nad tekitavad sakslaste tagalas kabuhirmu ja hoia-

vad öö-päeva kestel endi käes sakslaste dzotti, lüües tagasi miinipildujate ja kiirlaskekahurite tulest toetatud sakslaste ülekaalukate jõudude rünnakud. Alles teise öö pimeduse kattel pöörduvad nad tagasi omade juurde, olles tekitanud vaenlasele tunduvaid kaotusi surnuina ja haavatuina.

Neis võitlustes vihatud saksa vallutajatega näitasid mehisust ja kangelasmeelt mitte ainult rühmad, vaid hulgaliselt ka üksikvõitlejad. Nii seersant Mäesson, raskesti haavatud mõlemast jalast ühes luumurretega ja lamades operatsioonilaul, kinnitas: „Olen kindel, et meie purustame sakslased pihuks ja põrmuks.“ Pärast operatsiooni ta suri.

Suurtükiväelane reavõitleja Roostla, olles tõsiselt haavatud vaenlase miinikildudega 4 kohast, jäi oma kohale suurtüki juurde, ta läks sidumispunkti ainult komandöri käsu peale, viies seljas kaasa raskelt haavatud kaasvõitleja.

Seersant Sildna roomas omal algatusel kuulipildujaga üle lageda vaenlase asetuse ja, jõudnud soodsa laskekohani, avas vaenlasele tabava tule, lüües üksinda tagasi sakslaste vasturünnaku, tekitades vaenlasele sealjuures tunduvaid kaotusi.

Jefr. Kuiv, tunginud koos teiste võitlejatega vaenlase asetusse, ründas vastase kuulipildujat ja hävitas selle; oma roodukomandöri haavata saades kandis jefr. Kuiv viimase kiiresti seljas lahingust välja sidumispunkti.

Vähene edu esimestes lahingutes Velikije Luki pärast oli suurel määral tingitud ka sellest, et osa vaenlase välisvööndi tugipunktidest ei olnud veel meie poolt vallutatud. Need toetuspunktid, nagu Lõtševa, Volkova, Kamenka, svh. Nikulino ja teised kitsendasid tunduvalt meie vägede manööverdamisvabadust ja sisevööndi ründamisel tekitasid risttulega tiibadelt ja seljatagant ründajaile tõsiseid kaotusi.

Seepärast pööratakse edasises lahingutegevuses kindralleitnant Pärna käsul tõsisemat tähelepanu nende toetuspunktide likvideerimisele. Tulemusena vallutatakse 17. detsembril Volkova, sellele järgneval päeval Lõtševa, 23. detsembril svh. Nikulino ja samal päeval Murakino ja päev hiljem, 24. detsembril, kalmistu 1 km Nikulinost põhja pool. (Joon. 7.)

Eriti raevukad olid võitlused svh. Nikulino pärast 23. detsembril. Tankide toetusel murravad siin sm. Kiisi ja Koolmeistri allüksused polkovnik Lepa väeosast vaenlase vastupanu. Sm. Aartee tankitõrjekahurid oma vabra komandöri juhtimisel saavad võitlejaid rünnakule, liikudes jalaväe lahingukordades ning ise vaenlase automaatrelvade tule all olles suruvad maha sakslaste tulepesi, hävitavad nende raskekuulipildujaid ja elavjõudu. Kui on läbitud Nikulinot ümbritsev traattõke, puhkeb käsitsivõitlus. See on sm. Malberg, kes tormab esimesena vaenlase dzoti juurde

ja hävitab seda kaitsva meeskonna käsigranaatidega. Võitluses langenud roodukomandöri asemele astub viivitamata vanemseersant Sinirand ja juhib kindlalt oma roodu lahingut. Esimestes ridades võitles mehiselt ka vanemseersant Kaasik. Kolm korda tabab teda vaenlase kuul, kolm korda seotakse ta haavad, kuid ta keeldub evakueerimisest ja jätkab võitlust.

Sovhoos Nikulino ründamisel paistis silma oma osavuse, vapruse ja surmapõlgusega lahingus ka noor võitleja jefr. Hilkaja, kes käitus sama mehiselt ka pärastpoole lahinguis raudteejaama vallutamisel, puhastades üksi vaenlasest käsigranaatidega suure kivimaja jaamast lõuna pool.

Sakslaste välisvõõndi toetuspunktide, eriti aga svh. Nikulino, Murakino ja kalmistu vallutamine loob soodsamad eeldused edaspidiseks Velikije Luki ründamiseks. Sellega tekitatud lõhesid vaenlase kaitsesüsteemis ruttab armee juhatus ära kasutama.

Samal ajal püsis olukord Burtsevo, Alekseikovo rajoonis endiselt pinevana ja ohtlikuna. Sakslased tõid siia järjest juurde värskeid abivägesid (20. motodiviis) ja võis oodata, et nad ei viivita uuendamast katseid tungida välja Velikije Lukini, et vabastada selle garnison.

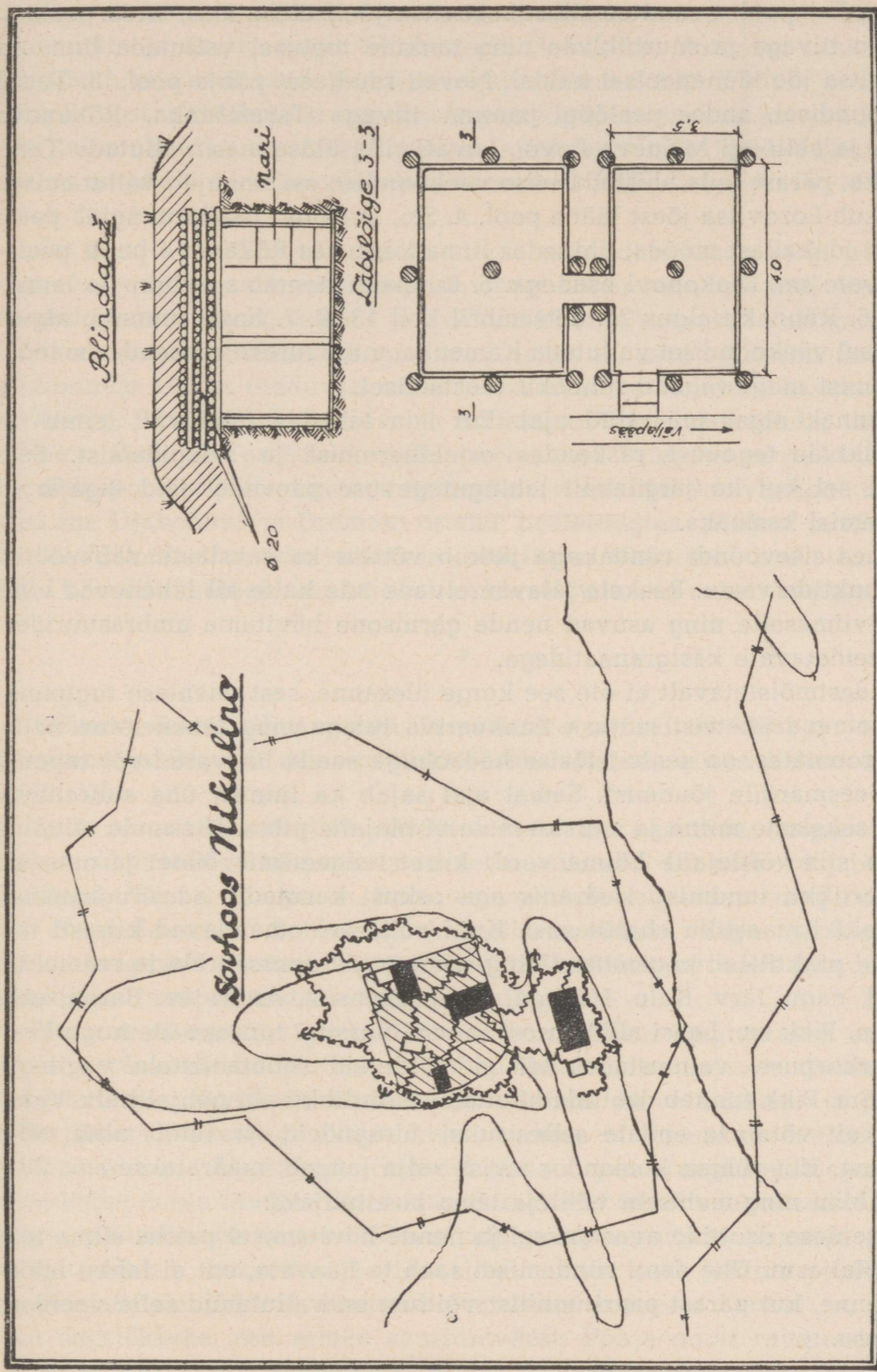
Niisuguses olukorras N löögiarmee juhatus tegi otsuse võimalikult kiiremini likvideerida vaenlane Velikije Lukis ning saavutada endale tegevusvabadus, ühtlasi tühistades kõik need suured ning ohvriterikkad jõupingutused, mida sakslased olid siiani teinud, et vabastada oma sissepiiratud garnison. Selleks käsutatakse 24. detsembriks kohale uusi jõude ning abinõusid eesti teise väekoondise ja sm. Dremovi väeosade näol.

Seega siis mõlemad eesti väekoondised olid nüüd kogunenud Velikije Luki alla uuesti korpuse komandöri kindralleitnant Pärna ühise juhtimise alla. Korpuse komandöri komandopunkt ja korpuse staap paigutatakse sel puhul Ostrianist Gorevitsasse, 4 km Velikije Lukist lõuna poole.

*

Koondudes ööl vastu 24. detsembril rajooni 5—6 km lõuna pool Velikije Lukit vahetasid eesti teise väekoondise osad siin välja polkovnik Võrgu väeosa ja kell 7.00 27. detsembril asusid lähtealusele: Smoljanino, Murakino üldjoonele. Paremal — vahetuse puhul ümberrühmitunud esimese väekoondise osad asusid samaks ajaks lähtealusele: Tširkovištši, Zeblišti, Sobakino, Rešetkovo, lõuna pool Novo-Seleninot ja Taraštšankat. Vasakult teotses sm. Dremovi väekoondis.

24. detsembril andis kindralleitnant Pärn armee komandöriilt saadud direktiivi alusel käsu: 1. 25. detsembril otsustavalt rünnata Velikije Lukit ja sama päeva õhtuks linn vallutada. 2. Esimesel väekoondisel tungida

Joon. 7. Tugipunkt "Sovhoos Nikulino".

peale põhjapoolse raudtee silla (Lozovitsa jõel) üldsuunas, anda pealöök vasaku tiivaga ja suurtükiväe ning tankide toetusel vallutada linnaosa Lozovitsa jõe läänepoolisel kaldal, Neveli raudteest põhja pool. 3. Teisel väekoondisel, andes pealöögi parema tiivaga Taraštšanka, Rõkanovo peale ja abilöögi Mišneva Bovo, Lovati silla üldsuunas, vallutada Taraštšanka, pärast seda abistada teise väekoondise osi linnajao vallutamisel, mis asub Lozovitsa jõest lääne pool. 4. Sm. Dremovi osadel tungida peale Lovati idakallast mööda, ühinedes linna keskosas Rõkanovo poolt pealetungivate sm. Djakonovi osadega. 5. Rünnakut toetab suurtüki- ja lennukivägi. 6. Rünnaku algus 25. detsembril kell 13.00. 7. Enne rünnaku algust esimesel väekoondisel vallutada Kamenka, mis suuresti raskendas manööverdumist meie vägede rünnaku teostamisel.

Rünnak algas määratud ajal. Ent udu takistas tunduvalt lennu- ja suurtükiväe tegevust, raskendas orienteerumist ja sidepidamist. See pärast sel kui ka järgnevail lahingutegevuse päevadel jäid tagajärjed võrdlemisi kasinaks.

Uhes sisevööndi rünnakuga jätkub võitlus ka sakslaste välisvööndi tugipunktide vastu. Raskete jalaväerelvade tule kätte all lähenevad võitlejad viimaseile ning asuvad nende garnisone hävitama ambrasuuridest sisseheidetavate käsigranaatidega.

Endastmõistetavalt ei ole see kerge ülesanne, sest vaenlase tugipunktid toetavad üksteist mõjusa flankeeriva tulega ning lähenemine neile, isegi roomates, on seotud tõsise hädaohuga saada haavatud või tapetud enne eesmärgile jõudmist. Samal ajal sajab ka linnast üha suureneval arvul sakslaste miine ja mürske meie võitlejatele pihta. Ülesande täitmine nõuab siin võitlejailt külma verd, kiiret reageerimisvõimet ja oma ala meisterlikku tundmist, iseäranis aga oskust kasutada edasiruumamisel pisimaidki maastiku ebatasasusi. Kuid võitlejad omandavad kiiresti tarvilikud praktilised kogemused ning ohvitseride, seersantide ja reameeste nimed, nagu Järv, Kelu, Hõbeda, Süda, Otenson, Andrejev, Baron, eriti aga sm. Pikk sm. Laasi allüksusest saavad varstigi tuntuks üle kogu Eesti Laskurkorpuse, vaimustades teisigi võitlejaid selletaolistele vägitegudele. Sm. Pikk tunneb dzottide hävitamise ohtlikku ala põhjalikult. Vabatahtlikult võtab ta endale sellesisulisi ülesandeid ja tuleb alati välja võitjana. Kui rühma komandör rivist välja langeb, määratakse sm. Pikk kui tublim ning mehisem võitleja tema järeltulijaks.

Vaenlase dzottide avastamisel ja nende hävitamisel paistis silma leitnant Haljaste. Ühe dzoti ründamisel saab ta haavata, ent ei lahku lahingust enne, kui pärast paaritunnilist võitlust on vallutanud selle vaenlase tulepesa.

Nii hävitatakse üksteise järel rida vaenlase ettenihutatud tulepesi, tugipunkte ja dzotte, nagu Tširkovištši, Sobakino, Volkovo, Lõtševa ja tugipunkt, mis asus raud- ja kivitee ristumiskohal 500 m edela pool Mišneva Bovost. Ka vaenlase seesmise kaitsevööndi rünnakud annavad tõhusaid tulemusi: üks sm. Võrgu väeosa allüksus tungis Novo-Seleninosse „valge majani“, ja teise väekoondise mehed kiilusid tugevasti kindlustatud Taraštšankasse.

Ent need kohalikud ning osalised edusammud ei suuda siiski põhjalikult muuta üldist olukorda. Korpuse rindel hoiab vaenlane veel rea tähtsamaid positsioone enda käes ja avaldab kõikjal raevukat vastupanu.

31. detsembril puhkesid kogu rindel uuesti vihased võitlused. Esimene väekoondis nihkus tunduvalt edasi ja vallutas rea vaenlase kaitsehitisi, sealhulgas Tširkovištši, Lõtševa ja Sobakina. Teine väekoondis vallutas Mišneva Bovo ja Taraštšanka edelapoolse osa. Tungides edasi Lozovitsa jõe läänepoolset kallast mööda Samarõsse võimaldas see väekoondis niiviisi sm. Djakonovi ja Dremovi osadel pealetungiga põhjast ja lõunast, Lovati idakallast mööda vallutada kesklinna. Vaenlase osad tõmbusid nüüd kiiresti raudteejaama rajooni, et korralduda siin uuesti vastupanuks.

*

Mišneva Bovo vallutamise ja Taraštšanka neutraliseerimisega ja meie edasitungiga Samarõ rajoonis tekkis sakslaste seesmises kaitsevööndis ohtlik lõhe.

Seda otsustas kindralleitnant Pärn kohe ära kasutada, korpuse osad ümber rühmitada ja kõvendada survet vaenlasele, ent seekord juba piki raudteed, läänest ida poole, haarates vaenlast seljatagant ning rullides üle Novo-Selenino, Sotovo ja Aligrodovo lõuna-, kagu- ja idaserva mööda kulgevad sakslaste kindlustised, mille võtmine rindelt polnud siamaani veel andnud otsustavamaid tagajärgi.

Korpuse komandöri kindralleitnant Pärna käsul paigutatakse enamik esimese väekoondise jõududest ümber Taraštšanka rajooni, ülesandega puhastada see täielikult vaenlasest, vallutada Novo-Selenino ja pärast seda jätkata pealetungi Aligrodovo suunas, et haarata raudteejaama rajooni lõunas; ülejäänud jõududel jätkata pealetungi raudteejaamale idast lääne poole raudtee üldsuunas. Samal ajal teisel väekoondisel edasi tungides raudtee üldsuunas läänest ida poole vallutada linnaosa lõuna pool raudteed, Lozovitsa jõe idakaldal; pärast seda jätkata pealetungi raudteejaamale läänest. Korpuse pealetungi toetavad tankid ja, peale oma suurtükiväe, osa armee suurtükiväest. Põhja poolt raudteed koos

teise väekoondise vasaku tiivaga pidid peale tungima sm. Dremovi osad. (Joon. 8.)

Niisiis, sel ajal kui idast läände tungivad meie osad moodustasid endast nagu mingi alasi, olid läänest itta tungivad väed haamriks, mis pidi purustama võimsa löögiga vastu alasi vahelejäädud sakslased.

Ööl vastu 1. jaanuari 1943. a. N löögiarmee komandör andis üle sissepiiratud saksa garnisoni ülemale 227. jalaväe polgu komandörile alampolkovnik von Sassile ultimaatum, milles nõudis kasutu vastupanu lõpetamist ja alistumist. Vastust ei tulnud, sest sakslased olid saanud oma väejuhatuselt käsu vastu pidada viimse meheni, lubaduse peatselt vabastada Velikije Luki garnison pealetungiga väljastpoolt, töotuse anda autasusid ja mitmesuguseid eesõigusi ohvitseridele ja soldateile edu puhul, allaandmise korral aga valjude repressioonide ähvarduse vangilangenute perekondade suhtes, nagu seletasid vangilangenud sakslased.

Pärast taandumist 31. detsembril Lovati äärest ida poole, raudteejaama rajooni, asusid sakslased kiires korras täiendama siin kaitsesüsteemi, luues rea uusi tugevaid kaitsejooni, mis järgnesid üksteisele, rindegala lääne poole, kust võis oodata piiravate vägede, kõigepealt aga Eesti Laskurkorpuse peajõudude rünnakut, kuid milline suund oli nõrgemini kindlustatud kui teised, vähemohtlikud suunad.

Esimene selline kaitsejoon kulges Novo-Selenino lääneserva ja Lozovitsa jõe kõrget idakallast mööda raudteesildadeni ja sealt edasi Zentsõ poole. Ta koosnes üksikuist kaitseks organiseeritud majadest, seotud omavahel laskurkaevikute ja ühenduskraavidega ühes traattõkete ja miiniväljadega.

Selle kaitsejoone tähtsamaks tugipunktiks ehk võtmeks oli Novo-Selenino loodeserval, nelja tänava ristumiskohas paiknev mitmekordne, paksude seintega, mürsukindlate keldritega tugev kiviehitis „läänepoolne valge maja“. See maja asus kõrgemal kohal, domineeris kõikide ümbruskonnas asuvate madalamate, enamikus ühekordsete puitehituste üle, evis suurepäraselt ringvaatlust, oli keldrist kuni pööninguni kohandatud kaitseks, piiratud okastraataiaga ning miinidega ja võis avada tõhusa tule ümberringi igas soovitud suunas. Tähtsuse poolest järgmiseks oli tornitaoline telliskivist veetorn — „punane maja“, mis asus „valgest majast“ kuni 300 m loodes, oli samuti põhjalikult kohaldatud kaitseks, piiratud laskurkaevikutega ja seotud ühenduskraavid ja teiste kaitseehitistega.

Järgmise kaitsejoone moodustasid (minnes läänest ida poole) kaitseks organiseeritud majade grupid Novo-Selenino idaserval ühes telliskivitehasega, läänepoolne raudteedepoo, ühes sillast lõuna ja kagu pool asuvate raudteehoonete, elektriijaama, telliskivi- (teise) ja muude tehas-

tega; selle joone tugevamaks osaks oli Novo-Selenino telliskivitehas ja raudteedepoo hooned.

Kolmas joon läks Sotovost üle raudteejaama Kurjanihha lääneservale. Paremini oli siin vastupanuks korraldatud raudteejaama hoone ja sellest lõunasse viiva tänava ääres asuvad tugevad kivimajad, Aligrodovo ja Sotovo „valged majad“. Järgnevalt oli põhjalikumalt kohaldatud visaks vastupanuks „7 kuuri“ kagu pool raudteejaama ja idapoolne depoohoone.

Kuid ka nende kaitsejoonte vahel asuvaid vaheruume kaitses vaenlane äärmise visadusega, nii et edasiliikumine võis toimuda ainult sammumult, vallutades ühe maja teise järel.

Niisiis võis raudteejaama ümbruse linnaosas oodata sakslastelt kangekaelset vastupanu, seda enam, et vaenlase osad, kel õnnestus 31. detsembril pääseda meie vägede haardest Lovati äärse linnaosa vabastamisel, taandusid idasuunas raudteejaama rajooni, kasvatades niiviisi tunduvalt kohalikku garnisoni nii elavjõu kui ka võitlusvahendite poolest.

*

Õil vastu 2. jaanuari, pärast ümberrühmitamist algabki pealetung. Esimese väekoondise osad puhastavad lõplikult vaenlasest Taraštšanka ja tungivad kuni Novo-Selenino läänepoolse servani. Samal ajal teise väekoondise osad ületavad Lozovitsa jõe ja murravad sisse jõe idakaldal asuvasse linnaossa.

Edaspidised katsed arendada saavutatud edu järgnevail päevil ja õil põrkavad taas sakslaste raevukale vastupanule.

Nüüd algavad vihased võitlused vaenlasega ja jätkuvad lakkamatult kogu rindel, tulirelvaga ja käsitsi kümlrelvaga, hea ja halva ilmaga, hommikust õhtuni ja õhtust hommikuni — pikkade lumiste ja pakaste talveööde pimeduses, aeg-ajalt kõrges kaares taeva poole tõusvate eredate raketide või põlevate majade punakas valguses. Iga laskurkaeviku jupp, ühenduskraav või auk tuli puhastada vaenlasest, iga tulepesa, dzotti või maja pidi ründama ning vallutama, murdes läbi mitmes suunas kulgevaist okastraataedadest ja tehes läbikäike arvukais miiniväljades. Kõik majade vahed, aiad ja väljakud tuli läbi rehitseda, sest kurikaval vaenlane oli kõikjal varitsemas, hoidis kramplikult kinni kõigest, mis kuidagi pakkus temale soodustusi kaitsele asumiseks, külvates meie pealetungijaid võitlejaid ja gruppe üle kuulide, käsigranaatide ja mürskude rahega. Peidetud laskekohtades oli varitsemas arvukaid vaenlase snaipereid, kes lakkamatult jälgisid iga liikumist meie asetuses ja oma kuulidega tabasid mitte ainult gruppides, vaid ka meie üksikult liikuvaid võitlejaid.

See kõik nõudis korpuse isikuliselt koosseisult erakorraliselt suurt meelegindlust, kehalise ja vaimse jõu pingutust, seda enam, et see oli enamikule reavõitlejaist, seersantidest ja ka ohvitseridele nende esimehiks lahingu- ning tuleristseks, tegevuseks, kus puudusid veel isiklikud lahingukogemused. Tavaliselt avaldab see oma ohtliku uudsusega võitlejaile iseäranis sügavat muljet.

Ent eesti meeste silm jäi selgeks sihtides ja käsi ei värisenud jagades võitluses hoope sakslastele; olid ju need vanad põlised vaenlased, kes siin Velikije Lukis, Eesti sünnimaa eelvärvavas olid asunud tõkestama korpuse võitlejaile teed kauaigatsetud kodusesse.

Eesti Laskurkorpusele algas seega Velikije Luki vabastamislahingute raskeim, aga ühtlasi ka heroilisim järk, kus võitlejad teotsedes rühmadena ja üksikult osutasid külma verd, taipu, julgust, sangarlikkust, surmapõlgust ja paindumatut võidutahet vaenlase üle.

Kogemused näitasid kohe, et lahinguis linnatänavate rägastikus, kus tuleb tihtigi rünnata ja puhastada vaenlasest iga üksikut maja, majakorda ja isegi üksikuid tube omaette, ei saa teotseda suuremate üksustega, nagu tavalises välilahingus, kuna neid oleks raske juhtida. Siin on otstarbekohasem kasutada väikesi, iseseisvaid, liikuvaid, kuni kümnemehelisi rünnakrühmi, kuhu kuulub laskureid, automaatureid, kuulipildureid ja sapööre ühes lõhkeainete, suitsüküünalde, traadikäärde ja süütepudelitega.

Sellised rünnakrühmad, teotsedes julgesti ja kiiresti, kuid ühtlasi ka ettevaatlikult ning osavasti, tungivad võimalikult varjatult rünnatava objekti, maja, dzoti jne. lähedusse, viskavad akendest, seinalõhedest ja piludest sisse käsigranaate, tormavad seejärel kartmatult igast küljest ruumi sisse, kus siis tubades ja majakordadel algab võitlus, kuni vaenlane on hävitatud või alla andnud ning maja lõplikult puhastatud. Sapööride ülesandeks on sealjuures teha läbikäike traattõkkeisse, miiniväljadesse, lõhkudes ehitisi ja luues suitskatteid. Suurtükivägi ja tankid toetavad rünnakrühmi, purustades otsesihhimisega tulepesi, lõhkudes läbikäike seintesse ja surudes maha relvi, mis takistavad rühma teotsemist ning edasilikumist. Rünnakrühmale järgneb teine meeskond, kes koosneb laskureist, snaipereist, kuulipildureist, tankihävitajaist, miinipildureist, suurtükiväelastest, sapööridest ja evib ülesandeks okupeerida rünnakrühma poolt vallutatud tulepesad, majad jne. ja neid organiseerida kiiresti kaitseks vaenlase võimalikkude vasturünnakute puhul.

Rünnakrühma teotsemine nõuab võitlejailt rohkesti orienteerumisvõimet, algatust, kiiret otsustamist, viibimatut ja kartmatut teotsemist, sest tapluses majakordades ja üksikuis tubades, aedades ja õuedel majade

vahel ei ole alati võimalik ootama jääda juhi käske, vaid iga võitleja peab suutma teotseda antud ülesande piirides iseseisvalt, oma isikliku asjast arusaamise järgi.

Eesti Laskurkorpuse ridades polnud puudu meestest, kes evisid neid tänavlahinguis vajalikke võitlejaomadusi täiel määral. Mis puutub aga teotsemisse kollektiivselt rünnakrühma koosseisus, siis siingi kohanesid nad kiiresti olukorraga, seda enam, et komandörid neid juba aegsasti olid pühendanud tänavvõitluse menetlusse.

Ja varsti tõusebki korpuse võitlejate hulgast esile terve rida tänavvõitluse meistreid, kes oma külma vere, kiire ja taipliku otsustamisvõime, surmapõlguse ja mehemeelega rajavad teed võidule. Kasutades maapinna ebatasasusi ja majade varemeid ning rususid hiilivad rünnakrühmad ja üksikud võitlejad vaenlase lähedale, viskavad käsigranaate akenesse, lõhedesse maja seintes ja laskepiludesse; plahvatuste tagajärjel sakslaste hulgas tekkinud segadust kasutades tungitakse seepeale kartmatult hooneisse ja vallutatakse need.

Kui üks vaenlase dzott takistas meie võitlejate edasiliikumist ning surus oma tiheda tulega mehed maha, siis oli sm. Ahi see, kes tungis surmapõlglikult läbi vaenlase tiheda tule dzoti katusele ja läbi korstna granaate dzoti sisemusse loopides sundis selles asuvad 7 saksa soldatit end vangki andma. Seega oli vaenlase tulepesa, mis takistas meie üksuste edasitungi, likvideeritud. Ahi oma kangelasliku teotsemisega oli päästnud paljude meeste elu ja võimaldanud lahinguülesande edukat täitmist.

Kuulipildurid sm. Sildna ja Talmre vallutasid kahekesi vaenlase kaeviku; sel ajal, kui Talmre hoidis kaevikut tule all, roomas Sildna vaenlasele lähedale ja viskas kaevikusse üksteise järel 3 käsigranaati. Neli sakslast sai surma, 2—3 mehel õnnestus põgeneda.

Sm. Amelinil oma nelja võitleja eesotsas läks korda pealetungi ajal imbuda läbi vaenlase tuletõkke tema kaitse sisemusse ja vallutada maja, mis eemalt näis kiviehitusena. Tõeliselt oli see aga krohvitud puuhoone. Vaenlase kuulid läbistasid seinu. Kuid sm. Amelin oma meestega ei taandunud ning löid tagasi korduvad sakslaste vasturünnakud. Öhtu eel ründas maja umbes 70-meheline vaenlaste rühm. Meie võitlejail lõppes laske-
moon. Nende trots aga ei lubanud neile taganeda vihatud sakslaste eest. Siis laskis sm. Amelin õhku punase raketi, kutsudes majale oma soomusrongi suurtükkide tule. Sakslaste rünnak oli tõkestatud ja need, kes mürsukildudest pääsesid elavaina, tõmbusid kiiresti tulnud teed tagasi.

Vaenlase miini- ja kuulipildujate tuli lõhkus sageli sideliine. Uha tuli neid käia parandamas. Teiste tublide sidemeeste hulgast hakkasid peagi

silma paistma jefreitor Vaht, punaväelane Puškin ja Rohtla. Nad on väsimatult jalul liinide korrastamisel ja vaenlase raevukas tuli ei suuda neid takistada. Järjekordsel liiniparandamisel sattus Rohtla vaenlase miinile ning sai reide neli haava, kuid sellest hoolimata viis ta oma ülesande lõpule ning pöördus alles sellejärel tagasi, tuues kaasa oma haavatud seltsimehe ja ka sidevärtnad.

Radist sm. Tiikmaa, töötades oma aparaadiga vaenlase lähedale nihutatud eelvaatluspunktis, kattis miinipildujate tule alla sattudes oma kehaga sideks vajaliku raadioaparaadi, tagades seega lakkamatut sidet. Nooremseersant radist Eesküla, viibides eelvaatluspunktis, sai miiniplahvatusest põrutada, kuid jätkas sidepidamist.

Teotsedes sidelasena andis sm. M. Härm ka kõige raskemais tingimustes vaenlase hävitava suurtükile all, tehniliste sidevahendite töö lakates, kiiresti ja täpselt edasi komandöri käske alluvaile; ühes võitluses ta päästis oma roodukomandöri elu, tabades surmavalt temale kallale tungivat sakslast.

Läbi traattõkete ja miiniväljade hiilides tegid luurajad hulljulgeid retki vaenlase positsioonidesse, et neid tundma õppida ja avastada uusi tulepunkte. Kuid sageli ei leppinud nad ainult vaenlase avastamisega ning jälgimisega, vaid ka hävitasid need. Ühe säärase vapra luurajana autasustati Jaan Merila Mongoolia Rahvavabariigi lahinguordeniga.

Julgelt ja osavasti toimis luurel samuti sm. E. Dorbek, keda suuri-madki ohud ja vaenlase hävitav tuli ei suutnud takistada täitmast oma lahinguülesandeid.

Võitlejate esirinnas sammuvad parteilased ja kommunistlikud noored, kes oma julguse ja otsustavusega, koondades endi ümber vapramaist võitlejaist lahinguaktiivi, tõmbavad hoogsalt kaasa ka teisi võitlejaid, võitlejate laia massi.

Paljud parteilastest ja kommunistlikest noortest langevad, nende hulgas väeosa komandöri asetäitja poliitalal sm. Arno ja kommunistlike noorte sekretär sm. Vares. Kuid parteilaste ja Leninlik-Stalinliku Kommunistliku Noorsooühingu kasvandike visadus ei rauge, nende tahe jääb teraseseks. Langenute asemele astuvad uued ning vaimustavad võitlejaid oma kangelaslikkuse ja eeskujuga uutele võitudele.

Parimad võitlejad ja komandörid, eriti peale lahinguülesande edukat täitmist, avaldasid soovi astuda bolševike partei kui võitude organiseerija ridadesse.

Punaväelane Sikk, kes võttis osa sm. Tamme julgest tankidessandist ja hävitas seejuures arvukalt vaenlasi, esines tagasi pöördudes oma parteiorganisatsiooni ees palvega võtta teda UK(b)P liikmekandidaadiks.

Punaväelane Arak sai ülesande tungida vaenlase positsioonidesse ning teha kindlaks tulepunktide täpsed asukohad. Selle ülesande täitmisel sai ta haavata. Haavast hoolimata pöördus ta alles pärast ülesande täitmist tagasi ning, ette kandnud käsu täitmisest, esitas ta palve võtta teda vastu kommunistlike noorte hulka.

Uhe maja teise järel, tugipunkti tugipunkti järele pidid sakslased loovutama meie võitlejaile. Teise väekoondise väed murdsid läbi esimesest kaitsejoonest, tungisid raudtee äärt mööda edukalt edasi ja 6. jaanuariks vallutasid raudtee läänepoolse depoo. Samaks ajaks jõudis esimene väekoondis oma vasaku tiiva osadega välja telliskivivabrikuni raudtee ääres.

Ent parema tiiva edu oli tagasihoidlikum. Edasitungi takistas seal „läänepoolne valge maja“.

Sakslased panid siin eriti raevukalt vastu. Maja ümbrus oli vaenlasel mitmesaja meetri ulatuses puhastatud kõigest, mis võis takistada vaatlemist ning tulistamist jalaväerelvadest. Kõik meie võitlejate katsed päeval või öösel läheneda sellele majale ei andnud esialgu tulemusi ja lõppesid ründajale tunduvate kaotustega. Siis 8. jaanuaril sm. Matsi, polkovnik Võrgu väeosast, koos seersant Pilderi ja teiste võitlejatega, kasutades silmapilku, mil suurtükkide tabav tuli peletas sakslased laskeavade juurest eemale, roomas maja tagant hoone sissekäigu juurde ning heitis majja granaate ja süütepudeleid. Tekkis tulikahju, ühes sellega ka segadus kaitsjate hulgas. Järgnes kohe rünnak. Osa garnisonist hävitati käitsivõitluses, osa võeti vangi. Saadi hulk sõjasaaki, sealhulgas mitukümmend hobust.

„Läänepoolse valge maja“ vallutamiseга likvideeriti sakslaste vastupanu esimesel sisemisel kaitsejoonel lõplikult. Esimese väekoondise osad, tungides edasi idasuunas, puhastasid vastasest täielikult Novo-Selenino läänepoolse osa. Teise väekoondise üksused vallutasid samaks ajaks pumbamaja ja osa raudtee töökodadest, jätkates liikumist raudteejaama üldsuunas.

Ent sakslased jätkasid raevukalt vastupanu hulgalistest dzottidest ja majadest Gnilkas, raudteedepoos (idapoolses), Aligrodovos, Sotovos, Novo-Selenino idapoolses osas ja raudteejaama rajoonis. Sealjuures kaitseksid nad erilise kangekaelsuse ja visadusega neis rajoones asuvaid suu-remaind kivimaju ja tehaste hooneid, raiudes nende paksudesse seintesse keldrist kuni põõninguni, jah, isegi korstnaisse hulgaliselt laskepilusid — kuulipildurite ja täpsusküttide tarvis, müürides kinni aknaid ning uksti.

*

Lahing jätkus senisest veelgi suurema pinevusega. Teisel seesmisel kaitsejoonel kõvendavad Eesti Laskurkorpuse võitlejad järjest survet vaenlasele. Üks rünnak järgneb teisele kogu piiramisrindel Gnilkast üle Aligrodovo, Sotovo, Novo-Selenino raudteeni ja Toropetsi maanteeni. Vaenlasele ei anta võimalust hinge tõmmata ei öösel ega päeval.

Sakslaste vastupanu Velikije Lukis peab murtama ning linn vabastama. See on Eesti Laskurkorpusele au ja väärikuse küsimuseks ning korpuse koosseisu kuuluvate kindralite, ohvitseride, seersantide ja reavõitlejate vankumatu tahe. See on nende muutmatu otsus. See on kõrgema juhatuse käsk.

Seepärast korpuse surve Velikije Lukis sissepiiratud sakslastele üha kõveneb.

Et oleks võimalik seda paljudesse üksikutesse võitluskolletesse jagunenud ning keerukat lahingut pidevalt ja edukalt juhtida, paigutas kindralleitnant Pärn oma komandopunkti raudtee äärde, vähem kui kilomeeter raudteejaamast läänes ja kõigest mõnisada meetrit võitlusjoonest, kuhu vaenlane aegajalt, võib-olla asjast haisu ninna saades, langetas raskeid miine ning mürske. Sealsamas lähedal paiknes ka teise väekoondise komandöri komandopunkt.

Esimese väekoondise komandör ühes väeosaülematega on organiseerinud oma vaatluspunktid mürskudega igast küljest sõelana läbipuuritud ja hiiglasliku rusuhunnikuna ümbruskonna maja varemete hulgast taeva poole kerkiva endise elektrijaama raudbetoonist maja kolmandale korrale, kõigest paarsada meetrit võitlusjoonest.

Ka see pole just vaikne ja kindel kohakene. Vaenlane hoiab varemeid edela poolt Velikije Lukit, kus lahing sellal endise hooga jätkus, kauge-laske-, raskesuurtüki- ja miinipildujatule all, mille vastu läbipuuritud, lõhestatud ja varisenud seinad ei suuda pakkuda kuigi kindlat kaitset.

Ent siit võib pragude vahelt, kõveraks paindunud raudvarbade otsas ripnevate betoonimürakate taha varjudes, suurepäraselt jälgida kõikide väekoondise osade lahingutegevust. On selgesti näha, kuis siinsamas all jalgade ees alampolkovnik Ermeli mehed vallutavad Novo-Selenino idaserval paikneva telliskivivabriku. Rünnakrühm on asunud vabriku lähedale majade varemete taha lähtealusele. Pärast suurtükitle ettevalmistust, mida juba kujunenud traditsiooni kohaselt teostatakse otsesihhimisega mõnekümne meetri kauguselt vastasest, tormavad võitlejad igast küljest käsigranaate lennutades ja automaatidest tulistades vabrikuhoonesse, kus seepeale kohe sõlmub käsitsivõitlus mees mehe vastu. Peagi ilmub prügi ja tolmu hulgast nähtavale rühm vange ülestõstetud kätega, suundudes võitlusliinist tahapoole, kus neid väekoondise staabi ülem

polkovnik Lessel hakkab kohe üle kuulama, et saada värskemaid andmeid vaenlase jõudude ja abinõude rühmitusest ja tegevusest.

Telliskivivabrik on meie. Kuid sellega pole siin veel kõik lõppenud. Öösel pimedas pääseb vabriku varemets äkki valla tugev laskmine ja on kuulda käsigranaadi lõhkemist, mis aga mõne aja pärast niisama ootamatult soikuvad. Paarikümne minuti pärast ilmub diviisi komandopunkti rühm vange meie automaatrite saatel. Selgub, et päeval vabriku ründamise ja vallutamise ajal olid need „fritzud“ hirmuga pagenud telliskivi põletamise ahju, kust meie võitlejad, vabriku ruumide lähemal uurimisel, nad avastasid ja mitte ilma vastupanu ning sekeldusteta välja tõid ja vangi võtsid.

*

Pärast sakslaste teise kaitsejoone (vt. lk. 69) vallutamist kandusid lahingud samm-sammult vähehaaval kolmandale kaitsejoonele Sotovo ja raudteejaama rajooni ning Aligrodovo lähiseile.

Sotovo ründamise ajal purustasid alampolkovnik Ermeli suurtükid tabava tulega sellest asulast 300—400 m idas oleva vaenlase tugipunkti suures mitmekordses kivimajas ja seda tugipunkti ümbritsevad dzotid. Vaatluspunktist oli hästi näha, kuidas mürsud lendasid kiiresti üksteise järel märki, tabades laskepilusid maja seintes või paisates kõrgele õhku palgijuppe ja mullasambaid, kui pihtamine oli dzotti.

Raudteejaama rajoonis sm. Vinkel, kes oli tuntuimaks suurtükiväelaseks linna tänavvõitluste perioodil, asetab õhtul oma patarei tulepositsioonile. Ent hommikul valgenedes selgus, et mitte kaugel patareist asub üks vaenlase iseliikuv kahur. Kohe algas võitlus. Kes tabab varem? Sm. Vinkel, kes meeste rivist väljalangemise tõttu oli asunud ka kahuriülema ja sihturi ülesandeid täitma, oli külmaverelisem ja kiirem ning jõudis vaenlasele ette. Sakslased põgenesid, jättes kahuri meile saagiks.

13. jaanuariks oli vaenlase kolmas kaitsejoon tiivadelt läbi murtud ja Sotovo ning raudteejaama rajoon lõplikult vallutatud. Kuid positsiooni keskosas, mille moodustas tugevate kivimajade grupp 300—400 m raudteejaamast lõuna poole, käivad vihased võitlused edasi. Ühe tugeva kivimüüri ümbritsetud maja pärast võitlesid sakslased eriti kangekaelselt. Meie katsed seda maja 14. jaanuaril vallutada luhtusid. Peale selle majade grupi hoidsid sakslased 13. detsembri õhtuks oma käes samuti Gnilka, depoo (idapoolse), nn. „7 kuuri“ ja Aligrodovo rajooni.

*

Vaenlase olukord on muutunud tunduvalt raskemaks. Sakslasi ei suuda nüüd enam päästa ka õhuteel kohale toimetatavad elavjõu reservid ja laske- ning toidumoona tagavarad. Ahtaks jäänud piiramisala kohale ilmuvad saksa transportlennukid ühes šleppis olevate purilennukitega võetakse meie poolt vastu intensiivse tulega ja enamasti langevad nad maha meie valduses olevale pinnale, kus nad omandatakse sõjasaagina.

Kitsale alale kokkusurutud sakslastel polnud enam kuhugi taanduda. Uha suuremate ja suuremate gruppidena hakkas neid vangi langema. Määrduvad, rāpased, habemesse kasvanud ja täitanud — nii ronivad nad meie võitlejate ähvardusel ülestõstetud kätega oma punkritest välja ja lausuvad alistumise märgiks trafareetse „Hitler kaputt“. Oli juhtumeid, kus mõned üksikud võitlejad võtsid korraga kümme-kümmend fritsu vangi.

Nii vangistasid sm. Haljandi, Nikiforov ja Rode koos ühe punaväelasega öisel luurekäigul terve dzotitāie sakslasi ilma ühegi pauguta, ainult granaadiga ähvardades. Sm. Viita, tormates üheksa automaaturiga ühte majja, ajas oma ootamatu ilmumisega sakslased niivõrd paanikasse, et need, kokku 70 meest, pillasid relvad maha ja tõstsid käed üles.

Saksa ohvitserid olid kogu aeg oma meeste hirmutamiseks ja vaos hoidmiseks luisanud, et iga vangilangenud sakslane lastakse Punaarmee poolt jalamaid maha. Nüüd aga kogedes, et säärane hirmutamine oli ainult laim Punaarmee aadressil, kaotavad sakslased peagi oma esialgse hirmu. Ahnelt kugistavad nad pakutud toitu ja tõmbavad mõnuga nõukogude tubakat. Tubaka puudusel on nad pidanud läbi ajama plotskiks käänatud ersatstega. Nüüd kiruvad nad oma ohvitseri ja Hitlerit, kes olid neid saatnud surmasuhu. Üks neist rebib vihasena oma rinnalt raudristid ning heidab need küdevasse ahju.

Ja õnnelikuna, et nad hävingust siiski terve nahaga on pääsenud, siirduvad vangid kolonnides rahuliku tagala poole. Nende kerges riietuses kehad on kүүrus Nõukogude talvekülmast ja nad tõmbuvad veel enam kүүru, kui läheduses prahvatab sakslaste poolt väljalastud miin või plaksatab maasse eksinud kuul. Elu on neile nüüd korraga väga armsaks saanud.

15. jaanuari hommikul teise väekoondise osad, tungides kivimүүriiga piiratud majast põhja poolt Aligrodovo põhjaserva suunas, lõikasid sissepiiratud sakslaste garnisoni kaheks osaks, halvates seega tunduvalt vaenlase vägede juhtimist.

*

Eesti Tallinna Kaardiväe Laskurkorpuse
mehisemaid võitlejaid

*Kv. vanem
E. Karp*

*Kv. seersant
J. Sildna*

*Kv. jefreitor
A. Hilkaja*

*Kv. jefreitor
R. Kuiv*

*Kv. kapten
H. Lio*

*Kv. leitnant
V. Järmut*

*Kv. jefreitor
E. Dorbek*

*Kv. major
E. Sume*

*Sanitar
M. Vitsut*

Eesti Tallinna Kaardiväe Laskurkorpuse
mehisemaid võitlejaid

*Kv. seersant
A. Pukk*

*Kv. kapten
F. Ivanov*

*Kv. v.-seersant
G. Gulbin*

*Kv. v.-leitnant
P. Suu*

*Kv. vanem
H. Anti*

*Kv. vanem
G. Nahkur*

*Kv. reamees
E. Laube*

*Kv. vanem
K. Joost*

*Kv. n.-seersant
N. Šabanov*

Võitlejad lähevad positsioonile

Kergekuulipildujad lahinguvalmis

Velikije Luki vabastamine oli lõpule viidud. Oli võetud sakslastelt tähtis tugipunkt, mida nad ise mitte päris ilma põhjuseta nimetasid üheks „Berliini võtmeks“.

Uksteise järel kustuvad põlevad majavaremed. Äsja täis lahingumüra olnud linn muutub täiesti vaikseks. Harjumata on käia nüüd vabalt tänavail, kus pisut aega tagasi sind võis veel tabada vaenlase mürsu kild või tema snaiperi tabav ning surmatoov kuul.

*

Sakslaste mõtlematu ning pime vastupanu olid selle vana vene linna muutnud rusuhunnikuks. Linn, mis oli kuulsa ajaloolise minevikuga ja mille tööstus ja kultuurielu nõukogude korra päevil nii tugevasti oli pulseerinud, kus arvukate käitiste kõrval töötas teedehitamise tehnikum, pedagoogium, velskrite-ämmaemandate kool, vabrikukoolid, töölisfakulteed, 3 kesk- ja 12 algkooli, 2 teatrit, muuseum, 6 klubi, 7 kino, 5 raamatukogu, kus iga päev ilmus ajaleht — see linn oli hävitatud. Linn oli varemeis ja elanikkond Saksamaale aetud või hävitatud. Ainult vähesed inimesed, kes olid end suutnud sakslaste eest kõrvale hoida, ilmusid varisenud majade keldritest lahingute lõppedes päevavalgele ning asusid rajama endile uut elu linna varemete vahel.

Velikije Luki vabastamise kestel hävitati meie korpuse võitlejate poolt 3500 sakslast, võeti 1554 vangi, neist 61 ohvitseri eesotsas garnisoniülema ooberstleitnant von Sassiga ja tema abi major Schwabega. Hävitati 123 dzotti, 12 tanki, 10 kahurit, 21 miinipildujat ja 261 tulepunkti. Sunniti vaikima 53 dzotti, 12 suurtükki, 25 miinipilduja- ja suurtükkipatareid ja 271 tulepunkti. Trofeedena saadi 100 kuulipildujat, 103 autot, 37 vedurit, 380 vagunit, palju ladusid sõjalise varustusega ja muid trofeesid.

Üldse oli vaenlane Velikije Luki operatsioonides kaotanud tapetuina 57 140 sõdurit ja ohvitseri ning vangidena 5344 inimest, neist linnas 3944 vangidena ja kuni 6000 tapetuina. Meie vägede poolt hävitati 83. jalaväediviis ja üle kümne üksiku väeosa; purustati 291. jalaväe-, 3. mägiküti-, 20. motoriseeritud ja 8. tankidiviis; tekitati tõsiseid kaotusi 205., 331. ja 708. jalaväediviisile. Rinde hoidmiseks olid sakslased sunnitud tooma siia juurde uusi tugevaid jõude ja abinõusid.

Velikije Luki oli Stalingrad miniatuuris ehk vähendatud kujul. Ka Velikije Lukis oli piiratud sisse arvukas, vastava arvu moodsate sõjatehniliste vahenditega varustatud väegrupp, kes võitlustes avaldas äärmiselt visa vastupanu. Vahe on ainult selles, et sakslastel ei läinud korda

vallutada Stalingradi, vaid nad ise hävitati Punaarmee poolt selle linna lähistel, kuna seevastu Eesti Laskurkorpus koos teiste Punaarmee osadega pärast nädalaid kestnud raevukaid ning raskeid võitlusi vabastas Velikije Luki ja vangistas või hävitas seda kaitsva saksa garnisoni.

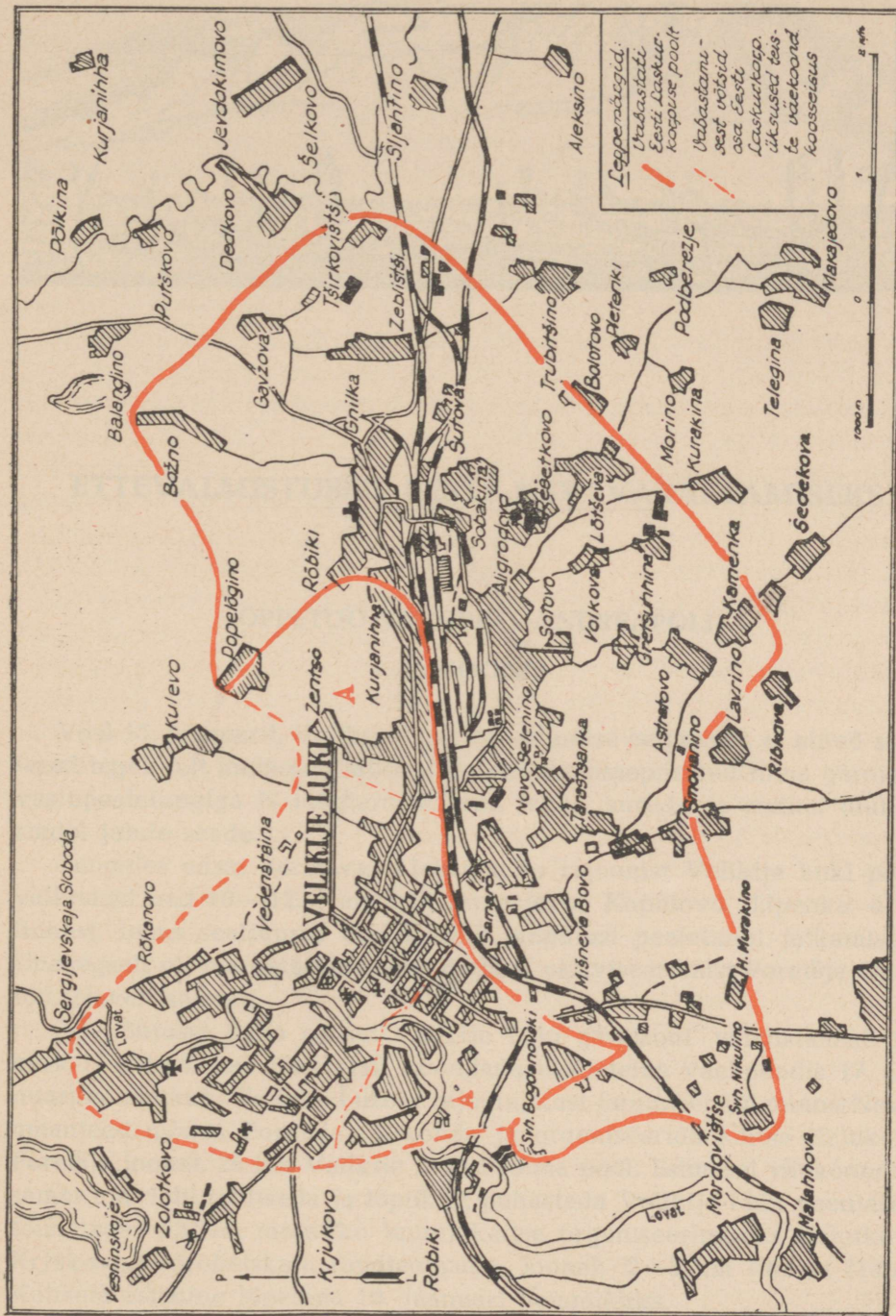
*

Velikije Luki vabastamine oli Eesti Laskurkorpuse võitlejaile esimeseks tuleristseks, esimeseks võimete prooviks, mille nad auga läbi tegid. Nende poolt oli vabastatud suurem osa territooriumi ja seda just sakslaste kõige tugevamini kindlustatud positsiooni osas (joon. 9). Sm. Stalin oma käskkirjas Velikije Luki vabastamise puhul 25. jaanuaril 1943. a. avaldas tänu Velikije Luki vabastanud vägedele. Korpuse kangelaslikest võitlejaist autasustati Nõukogude Liidu ordenite ja medalitega 1038 meest, kes ohtusid kartmata andsid lahinguülesannete täitmiseks oma parima. Lenini ordeniga autasustati neist 2, Punalipu ordeniga 21, Isamaasõja I järgu ordeniga 21, II järgu ordeniga 30, Punatähe ordeniga 215, medaliga „Vapruse eest“ 424 ja medaliga „Lahinguliste teenete eest“ 324.

Velikije Luki vabastamiseks peetud lahinguis Eesti Laskurkorpuse juhtkond, ohvitserid, seersandid, reamehed ammutasid rikkalikke lahingukogemusi võitlusteks saksa anastajatega. Need lahingud olid meie võitlejaid karastanud nii kehaliselt kui ka vaimselt, ühtlasi tõstes nende poliitilist teadlikkust. Hävitades oma rahva põlisvaenlast — sakslastest maailmavallutajaid —, võideldes külg külje kõrval Punaarmee teiste üksustega, mille koosseisus oli mehi Nõukogude Liidu väga paljudest rahvustest, kes kõik andsid oma parima ja elugi võitluseks ühise Sotsialistliku Kodumaa vabaduse eest, taipasid Eesti Laskurkorpuse võitlejad selgemini kui kunagi varem selle ühise võitluse suurt jõudu ja suure Nõukogude Liidu paljude rahvaste omavahelise sõpruse mõtet.

Võideldes vana vene linna Velikije Luki vabastamiseks mõistsid nad, et see oli ühtlasi võitlus ka oma sünnimaa Nõukogude Eesti vabastamise eest ja et selles võitluses langenud venelane, ukrainlane ja kazahh andsid oma elu ka Nõukogude Eesti vabastamise eest. Uhine võitlus ja ühiselt valatud veri lõi purunematud sidemed eestlaste ja teiste Nõukogude Liidu rahvaste vahel. Täites auga antud lahinguülesande, tundis Eesti Laskurkorpuse võitleja end üheväärsena kangelasliku Punaarmee ridades.

Võitlused Velikije Luki vabastamiseks olid liitnud võitlejate laiad hulgad tihedasti bolševike partei kui võitluse organiseerija ümber.

Joon. 9. A — vabastati Eesti Laskurkorpuse osade kaastegevusel.

ETTEVALMISTUSED EESTI NSV VABASTAMISEKS

ÕPPETOO TOROPETS-ANDREAPOLI

RAJONIS

Veel 15. jaanuaril, Velikije Luki vabastamise eelpäeval, ei olnud saksalased tegelikult loobunud mõttest vabastada sissepiiratud linna garnison, vastupealetungiga N löögiarmee osad tagasi suruda ja endine olukord rindel jalule seada.

Tungides edasi Burtseva, Alekseikovo rajoonist Velikije Luki poole vallutasid nad 10.—12. jaanuaril Donesjevo, Kopõtovo, Lipenka 4 km linnast, tehes sealjuures erakordseid pingutusi pealetungi jätkamiseks. Üheaegselt oli märgata vaenlase jõudude aktiviseerumist Poretšje Opuhliki, Neveli suunas.

Sel põhjusel kohe pärast Velikije Luki garnisoni vangistamist tuli käsk N löögiarmee juhatajalt koondada eesti teine väekoondis 17. jaanuari hommikuks Zadeža, Lužoki rajooni, kust järgmisel ööl minna Neveli maanteed mööda Poretšje piirkonda ja organiseerida kaitse Krjukovo, Poretšje joonel, 26 km Velikije Lukist lõuna pool. Esimesel väekoondisel samal ajal läbi rehitseda ja lõplikult puhastada Velikije Luki vaenlasest, toimetades ühtlasi maastiku luuret kaitse organiseerimiseks Zolotkovo, Krjukovo, Vorobetskaja raudteejaama joonel, 2—3 km linnast läänes. Kaitsele asumine lõpetada 19. jaanuari hommikuks.

Varsti pärast seda oli sakslaste pealetung Velikije Lukile lõplikult seisma pandud, meie vägede pealesurumisel hakkasid nende purustatud diviisid üha suureneva kiirusega tulnud teed kaudu edelasse tagasi vee-remata. Samal ajal hakkas nõrgenema vaenlase aktiivsus ka mujal N löögi-armee rinde vastas.

Ühes sellega avanes Eesti Laskurkorpusel võimalus täiendada oma hõrenenud ridu värskete jõududega, korrastada relvi ning muud materjal-osa ja läbi võtta lahingulise ettevalmistuse kursus, valmistades ennast eelseisvateks uuteks lahinguteks, mis lõpuks pidid viima Eesti vabasta-misele.

Õöl vastu 21. jaanuari sai korpuse komandör kindralleitnant Pärn Ka-linini rinde juhatajalt šifrogrammi, milles öeldi, et korpus määra-takse Kalinini rinde reservi ja selleks peab koonduma: korpuse juhatus ühes korpuse osadega ja teise väekoondisega — Toropetsi ja esimene väekoondis Andreapoli rajooni.

Hommikul korpuse staabi ülem kindralmajor Lukas ühes grupi ohvit-seridega väekoondistest ja korpuse juhatuselt sõitis Gorevitsist välja, et tutvuneda uute paigutusrajoonidega, paiknemisvõimalustega neis, juurde-pääsuteedega ja kohapeal konkreetset ära määrata korpuse juhatus, väekoondiste ja korpuse osade paiknemisrajoonid.

Andnud kohapeal üle oma senised lahinguülesanded ning olles välja vahetatud oma kaitselõikudes teiste Punaarmee osade poolt, algas korpus rännakut uutesse asukohtadesse.

Esimene väekoondis lahkus 24. jaanuari õhtul pimedata tulekuga Veli-kije Lukist üle Mihhalki, svh. Ušitsõ, Gruzdovo, Platitšno, Olhovka, So-bolevo, Andreapoli—Lugi, Dimitrovo, Dorofejevo, Pestovo rajooni (And-reapolist 10—15 km kirdes). Korpuse juhatus ja korpuse osad — 25. jaa-nuaril Gorevitsast üle Lipetsi, svh. Ušitsõ, Gruzdovo, Platitšno, Retšane, Toropetsi — Vaskovo, Gratshevo, Martissovo, Zahharkino rajooni, (15—18 km Toropetsist ida pool). Korpuse komandöri komandopunkt ja korpuse staap asusid Vaskovosse, korpuse osad — selle ümbruskonda. Teine väekoondis — Poretšje rajoonist üle Lipetsi, svh. Ušitsõ, svh. Žiga-lovo, Trubitsõ, Maikina, Toropetsi—Orehhovo, Vassiljevo rajooni (10—12 km kirde pool Toropetsi).

Jaanuari viimasteks päevadeks oli korpus ümberpaiknemise lõpetanud. Lumiseid teid mööda, krõbeda külmaga, ööbimisega ning puhkamisega lageda taeva all, paremal puhul aga kuski metsa varjul, tuli korpuse väe-osadel marssida: esimesel väekoondisel — 175 km, teisel väekoondisel — 125 km ja korpuse juhatusel ühes korpuse osadega — 140 km. Meeskonna meeoleolu oli sellepeale vaatamata ergas, mida omakorda soodustasid ilu-

sad päikesepaistelised talveilmad rännaku ajal ja oodatav mõnepäevane puhkus kaugemal rinde taga pärast kestvaid ja pingerikkaid lahingupäevi ning -öid Velikije Luki all.

Esimesed veebruarikuu päevad kasutatakse ära elamute ehitamiseks ja sisseseadmiseks uuel kohal, enda ja materjalosa, eriti aga relvastuse kordaseadmiseks, samuti ka meeskonna sanitaarseks ülevaatuseks.

Ühtlasi aga alatakse ka kohe ettevalmistustega kasvatus- ja õppetöö läbiviimiseks, milleks korpuse komandöri ja staabi juhtimisel korraldatakse vanemate komandöridega rida nõupidamisi ning arutlusi. Asutakse kohe luurama õppevälju, soetama laskeradasid jne.

Rohkem kui kuu aega väldanud taplused Velikije Luki ümber olid andnud korpusele hulga väärtuslikke kogemusi lahingupidamise alal, ühtlasi aga ka avastanud rea lünki meeskonna sõjalises ettevalmistuses.

Seepärast korpuse komandöri kindralleitnant Pärna käsu kohaselt ja temalt saadud juhiste alusel tehakse kasvatus- ja õppetööga algust kõigis korpuse osades juba 3. veebruaril.

Sellest ajast alates kolm kuud järgemööda kuni maikuu esimeste päevadeni käis vahetpidamata pingerikas töö, iseäranis aga lahingutreening, millele õppekavades oli ette nähtud aukoht.

Peale lahingutreeningu õppuste sisaldas üldprogramm veel selliseid õppeaineid nagu laskeasjandus, riviline ettevalmistus, käsitsivõitlus, sapööri- ja keemiaala, sõja topograafia ja sanitaarala, lõpuks veel mitmesuguseid eriala aineid spetsiaalallüksustele, sidelastele, sapööridele, keemikuile jne. Teistele eriala meestele: tankihävitajaile, täpsusküttidele, jalaväe sapööridele jne. organiseeriti perioodiliselt mõnepäevaseid kursusi, mille ülesandeks oli täiendada nende võitlejate teadmisi ja praktilisi oskusi mitmesuguste lahinguülesannete täitmiseks oma erialal.

Erilise tähelepanu osaliseks oli poliitiline ettevalmistus, mille ülesandeks on kasvatada võitlejais ja komandörides raudset distsipliini, paindumatut tahet kohata vihatud vaenlast ja teda võita, visadust lahinguülesannete täitmisel, vasturääkimatut alistumist oma ülemaile, õpetada tundma oma relva ja seda tõhusalt ära kasutama võitluses, alati teadma oma ülesannet ja täpselt ning määratud tähtjaks seda täitma, vaatamata ükskõik missuguseile ettejuhtuvaile takistustele.

Õppus teostus kümme tundi päevas, välja arvatud puhkepäevad, tõelistele lahinguolukordadele võimalikult lähedastes tingimustes, päeval ja öösi, hea ja halva ilmaga, meenutades seda vana kuulsa vene sõjapealiku Suvorovi põhilausest: „Mida raskem õppusel, seda kergem on lahin-

gus." Puhkepäevadel oli ette nähtud elamute ja varustuse korrastamine, saunas käimine ja mitmesuguste muude majanduslikkude tööde sooritamine, samuti ka meelelahutuslikud üritused, nagu meeskonna kunstiline isetegevus, sport jne.

Komandöride tööpäev oli sellest tublisti pikem. Õhtuti, pärast õppetöö lõppu alluvate reapunaväelastega, pidid nad valmistuma kõrgemate komandöride juhtimisel järgmise päeva õppusteks, läbi lugema ja ära õppima vastavad eeskirjade paragrahvid, asja kohta käivad artiklid sõjakirjandusest, põhjalikult läbi mõtlema, kuidas järgmisel päeval seda või teist õppeülesannet meetoodiliselt paremini lahendada; lõpuks pidid nad koostama kirjalikud konspektid iga järgmise päeva õppetunni tarvis, hoolitsemata tarvilikkude õppevahendite soetamise ning õppustele välja viimise eest.

Kõik komandörid pidid läbi tegema katsed äsjailmunud „Jalaväe lahingueeskirja“ põhjalikus tundmises. Kõrvuti sellega käis vahetpidamatu nii Velikije Luki all kui ka teistel Suure Isamaasõja rinnete saadud lahingukogemuste uurimine, et saavutada näpunäiteid, kuidas tulevastest võitlustes edukamalt lahendada oma lahinguülesandeid. See lahingukogemuste uurimine toimus individuaalselt omaette töötades, kui ka kollektiivselt — mitmesuguse sõjakirjanduse ja üldajakirjanduse veergudel käsitletud aktuaalsemate sõjalise sisuga küsimuste ühise läbiarutamise teel.

Kogu seda sõjakogemuste uurimise ja puurimise tulemuste praktilise kasutamise tööd juhtis korpuse staap korpuse komandöri kindralleitnant Pärnaga ja staabiülema kindralmajor Lukasega eesotsas, kusjuures aegajalt tehti kokkuvõtteid juba tehtud tööst selleks korraldatud nõupidamistel.

Uks selliseid nõupidamisi oli 19. aprillil korpuse staabis Vaskovos. Nõupidamisest võtsid osa: korpuse väekoondiste komandörid ühes oma juhtivate staabiohvitseridega, korpuse juhatuse ja korpuse osade juhtivate ohvitseridega. Nõupidamise programm sisaldas kolm ettekannet: 1) korpuse staabiülemalt kindralmajor Lukaselt teemal „Lahingu organiseerimise ja läbiviimise iseärasused metsasel ja soisel maastikul“ (Tihvini 1941. a. talveläbimurde kogemustel), 2) korpuse staabi osakonnaülemalt alampolkovnik Paulilt — „Mõningaid kogemusi teise väekoondise lahingutegevusest edela pool Velikije Lukit“, 3) korpuse staabi osakonnaülemalt polkovnik Külaotsalt: „Olukord ja vaenlase vägede poliitilis-moraalne seisund Kalinini rindel“.

Kõigi nende ettekannete kohta tegi nõupidamise juhataja kindralleitnant Pärn põhjalikuma kokkuvõtte, andes ühtlasi juhiseid edasiseks sõja-

kogemuste uurimise jätkamiseks. „Tuleb läbi uurida möödunud võitluste kogemused ja kasvatada isikkoosseisu võitluste traditsioonide põhjal. Meie puudustest ja lünkadest tuleb rääkida avameelselt, selleks, et neid edaspidi vältida,“ ütles sel puhul kindralleitnant Pärn.

Õppetöö õigeks suunamiseks kogu ulatuses, ühtlustamiseks ja tulemuste kinnistamiseks korraldas korpuse staap aegajalt eriti selleks staabiülema kindralmajor Lukase poolt koostatud ja korpuse komandöri poolt kinnitatud kavade järgi väeosade õppetöö käigu ja sisekorra kontrolli, andes ühtlasi kohapeal abi, kui see osutus vajalikuks, avastatud puuduste kõrvaldamiseks. Kontrolli ja abistamise tulemused avaldati korpuse käskkirjas, andes ühtlasi siinsamas juhiseid tehtud vigade kõrvaldamiseks ja võimalikkude eksisammude vältimiseks tulevikus.

Sama eesmärgiga oli korpuse juhatuse poolt plaanitatud ning teostatud väekoondistes rida meetodilis-instruktorlikke õppusi, mille ülesandeks oli näidata, kuidas väiksema vaeva ja aja kuluga saavutada suuremaid tulemusi õppetöös.

Lõpuks korpuse komandör kindralleitnant Pärn, viibides tihti väeosades ühes või teises väekoondises, teostas veel isiklikult väeosade ja allüksuste kasvatus- ja õppetöö käigu ja sisekorra kontrolli, märkides kohapeal ära puudused ja andes siinsamas juhiseid edaspidiseks tööks.

Staapide liitmiseks tõhusaks tööaparaadiks juhtide kätes korraldati pidevalt staabiohvitseridele sellesisulisi treeninguid, individuaalseid — oma tööala tundmaõppimiseks iseseisvalt — kõrgemate staabiohvitseride järelevalve all töötades, ja kollektiivselt staabi töö harjutamisega kaardil ja maastikul konkreetsete lahinguülesannete lahendamisel ühes vastava lahingudokumentatsiooni koostamisega. Need harjutused teostati väekoondise ja väeosade komandöride, nende asetäitjate või staabiülemate juhtimisel.

Kontrolliks, ühtlasi aga ka edasiseks treeninguks staabitöö alal olid juhtide ja staapide harjutused vägede juhtimiseks maastikul (ilma vägedeta), ühes vastavate sidevahendite kasutamisega. Need õppused kestsid harilikult mitu päeva järgemööda ja olid viidud võimalikult lähemale tegelikule lahinguolukorrale; nad pidid õpetama, kuidas staabid juhtide tööaparaatidena teostavad oma ülesandeid lahinguolukorras. Korpuse ulatuses juhtis neid õppusi harilikult korpuse komandör kindralleitnant Pärn, väekoondistes korpuse staabiülem kindralmajor Lukas.

Et hoida staabitöölisi samuti füüsiliselt vormis ja ka selles mõttes viia neid lähemale lahinguolukorrale, pani kindralleitnant Pärn maksma staapide tarvis 24-tunnilise tööpäeva ühes vahetuste kaupa töötamisega ja

puhkamisega nii öösi kui ka päeva ajal, vastavalt sellele, kuidas kellelegi juhtus tulema järjekord.

Kalinini rinde staabi nõudmise kohaselt pöörati erilist tähelepanu luuremeeste, nende sõjaväe silmade ja kõrvade treeneerimisele. Korpuse luureosakonna ülema poolt lahendati luure alal ohvitseridega staapides ja rivis rida treening- ja kontrollülesandeid luure alal kaardil ja maastikul, individuaalselt ja kollektiivselt. Neilt nõuti vaenlase organisatsiooni ja võitlusviiside ja luuremeetodite täpset tundmist ja katsete sooritamist sellel alal. Luureallüksuste reameestega harjutati samal ajal intensiivselt teotsemist luurajana üksikult ja grupi koosseisus mitmesugustes lahinguolukordades, erilist tähelepanu pöörati oskusele teostada luuret väikeste gruppidega vaenlase kaitse sisemuses ja tema kaugemas tagalas.

Õppetööd Eesti Laskurkorpuses jälgis pidevalt ja andis juhiseid sellel alal samuti Kalinini rinde juhatus.

Õppetöö tulemustega väeosades ja staapides sel ajajärgul tutvunesid korpuses olles ka EK(b)P Keskkomitee sekretär sm. Karotamm ja Eesti NSV Siseasjade rahvakomissar sm. Kumm. Korpusest lahkudes avaldas sm. Karotamm oma muljeid korpuse töö ja elu kohta, kusjuures rõhutas tarvidust olla alati valvel, järjest kõvendada distsipliini ja süvendada punaväelaste ning komandöride poliitilist kasvatust.

*

Sellesse argipäeva pidevasse ning väga pingelisse kasvatus- ja õppetöösse lükkis siiski ka pidulikumaid päevi.

Esimeseks selliseks päevaks oli Punaarmee 25. aastapäev 23. veebruaril 1943. a. Eelpäeval viidi läbi laskevõistlused püstolitest; korpuse juhatusel tuli sealjuures esimesele kohale korpuse poliitosakonna vanem propagandainstruktor major Bulgakov. Öhtul teostus tähtpäevale pühendatud traditsiooniline pidulik koosolek. Sellele järgnes kunstiline isetegevus, mille heaks kordaminekuks aitas suuresti kaasa tol korral korpuses viibiv Eesti NSV põllutöö rahvakomissar sm. Abels. Pärast isetegevust oli korpuse staabile ühine õhtusöök.

Teiseks pidulikumaks päevaks oli 1343. a. jüriöö ülestõusu 600. aastapäeva pühitsemine. Korpuse staabi juures asuvas klubis oli sel puhul pidulik koosolek, millest võtsid osa staabi komandörid ja punaväelased. Pidukõnega teemal: „Eesti rahva vabastusvõitlus saksa okupantide vastu“ esines major Kusmin, korpuse poliitosakonnast. Sõna võtsid Kalinini rinde poliitosakonna esindaja ja Eesti NSV Ulemnõukogu saadik sm. Juliana

Tellman, kes viibis tol korral korpuses. Samasisulised pidulikud koosolekud viidi läbi ka kõikides teistes väekoondistes ja lõppesid tavaliselt punaväelaste kunstilise isetegevusega.

Pidulikult möödus ka 1. mai, mis oli ühtlasi teise väekoondise aasta-päevaks. Väekoondise juhatuses sel puhul korraldatud pidulikul koosolekul ja sellele järgneval kunstilisel isetegevusel viibis peale sm. Juliana Tellmani ka Eesti NSV hariduse rahvakomissar sm. Andresen.

1. mai puhul korraldatud korpuse juhatuse ja korpuse osade laske- ja spordivõistlustel tulid esikohale: laskmises — üksiku tõkkesalga komandörid, ja spordis — korpuse sapööriväeosa meeskond.

Uheks tähtsamaks sündmuseks sellel perioodil oli veel rahakogumine Punaarmee Ülemjuhatuses fondi riigikaitse heaks. Korpuse ohvitserid, seersandid ja reavõitlejad näitasid heldete annetustega siin oma patriotismi ning andumust kodumaale. Kokku korjanud ühes tagalas viibivate ENSV töötajatega ligi 6 miljonit rubla, pöörduvad nad sm. Stalini poole palvega korpusele tankipolgu ja haubitsapatarei soetamise kohta. Sm. Stalini vastus, tema tänu kogutud summa eest ja lubadus seda palvet täita tõstab isikkoosseisu võitlusvaimu ning tema poliitilis-moraalset seisundit, õhutades ühtlasi uutele, senisest veelgi parematele saavutustele lahingulise ettevalmistuse alal. Tankid anti korpusele üle 6. mail ja nende esimene ešelon jõudis korpusesse, rindele juba sama kuu 13-ndal päeval.

Kuigi korpuse osad paiknesid kuni 200 km rindest tagalas, püsis kogu aja reaalsena vaenlase kallaletungioht õhust, eriti seal, kus väeosad asusid raudtee piirkonnas. Peaaegu iga päev, kui oli lennuilm, sooritasid vaenlase lennukid lende üle korpuse osade, pillates alla lendlehti, aga vahelduseks mõnikord ka pomme, nagu näiteks 17. veebruaril, mil Zahharkinosse, korpuse tagalasse visati õhust alla kast miinidega, ja 19. veebruaril 9 fugasspommi raudteele Orehhovo lähedale, kus asus tol korral teise väekoondise staap. Samuti visati vaenlase poolt miine ka esimese väekoondise paiknemisrajooni Lugi, Pestovo piirkonnas.

5. mail ajakirjanduse päeva puhul oli korraldatud korpuse juhatuse ja korpuse osade seinalehtede ja lahingulehtede näitus, kus parima hinnangu sai korpuse staabi kirjandusgrupi seinaleht „Kodumaa eest“. Ühtlasi peeti lehetoimetajate ja kirjasaatjate kongress, kus peeti ettekanne teemal: „Ajakirjanduse päevast“.

Samal päeval algas tööd korpuse kõrgemat tüüpi parteikool, kus esimese ettekande tegi major Karol teemal: „Marksistliku partei ideoloogilised alused“.

KAITSEJOONTE KINDLUSTAMISTÖODEL

11. mail saabus käsk Kalinini rinde juhatajalt, mille kohaselt Eesti Laskurkorpusel tuli lõplikult välja ehitada armee kaitsejooned: N löögiarmee — Pavlovo, svh. Gorka, Nazimovo, Fedjukino, Kurovo joonel, 40—50 km Toropetsist lääne ja edela pool, M armee — Väina ja Velessa jõe joonel, Sevostjanovost Kaštšenki raudteejaamani, 70—75 km Andreapolist edela pool. Ehitatava kaitsejoone pikkus rinnetpidi 30—40 km igale väekoondisele.

Korpuse komandör kindralleitnant Pärn otsustas määrata tööle: N löögiarmee kaitsejoonele teisest väekoondisest polkovnik Mullase väeosa, ja M armee kaitsejoonele esimesest väekoondisest polkovnik Võrgu väeosa. Töö aeg mõlemale väeosale 10 päeva. Selle tähtaja möödudes neid vahetada järgmiste laskurväeosadega, väekoondise komandöride äranägemisel ja korraldusel. Tööle määrata samuti mõlema väekoondise sapööriväeosad täies koosseisus.

Tööde juhatajaiks määrati väekoondiste komandöride asetäitjad: teise — polkovnik Feldmann ja esimese — polkovnik Külaots.

Esimestena tööle määratud väeosad astusid välja: sm. Mullase — 14. mail, jõudes Guljajevo Nazimovo raudteejaama rajooni 16. mail, sm. Võrgu — 12. mail ja jõudis Sevostjanovo rajooni samuti 16. mail.

Ülejäänud korpuse osad jätkasid lahingulist ja poliitilist ettevalmistust oma senistes asukohtades.

Kindlustamistööd vältasid vahetpidamata kuni 24. juulini ja tõmbasid korpuse osadest üha rohkem inimesi juurde. Töö lõpupoole oli väljas kindlustöödel enamik mõlema väekoondise laskurosadest.

Töö oli raske, normid suured ja valmisaamise tähtjad lühikesed. Ent korpuse punaarmeelased, seersandid ja ohvitserid võtsid labida-, kirve- ja saetööd kaitsepositsiooni organiseerimisel tõelise lahinguülesandena, mis peab olema täidetud eeskujulikult ja lõpule viidud antud tähtjaks, kuigi selleks tuleks töötada ilma magamata ja puhkuseta 24 tundi päevas.

Selle juhtlause kohaselt töötades tuli ennast pingutada mitte ainult kehaliselt, vaid ka vaimselt. Pidi otsima uusi tööviise, ratsionaliseerima käte ja keha liigutusi selleks, et antud aja piirides saavutada maksimaalseid töötulemusi ning täita töö laitmatult ja määratud tähtjaks.

Ja need töö edukuse tõstmise katsed andsid ka tagajärgi. Tekkis võistlus, kus saavutati ikka paremaid ja paremaid tagajärgi. Nii näiteks esimesest väekoondisest vanemseersant Kalevius, polkovnik Lepa väeosast, viskas tööpäeva jooksul välja 94,98 kantmeetrit mulda, punaväelased

Vaalmaa ja Kändler, mõlemad sm. Ermeli väeosast, esimene 85,1 ja teine 82,61 kantmeetrit. Need tagajärjed olid sellekohase komisjoni poolt fikseeritud ja kinnitatud.

Kindlustustöid olid kontrollimas ja andmas juhiseid korpuse komandör kindralleitnant Pärn, asetäitjad: rivi alal polkovnik Kanger, poliitalal — polkovnik Pusta ja korpuse insener polkovnik Puro. Samuti käisid N löögiarmee kui ka M armee juhatus mitmel korral vaatamas kindlustustööde käiku, avaldades sealjuures oma täit rahulolu töö edukuse ja kvaliteedi kohta. M armee insenerivägede juhataja sõnade järgi suur osa esimese väekoondise meeste poolt ehitatud laskur-, kuulipilduja-, miinipilduja- jne. kaevikuid oli tehtud nii ilusasti ja puhtalt, et näis, nagu oleksid nad heast jooniste albumist maastikule libisenud. Sama kiitva hinnangu tööde kohta andis Kalinini rinde juhataja kindralpolkovnik Jeremenko, kes käis kohapeal esimese väekoondise kindlustustöid jälgimas ja premeeris paremaid ohvitseri, seersante ja reavõitlejaid eeskujuliku töö eest väärtuslike kingitustega.

Kenad hiliskevade ja suveilmad soodustasid kõigiti kindlustustööde läbiviimist. Kuigi töö vältas vahetpidamata ilma puhkepäevadeta varahommikust hilisõhtuni, leidsid mehed siiski mahti ka meelelahutuseks. Õhtul pärast töö lõppu koguneti gruppides vestlema kohalike küla-noortega, mis harilikult lõppes lõbusa jalakeerutusega väeosa orkestri helide saatel. Ühes kohalikus eesti kolhoosis (Bol. Gorovahha, 8 km kirde pool Sevostjanovot, mis asub Väina jõel), kuhu mehi oli 21. juuni püha puhul külla kutsutud, oli vastuvõtt nii hea ja südamlük, et sellest pärast veel kaua kõneldi.

Tööd lõpetati määratud tähtajaks. Vastuvõtmine ühes akteerimisega toimus vastavate armee komisjonide poolt pärast üksikasjalisemat järele vaatust. Hinne — „eeskujulik“ ja „hea“.

Kalinini rinde juhataja käskkirjaga avaldati töö juhatajaile kiitust ja autasustati hulgaliselt ohvitseri, seersante ja reavõitlejaid ordenitega ja medalitega, mis kohe kohapeal töö lõppedes andis üle autasusaajaile korpuse komandöri asetäitja polkovnik Pusta.

Töö vältusel visati välja $440\,336,4\text{ m}^3 = 660\,504,6$ tonni mulda, raiuti, veeti juurde ja pandi kohale $102\,727\text{ m}^3 = 71\,508,9$ tonni metsa.

Kindlustustööd N löögiarmee ja M armee kaitsejoonel olid heaks organiseerimistöo- ja distsipliinikooliks korpuse meeskonnale, füüsilise vastupidavuse ja ka vaimse sitkuse katseks, mille nad sooritasid eeskujulikult. Töödele minek ja sealt tagasitulek oli ühtlasi ohvitseridele, seersantidele ja punaväelastele suurepäraseks rännakutreeninguks, mil marsiti kuni 50 km päevas ja rohkemgi. Kõik siit ammutatud kogemused

osutused pärastpoole kõrgeväärtuslikuks täienduseks meeskonna lahingulisele ettevalmistusele, mida nad olid saanud kindlustustöödele eelneval õppeperioodil.

Kindlustustööde ajal viibisid korpuses Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu esimehe kohusetäitja sm. Sepre ja Tartu ülikooli rektor professor H. Kruus. Professor Kruus esines teise väekoondise osades ettekandega teemal: „Ajaloolisi andmeid eesti rahva võitlusest saksa vallutajate vastu“. See ettekanne oli tähtsaks panuseks ohvitseride, seersantide ja reavõitlejate poliitilise ettevalmistuse ja võitlusmoraali tõstmisel ning kõvendamisel.

Teiseks tähtsamaks sündmuseks selles ajavahemikus oli 2. riikliku sõjalaenu realiseerimine korpuse osades, ja selle eeltööd 4.—6. juunini. Laenu tellimine oli väga elav ja tõusis 150—450% palgast. Korpuse isikkoosseisul oli siin juhus jälle kord näidata oma patriotismi ja vankumatut tahet omalt poolt täiel määral kaasa aidata võidu taotlemiseks saksa anastajate üle.

28. mail korpuse poliitosakonnalt oli läbi viidud korpuse juhatuse ja korpuse osade parteiaktiivi bolševike koosolek. Oli peetud ettekandeid teemadel: korpuse poliitosakonna ülemalt alampolkovnik Allikalt — „Distipliin ja korrastus“, ja poliitosakonna ülema asetäitjalt alampolkovnik Piljuginilt — „Riiklikkude laenude tähtsus“.

Õppetöö ja selle kontroll nendes korpuse osades, kes ei olnud seotud kindlustamistöödega, teostus endise pingega. 30.—31. mail oli kindralleitnant Pärna korraldusel teostatud lahinguõppe ja sisekontroll esimeses ja teises väekoondises. Kontrollimisele kuulusid sisekord, õppetöö planeerimine ja arvestus, kõikide astmete komandöride ettevalmistus, õppuste organiseerimine ja läbiviimine punaväelastega laskurallüksustes, õppetöö organiseerimine punaväelaste-miinipilduritega, raskekuulipilduritega, suurtükiväelastega, tankitõrjepüssi meestega, automaaturitega, sidelastega ja luurajatega, poliitilis-agitatsioonitöö organiseerimine ja läbiviimine isikulise koosseisu hulgas, väekoondise, polgu, pataljoni ja divisjoni staabi töö, tagalaasutiste töö, meditsiin- ja sanitaartenistus.

Kontrolli tulemused näitasid, et korpuse osad on saavutanud kõigil kontrollitud aladel uuesti märkimisväärset edu.

Nõukogude võimu Eestis maksmapanemise 3. aastapäeva puhul, mida pühitseti tavalise pidulikkusega, korpuse juhatuses ja korpuse osades toimunud laske-spordivõistlustel tulid esikohale: laskmises individuaalrelvast — korpuse juhatuse meeskond, sõjaväe estafetis — sapöörid, 1000 m jooksus — sidelased, kõrgushüppes ja 100 m jooksus — sapöörid, võrkpallis — korpuse suurtükiväelased.

MARSS RINDELE

25. juulil tuli käsk Kalinini rinde juhatajalt Eesti Laskurkorpusele liikudes üle Toropetsi ümber paikneda lähemale rindele Nazimova raudteejaama, Žižitskoje järve, Dubrovka rajooni, 40—45 km Toropetsist edela pool. Rännak läbi viia 26. juulist 1. augustini.

Selle marsi teostamisel näitasid korpuse osad eeskujulikku rännakudistsipliini ja kehalist vastupidavust. Meeleolu püsis elavana, sest viis ju tee uuesti läände, lähemale sünnimaale.

Rännaku lõppedes asusid korpuse osad: esimene väekoondis — Pleškovo, Pljuhnovo rajooni, teine väekoondis — Savtšenkovo, Nikitkina, Krjuki rajooni, korpuse osad — Kurovo-Võpolsovo, Anaskino piirkonda; korpuse staap ja korpuse komandöri komandopunkt — Võpolsovo, ilusa Žižitskoje järve põhjakaldal.

Pärast kohale jõudmist asuti korraldama elamuid ja ette valmistama õppetöö jätkamiseks.

3.—8. augustini teostati korpuse pataljonikomandöride ja polgukomandöride asetäitjate täienduskursus, korpusekomandöri asetäitja polkovnik Kangeri juhtimisel kena Žižitskoje järve kaldal. Kursuse ülesandeks oli katseliselt selgitada, millised on tõhusamad ja lihtsamad meetodid komandöri ja reavõitleja lahinguliseks ettevalmistamiseks, õpetada organiseerima ja teostama taktikalisi õppusi allüksustega, tutvustada kursante korpusel varustuseks olevate moodsate sõjatehniliste vahenditega ja nende kasutamiseega, tõsta juhtkonna ettevalmistust jalaväe lahingueeskirja nõuete kõrgusele.

Kursus andis üldiselt täiesti häid tulemusi. See hinne leidis kinnitamist ka Kalinini rinde staabi lahinguõppe osakonna ülema polkovnik Bratanovski poolt, kes ühes oma abilistega 14.—19. septembrini kontrollis korpuse väeosade lahingulist ettevalmistust kõikidel ettevalmistuse aladel. Hinne: üldiselt täiesti hea, paljudel üksikuil aladel aga väga hea. Kontrollijad andsid kohapeal juhiseid ilmnunud puuduste kõrvaldamiseks, eriti aga, kuidas saavutada ühtlust väljaõppes ja milliseid meetodeid selleks kasutada.

Kalinini rinde juhataja käsuga 10. augustist viiakse korpus rindejonele veelgi lähemale.

— 12. augustiks: esimene väekoondis — Albaškina, Peršina, Nemkovo, Lipetsi piirkonda, teine väekoondis — Demidovo, Šolkovo, Svinokino, Rõžkovo rajooni.

— 9. septembriks — esimese väekoondise osad Makojedovo, Lužok, Striževo, Mihhalki rajooni; teise väekoondise osad — Ovetškino, Božno,

Lõtševa, Svinkino, Rõžkovo rajooni; korpuse staap ja korpuse osad Novo-Peršino, Kurjanihha rajooni, korpuse komandöri komandopunkt — Novo-Peršino.

— 15. oktoobriks: esimene väekoondis — Litvinihha, Iljino, Donesjevo, Gribušino, Šolkovo, Batalihha, Mordovištše, Vorobetskaja, Zolotkovo rajooni, kuni 5 km Velikije Lukist lääne pool.

25. septembril pühitses Eesti Laskurkorpus pidulikult oma esimest aastapäeva, mispuhul olid tulnud korpust tervitama EK(b)P Keskkomitee sekretär sm. Karotamm, ENSV Ulemnõukogu Presiidiumi esimees sm. Vares, Rahvakomissaride Nõukogu esimehe asetäitja sm. Kress ja Ulemnõukogu Presiidiumi sekretär sm. Telling; N löögiarmee juhataja kindralleitnant Galitski, armee sõjanõukogu liikmed kindralmajor Kudrjajtsev, kindralmajor Hrennikov ja teised.

Piduliku koosoleku kell 18.00 teise väekoondise klubis avas kindralleitnant Pärn. Pidukõne, pärast presiidiumi ja aupresiidiumi valimist, pidas korpuse komandöri asetäitja polkovnik Pusta. Pärast saadud tervitustelegrammide ettelugemist ja aastapäeva puhul saadetavate telegrammide tekstide vastuvõtmist korpuse staabiülem kindralmajor Lukas luges ette korpuse komandöri poolt korpuse esimese aastapäeva puhul antud käskkirja, kus muuseas oli öeldud:

„Sakslased said juba tunda Punaarmee lööke oma nahal Ukrainas. Neile saab osaks täielik purustamine ja lüüasaamine ka Nõukogude Eestis. Ei ole kaugel see päev, millal meie armsas Eestis lehvib võidukas nõukogude punalipp. Eesti rahvas sirgub jälle ja äratab ellu oma rahvusliku kultuuri, vabaduse ja iseseisvuse suure Nõukogude Liidu rahvaste ühises peres.“

Kalinini rinde sõjanõukogult, eesotsas rinde juhataja kindralpolkovnik Jeremenkoga, korpuse aastapäeva puhul saadud tervitustelegrammis oli öeldud:

„Sõjanõukogu on veendunud, et korpuse väeosad, kes paistsid silma lahinguis Velikije Luki eest, hoiavad ka edaspidi kõrgel eesti rahva lippu, katavad selle kustumata kuulsusega lahinguis oma kodumaa vabastamise eest ja omandavad Eesti Kaardiväe austava nimetuse“.

Pidulikule koosolekule järgnes kontsert ENSV riikliku džässorkestri poolt ja selle lõppedes — seltsimehelik õhtusöök.

*

Eesti Laskurkorpuse väljamarssimist rindele lähemale põhjustas olukord: olid käimas lahingud Neveli ümber ja ühtlasi plaanitseti Novoso-

kolniki vabastamist vaenlasest. Sel puhul pidi Eesti Laskurkorpus rinde varuna olema käepärast, et tarviduse korral astuda viibimata tegevusse suunas, kus see hetkel osutub kõige rohkem vajalikuks. Polnud tol ajal ka võimatu, et vaenlane, koondanud jõude Novosokolniki või Neveli rajooni, võis siit üritada vastupealetungi Velikije Luki suunas, et vallutada taas see tähtis teedesõlm ja sellega ühtlasi kergendada oma seisukorda teistel naabruses asuvail rindeosadel. Ka selliseiks juhtudeks pidi korpus valmis olema aktiivseks tegevuseks.

Seepärast siis kohe, pärast Velikije Luki rajooni jõudmist, algas pinev ettevalmistamistöö võimalikeks eelseisvaiks lahinguiks.

Juba 13. septembril, kui korpuse osad paiknesid veel ida pool Velikije Lukit, teostas korpuse staabiülem kindralmajor Lukas ühes staabi juhtivate ohvitseridega, sealhulgas ka tankiväeosa komandör, luuret korpuse võimalikuks lahingusse viimiseks Novosokolniki all ja Opuhliki piirkonnas, 25 km Nevelist kirde pool. 16. ja 17. oktoobril teostasid väekoondiste komandörid oma staabi- ja väeosade ülematega ning väeosade staapide ohvitseridega sama ülesandega luuret Novosokolniki rajoonis.

11. oktoobrist alates läks korpus 2. Balti rinde juhataja armeekindral Popovi alluvusse, kelle käsul tuli korpusel 3. novembriks asuda Glazunova, Kazatškovo, Makarovo, Sorokino, Haritonovo, Sivtsevo, Girlovo rajooni, 10 km kirde pool Opuhlikist ja 25 km Nevelist kirdes, olles valmis lahinguks. Ent varsti sellele järgneva rindejuhataja teise käsuga tühistatakse eelmine käsk ja korpus jääb endisse asukohta.

Vahepeal, novembrikuu esimesel poolel, sai teatavaks, et vastane on hakanud suuremas ulatuses koguma jõude Novosokolniki ja Neveli rajooni. Võis oodata aktiivset tegevust tema poolt.

Meie vägede juhatus pidi sel puhul võtma tarvitusele ettevaatusabinõusid. 18. novembril saabuski rinde juhatajalt šifrogramm: korpusel 28. novembri õhtuks asuda kaitsele Lovati jõe joonele lõigus Velikije Lukist kuni Jemenka jõe suudmeni, 20 km lõuna pool Velikije Lukit; ette valmistada vastulöögid Novosokolniki ja Neveli suunas; kaitsepositsiooni organiseerimistööd lõpetada: esimesel väekoondisel 26. novembriks ja teisel väekoondisel 28. novembriks. Pärast seda jätkata lahingulist ja poliitilist ettevalmistust juba varem antud kavade järgi.

Pärast edukat pealetungi Neveli all meie vägede juhatus otsustas vabastada Novosokolniki. Sellest operatsioonist pidi osa võtma ka Eesti Laskurkorpus. Selleks: esimesel väekoondisel 1. jaanuari õhtuks 1944. a. koonduda Šemjakino, Kassilovo, Zubovo, Spitšino rajooni ja teisel väekoondisel samaks ajaks Verenitšino, Olohhoovo, Kopõlovo, Kosjkovo, Kožuhhoovo rajooni: valmis olla vaenlase kaitse läbimurdmiseks Jenkino,

Kožino joonel. Korpuse staap Griбушіно, korpuse osad — selle ümbruskonnas.

Ent mõned päevad hiljem saabus rinde juhatajalt uus käsk seda korpuse osade ümberpaigutamist kuni korralduseni mitte ette võtta. Operatsioon lükati edasi.

*

Nende lahinguliste üritustega ühel ajal ja ümberpaiknemiste ning rännakute vaheaegadel teostati katkestamatult lahingulist treeningut. Kasutati ära iga võimalust komandöride ja reavõitlejate teadmiste ning oskuse täiendamiseks sellel alal. Korpuse komandöri kindralleitnant Pärna käsu kohaselt oli peamine rõhk sealjuures pandud koostöö õppustele pataljoni ulatuses, ühel ajal aga ka jätkates rühma ja roodu treenerimist lahinguks.

Mitte vähem ei osutata tähelepanu staapide ettevalmistamisele. Korpuse staabiülema kindralmajor Lukase juhatusel teostatakse 6. ja 7. detsembril kaitselahingu läbimängimine diviisi staapidega kaardil, lähtudes korpusele antud kaitseülesandest Lovati jõe joonel. Sama eesmärgiga teostas kindralmajor Lukas koos korpuse staabiga 20.—22. detsembril diviisi staapidega sõjamängu kaartidel. Peale nende suuremate harjutuste korraldasid diviisi komandörid omakorda rea samasisulisi õppusi oma ja väeosade staapidega. Kõikide nende harjutuste tulemusi hinnatakse kordaläinuks.

Kaadrite ridade täiendamiseks ning kõvendamiseks korraldatakse katsed ohvitserile vajalikes teadmistes ja oskustes: korpuse poliitkoosseisu ohvitseridele ja ohvitseri kohtadel teenivaile seersantidele, viimaseile esimese ohvitseriauastme saamiseks. Poliitkoosseisu ohvitserid näitasid sealjuures häid teadmisi ja oskusi. 87 seersandist sooritasid katsed 72; hulk seersante sai kõrgema tunnustuse osaliseks, sooritades katsed hinnanguga „väga hea“.

Suure Oktoobrirevolutsiooni aastapäeva, kuigi välioludes, pühitseatakse siiski kõigis korpuse väeosades nagu ikka pidulikult ja traditsioonilises korras, Kõrgema Ulemjuhataja Nõukogude Liidu Generalissimuse J. Stalini sellekohase käskkirja ettelugemisega.

5. detsembril viidi korpuse ja väekoondiste juhatused ohvitseridega läbi eesti soost ohvitseride koosolek, kus võeti vastu Punaarmees võitlevate eesti kindralite ja ohvitseride avaliku kirja tekst eesti rahvale, milles rõhutati tarvidust kõikide abinõudega võidelda saksa okupantide vastu, ja näidati, millist abi selles asjas võib anda eesti rahvale nõukogude võim ja kangelaslik Punaarmee.

Aasta viimasel päeval, 31. detsembril, andis korpuse komandör kindralleitnant Pärn üle punased lipud kõigile korpuse laskur- ja suurtükiväeosadele, samuti ka väekoondiste tankitõrje-, sapööri- ning sideväeosadele.

Nii lõppes 1943. aasta. Kuigi korpus asus varus kaugemal rindejoone taga, ei jätnud ometi vaenlane teda rahule, tulistades aegajalt tema asumisrajooni, eriti aga Velikije Lukit ühes raudteejaamaga kaugelaske-suurtükkidest ja pommitas õhust lennukeilt.

NOVOSOKOLNIKI, NEVELI, NASVA

Sel ajal, kui Eesti Laskurkorpuse viimine Neveli rajooni 31. oktoobril rinde juhataja käskkirjaga määramatuks ajaks edasi lükatakse, tõmmatakse aga seevastu korpuse suurtükiväeosad lahinguülesannete täitmisele Novosokolniki ja Neveli alla, seal võitlevate N löögarmee osade toetamiseks.

Juba 20. septembril korpuse suurtükiväe juhataja polkovnik Mäe, vastaval kokkuleppel N löögarmee suurtükiväe ülemaga, asus suurtükiväelaste lahingulise väljaõppe otstarbel teostama lahingulaskmisi suurtükkidest ja miinipildujaist, asudes selleks tulepositsioonidele armee vägede esimeses ešelonis ja võttes märkideks tegeliku vaenlase.

Oktoobri lõpuks polkovnik Mäe sai rinde juhatajalt ülesande moodustada korpuse suurtükiväe läbimurdegrupp „Kretšet“, millel asuda tulepositsioonidele Plai järve rajooni, 8 km Novosokolnikist ida poole, kus olla valmis võtma osa lahingust Novosokolniki vabastamiseks.

Suurtükiväelased olid parajasti lõpetanud kõik tarvilikud ettevalmistustööd lahingusse astumiseks, kui 5. novembril saabus rinde juhatajalt uus käsk, millega Eesti Laskurkorpuse suurtükivägi allutati operatiivselt X kaardiväe armeele; suurtükiväeosadel 6. novembri hommikuks koonnuda Neveli alla.

See kuni 100 km pikk rännak sooritati 36 tunniga, suuremalt osalt pilkaspimedail õil, hilissügisese vihma ning sügava poriga, jalaväega, ratsaväega, tankidega, suurtükiväega, lõpmatute laskemoonaga laetud autokolonnidega ja teiste vooridega tihedalt täiskiilutud teedel, mis nõudis meestelt väga suurt kehalist ja vaimset vastupidavust. Ent kõik üksused tulid siiski kohale antud tähtajaks ja täielikus lahinguvalmuses, oodates vaid käsku aktiivseks tegevuseks.

Saanud kohale jõudes konkreetse ülesande, asusid korpuse suurtükiväeosad 7. novembri koidikuks tulepositsioonidele rajoonis 2—5 km Ne-

velist ida pool. Sealjuures moodustasid väekoondiste suurtükiväeosad polkovnik Aru juhatusel eriülesannete grupi — alluvusega Y kaardiväe armee suurtükiväe juhatajale; korpuse suurtükiväeosa aga oli määratud ühe laskurväeosa otseseks toetuseks.

7.—9. novembrini teostati ettevalmistustöid lahinguks, nagu lahingukordade sissekaevumine, vaatluse organiseerimine, märkide leidmine, proovilaskmine jne.

10.—12. novembrini olid lahingupäevad, kusjuures suurtükiväeosad toetasid Y kaardiväe armee läbimurret vaenlase kaitsepositsiooni eelservast ja lahingu ajal vaenlase kaitse sügavuses, hävitades vaenlase elavjõudu ja surudes maha tema tulepunkte, miinipildujate patareisid.

Lahingu kestusel tuli suurtükiväeosadel kottpimedal ööl vastu 12. novembrit äärmiselt lühikese ajaga paigutada oma lahingukorrad ümber kuni 6 km kauguselt Neveli linna piirkonda. Sealjuures oli vaja kerida üles side, sooritada rännak uute tulepositsioonide rajooni, üles otsida jalaväe komandörid, organiseerida nendega koostöö, uuesti korraldada side ja valmistada laskeandmed. Kõik need ülesanded täideti napi ajaga kiiresti ja täpselt, olles hommikul määratud ajal täielikult valmis tuleavamiseks.

Lahing Neveli all oli Eesti Laskurkorpuse suurtükiväelastele väga tõsiseks kehalise vastupidavuse, kartmatuse, mehisuse ja täpse ning kiire tulistamisoskuse prooviks, prooviks, mille nad sooritasid hiilgavalt, pälvides tänu ja kõrge hinnangu nende väekoondiste ja väeosade ülemailt, kelle kasuks nad töötasid lahingu ajal.

Ühes sellises hinnangus, mis oli antud väekoondise komandöri poolt, keda meie suurtükiväelased toetasid lahingus Neveli all, öeldakse: „Eesti Laskurkorpuse suurtükiväeosad paistsid iseäranis silma juhatuse lahingukäskude ning korralduste täpse ja õigeaegse täitmise, täpselt reguleeritud ja katkemata side pidamisega kõrgemate ülematega, eriti täpse ja eeskujulikult sobitletud staabitööga luure planeerimisel ja teostamisel, samuti kogu isikkoosseisu mehisuse, vapruste ja distsiplineeritud olekuga. Võrreldes teiste väekoondiste suurtükiväeosadega on Eesti Laskurkorpuses eriti märkimisväärne oskus anda keskendatud massituld“.

Vaatamata raskele öisele rännakule sügisteedega Novosokolniki piirkonnast Neveli alla, pingutuslikule lahinguolukorrale, kus tuli viibida päevi vahetpidamata võitluses, näitas korpuse suurtükiväe isikuline koosseis head harjumust lahinguolukorra raskustega, head väljaõpet ja distsipliini ning kõrget võitlusmoraali.

Nii näiteks esimese väekoondise suurtükiväe juhatusrühma vanem telefonist A. Kazakov, vaenlase kaitsepositsiooni eelserva rünnaku ajal

10. novembril, 5 min. enne suurtükiväelise ettevalmistuse algust avaldas soovi vabatahtlikult minna parandama rebenenud telefonijuhtmeid, mis kulgesid piki rinnet, vastase snaiperite vaatluse ning alalise tule all. Vaenlase miinipildujatulest see juhe oli katkenud korduvalt ja kahe tunni vältel Kazakov vähemalt paarkümmend korda taastas ühenduse selle tähtsal sideliinil.

Luuraja R. Kolts, esimese väekoondise suurtükiväe juhatusrühmast, vaenlase tugeva miinipilduja tule all Neveli linna loodeserval, Leningradi maanteel, toimetas maja katuselt katkestamatult lahinguvälja vaatlust, kogudes väärtuslikke andmeid tule juhtimiseks. Olles kaunis tõsiselt haavatud vaenlase miini otsetabamuse ajal majja, jätkas Kolts haavale vaatamata vaatlust ja tule juhtimist. Teise miini pihtamisega majja ta sai surma. Sellise ennastalgava vägiteo eest autasustati Kolts Isamaasõja 2. järgu ordeniga.

Teise väekoondise suurtükiväe telefonistid jefreitor Järve ja n.-seersant Lahe, parandades katkenud telefonijuhtmeid lahinguväljal, leidsid haavatud ohvitseri, leitnant Kivistiku maas lamamas. Tugeva vaenlase tule all toimetasid sidelased ohvitseri varjendisse, andsid temale sanitaarset abi, täites ühtlasi õigeaegselt ka oma lahinguülesande. Selle eest autasustati mõlemaid võitlejaid Kuulsuse 3. järgu ordeniga.

Alampolkovnik Uibo suurtükiväeosa ühe allüksuse luurejao ülem n.-seersant R. Niimits oli 12. novembril eelvaatlejaks laskurpataljoni komandöri vaatluspunktis 80 m kaugusel vaenlasest. Olles haavatud raskelt mõlemast jalast, jäi Niimits 5 tunni kestel rivisse oma kohale ja täites oma ülesandeid, avastas ühe vaenlase dzoti ja kaks kuulipildujapesa. Ainult pärast lahingute lõppu tuli Niimits tagasi oma allüksusesse. Seal seoti tema haavad ja Niimits evakueeriti tagalasse.

Ohvitser Teder, mitte suutes leida vastase tulepunkti, mis takistas meie jalaväe edasiliikumist, roomas tugeva tule all vaenlase suunas, niikaua kui avastas selle tulepunkti ning juhtis temale oma patarei tule.

Suurtükiväe komandopunktis teostati vaatlust maja pööningult. Vastase mürsud rebisid maha selle maja nurga, ent vaatlus jätkus endiselt. Teise mürsu pihtamisega purustati stereotoru, kolmas mürsk lõhkes, tungides lakke. Paljud said komandopunktis haavata, kuid vaatlus ning tulejuhtimine jätkus vahetpidamata.

Need on vaid mõned üksikud näited korpuse suurtükiväelaste mehisest käitumisest lahingus oma teenistusülesannete täitmisel. Seda kinnitab muuseas ka asjaolu, et Neveli lahingute eest autasustati 53 korpuse suurtükiväelast ordenitega ja 98 — medalitega, et 81 suurtükiväelasest, kes said selles lahingus haavata, 25 meest jäi rivisse lahingu lõpuni.

Lõpuks on tõenduseks korpuse suurtükiväelaste teguvõimsusest ka see, et 21. septembrist kuni 21. novembrini nad lahinguis purustasid ja hävitasid: kaks suurtüki- ja kaks miinipildujapatareid, kolm üksikut suurtükki, kuus üksikut miinipildujat, 15 vaatluspunkti, 12 puitmuldkindlustist, 16 varjendit, 45 raskekuulipildujat, 8 kergekuulipildujat, 2 mootorsõidukit jalaväega, 530 meetrit laskurkaevikuid ja kuni ühe pataljoni jalaväge. Sama aja vältel suruti maha ehk muudeti tegevusvõimetuks: kaks suurtüki- ja 15 miinipildujapatareid, 8 üksikut suurtükki, 5 üksikut miinipildujat, 10 vaatluspunkti, 26 puitmuldkindlustist, 44 raske- ja üks kergekuulipilduja, 90 m laskurkaevikuid ja üks rühma tugipunkt.

2. Balti rinde juhataja käsuga 24. novembrist Eesti Laskurkorpuse suurtükivägi allutati Z armee juhatusel ja sai ülesandeks: 1) katta lähiseid armee kaitsepositsiooni eelservale vaenlase poolt: Gorovatka, Šušulino, Kožino, Sedurina, Derganovskoje järve ja Laznevo joonel; 2) osa võtta vastase suurtükiväevastastest võitlusest. Tulepositsioonid Olohovo, Bašmakovo joonel, 12—15 km Velikije Lukist lääne ja edela pool. Tulistamiseks valmis olla 29. novembril kell 8.00.

Ent 30. novembril paigutati korpuse suurtükiväe lahingukorrad ümber Kisloje järve ja raudtee vahelisse rajooni, 6—8 km Velikije Lukist lääne poole, ja Bogaroditskoje piirkonda, samast punktist 10 km edelas. Sinna jäid korpuse suurtükiväelased kuni 5. jaanuarini, millal nad anti tagasi oma väekoondise käsutusse, ühtlasi väljudes Z armee juhatusel alluvusest.

Rinde juhataja käsuga 19. jaanuarist antakse korpuse suurtükivägi ühes esimese väekoondise miinipildujate patareidega uuesti Z armee juhataja operatiivsesse alluvusse — pealetungioperatsiooni läbiviimiseks Nasva rajoonis.

Teotsemine oli ette nähtud kahes grupis: esimene — korpuse suurtükiväe staabiülema polkovnik Paulmanni juhatusel 21. jaanuari koidikuks koondada Nasva alla Rutšji rajooni, 25 km Velikije Lukist kirdes, ja teine — teise väekoondise suurtükiväe juhataja polkovnik Aru juhatusel samaks ajaks koondada Katšanovo rajooni, Novosokolnikist 3—5 km kirde pool. Kogu suurtükiväe polgu tegevust juhatada korpuse suurtükiväe juhatajal polkovnik Mäel.

Polkovnik Paulmanni grupp lahingus 24.—30. jaanuarini Nasva all, ühe laskurväeosa otsese toetajana, aitas jalaväge edukalt läbi viia ühe kohaliku tähtsusega operatsiooni, tõrjus tagasi vaenlase poolt sel puhul ette võetud mitu jalaväe vasturünnakut koos tankidega, hävitas rohkem kui ühe roodu jalaväge, hulga tanke ja mitu vaenlase miinipildujapatareid.

Samal ajal polkovnik Aru grupp, toetades ühte laskurväeosa vaenlase positsiooni läbimurdmisel Novosokolniki all ja purustades vaenlase laskurkaevikuid, tulepunkte, puitmuldtulepesi, hävitas tema elavjõudu ja tõrjus tagasi vasturünnakuid. Nende võitluste tagajärjel ööl vastu 24. jaanuari vabastati meie vägede poolt Novosokolniki.

Eduka tegevuse eest Nasva ja Novosokolniki vabastamisel avaldati korpuse suurtükiväele, eesotsas polkovnik Aruga, Kõrgema Ülemjuhataja tänu, kriipsutades alla lasketäpsust ja kiiret teotsemist, eriti mis puutub suurtüki meeskondadesse. NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi käskkirjaga autasustati sel puhul alampolkovnik Uibo suurtükiväeosa eduka tegevuse eest Suvorovi 2. järgu ordeniga.

Võitlused Neveli, Novosokolniki ja Nasva all olid korpuse suurtükiväele pärast ligi aasta kestnud lahingute vaheaega esimeseks tõsiseks tuleprooviks, mis andis tunnustuse tema kõrgele kvalifikatsioonile ning võitlusemoraalile ja näitas, et ta on küps edasisteks veelgi tõsisemaiks ja kestvamaiks lahinguiks.

LOKNJA SUUNAL

1944. a. jaanuari keskpaigas kavatseti meie väejuhatuse poolt pealetungi Nasva rajoonis. Et vabastada selleks lisajõude ja ühtlasi anda Eesti Laskurkorpuse osade rea- ja juhtivale koosseisule võimalust pärast pikeemat lahingute vaheaega harjuda lahinguolukorraga vahetus kokkupuutes vaenlasega, — andis 2. Balti rinde juhataja käsu korpusele osa jõududega asuda kaitsele lõigus Legot, (v. a.) Košaritsõ (45 km Velikije Lukist põhja pool), vahetades välja seal kaitset asuvaid Z armee osi. Vahetus lõpetada ööl vastu 20. jaanuari, mis ajast minna selle armee alluvusse; mõne aja pärast see väeosa välja vahetada järgmise väeosaga, niiviisi võimaldades lahingukogemusi ka teistele.

Kindralleitnant Pärn määras selleks polkovnik Võrgu väeosa esimesest väekoondisest ühes suurtükiväeüksusega alampolkovnik Uibo, ja sapöõridega major Sakala väeosast.

Polkovnik Võrk astus välja 17. jaanuari õhtul, läbis Lovati silla Velikije Lukis samal ööl kell 23.00 ja suundus üle Maksimovo, Vlaskovo, Rožkovitši ja Gubanõ määratud kohale, Doštšerõ, Borõ rajooni, kuhu saabus 19. jaanuari koidikuks ja asus puhkusele. Seega sm. Võrgu mehed olid vähem kui poolteise päevaga läbi marssinud kuni 70 km, näidates sealjuures head korda ja distsipliini rännakul.

Samal päeval enne pimedat tulekut toimetasid allüksuste komandörid väeosa komandöri juhtimisel vaenlase, maastiku ja ülevõetava posit-

siooniosa luuret. Vaetus algas kell 20.00 ja lõppes kell 24.00. Vaenlane, asudes kaitsel Zentsõ, Dubrovka, Santolovo, Demjahhi, Felissovo, Borovnina joonel püüdis seda segada. Pärast tulelööki ühe meie allüksuse lahingukordadele vaenlase grupp, ligi paarkümmend meest, püüdis läheneda ööpimeduse katte all meie kaitsepositsiooni eelservale, kuid löödi jalaväerelvade tulega ja käsigranaatidega tagasi.

Ka järgnevatel päevadel ja öödel näitas vaenlane silmapaistvat aktiivsust, andes tulelööke polkovnik Võrgu lahingukordadele ja püüdes toimetada luuret lahinguga. Ent kõik need vastase taotlused ebaõnnestusid tänu meie valvsusele ja pidevale lahinguvalmisolekule.

22. jaanuaril tuli käsk 2. Balti rinde juhatajalt sm. Võrgul kaitselõik ühele teisele väekoondisele üle anda ja väljuda Z armee alluvusest tagasi oma diviisi koosseisu, paiknemisega endisel kohal: Lakomitsa, Maslovo, Bol. Voltški rajoonis (6 km Velikije Lukist loodes), kuhu jõuti 26. jaanuaril kell 14.00.

Mehed lahkusid rindelt vastumeelselt; neile meeldis rohkem istuda kaevikus alatises valmuses vaenlase suurtüki- ja miinipildujatule all, oodates seda aega, mil saab asuda sakslasele, oma verivaenlasele, kallale, kui tegelda lahingutreeninguga tagalas ja evida korralikku ööpuhkust.

Polkovnik Võrgu väeosa asumine rindel, olgugi kaitseolukorras ja lühikest aega, näitas selgesti, et Eesti Laskurkorpuses valitseb kõva võitlusmoraal ja korpuse väeosad on valmis lahingusse astuma ükskõik millal ja kus see peaks osutama tarvilikuks.

LENINGRADI RINDEL

Sündmused Leningradi rindel, kus jaanuari keskpaiku 1944. a. alates arenes silmapaistva eduga meie pealetung, köitis suuresti Eesti Laskurkorpuse kogu isikkoosseisu, reavõitlejate, seersantide ja ohvitseride tähelepanu. Põnevusega oodati igapäev Nõukogude Informatsioonibüroo teateid ja kui Leningradi rinde väed, andes vaenlasele ühe purustava hoobi teise järel, hakkasid jõudma Kingissepani, siis tahtmatult nii mõnelgi korpuse võitlejaist tekkis mõte, et lühim tee Tallinna — Eesti NSV pealinna, on sealtkaudu.

Ja tõesti, need mõtted hakkasidki varsti tõeks saama. 30. jaanuaril oli kindralleitnant Pärn ühes staabiülema kindralmajor Lukasega kutsutud 2. Balti rinde staapi, kus nad said rinde juhatajalt juhiseid korpuse ümberpaigutamiseks raudteel Leningradi rindele.

Vaenlast seiramas

Ujuvvahend kantakse formeerimiskohale

Suurtükiväelased luurel

Patarei asumas tulepositsioonile

Sõnumi peatsest laadimisest rongidele teatavakssaades kutsus kõigjal esile ärevust ning kõrgendas meeleolu; kuigi polnud veel teada rännaku sihti raudteel, oldi siiski millegipärast kindlal arvamisel, et sõit läheb seekord Leningradi suunas. Sõjasündmuste loogiline areng rindeil, Punaarmee võimas pealetung, iseäranis aga Leningradi rinde üha kõvenevad löögid taanduva vaenlase pihta ning võib-olla ka mingi aimdus ütles seda meestele.

Leningradi alla välja jõudes pidi kindlasti juba Kingissepp vabastatud olema ja sellest rajoonist mõnelt kõrgemalt künkalt võis ehk näha ka sünnimaa metsalatvu ja neist väljaulatuvaid vana Narva torne. Nii mõtlesid mehed ja ootasid igatsusega, mil ükskord saab asuda teele, et astuda viimasesse otsustavasse võitlusse sakslastega ja vabastada jäävalt sünnimaa saksa anastajaist ja taastada Nõukogude kord.

Laadimine rongidesse sündis Velikije Luki ja selle ümbruskonna jaamades. Esimene ešelon väljus 2. veebruaril ja 8. veebruaril algasid korpuse osad mahalaadimist Kalištše raudteejaamas, Oranienbaumist lääne pool, koondusid Kotlõ, Kingissepp, Jamskovitsõ, Litizno rajooni. Korpuse staap ja korpuse komandöri komandopunkt — Jamskovitsõ. Korpuse osad paiknesid staabi ümbruskonnas.

*

Varsti pärast korpuse paiknemist Kotlõ, Kingissepp, Jamskovitsõ, Litizno rajooni asus Leningradi rinde juhatus kontrollima korpuse väeosade lahingulist ettevalmistust, et saada pilti korpuse lahinguväärtusest. Selleks viidi korpuse komandöri kindralleitnant Pärna korraldusel läbi rida taktikalisi õppusi väeosade ja allüksustega maastikul, mis lõppesid suurema väliõppusega — väekoondise pealetungiga ühes vaenlase kaitse eelserva läbimurdmisega ja lahinguga tema positsiooni sügavuses.

Leningradi rinde staabi õppeosakonna juhataja polkovnik Kalašnikov ühes mõne oma abilisega oli jälgimas kõiki neid õppusi. Tema tehtud lõppkokkuvõtte: korpuse osad on lahinguküpsed.

Leningradi rinde väed, läbi murdnud jaanuari keskpaiku kogu rindel vaenlase kaitse ja teda lakkamatult jälitades olid ühes sellega ammutanud hulga väärtuslikke kogemusi võitluseks saksa vallutajatega. Lahingud Leningradi all olid jälle uuesti rõhutanud jalaväe ladusa koostöö vajadust suurtükiväega, tankidega ja omaenese tulirelvadega, jalaväe lahingukordade tähtsust vaenlase kaitsepositsiooni eelserva läbimurdmisel, eriti aga võitluses tema kaitse sisemuses.

Rinde juhatause ettekirjutuse kohaselt hakatakse korpuse osades nüüd neid oskusi pidevate treeningutega sõdureile ja komandöridele

kätte õpetama. Selleks organiseeritakse igas väeosas vastavad õppeväljakud ühes laskurkaevikute, ühenduskraavidega, kuulipilduja tulepesadega, dzottidega, varjenditega jne., mis olid paigutatud ja ehitatud niimoodi, nagu seda tavaliselt teeb vaenlane.

Niisuguseil õppeväljakutel käis lahingutreening allüksuste ja väeosadega vahetpidamata, varahommikust kuni hilisõhtuni, päeval ja ka öösi, vaheldudes laskeasjanduse ja teiste sõjalise ettevalmistuse õppeainetega.

Hiljem Pihkva-Ostrovi all pealetungi arendades põrkasid Leningradi rinde väed uut tüüpi saksa kindlustistele, mille vallutamiseks oli vaja kasutada mõningaid uusi võitlusviise. Korpuse osadele tehakse rinde juhataja poolt ülesandeks ka need uued võitlusviisid meestele kätte õpetada. Selleks ehitatakse lisaks uusi õppevälju ja täiendatakse vanu.

*

Vahepeal jätkuvad ägedad lahingud Narva all, Narva jõe läänepoolsel kaldal linnast kuni Narva-Jõesuuni ja Alutaguse metsades. Sakslased toovad juurde värskeid jõude, üritades mitte ainult oma kaitse kõvendamist, vaid ka vastupealetungi. Vangide seletuse järgi olevat saksa ülemjuhatus andnud käsu oma vägedele Punaarmee osad Narva jõe läänekaldalt idakaldale tagasi paisata ja kindlustada Narva julgeolek.

Ootamatuse ärahoidmiseks ja vabastatud maa-ala endale tagamiseks saab Eesti Laskurkorpus 20. aprillil rinde juhatajalt Nõukogude Liidu marssal Govorovilt käsu asuda Luuga jõe idapoolse kalda organiseerimisele kaitseks Varevost kuni Poretšjeni, kogupikkuses 30 km.

Kindralleitnant Pärn jaotas selle töö järgmiselt: teisele väekoondisele — Varevost kuni Bol. Lutskini, kokku 14,5 km; esimesele väekoondisele ülejäänud 15,5 km, Bol. Lutskist kuni Poretšjeni; korpuse sapööri- ja tagavaraüksustele — teisel kaitsejoonel Bol. Lutskist kuni Posselokini, kokku 3 km. Tööde rajooni väeosadel koonduda 21. aprilli õhtuks; järgmisel päeval korraldada elamuid ja valmistuda tööks; tööde algus 23. aprillil kell 6.00.

Kuna 1943. a. suvel Kalinini rinde koosseisus olles korpuse osad olid juba täitnud selletaolisi kaitsejoone kindlustustöid hea eduga (vt. lk. 84), siis edenes töö, vaatamata ebasoodsale pinnasele ja kevadistele muutlikele ilmadele, jõudsasti ja lõpetati ettenähtud tähtajaks. Leningradi rinde juhatuse poolt määratud komisjon vaatas kõik tööd üksikasjaliselt üle ja hindas need „eeskujulikuks“ ja osalt „heaks“.

Töö ulatust iseloomustavad järgmised andmed: mulda visatud välja 345 350 m³ = 517 025 tonni; raiutud, veetud juurde ja pandud kohale 78 625 m³ = 55 037,5 tonni metsamaterjali.

23. maiks jõudsid korpuse osad tagasi oma senistesse asukohtadesse, harjutades enne äraminekut Luuga jõel veekogude forsseerimist käepärast olevate vahenditega ja sooritades sellega seoses rea taktikalisi õppusi.

*

Eesti Laskurkorpus allus tol ajal küll vahetult rinde juhatusele, kuid suureulatuslikumate lahingute alates tuli temal tõenäoliselt koos töötada A löögiarmee, kes asus lähtealusel Narva jõe idakaldal, merest kuni Narva linnani.

Ühenduses sellega sai korpuse juhatus ülesande 21.—23. mail ühes väekoondiste ja väeosade komandöridega luurata lõik Magerburgist Popovkani, valmistudes ületama selles rajoonis lahinguga Narva jõgi ja murdma läbi vaenlase kaitse jõe läänekaldal. Luure tagajärjed ühes oma otsusega selles küsimuses esitas korpuse komandör A löögiarmee juhatajale kindralpolkovnik Fedjuninskile. Sama ülesandega toimetati forsseerimisvahendite koondamiskohtade luuret Keikino-Dubrovka rajoonis.

Sellele esimesele ülesandele järgnes rida teisi üritusi A löögiarmeel, mis peamiselt olid suunatud korpuse lahinguvõimete tundmaõppimiseks ja tema juhtkonnale abiandmiseks niisugusel korral, kui peaks ilmnema puudusi korpuse väeosade lahingulises ettevalmistuses.

Esimeseks selliseks ürituseks oli lühiajaline juhtimisala kursus 26. ja 27. mail armee staabis, millest oli määratud osa võtma korpuse ja väekoondiste juhatused ja väeosade komandörid. Järgmisel päeval, 28. mail, jälgis kindralpolkovnik Fedjuninski isiklikult alampolkovnik Pauli väeosa kõvendatud roodu lahingulaskmist, mis oli organiseeritud ja läbi viidud hästi ning sai armee komandörielt kiituse ja tänu osaliseks; sellest õppusest osa võtnud polkovnik Võrgu suurtükiväelased said eeskujuliku tegevuse eest igaüks autasuna 100 rubla armee juhatajalt.

Mõni päev hiljem ilmus korpusesse armeekomandöri asetäitja kindralmajor Habarov ühes grupi ohvitseridega, et asuda korpuse osade lahingulise ja poliitilise ettevalmistuse üksikasjalisemale uurimisele.

Kontrollijad asusid kindral Habarovi määramise järgi väeosadesse, kus jälgisid väeosa ja allüksuste tööd ja elu kõige pisemateski avaldustes, abistasid juhtkonda mitmesugustel õppustel ja sisekorras ettetulevate puuduste kõrvaldamisel ja esitasid siis oma tähelepanekud kindralmajor Habarovile.

Kontroll lõppes korpuse suurema taktikalise õppusega, mille teemaks oli: „Soome lahe rannikul, kagu pool Kingisseppa, maanduvate vaenlase dessantosade tagasilöömine, hävitamine ja ranna kaitsele asumine.“

Juba sel ajal, kui korpus oli tegev kaitsejoone ehitamisel Luuga jõe idakaldal, tuli Leningradi rinde juhatajalt käsk: Eesti Laskurkorpusel valmis olla teotsemiseks võimalikkude vaenlase dessantide vastu merelt ja asuma kaitsele Soome lahe rannikule Šepelevi tuletornist alates (Oranienbaumist umbes 40 km lääne pool) kuni Kurgolovoni, kokku ümmarguselt 100 km; ülesannet täita tihedas koostöös Balti mere sõjalaevadega, kohaliku rannasuurtüki- ja lennuväega.

Sel puhul sõitis 26. aprillil välja luuregrupp korpuse ja diviisi juhatuse ohvitseridest, eesotsas kindralmajor Lukasega; see luuregrupp, töötades tihedas kontaktis laevastiku ja rannasuurtükiväe ohvitseridega, lõpetas luure 27. aprilli õhtuks. Mõne päeva pärast oli tegevusplaan valmis ja 30. aprillil viidi kindralmajor Lukase poolt isiklikult rinde staapi kinnitamiseks.

Seda läbitöötatud vaenlase võimalikkude dessantide vastu võitlemise plaani otsustati nüüd kasutada kontroll-taktikalise õppuse teostamiseks korpuse osadega.

Korpus astus välja senistest asukohtadest alarmikorras 6. juunil pärast keskööd ja samal päeval kell 22.00 jõudis Soome lahe rannikule, rajooni, mis oli ette nähtud õppusteks. Rännaku pikkus 40—70 km, palava ilmaga, kõva kattega maanteed mööda; alampolkovnik Pauli väeosa marssis sel korral 30 tunniga kuni 85 km.

Pärast vaenlase dessantosade tagasilöömist — õppuse korras — ja kaitse sissevõtmist asusid korpuse osad kindlustustööde sooritamisele.

Kümne päeva vältel, 6.—16. juunini, ehitati: laskurkaevikuid täisprofiilis 50 157 meetrit, ühenduskraave 1,1 m sügavusega 11 780 meetrit, lahtisi laskurpesi — 3752, lahtisi universaalpesi — 1697, rindkaitsealuseid padrunihoiukohti — 1139, vaatluspunkte mitmesuguste ametiastmete komandöridele — 173, sealhulgas ka tagavara-vaatluspunktid, rindkaitsealuseid varjendeid à 4—6 mehe tarvis — 261, kaevikuid laskurjagudele, raskekuulipildujaile ja tankitõrjepüssidele — 288, kaevikuid miinipildujaile ja mitut liiki suurtükkidele — 513, peale selle veel hulgaliselt varjendeid meeskonnale, puitmuldtulepesi ja sildu üle veekogude, ehitades uusi ja parandades vanu.

Töö vältel visati välja $258\,466\text{ m}^3 = 387\,699$ tonni mulda ja raiuti, veeti juurde ning pandi kohale $59\,755\text{ m}^3 = 41\,828,5$ tonni metsamaterjali.

Sama aja kestel korpuse sapöörid puhastasid vaenlase miinidest $45,7\text{ km}^2$ maa-ala, võttes välja ja tehes kahjutuks: tankivastaseid miine

24 578 tk., jalaväevastaseid miine 42 697 tk., ja mitmesuguseid üllatusmiine — 324 tk. Neist 15 752 miini osutusid kõlblikuks edaspidiseks tarvitamiseks.

16. juunil lõppesid taktikalised õppused. Õppuste kohta tehtud kokkuvõttes avaldas kindralmajor Habarov arvamist, et korpus on lahinguks täiesti ette valmistatud; distsipliin ning poliitilis-moraalne ettevalmistus seisavad nõutaval kõrgusel, jalavägi tungib peale ja ründab vaenlast kõrges tempos, julgelt ja otsustavalt. Erilist tähelepanu väärised kindralmajor Habarovi arvamise järgi korpuse suurepärase vastupidavus rännakuil ja rännakdistsipliin, kindlustustööde kõrge kvaliteet ja kultuur. Samuti täitsid oma lahinguülesandeid igati hästi tankid ja sidelased.

Mis puutub korpuse suurtükiväeosadesse, siis nende lahinguvõimed olid hinnatud kõrgelt juba A löögiarmee suurtükiväe ülema poolt 3. juunil korraldatud lahingulaskmisel teemal: „Suurtükiväeline pealetung vaenlase kindlustatud kaitseriba läbimurdmisel“. Hästi läbiviidud laskmise eest avaldas kindralleitnant Pärn sel korral tänu reale ohvitseridele, seersantidele ja reameestele, eesotsas korpuse suurtükiväe staabiülema polkovnik Paulmanniga. Korpuse suurtükiväepolgu 122-mm haubitsa sihtur Mumikov oli sel puhul esitatud valitsuse autasu saamiseks — kiiruse ja täpsuse eest, millega ta purustas tugevasti raudhoobadega kinnitatud 7-kordse kattega varjendi.

Õppuste lõppedes jõudsid korpuse osad 21. juuniks tagasi oma endistesse asukohtadesse, sooritades teel veel rea taktikalisi õppusi väekoonnise ja korpuse maastaabis, mis üldiselt õnnestusid sama hästi kui kindral Habarovi poolt läbiviidud kontrollõppused.

*

Leningradi rinde juhataja käskkirjaga 3. juulist allutati korpus A löögiarmeele alates 2. juulist kell 24.00.

Samal päeval ilmus korpusesse Leningradi rinde juhataja asetäitja kindralleitnant Verjovkin-Rahhalski teostama täiendavalt korpuse väeosade lahingulise ettevalmistuse kontrolli. Tagajärjed üldiselt samad.

Seega Eesti Laskurkorpus oli saanud Leningradi rinde juhatusest lahingu küpsustunnistuse.

Uhes sellega tõusid korpuse lahingusse astumise küsimused konkreetsemalt päevakorraile ja korpuse osad nihutatakse järkjärgult lähemale rindele.

*

3. juulil saabus rinde juhatajalt direktiiv, mille järgi korpusel öiste rännakutega 4.—6. juulini ümber paikneda: teisel väekoondisel — Vारेvo, Kurovitsõ, Pessotšnaja, ja esimesel väekoondisel — Mal. Lutsk, Posselok, mets lõuna pool Sala rajooni. Kohal olla 6. juulil kell 3.00.

Korpuse juhatus ja korpuse komandöri komandopunkt — Killi; korpuse osad — Killi ümbruskonna metsade ja Tikopisi rajoonis.

Kohe pärast asumist määratud kohtadele andis kindralleitnant Pärn korralduse korpuse ja väekoondiste juhatustel ühes väeosa ülematega teostada Luuga jõe positsiooni (korpuse enda ehitatud, vt. lk. 100) täiendavat luuret; ühtlasi rekognostseerida suunad: Kingissepp—Kurgolovo poolsaar, Kingissepp—Narva ja Kingissepp—Ust-Žerdjanka — vastu löökide andmiseks niisuguseks juhuks, kui vaenlane peaks tegema katset alata pealetungi ühel nendest suundadest.

Korpuse järgmine edasinihutamine rinde suunas toimus sama kuu lõpul. 26. juulil saabus käsk rinde juhatajalt, millega korpus viidi A löögiarmee koosseisust rinde reservi ühes ümberpaiknemisega 29. juuliks Narva jõe läänekaldale, Narva linna ja linnast lääne ning loode poole asuvaisse metsadesse.

Grupp korpuse ja väekoondiste juhatuse ohvitseri kindralmajor Lukase juhtimisel toimetas 27. juulil uute paiknemisrajoonide luuret. Nende luureandmete alusel võttis kindralleitnant Pärn korpuse osade üleviimise ja paiknemise kohta otsuse, mis esitati rinde juhatajale kinnitamiseks. Kuna sakslased olid uues paiknemisrajoonis pannud maha hulgaliselt miine tollal, kui nad veel valitsesid Narva jõe läänepoolset kallast, siis korpuse sapöörid said käsu viibimata asuda nende väljavõtmi-sele. Ajavahemikus 29. juulist kuni 8. augustini puhastati sapööride poolt siin maa-ala 19,1 km² ja tehti kahjutuks suurel hulgal mitmesuguseid miine.

Korpuse üleviimine Narva jõe läänekaldale lükatakse siiski kuni rinde juhatuse korralduse saamiseni edasi. Selle vastu aga sai korpuse juhatus 7. augustil korralduse toimetada luuret võimalikuks korpuse ümberpaigutamiseks Slantsõ rajooni, mis ka sama päeva õhtuks täidetakse. Tagajärjed esitatakse rinde staapi.

Korpuse ümberpaiknemine lõpuks ei teostu ei ühte ega teise rajooni. Vaivara Sinimägedel ja Alutaguse metsades paneb vaenlane visalt vastu, seevastu aga Pihkva rajoonis on ilmnenud edu ja vaenlane hakkab meie vägede surve all tagasi tõmbuma, puhastades teed Eestisse kagu poolt.

*

Varsti pärast koondumist Leningradi rindele Kingissepa piirkonda lülitusid Eesti Laskurkorpuse suurtükiväelased võitluse vaenlasega, kes asus kaitsel Narva jõe läänepoolsel kaldal ja hoidis oma käes Narvat.

Rinde juhataja käskkirjaga 2. ja 4. märtsist määrati korpuse suurtükivägi operatiivselt A löögiharmee juhatuse alluvusse ja sai käsu asuda tulepositsioonidele alampolkovnik Uibo väeosa — 3. märtsiks Lommiküla, Notika, Zahhonje, Zaretšje ja korpuse väeosa — 4. märtsiks 2 km lääne ja edela pool Izvozi. Pärast tulepositsioonile asumist algasid ettevalmistustööd tulistamiseks ja varsti astusidki suurtükiväelased täie pingega võitluse vaenlase vastu.

13. märtsil said mõlemad suurtükiväeosad käsu asuda toetama väekoondist, mis asus lähtealusel Riigiküla vastas; ülesande täitmiseks neil vahetada tulepositsioonid rajooni 1—2 km loode, põhja ja ida pool Odrasaaret.

Nendelt tulepositsioonidelt võtsid korpuse suurtükiväelased rohkem kui kuu aja vältel osa aktiivsest võitlusest vastase sillapea, eriti aga Lilibachi mõisa pärast, kus vaenlane käitus iseäranis aktiivselt, sooritades tihti vasturünnakuid, et takistada meie vägesid tungimast Narva sildade rajooni. Samuti toetasid nad oma kahurite tulega luurajate otsinguid, laskurallüksuste retki, mis olid ette võetud kas „keelte“ saamiseks või positsioonide parandamiseks, segasid vaenlase liikumist ning paiknemist Narva jõe läänepoolsel kaldal.

20. aprillil said korpuse suurtükiväeosad korralduse minna tagasi oma väekoondiste käsutusse, asuda endisse paiknemise rajooni ja alata lahinguõpet.

NARVA VABASTAMINE

Juunis algasid ettevalmistused Narva jõe ületamiseks, sakslaste kaitse läbimurdmiseks jõe läänekalda ja Narva vallutamiseks.

Uhenduses sellega allutati Eesti Laskurkorpus A löögiharmee juhatajale, mis teotses pealetungi peasuunal põhja pool Narvat; korpuse suurtükivägi, sealhulgas ka väeosade suurtükivägi ja miinipildujad said käsu asuda tulepositsioonidele: teise väekoondise suurtükivägi — rajooni 2—5 km Keikinost lääne ja edela poole; esimese väekoondise ja korpuse suurtükivägi — Komarovka ümbrusse.

Algas ettevalmistus aktiivseks tegevuseks.

Sakslaste kaitse Narva jõe joonel kujutas endast pidevat, täisprofiilis laskurkaevikute liini jõe läänepoolsel kaldal, mille taga kaugemal positsiooni sügavusse oli ehitatud teine ja kolmas kaevikute liin. Kõik kolm

liini olid seotud omavahel ühenduskraavidega, mis viies kaugemale tagalasse suubusid maastikuvoltidesse, metsadesse, võsastikesse, võimaldades seega positsioonil varjatud manööverdumist elavjõuga. Laskurkaevikuisse ja ühenduskraavidesse oli ehitatud hulgaliselt tulepesi automaatrelevadele ja ka otsesihkimise suurtükkidele, mis lubas kiiret tulejõu ümberpaigutamist igas soovitud suunas. Paljudes kohtades nii eesliinil kui ka sügavuses oli püstitatud teraskupleid, puitmuldtulepesi automaatrelevadele ja soliidse kattega varjendeid meeskondadele. Esimese tranšee ees, osaliselt aga ka teise ja kolmanda ees oli traattõkkeid ja vähemärgatavaid takistusi, mis olid kombineeritud miiniväljadega. Jõe vastaspoolne kallas oli sakslastele hästi vaadeldav.

Sellisel jõe kallast mööda ehitatud positsioon, kaldajärsakul ja kuni 200—500 m lai veekogu positsiooni eelserva ees andsid sakslastele teatava õiguse lugeda oma kaitsejoont Narva jõe läänepoolsel kaldal võitmatuks, seda enam, et veepind, positsioonipoolne kallas ja lähised sellele olid kogu ulatuses tihedalt kaetud jalaväerelvade, suurtüki- ning miinipildujatulega. Vaenlase kaitsejoon oli mehitatud küllalt tihedalt, sealhulgas ka SS valiküksustega. Sakslastel oli käsk iga hinna eest Narva jõe joont ja Narva linna eneste käes hoida.

Suurtükiväelased seisid seega raske ülesande ees, purustada need võimsad vaenlase kaitseehitised, et võimaldada oma jalaväele väiksemate kaotustega ületada lai jõgi, vallutada vaenlase positsiooni eelserv ja murda läbi tema kaevikute ning jooksukraavide rägastikust. Ülesanne oli keerukas ning vastutav ja seepärast nõudis kõigilt suurtükiväelastelt — ohvitseridelt, seersantidelt, reameestelt, luurajailt, sidelaselt ja tulejuhtidelt — põhjalikku ettevalmistust selle edukaks läbiviimiseks.

Ettevalmistus läbimurdeks tuli teostada täiesti varjatult, et tööde läbiviimist mitte paljastada ja et tabada vaenlast ootamatult. Töö tehti peamiselt öösiti: kaevati kaevikuid, ehitati vaatluspunkte, tassiti palke, seati üles sideliine ja veeti juurde laskemoona. Töö käis täielikus vaikus. Kõiki pani liikuma üks mõte — suurtükiväelaste tööst oleneb mitmeti eelseisva lahingu edu.

Tööd katkestati koidikuks, kõik pooleliolevad ehitised moondati ja igasugune liikumine soikus päevalgeks. Ainult väsimatud luurajad jälgisid vaenlase tegevust, avastades üha uusi tulepesi ning rikastades staapide kaarte vastavate märkmetega vaenlase kohta. Need andmed olid suurtükiväe pealetungiplaani koostamiseks väga vajalikud, kus oli tarvis ette näha, mida purustada ja mida hävitada ning kuidas vaenlase juhtimist halvata.

Kõik luure poolt avastatud märgid, igaüks oma numbri all, viidi kokku üldisse suurtükiväe pealetungiplaani, mis jaotati väeosadele laiali: määrati ajaliselt kindlaks ühe või teise märgi hävitamise järjekord ja arvutati välja tarvitataivate mürskude hulk.

Esimene löök oli kavatsetud anda vaenlase kaitse staapidele, komandopunktidele ja sidesõlmede pihta, et kohe alguses desorganiseerida vaenlase juhtimist ja tekitada paanikat.

Pärast pealetungiplaani koostamist ja selle edasiandmist tädeviijaile asusid viimased tööle maastikul, täpsustasid märke ja arvutasid laskmise jaoks lähteandmed.

Kõik ettevalmistustööd lõpetati õigeaegselt. Ettevalmistusperioodil kaevati tulepositsioonide ja vaatluspunktide ehitamiseks välja 53 700 kantmeetrit mulda, valmistati ja veeti seljas kohale 7800 tihumeetrit palke vaatluspunktide ja varjendite tugedeks, parandati teed 34 800 meetri ulatuses, ehitati 11 silda, veeti juurde ja tassiti käsitsi tulepositsioonile 49 vagunit mürske ja miine ning asetati paigale üle 500 km telefonikaablit.

24. juuli ööl vastu 25-ndat... Meie eesliinidel valitseb eriline pinge, ootuse pinge. Ootavad tublid jalaväelased, ootavad tankistid ja sapöörid ning ootavad mitmekaliibrilised kahurid. Kõik ootavad rünnaku alguse signaali.

Eesti Laskurkorpuse suurtükiväe komandöri vaatluspunktis viibib Eestimaa K(b)P KK sekretär sm. Karotamm, kes külastas öö jooksul meie suurtükiväelaste lahingupositsioone ja kõneles sõdurite ning ohvitseridega eelseisva päeva ülesandeist.

Kell 6 ja 45 minutit 26. juulil — telefoni juhtmete võrku läbib nagu elektrisäde suurtükiväe juhataja polkovnik Aru käsklus — „laadida ja valmisolekust ette kanda“.

Minutid näivad tundidena. Telefoni kaikuvad ettekanded: „Uibo — valmis“, „Poolus — valmis“, „Boiko — valmis“...

7.00 — kauaoodatud signaal „Tuld!“

Õhk rappus võimsast kogupaugust. Sel hetkel enam kui 1000 kahuri tuli lõhkus ja purustas vaenlase kaitset, ära pühkides ja hävitades seda, mida loeti vallutamatuks.

Tuli möllas 80 minutit. Sel ajal alustas jalavägi, lastes üleminekuvahendid vette, jõe forsseerimist. Jalaväe jõudes vastaskaldani hakkas suurtükituli „roomama“ vaenlase kaitse sügavusse. Jalavägi tormas suurtükiväelaste poolt traattõkkeisse ja miiniväljadesse tehtud läbikäikudesse ja asus vallutama üht kaevikut teise järel. Uleelatud pommirahest uimastatud vaenlase sõdureid ja ohvitseri ronis oma kaitseehitiste rusude alt välja ja andis end vanggi.

Koos esimeste väeosadega läksid läänekaldale ka suurtükiväe vaatlejad, jätkates tule korrigeerimist vaenlase kaitse sügavuses asuvate märkide pihta.

Vastase kindlustatud liin Narva jõe läänekaldal murti läbi ja Narva oli vaba.

Suurtükiväelased täitsid oma ülesande auga. Purustades oma hävitava ja tabava tulega vastase kaitset võimaldasid nad jalaväel edukalt ületada laia jõe, jõuda vastaskaldale ja edukalt edasi liikuda vaenlase kaitse sügavusse. Lahingupäeval lasti Eesti Laskurkorpuse suurtükiväelaste poolt välja 44 vagunit mürske ja miine ning hävitati: 7 soomuskuplit, 132 punkrit, 25 varjendit, 17 vaatluspunkti, 43 tulepesa, 4 ladu koos sõjamoona, 3 vastase suurtüki- ja miinipildujapatareid ja 5 üksikut suurtükki, purustati 8590 m kaevikuid, 23 suurtüki- ja miinipildujapatareid, 43 kuulipildujat, 48 punkrit ja kahe kuetorulise miinipilduja tuli sunniti vaikima.

Eesti suurtükiväelaste töö Narva all leidis väejuhatuse poolt kõrget hindamist. Kõrgema Ulemjuhataja Nõukogude Liidu Generalissimuse sm. Stalini käskkirjaga avaldati polkovnik Aru suurtükiväelastele tänu. Lahingus ülesnäidatud mehisuse ja vapruse eest said sajad suurtükiväelased valitsuse autasu osaliseks. Ühte korpuse koosseisu kuuluvat suurtükiväeosa autasustati „Narva“ nimetuse andmisega.

Tugev kodumaa-armastus ja tema vabastamise tahe sünnitas kangelasi. Jefreitor Rebane laskus hädaohust hoolimata kuuli- ja miinipildujatule all jõe äärde ja arvutas välja oma kahuri tulesektori. Sanitaarinstruktor sm. Bulgakov andis tugeva tule all ennastsalgavalt ja hädaohtu põlates abi haavatuile; viskudes vette ta päästis haavatuid; tema poolt päästeti 12 haavatut, neist kolm ohvitseri. Suurtükikomandör seersant Võisto, hävitanud oma suurtüki tulega kolm soomuskuplit, 4 tulepesa, vaatamata käelabasse saadud haavale astus väljalangenud sihturi asemele ja jätkas hävitavat tuleandmist. Sm. Võisto langes lõhkenud miini killust. Ta suri vaprate surma, täites oma kohust kodumaa vastu. Vanemleitnant Mäe ehitas mõne mehega lühikese suveõo jooksul Lilienbachi mõisa suurtükiväe vaatluspunkti, olles kogu töötamise ajal vaenlase tugeva jalaväe ja suurtükitule all ja lüües tagasi vaenlase vasturünnakuid.

Lahingud Narva pärast suvel 1944. a., millest korpuse osad, eeskätt suurtükiväelased ja miinipildurid kõige aktiivsemalt osa võtsid, oli meie sõduritele ja ohvitseridele veel üheks lahingumoraali ja võitlusvõime tuleprooviks, mille nad ka seekord hiilgavalt läbi tegid, näidates suurt meisterlikkust ja oskust täpselt saadetud kuulide, mürskude ja miinidega purustada vaenlase igasuguseid kaitseehitisi ja hävitada tema elavjõudu,

tasandades seega teed võidule vaenlase üle. Nagu nägime, leidis see ka vastavat hindamist.

Lahinguis Narva all 23. märtsil sai võitluspostil olles vaenlase miini lõhkemisel surma korpuse suurtükiväe juhataja polkovnik Mäe, kes kasvatanud palju suurepäraseid Punaarmee suurtükiväelasi, juhtinud neid Suure Isamaasõja lahinguis ning seega osutanud unustamatu teene Nõukogude riigile.

Eesti Laskurkorpus oli saanud Leningradi rinde juhatuselt lahingulise ettevalmistuse alal kõrge hinnangu. Samal ajal Narva vabastamise lahingud olid veelkord pärast Nevelit, Novosokolnikit ja Nasvat tõestanud korpuse kõiki liike suurtükiväe ja miinipildujate üksuste kõrget lahingulist taset. Näis seepärast, et korpuse võitlejad ja komandörid, pärast kuid väldanud pidevat ning pingelist õppetööd saavad nüüd hinge tagasi tõmmata ja veidi puhata.

Kuid seda ei sünni. Eesti Laskurkorpuse juhtlauseks on alati olnud: täita kõik oma ülesanded eeskujulikult ja määratud tähtjaks. Et aga seda saavutada, on vaja õppida, õppida ja veel kord õppida, lakkamatult tõstes ikka kõrgemale ja kõrgemale oma lahinguliste teadmiste ja oskuste taset.

Nii jätkus korpuse väeosade ettevalmistus lahinguks üha kõveneva pingega. Varahommikust hilisõhtuni, lühikesi suveõid abiks võttes oli väeosades käimas pingeline lahingutreening — õppeväljadel, mis olid järele aimatud saksa kaitsepositsioonidele, et seega õpetada mehi tõhusamalt võitlema ja vältida nende üllatamist lahingus. Erilist tähelepanu pöörati lahingutreeningu läbiviimisel selliseil õppeväljadel tule ja liikumise oskuslikule kokkukõlastamisele, julgele ja osavale manöövri- ja hoogsale rünnakule ja pärast vaenlase kaitse eelserva läbimurdmist peatamatule ning kiirele edasiliikumisele, kuni vastase miinipildujate ja suurtükiväe positsioonideni, et neid vallutada ja seega hõlbustada edasist tegevust.

Kõrvuti taktikaliste õppustega sooritati laskeharjutusi kõigi liikide jalaväerelvadest, suurtükkidest ning miinipildujatest. Õpiti veerikkal Luuga jõel ületama lahinguga veekogusid, kasutades sealjuures mitmesuguseid käepärast olevaid kohalikke forsseerimise abinõusid, nagu palke, laudu, kõrkjast ja pilliroost matte, õlgedega täistopitud telgiriidet jne., seati korda relvi, tehnilist varustist ja muud materjalosa.

Väeosa komandöridega ja nende asetäitjatega ja allüksuste komandöridega töötati läbi maastikul rida taktikalisi ülesandeid teemal: „Vaenlase tugevasti kindlustatud positsiooni läbimurdmine, lahing positsiooni sügavuses, edu arendamine ja jälitamine“; olukord nendeks ülesanneteks

oli võetud keeruline, et harjutada komandöre õieti hindama olukorda, tegema kiiresti otsuseid, andma kõik vastavad käsud ning korraldused ja kontrollima käskude täitmist, ja seda kõike võimalikult rasketes tingimustes.

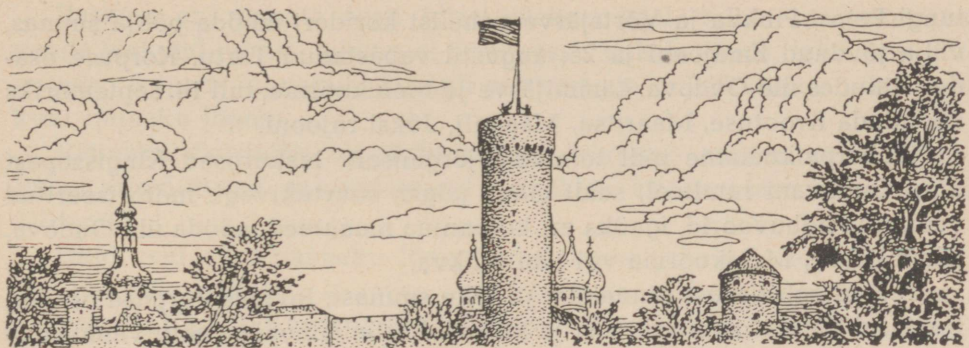
Samal ajal õpetati komandöre otstarbekalt kasutama lahingus korpuse väeosades kasutusel olevat moodsat sõjatehnikat, esimeses järjekorras aga suurtükiväge ja miinipildujaid. Nende materjalosa ja käsitlemise alal korraldati komandöridele seminare, mis lõppesid katsetega seminarist osavõtjaile ja hinde väljapanemisega.

Väeosade ja väekoondiste juhatuse kuuluvaile ohvitseridele korraldati rida harjutusi nende spetsiaaltöö alal. Mitmesuguste erialade mehed: tankihävitajad, sapöörid, sidelased, keemikud said samuti pikema- või lühemaajalistel kursustel õppust oma erialal.

Uheaegselt kõige sellega uuriti hoolsasti oma ja teiste lahingukogemusi möödunud võitlusist Suure Isamaasõja rindeil, süvendati plaanikindlalt distsipliini ja kasvatati võitlusindu. Aegajalt üle rinde mitmesugusel teel saabunud teated vaenlase võimutsemisest sünnimaal, Eestis, kasvatasid sõdureis ja ohvitserides viha oma rahva põliste vaenlaste — sakslaste vastu.

Selliselt korpuse osades läbiviidud õppe- ja kasvatustöö andis oodatud tulemusi. Kunagi varem pole lahingulise ja poliitilis-moraalse ettevalmistuse tase Eesti Laskurkorpuses tõusnud nii kõrgele, nagu see oli 1944. a. septembri alguseks, kui korpus oli valmis tegelikult astuma lahingusse oma maa ja rahva vabastamiseks saksa okupantidest.

Ta ootas selleks vaid käsku.

OPERATSIOONID ENSV VABASTAMISEKS

MANDRIOSA VABASTAMINE

Pärast Narva jõe ületamist ja Narva linna ning selle ümbruse puhastamist vaenlasest kandusid lahingud kaugemale läände — Vaivara Sinimägedele. Algas Nõukogude Eesti sisemaa vabastamine saksa okupantidest.

Selle austava ülesande täitmisest osa võtta oli Eesti Laskurkorpuse sõdurite ja ohvitseride palavamaks sooviks. Kus kaks või rohkem meest omavahel kokku said, seal kõneldi ikka ja jälle eelseisvaist lahinguist Eesti vabastamise eest, kadedad pilgud olid saatmas neid väeosi või allüksusi, kes aegajalt marssisid suurt maanteed mööda Narva poole, rinde suunas; nii mõnegi silmad jälgisid igatsevalt kõrges õhus raskete pommi-koormatega idast rinde poole ruttavaid lennukeid. „Edasi läände, kalli sünnimaa vabastamiseks vihatud saksa rõhujast,“ mõlkus kõigi mõttes, seisis lakkamatult keelel ja pesitses pühima soovina sügaval südame põhjas.

Kui varem nende igatsuste elluviimine pidi olukorra sunnil üha edasi lükkuma, siis nüüd ei tulnud oodata kaua. 4. septembril tuli Leningradi rinde juhatuselt käsk, millega Eesti Laskurkorpus allutati 2. Balti rinde juhatajale, kelle väed, vabastanud Petseri ja Võru, olid jätkanud peale-

tungi Peipsi-Pihkva ja Võrtsjärve vahelist koridori mööda põhja suunas, välja jõudnud Emajõeni ja 25. augustil vabastanud Tartu. Korpuse osadel, liikudes üle Oudova, Lämmijärve ja Mehikoorma, tuli 14. septembriks koonduda Krootuse, Maaritsa, Mäekali, Jõksi rajooni.

Ümberpaiknemine pidi toimuma järgmiselt: laskurosad Kingissepast kuni Oudovani raudteel, sealt edasi jalgsi, suurtükivägi, motoriseeritud veokid ja hobuvoorid, igaüks eri kolonnina maanteed mööda üle Oudova, Lämmijärve, Mehikoorma või läbi Pihkva.

Teated eelseisvast rännakust ja selle suunast, levides korpuse osades, tekitasid kõikjal suurt elevust ja kutsusid esile ennenägematu vaimustuspuhangu. Kõigi tundemärkide järgi oli nüüd täitumas see, mida nii kaua oli oodatud, millest nii palju kõneldud, mida südames palavalt igatsetud ja mille heaks kordaminekuks pikki sõja-aastaid ennastsalgavalt töötatud; oli saabumas vabastamise ning kättemaksu tund, viimne otsustav võitlus meie armsa sünnimaa orjastajatega, vihatud saksa rööv vallutajatega. See ülendas meelt ning paisutas jõudu. Õhinal asuti valmistuma teeleminekuks, jätkates siiski endise pingega ka lahinguõpet, et eelseisvate võitluste ootel täielikult ära kasutada viimaseid võimalusi oma sõdimisavavuse täiendamiseks.

*

Rännak algas 7. septembril kena hilissuve ilmaga. Pikkadest ning väsitavaist päevateekondadest hoolimata püsis meeskonna meeoleu kogu aeg kõrgena ja ülevana: ükski ei tahtnud maha jääda; ka kehaliselt nõrgemad, hõõrutud jalgadega ja kõik teised, kel kõndimine mõnel muul põhjusel raske, püüdsid teistega sammu pidada, rühkisid vaikselt ning visalt eelkäijate järel edasi, pakitsev igatsus südames ja pilk suunatud igatsevalt sinna poole, kust varsti pidid silmapiiril üle järve veekogu paistma hakkama kodumaa rand ja metsaladvad.

Juba Mehikoormasse on kogunenud hulk rahvast vastu võtma saabuvaid korpuse osi. Sõlmub elavaid vestlusi. Ollakse huvitatud, kuidas elatakse suurel Nõukogude Isamaal; kojujõudnud omakorda lasevad endale jutustada sündmusist Eestis saksa okupantide võimutsemise ajal. Kuulnud vaenlase toorest vägivallast meie maal, tõmbub sõjameeste käsi tugevasti rusikasse ja kuulduv ähvardusi vihatud vaenlase aadressil.

Vastutulijad ja möödaminejad ning rahvas tee ääres põldudel tervitab rõõmsalt lõpmatus kolonnides möödamarssivaid sõdureid. Meestele pakutakse süüa ja juua. Uued vestlused ja küsitlused.

On näha siingi võitluse ajal hävinenud maju, sõtkutud nurmi ja põlde, ent siiski vähemal määral kui mujal, teistel rinnetel.

Raskem on rännata eesti teisel väekoondisel; tulles kaugemalt on nende teekond tublisti pikem; et õigeaegselt kohale jõuda, tuleb neil pingutada: 8 tundi rännakut, 8 tundi puhkust, ja nii üks päev teise järel kuni rännaku lõpuni.

Rännaku distsipliin oli siiski kõikjal korpuse osades suurepärane. Ilmad seisid ilusad ja soodustasid rännakut; ka vaenlase lennuvägi ei tülitanud.

Kuid veel enne rännaku lõppu sai korpuse juhatus täiendava käsu: jätkates liikumist viia korpuse osad lähemale rindele, Emajõe kaldale; valmis olla Kastre, Kavastu, Saage rajoonis jõge lahinguga ületama, vaenlast vastaskaldal purustama ja jätkama pealetungi piki Peipsi läänekallast põhja poole, et läbi lõigata Lääne-Alutagusel tegutsevate vaenlase väeosade taandumisteed. Selleks korpusel 14. septembriks koonduda Võnnu ümbruskonda.

Määratud tähtjaks korpuse osad asusid: esimese eesti väekoondise väeosad — Viira, Olli, Sootaguse rajooni ja teise eesti väekoondise väeosad — Lääniste, Metsa ja Kadaja (Aarniku) piirkonda. Korpuse juhatus ja korpuse komandöri komandopunkt — Võnnus.

Seega korpuse jõude pingutav rännak kogunemisrajooni oli lõppenud, rännak, mil jalavägi sooritas nädala ajaga 310 km, voorid 330 km, saabusdes kõik kohale heas korras, värskelt ja lahingukäsus määratud tähtpäevaks.

Lämmijärve ületamine, kus meeskonna ja materjalosa transporditeerimine järve idakaldalt läänekaldale toimus ujuv vahendeil, nõudis korpuse väeosadelt head organisatsiooni, suurt täpsust ja ranget korda, mida saavutati ka täiel määral. Ent seegipärast nõudis peale- ja mahalaadimine ühes järve ületamisega täiendavat aega, mispärast korpuse marsskoondumisrajooni aeglustus, seda enam, et ebasoodus ilmastik ei võimaldanud mõnikord pikema aja vältel kasutada ujuvtransportvahendeid.

*

Algas kibe töö lahingu ettevalmistamiseks. Töö, mis nõuab juhtkonnalt suurt loomisvõimet, kuid ühtlasi mitte vähemal määral kainet mõistust, organiseerimisoskust, reaalsest tõsiasjadest lähtuvaid kaalutlusi, ettenägelikkust ja tungimist väiksemategi pisiasjadeni. Sest nagu õpetavad sõdade, eriti aga praeguse Suure Isamaasõja kogemused, ettevalmistamisest oleneb lahingu edu.

Korpuse komandör kindralleitnant Pärn, väekoondise, väeosade ja allüksuste ülemad ühes suurtükiväe-, tanki- ja mitmesuguste teiste eri-

üksuste ning teenistuste juhtidega asusid vaenlase ja maastiku luurele, organiseerisid pidevat vaatlust, märkisid jõe ületamise kohad ja lähtealused, valisid tulepositsioonid suurtükiväele ja miinipildujaile, plaanitsesid jala-, suurtüki-, lennuväe ja tankide rakendamist ning omavahelist koostööd, organiseerisid lahingu toitmist laskemoonaga ja muude võitluses vajalike tarbeainetega. Samal ajal sõdurid ja noorem juhtkond seadsid korda relvi, sõjatehnilisi abinõusid ja valmistasid — lisaks koosseisulistele — jõe ületamise vahendeid kohal leiduvast materjalist.

Viimane töö polnud kerge. 3—4—5 km kauguselt tuli meestel õlgadel ja seljas kokku vedada — hobu- ja autotranspordi kasutamine polnud vastase läheduse ja lahtise maastiku tõttu ning moondamise huvides võimalik — palke parvede moodustamiseks, laudu ja latte rünnaksildade ehitamiseks, õlgi ujukite valmistamiseks telgilinadest. Kahe ööga valmistati selliselt parvi telgilinaujukeist à 5—8 mehe tarvis 241 tk., parvi veokite ja polgu suurtükkide transporteerimiseks 20 tk., rünnaksildu à 400 m — 4 tk. Kõigi nende ületamishandite kandevõimet kontrolliti ja mehi õpetati, kuidas neid, samuti väeosade ülemate käsutusse antud koosseisulisi forsseerimishanditeid praktiliselt jõe ületamisel kasutada.

Sedamööda, kuidas niisuguseid parvi, sildu ja ujukeid valmis, tuli need viia valmistamiskohast — samuti meeste õlgadel — ööpimeduse katte all 100—500 m kaugusele jõe kaldale, ületamiskohtade juurde, kus nad moondati maastiku voltidesse, põõsastesse ja viljakuhilate alla või kaeti pealt kinni rohu ja okstega. Iga forsseerimishandide peale määrati oma kindel meeskond, kes rünnaku algul pidi selle jõe äärde viima, vette laskma, peale istuma ja vastaskaldale üle sõitma.

Samal ajal suurtükiväelased sm. Aru üldjuhtimisel organiseerisid tulepositsioone ning vaatluspunkte, toimetasid vaatlust, täpsustasid märke ning rünnakuobjekte ja valmistasid suurtükiväelise pealetungi plaani, seda kuni pisimate üksikasjadeni kooskõlastades kavatsetava jalaväe, tankide ja lennuväe tegevusega.

Mitte väiksem polnud sapööride töö. Nende ülesandeks oli jalaväelaste abistamine parvede ja rünnaksildade ehitamisel, koosseisuliste forsseerimishandite remontimisel ning sõidukorda seadmisel ja vaatlus- ning komandopunktide ehitamisel. Ent raskeimaks ja ohtlikemaks sapööride tööks oli vaenlase poolt suurel arvul mahapandud jalaväe- ja tankitõrjemiinide ülesotsimine ja kahjutuks tegemine korpuse osade tegevusrajoonis. See on töö, mis nõuab suurt täpsust, ettevaatlikkust, närvide pinget, kohusetunnet ja ohvrimeelsust, et tagada teistele väeliikidele ohutu paiknemine ning liikumine maastikul ja ise mitte kaotada oma elu

Tankidessant suundub lahingusse

Vaenlase ründamine tankide toetusel

Väeosa komandör komandopunktis

Sidelased ühenduse loomisel lahingus

või tervist, sattudes ettevaatamatuses mõne ülesleidmata ja kahjutuks tegemata vaenlase miini otsa.

Tähtis oli samuti sidelaste töö, sest nende ülesandeks oli tagada kõigi sidevahendite abil pidev lahingu juhtimine mitte ainult jõe ületamisel ja vaenlase positsioonide läbimurdmisel, vaid lakkamatult ka võitlustes kaitseüsteemi sügavuses ning jälitamisel.

Enne lahingu algust viidi läbi korpuse komandöri asetäitja polkovnik Pusta juhtimisel ulatuslik poliitiline töö, ülesandega süvendada komandöride ja meeskonna poliitilist teadlikkust, kõvendada nende võitlusindu ja tahet täita iga hinna eest neile antud lahinguülesandeid. Selleks oli valmistatud üksikasjaline plaan, milles oli ette nähtud tegevus lahingujärgkude kaupa ja konkreetsed ülesanded partei-poliitilistele organeile ja üksikuile poliitala töölistele.

Kogu see lahingu organiseerimise töö toimus vaenlase vahetus läheduses ning tema tule mõjupiirkonnas. Vastase suurtükid ja miinipildujad „sondeerisid“ aeg-ajalt kaunis intensiivselt tulega meiepoolseid metsatukki, lohke ja maastikuvolte, kus võis oletada meie suurtüki- ja miinipilduja tulepositsioone või elavjõu paiknemist, ja öösiti valgustasid heledalt ümbruskonda rakettidega, takistades luurajate tegevust ja lähenemist jõe.

Esimesi üksikasjalisemaid teateid vaenlasest, tema elavjõu ja relvade paiknemisest saadi pärast kohalejõudmist väeosadelt, kes asusid selles rindelõigus enne Eesti Laskurkorpuse osade saabumist. Kuid korpuse juhatust ei võinud need andmed kaugeltki rahuldada. Kohe pärast koonzumist Võnnu rajooni organiseeritakse pidev luure ja vaatlus. Luurajad tungisid väikeste gruppidenä sügavasse vastase asetusse ja andsid väärtuslikke teateid tema kaitseehituste, elavjõu ja suurtükiväe ning miinipildujate paiknemisest; vaatlusega avastati, kus asuvad vastase kaitsepositsiooni eelserv, tõkked, tugipunktid, relvade tulepositsioonid, vaatlus- ja komandopunktid, märgiti ära rida otsesihimiskahureid ja kuulipildujaid. Sapöörid tegid kindlaks vaenlase miiniväljade asetuse, nende ulatuse ja piirid, kunstlikud takistused.

Sellise luuremeeste ja vaatlejate „silmade ja kõrvade“ lahingu tulemusena selgus, et vaenlase kaitsepositsiooni eelserv kulges Emajõe põhjakalda äärt mööda ja koosnes laskurkaevikuist, mis grupeerusid roodu ja rühma tugipunktideks ja olid seotud ühenduskraavidega kaitse sügavuses asuvate teiste kindlustiste elementidega; jalavägi oli grupeeritud peamiselt Pajukurmu, Kavastu rajooni, miinipildujate tulepositsioonid Kavastu, Saage juures, suurtükivägi Viira ümbruses. Vaatlusega ja luurega oli avastatud kuni 90% vaenlase tulepunktidest.

Maastik Emajõe põhjakaldal soodustas kaitse organiseerimist; metsalad ja võsa ühes võrdlemisi tiheda teedevõrguga võimaldasid varjatud ja kiiret manööverdumist jõudude ja vahenditega. Ulatuslik luht Emajõe alamjooksul, mis lubas vaenlasele head vaatlust ning tulistamist, oli tõsiseks takistuseks kallaletungijaile.

Kõrgema juhtkonna esindajad kontrollisid pidevalt kõiki neid lahingu organiseerimise töid, andes väärtuslikke näpunäiteid nende otstarbekohasemaks läbiviimiseks.

Ettevalmistustööde käigus saabus kõrgemalt juhatuselt käsk, mis täpsustas Eesti Laskurkorpuse lahinguülesande järgmiselt: korpusel ühes juurdeantud suurtükiväe ja tankiosadega forsseerida Emajõgi Kastrest Saageni, läbi murda vastase kaitse, hõivata Kasepää, Koosa, Alajõe joon; seejärel, liikudes üle Kallaste, Järve, välja jõuda Omedu, Küti, Adivere joonele, kust jätkata pealetungi Veskitaguse üldsuunas. Vasakul korpusest forsseerivad Emajõe samalaadse ülesandega kaardiväelased, paremalt toetab korpuse tegevust järvelt suurtükitlega Peipsi sõjalaevastik.

Selle ülesande täitmiseks otsustas korpuse komandör kindralleitnant Pärn ületada Emajõgi määratud lõigus ja murda läbi vastase kaitse, grupeerides oma jõud kahte ešloni: esimeses — esimene eesti väekoondis, teises — teine eesti väekoondis. Pärast väljajõudmist Taavetilauri, Kaarli joonele esimesel ešlonil jätkata pealetungi Koosa, Alatskivi üldsuunas, eesmärgiga hõivata Kasepää, Koosa, Alajõe joon; teisel ešlonil samal ajal astuda tegevusse Sookalduse, Selguse, Väljaotsa üldsuunas; ööl enne tegevusse astumist teise ešloni vägedel asuda lähtealusele Viira, Olli, Sootaga, Terikeste piirkonda.

Jõe ületamist ja vaenlase kaitsepositsiooni läbimurdmist toetab suurtükivägi, purustades vaenlase kaitseehitisi, hävitades tema elavjõudu, tehes läbikäigud traattõketesse ja miiniväljadesse, katkestades sideliine ning rikkudes juhtimisaparaati, surudes maha vaenlase suurtüki- ning miinipildujapatareisid, tõkestades tema vasturünnakuid ja aidates oma jalaväge tankidega üle jõe ja edasi vaenlase positsiooni ründamisele ning läbimurdmisele.

Tankidel, astudes tegevusse pärast jõe ületamist, kõige tõhusamalt aidata jalaväge tema lahinguülesannete täitmisel.

Lennuväel rünnakuga ja pommitamisega purustada vaenlase kaitseehitisi ja hävitada tema elavjõudu; katta oma vägesid jõe ületamisel, takistada vaenlase suurtüki- ja miinipildujapatareide tegevust ja nurja ajada tema jalaväge ja tankide vasturünnakud.

Sapööridel, abistades jalaväge forsseerimisvahendite valmistamisel ja kallaletungi lähtealuse organiseerimisel jõe endapoolsel kaldal,

taastada teed korpuse osade pealetungi suunal, puhastada need miinidest ja korraldada vabastatud maa-alade kindlustamist ning enda käes hoidmist.

Korpusel valmis olla pealetungi lähtealusele asumiseks 16. septembril kell 18.00.

15. septembril tuli käsk: 17. septembril kell 3.00 asuda pealetungi lähtealusele, kus kaevuda ja hoolikalt moonduda. Suurtükiväelise pealetungi algus kell 7.30, jõe ületamine ja jalaväe rünnak kell 8.20. (Joon. 10.)

*

17. septembril täpselt kell 7.30 ilusal pilvitul sügishommikul raksatasid meie patareidelt signaalina esimesed paugud. Sajad mitmesugust liiki väiksemad ja suuremad tulirelvad avasid seejärel oma ähvardavad ja hukatust ennustavad suud ja hakkasid kiiresti, nagu püüaksid nad üksteisest ette jõuda, ligidalt ja kaugemalt sülitama tuld ning metalli vastasele kaela. Ähvardavalt ulgudes ja vilistades tõttasid kuulid, mürsud ja miinid tihedate parvedena ettenähtud märki. Vaenlase kaevikuilt sealpool jõge tõusis paksude pilvedena suitsu ja tolmu. Kavastu suurest kahekordsest kivimajast, kus vaenlane oli ennast eriti tugevasti kindlustanud, sööstis punaseid tulekeeli ülespoole; oli näha süttimas ka teisi tugipunktideks muudetud ehitusi kaugemal vaenlase positsiooni sügavuses.

Lõunasuunast kostab üha kõvemat mootoripõrinat. Silmapiirile ilmub tihedate parvedena suuri teraslinde. Järgneb lennuväe löök vaenlasele relvadega ja pommidega.

Varsti võis näha, kuidas vaenlase asetuses uuesti sähvab tuleleeki ja tõuseb kõrgeid suitsu- ning tolmusambaid taeva poole.

Lahinguplaanis ettenähtud ajal suurtükiväelise ettevalmistuse esimene etapp lõpeb ja suurtüki- ning miinipildujatuli hakkab vähehaaval „roomama“ tema kaitse sisemusse. Korpuse suurtükiväe juhataja polkovnik Aru kannab ette, et tule ettevalmistus on andnud nõutavaid tagajärgi ja vaenlane on küps ründamiseks.

Kell 8.20 antaksegi selleks signaal. Vaenlase intensiivse tule all asuvad mehed nobedasti allüksustena ja gruppidena neile määratud forsseerimisvahendite juurde. Lootsikud, parved ja rünnaksillad kantakse jooksul kaldaveerele, tõugatakse kiiresti vette, mehed asuvad kähku peale ja sõuavad vastaskalda poole. Võis näha, kuidas võitlejad päralt jõudes kaldale hüppasid ja kiirel jooksul vastase kaevikusse tormasid.

See oli vanemseersant Boris Trass, kes esimesena hüppas Emajõe teisele kaldale. Oma rühmaülema haavata saamisel ja rivist väljalangemisel

võttis Boris — nii hüüdsid teda hellitavalt kaasvõitlejad — juhtimise enda kätte ja hüüdega: „Edasi, seltsimehed!“ viis rühma rünnakule.

Vaenlane purustati, rühm täitis hiilgavalt oma ülesande, kodumaa aga austas vanemseersant Trassi Punatähe ordeniga.

Esimeste hulgas jõudis üle jõe ka n.-seersant Polikarpus; tubli bolševikuna, vaatamata vastase tugevale tulele, tungis ta vaenlase tagalasse ja juhtis sealt avastatud märkidele purustavat suurtükitulud, rajades teed oma ründavale jalaväele.

Suurtükikomandör sm. Arvo Randmu roomas eluga riskides vaenlase tule all ette künkale, et paremini juhtida oma suurtükitulud. Tabavate laskudega hävitab tema suurtükk ühe vaenlase puitmuldtulepunkti, kaks kuulipildujapesa koos meeskondadega ja ühe suurtüki, seega tõhusalt toetades laskureid jõe forsseerimisel ja vaenlase positsiooni ründamisel.

Sapöörirühma komandör leitnant Villand, pannes tähele, et rünnak-silda kandvate laskurite hulgast osa mehi sai suurtükitulust haavata ning langes rivist välja, mistõttu silla tõmbamine üle jõe ähvardas venida pikale, ruttas seersant Jakobsoni, jefreitor Kleesmenti ja veel mõne mehega laskureile appi ja ise rinnuni vees olles asetab silla jõe. Seega võis jõe ületamine katkestamatult jätkuda.

Vallutanud esimesed kaevikud ning tugipunktid, jätkasid sm. Trankmanni ja Võrgu väeosad hoogsalt pealetungi kaugemale vaenlase ase-tusse, lammutades tankide ja tugeva suurtüki- ning miinipildujatule toetusel tema kaitsesüsteemi ja hävitades elavjõudu. Vaatluspunktist võis hästi näha, kuidas meie allüksused ja grupid osavasti ühes tankidega manööverdades haarasid, piirasid ja likvideerisid vastase raevukalt võitlevaid väeosi, kuidas üks tugipunkt teise järel pärast vihast võitlust langes meie kätte, kuni lõpuks kaitsja jõud kõikuma löid ja vaenlane hakkas korratult põhja poole tagasi tõmbuma.

Sm. Trankmanni väeosa, vallutanud vaenlaselt tugevasti kindlustatud Kavastu mõisa hooned, vabastas kl. 10.30 Pajunurme ja sellest loodes asuva teedesõlme rajooni. Jätkates seejärel pealetungi vabastati Viira, Kruusamäe, Tähemaa küla ja kl. 15.30 Taavetilauri teedesõlm, kust üks osa laskurallüksustest paarikümne tankiga suundus tähtsale Koosa teedesõlmele.

Samal ajal sm. Võrgu üksused hõivasid Poksi, kõrg. 58,5 ja Kõnsu, jätkates edasitungi Andressaare suunas.

Sellal kui arenes pealetung rindelt, sm. Pauli väeosa parema tiiva pataljoni major Strömi juhtimisel, liikudes sm. Trankmanni väeosa järel, likvideeris vaenlase kõvendatud roodu vasturünnaku Saja rajoonis; vaenlane paisati tagasi Saja, Kolga rajooni, piirati ümber ja purustati

täielikult. Vaenlase 8 kahurit, 6 raskekuulipildujat, 18 hobust, köögid, voorivarustuse ja toiduvooriga sattus sõjasaagina meie kätte.

Selles lahingus paistsid silma oma mehisusega seersant Purason, kes oma jaoga hävitas vaenlase otsesihtimispatarei toimkonna, ja 45 mm kahuri sihtur n.-seersant Paavel, kes kartmatult astus võitlusse vaenlase 105 mm otsesihtimiskahuriga; sm. Paavel sai sealjuures ise kolm korda haavata, ent jätkas edukalt oma ülesande täitmist, võimaldades laskureil rünnata vaenlast, sellal kui ta ise sidus vaenlase kahurit kahevõitlusega. Vapralt võitlesid samuti leitnant Sögel, leitnant Allik, seersant Priimägi ja reamees Karaskov, kes esimestena jõudsid vaenlase asetusse, tõmmates endaga kaasa hulgaliselt teisi võitlejaid.

Teine sm. Pauli allüksustest sm. Troitski juhtimisel sai käsu tagada korpuse paremat tiiba, rehitsedes läbi Pajukurmust idas asuva metsade massiivi; ülesanne täideti edukalt, võidutähisena saadi hulk vange, miinipildujapatarei ja palju muud sõjasaaki.

Pärast oma kaitse eelserva läbimurdmist Emajõe joonel ei suutnud vaenlane vastu panna meie jalaväe võimsatele löökidele, mida tõhusalt toetasid suurtükivägi ja tankid, ja taandus põhja poole, kattes end rühmakuuni roodusuuruste osadega varem ettevalmistatud positsioonidel teedesõlmedes ja teistes kaitseks tähtsamais punktides.

Vaenlase vastupanu murdes ja teda jälitades näitasid sõdurid ja ohvitserid üles suurt pealetungi-indu, algatusvõimet, manööverdamisoskust, surmapõlgust, vaprust ja osavust.

Kl. 11.00, kui võitlused olid käimas joonel 6—7 km Emajõest põhja pool, andis kindralleitnant Pärn esimese eesti väekoondise komandopunktis Viiras käsu sm. Allikasele õhtuks hõivata tähtis Alatskivi teedesõlm, rakendades selle ülesande täitmisele sm. Pauli väeosa, kes ka kohe asus tegevusse.

Samal ajal sm. Trankmanni väeosal, pärast Taavetilauri rajooni vallutamist, pöörata kirdesse ja liikuda Peipsi suunas. Puhastada vaenlasest Kõnnu, Kasepää ja Varnja, ühes sellega lõigata Emajõe suudmes teotsevate vaenlase gruppide taandumistee põhja poole.

17. septembril, kell 16.30 korpus, hoogsalt vaenlast jälitades hõivas eelosadega Kargaja, Taavetilauri, Andressaare, Kaarli joone. Samaks ajaks teise eesti väekoondise väeosad, liikudes teises järgus, jõudsid Viira, Kruusamäe, Poksi rajooni. Tankid, automaatureist dessandiga, valutanud tähtsa teedesõlme Koosa, olid teel põhja poole Alatskivi suunas.

Koosa küla ees takistas meie tankide kiiret edasiliikumist vaenlase poolt mahajäetud tõkkesalk viie tankitõrjekahuriga ja umbes roodu jalaväega. Võitlejad leitnant Snotingi juhtimisel hüppasid tankidelt maha ja

asusid lähtealusele. Tankid saadeti haarama vaenlast tiibadelt; rindelt aga teotses sm. Snotingi grupp ülesandega teha kahjutuks vaenlase tanki-tõrjekahur, vabastades seega tee oma tankidele. N.-seersant Silm avaldas soovi täita see ülesanne. Seadnud granaadid viskevalmis, roomas n.-seersant Silm automaadiga kahurile lähemale. Teda märgati ja tulistati. Kuid see ei takistanud julget meest roomamast viskekauguseni. Trah, trah, trah! kolm granaati lendas kahurikilbi taha peitunud vaenlase meeskonna sekka. Järsu hüppega sööstis Silm nüüd kahuri juurde, et rünnata ellujäänuid. Kuid selgus, et kogu kahurimeeskond oli hukkunud ja kahur seega võitlusvõimetuks tehtud.

Seega oli korpuse esimene ülesanne täidetud ja loodud soodsad eeldused järgmiste kaugemate eesmärkide taotlemiseks. Vaenlane oli kõikjal korpuse eest taandumas, püüdes katta oma korratutes tagasitõmbuvaid osi rikkalikult tulirelvadega varustatud järelväeosadega teedesõlmedes, soo ja metsakitsandikes ning muudes soodsates kohtades, kust maastik võimaldas nõrgemate jõududega tugevamale vastasele visalt vastu panna.

Niiviisi kujunenud olukorras, kus vaenlase kaitse oli läbi mürtud, otsustas kindralleitnant Pärn: vaenlast energiliselt jälitades pimedal tulekul oma väed ümber grupeerida ja 18. septembri varahommikul jätkata pealetungi eesmärgiga sama päeva õhtuks jõuda Omedu, Kaarli, Piiri jõe-nele. Peipsi laevastikul järvelt toetada korpuse osade edasiliikumist, eriti aga Kallaste linna vabastamisel.

Tähemaa, Kiisli rajoonis siirdusid eesti teise väekoondise väeosad korpuse komandöri sellekohase lahingukäsu järgi teisest ešelonist eesliinile korpuse vasakule tiivale ja alustasid vastase jälitamist Andressaare, Sookalduse, Selguse, Alajõe üldsuunas. Pealetung toimus edukalt. Väekoondise osad vallutasid Kuusma, Sookalduse, Idlase, Selguse, jätkates pealetungi Väljaotsa suunas.

Sm. Pauli väeosa kindralmajor Allikase väekoondisest ühes tankide ja isesõitvate suurtükkidega, parandanud kiirelt vaenlase poolt purustatud silla Koosal, jätkas energiliselt vaenlase jälitamist Alatskivi suunas.

Kuusemäe küla juures eelosana liikuv leitnant Kaldaru allüksus ründas ootamatult umbes kahesajamehelist vaenlase katteosa, mis püüdis iga hinna eest takistada meie edasitungi. Allüksus hargnes viivitamatult lahinguks ja toetatud tugevast suurtüki- ja kuulipildujatulest ründas hoogsalt vaenlast. Samal ajal n.-leitnant Soidre, jätnud ühe jao tee suunale siduma vaenlast tulega, siirdus ülejäänud kolme jaoga teest paremal asuvat võsa kaudu haarama vaenlast tiivalt, tungis ootamatult külla ja võideldes ülekaaluka vastasega vabastas küla vaenlasest. Selles lahingus hävitas n.-leitnant Soidre isiklikult hulgaliselt vaenlasi.

Kl. 21.00 paiku teine vaenlase grupp, kuni sada meest ühes suurtükki-dega püüdis Naelavere küla juures tõkestada meie edasitungi. V.-leitnant Metsa tankidessant sai ülesande rünnata seda vaenlase gruppi rindelt (küla ees avastatud miinivälja tõttu ei saanud tankid kohe tegevusse astuda), samal ajal kui v.-leitnant Möldre üksus lähtudes Rupsist pidi haardega läänest lõikama temale taandumistee Alatskivi poole. Vaenlane purustati. Veidi hiljem, juba pimedas, n.-leitnant Soidre, kes oma mees-tega oli hoogsalt edasi tunginud, ründas ootamatult teist ülekaalukat vaenlase gruppi, kes Alatskivi lossipargis oli varitsemas meie pealetungi-vaid osi. Samal ajal vallutas sm. Möldre Savastvere ülekäigud ja teede-sõlme Alatskivi jõel ida pool, lõigates vaenlase taandumisteed loodesse ja läände. Vaenlane põgenes Kallaste suunas, jättes maha oma lahingu- ja majandusvoori. Võeti vange. Major Säremat üksipäini pidas kinni ühe ohvitseri ja veltveebli, kellelt saadi väärtuslikke teateid vaenlase jõu-dude grupeerimise kohta.

Kl. 20.00 polkovnik Trankmanni väeosa oli vabastanud Kõnnu, Kase-pää, Varnja, vangistades, hävitades ning hajutades siin teotsevaid vaen-lase rühmitusi.

Jefreitor A. Tähnase allüksus sai raske ülesande — korrastada side-liin eriti ohtlikus rindelõigus. Liinitoimkond vajab abi. „Kes soovib minna vabatahtlikult?“ küsis allüksuse komandör. „Mina lähen,“ kõlas julgesti jefreitor Tähnase hääl. Sidelased jõudsid lagendikuni, kui äkki avati neile metsast äge tuli. Umbes rood vaenlast püüdis vasakult poolkaares tun-gida meie allüksuse seljataha. Sidelased varjusid ja avasid vastasele tule. Jefreitor Tähnas sai raskesti haavata ja langes maha. Kuid ta asus uuesti tulistama. „Ärge minu pärast muretsege, seltsimehed, jätkake meie ülesande täitmist,“ hüüdis ta kaaslastele, kes tahtsid tulla teda abistama. Sidelaste julge ja mõistliku algatuse tõttu oli vaenlase manööver meie allüksuse haaramiseks tiivalt nurja aetud.

17. septembri õhtuks hõivasid korpuse osad Nina, Alatskivi, Savast-vere, Nõva, Veaküla, Kogri ja Alajõe, läbides lahingupäeva jooksul pin-geliste lahingutega 30—46 km. Seega päeva ülesanne oli rohkem kui täi-detud. Isikulise koosseisu poliitilis-moraalne seisund ja võitlusind ei jät-nud midagi soovida ja sõdurid ning ohvitserid olid valmis jätkama lahing-ut järgmisel päeval endise hooga.

*

18. septembril jätkas eelmise päeva lahingus purustatud vaenlane kor-puse osade lakkamatul pealesurumisel taandumist põhja poole, kattes ennast vahepeal tagant juurdetoodud värskete jõududega. Tähtsamais

Sapöörid demineerimisel

Avastatud vaenlase miin

Ujuvvahend tõugatakse vette

Formeerimisvahendid koondamiskohal

Teel vaenlasepoolsele kaldale

Luurajad vesitõket ületamas

Mootorveokite viimine vaenlasepoolsele kaldale

Rindeteel

teesõlmedes ja vastupanuks sobivais metsa- ning sookitsandikes tekkis rida väiksemaid kohaliku tähtsusega, kuid pinevaid lahinguid. Eriti visa vastupanu osutasid need vaenlase katteosad õhtu eel Ranna, Halliku ja Vanamõisa joonel, kusjuures nad saatsid tegevusse ka tanke.

Korpuse väeosad likvideerisid kiiresti suurtüki- ja miinipildujatule toetusel need vaenlase vastupanukatsed ja jätkasid hoogsalt pealetungi, vaatamata sellele, et vaenlane oli paljudes kohtades purustanud ning vigastanud teid ja sildu, püüdes seega aeglustada meie edasiliikumist.

Tõsisema katse tegi vaenlane tõkestada meie edasitungi ka Omedu ja Kääpa jõel. Nende jõgede vasakpoolsel kaldal oli vaenlase jalavägi ühes suurtükkide ja tankidega organiseerinud kaitse rühma ja roodu tugipunktidenä. Oli ehitatud laskurkaevikuid ja tulepesi kuulipildujaile. Tugevamini oli korraldatud kaitseks Omedu ja Ruskavere rajoon. Ruskavere teel kursseerisid vaenlase soomusmasinad. Luure avastas vaenlase uute jalaväe ja motoriseeritud jõudude liikumise Tiheda (Peipsi ääres) poolt Ruskavere suunas. Sillad Omedu ja Kääpa jõel olid purustatud.

Ent seegipärast korpuse väeosad ületasid õhtuks Omedu ja Kääpa jõe ja asusid kindlalt vasakpoolsele kaldale, võttes hulga vange ja muud sõjasaaki.

Kindralmajor Allikase väeosad, purustades vaenlase katteosi, vallutasid tähtsa Ruskavere teedesõlme ja sulgesid seega vaenlasele taandumistee Peipsi äärest läände.

Samal ajal polkovnik Feldmanni väekoondise osad, mis tungisid peale Sirguvere üldsuunas, murdes vaenlase vastupanu vallutasid Küti, Kose-siimu, Kose, Lepiku, Saare.

Seega oli 18. septembril korpuse pealetungi tempo veelgi suurem kui esimesel päeval ja ulatus kuni 50 km.

19. septembril vaenlane taandus endiselt tugevate järelväeosade katte- l. Korpuse ülesandeks oli, jätkates pealetungi Avinurme, Tamsalu, Tallinna üldsuunas, hõivata päeva lõpuks: peajõududega Mustvee, Lilast- vere, Altveski joon ja liikuva eelsalgaga sm. Trankmanni väeosast, kes oli kõvendatud tankidega, vallutada Avinurme ja Tudulinn, lõigates seega vaenlase taandumisteed Alutagusest üle Rannapungerja Eesti sisemaale; ühtlasi luua side kindralleitnant Starikovi vägedega, kes teostasid pealetungi Narva rajoonist üle Jõhvi, Rakvere—Tallinna suunas.

Korpuse komandör kindralleitnant Pärn otsustas: sm. Allikase väe- osadel vallutada Mustvee ja Pauka, sm. Feldmannil võtta enda alla rajoon Paukast lääne poole. Pärast Mustvee, Kantküla tee vallutamist suunata motoriseeritud liikuv eelsalk sm. Trankmanni juhtimisel Must-

veest üle Võtikvere Avinurme ja Tudulinna hõivamiseks. Selle teostamiseks vallutada Võtikvere teedesõlm.

Hommikul 19. septembril, kohe pärast seda, kui korpuse väeosad olid alanud oma lahingupäevatööd, vaenlase jalavägi, toetatud tankidest, sooritas Tiheda rajoonist ägeda vasturünnaku sm. Allikase väeosadele, kes olid vallutanud Kasepää. Selle vasturünnaku tagasi tõrjunud, tekitades sealjuures vaenlasele kaotusi, jätkas sm. Võrk energiliselt pealetungi ja hõivas hilisel pärastlõunal Mustvee, kus võrdlemisi tugev vaenlane oli end hästi kindlustanud ja võttis meie pealetungivaid osi, nende lähenedes Mustveele, vastu tugeva miinipildujatulega. Raevukalt vastu pannes taganesid vaenlase purustatud osade riismed Mustveest põhja suunas, süüdates linna.

Samal ajal alampolkovnik Paul, likvideerinud vaenlase hästi organiseeritud vastupanu Nõmme, Kõnnu rajoonis, vallutas tähtsa Võtikvere teedesõlme.

Tee Kõnnu, Võtikvere rajooni kulges paarikümne km ulatuses läbi metsade ja rabade. Paiguti see puudus täiesti. Peale jalaväe oli vaja viia siit läbi ka suurtükivägi. N.-leitnant Soidre sai vastutava ülesande oma meestega luurata ja tähistada seda teed. Üle heinamaade, kraavipervi mööda ja läbi võsa liikusid luurajad, otsides paremat läbipääsu ja tähistades teed. Abistasid kohalikud elanikud. Paljudes kohtades vajusid suurtükid ja veokid üle rummu porri ja neid tuli sealt suure vaevaga välja sikutada, mida ka kõik mehed olid valmis tegema. Kl. 13.00-ks jõuti eelosadega metsa põhjaservale, kust läbi võsa võis näha Nõmme küla, kus luure andmeil asus vaenlane. Leitnant Kaldaru oma allüksusega, lähenedes läbi võsa varjatult külale, ründas ootamatult vaenlast ja vallutas küla.

Nüüd avas vaenlane Kõnnu küla rajoonist suurtükitule, süüdates Nõmme põlema. Sm. Pauli käsul hargnes kapten Troitski üksus kiiresti lahinguks. Miinipildujad ja polgu suurtükid, mis läbi pori hakkasid üks-kaaval kohale saabuma, asetati kohe tulepositsioonile. Nende toetusel arenes pealetung põhja suunas. Varstigi vallutati keskendatud löögiga: algul sild üle Mustvee jõe Luige juures, mida vaenlane kaitses jõe läänekaldalt, rindegas itta Mustvee poole, seejärel vaenlase poolt tugevasti mineeritud sild Veskitaguse juures, ja Võtikvere.

Umbes samal ajal, kui lahing käis Võtikveres, sooritas vaenlase rood koos tankidega vasturünnaku Kõnnu rajoonist Nõmme suunas, nähtavasti eesmärgiga tungida meie tagalasse ja tekitada siin segadust, takistada sm. Pauli lahingukordade edasilikumist ning Võtikvere teedesõlme vallutamist. Ent see vaenlase katse likvideeritakse peagi luuremeeste,

sidelaste, tankihävitajate ja äsja pärale jõudnud sm. Rehema väärske allüksusega, mis pärast vaenlase tagasipaiskamist üritab suurtükitele toetusel ise pealetungi ja vallutab koostöös polkovnik Feldmanni osadega Kõnnu.

Selles lahingus, kus vaenlasel oli tunduvaid kaotusi elavjõus ja sõjatehnikas, paistsid veel silma kuulipildur seersant Müür, kes oma tabava tulega takistas vaenlase koondumist põhja suunas, ja tankihävitaja seersant Alamaa, kes mõne tabava ja täpse lasuga viis rivist välja üksteise järel kaks vaenlase tanki.

Teise eesti väekoondise väeosade pealetungiribas avaldas vaenlane tugevamat vastupanu Torma lähistel. Sm. Mullase üksused vallutasid siin pärast ägedat võitlust Torma, Nuka ja Sepa, kus asus kaitsel vaenlase jalavägi ühes tankidega; kolm tanki langes sõjasaagina meie kätte.

Õhtuks jõudis polkovnik Mullase väeosa Kõveriku ja Kaevusaare juures välja Avijõe joonele, lõigates seega Lõuna-Alutaguses teotsevate vaenlase vägede taandumistee üle Avinurme lääne poole. Kõveriku teedesõlmes organiseeriti tugev ringkaitse, korraldades luuret.

Kl. 24.00 paiku avastati Avinurme poolt Kõverikule lähenev vaenlase autokolonn, umbes pataljoni jalaväega, 4 tankiga ja autode järel veetavate suurtükidega. Sm. Rublevi üksus, kes asus siin kaitsel, avas lähedatelt kaugustelt vaenlase kolonnile tule ja tekitas temale suuri kaotusi elavjõus. Ellujäänud põgenesid. Meie saime arvuka sõjasaagi, sealhulgas 3 tanki, 8 suurtükki ja 3 tonni laskemoona. Samal ajal sm. Viriti väeosa vallutas Semeli, kust vaenlase jäänused taganesid kiiresti loode poole.

19. septembril kl. 24.00 vallutasid korpuse osad Ninasi, Kõveriku, Rehesaare, Laekannu, Tullimuru, Veia joone. Lahingupäev oli olnud edukas. Oli jõutud edasi 30—40 km, antud rida tugevaid lööke vaenlasele, võetud vange ja sõjasaaki.

20. septembril vaenlane jätkab taandumist põhja poole ja loodesse. Korpuse ülesanne õhtuks 20. septembril võtta enda alla Avinurme—Laekvere rajoon, olles valmis järgmise päeva lõpuks hõivama Tudu, Viru—Roela Linkaevu joon. Vasakult tungivad peale kaardiväelased, eesmärgiga sama päeva õhtuks vallutada Simuna, Rakke. Paremalt, Rakvere—Tallinna suunas, teotsevad endiselt kindral Starikovi väed.

Kindralleitnant Pärn otsustas: korpuse peajõud 20. 9. õhtuks viia Venevere, Laekvere piirkonda; selle manöövri teostamisel tagada korpuse lahtist paremat tiiba idast, milleks hõivata ja kindlasti hoida enda käes Lohusuu—Avinurme joon.

Ülesande täitmine teostus endise hooga, kuigi vaenlane püüdis seda igati segada, tõkestades meie edasiliikumist oma järelväeosadega, lõhku-

des ja mineerides teid ning sildu, eriti Veneveres, kus põhjalikult purustatud veskipais tunduvalt aeglustas suurtükiväe ja tankide, hobu- ning motoriseeritud vooride läbilaskmist ja viimist neile määratud rajoonidesse antud tähtjaks. Kuid lahinguülesanne täideti edukalt kõigest hoolimata.

Pingelisemad kokkupõrked vaenlase järelväeosadega olid peale Kõve-riku veel Veskivälja, Kubja juures, mis ei suutnud siiski nimetamisväärselt aeglustada korpuse edasiliikumist. Haaratud tiivadelt ja surutud rindelt, taandus vaenlane kiiresti, jättes meie kätte vange ja sõjasaaki.

20. septembri õhtul Kõrgem Ulemjuhataja Nõukogude Liidu Generalissimus sm. Stalin avaldas oma käskkirjas tänu vägedele, kes murdsid läbi sakslaste kaitsest Emajõe joonel, ka kindralleitnant Pärna Eesti Laskurkorpusele. Meile saluteeris Moskva. See oli suureks rõõmupäevaks, innustades korpuse sõdureid ning ohvitseri uuteks võitlusteks ja vägitegudeks.

*

Liikuv eelsalk, mis oli moodustatud polkovnik Trankmanni allüksus-
test, väeosaüleva üldjuhtimisel, kõvendatud suurtükiväe ja tankidega, sööstis pärast Mustvee vallutamist ööl vastu 20. septembrit üle Torma Kõnnu, Võtikvere ette, et vallutada Avinurme ja Tudulinna teedesõlmed (vt. lk. 121).

Kl. 4.00 paiku hõivati Avinurme. Asuti viivitamata korraldama ring-
kaitset, mis haaras endasse raudteejaama ja Avijõe silla rajooni, sulge-
des kõik, eriti aga vaenlase poolt Avinurmesse suubuvad teed. Vanem
Merila juhtimisel väljasaadetud luure avastas varstigi vaenlase tugevad
motoriseeritud jõud liikumas idast Avinurme poole.

Tihedas varahommikus esimesel sõlmus lahing. Kolm korda üksteise
järel ründas vaenlane raevukalt major Andrejevi allüksusi, püüdes iga
hinna eest murda endale teed läbi Avinurme teedesõlme läände. Esimene
vaenlase rünnak tuli idast Tudulinna tee suunas. Paks udu takistas vaen-
lasele juhtida suurtükiväe kirikutornis asuvast vaatluspunkti, kuid
ühtlasi ei võimaldanud ka meile jälgida vastaspoole tegevust. Seetõttu
vaenlasel läks korda varjatult läheneda meie kaitse eelservale mõnesaja
meetri kauguseni, kust ta sööstis vihaselt rünnakule. Ent sm. Andrejevi
allüksuste massilise tulega paisati vaenlane suurte kaotustega tagasi.

Mõne aja pärast uuendas vaenlane rünnakut, toetades oma pealööki
meie vasaku tiiva haaramisega põhjast — Avijõe silla suunas, et siit tun-
gida Avinurmesse; rünnakut saatis tugev suurtüki- ja miinipildujatuli.
Sõlmus äärmiselt raevukas lahing. Vaenlane püüdis iga hinna eest saavu-

tada edu, ent kõik tema katsed murda läbi meie kaitsest varisesid kokku sm. Andrejevi osade massilises, hästi kooskõlastatud, tabavas ning hävitavas jalaväe-, suurtükiväe- ja miinipildujatules.

Kuna vaenlane sooritas rünnakut laial rindel, siis kuulipildurid ja miinipildurid vahetasid korduvalt tulepositsioone — vastavalt sellele, kus avaldus tugevamini vaenlase surve ning hakkas tekkima läbimurde oht; ka väiksemaid laskurallüksusi paiknes lahingumõllus, vaenlase tugeva tule all sääraseks otstarbeks ühelt laskekohalt teisele.

Sõdurid ja ohvitserid võitlesid mehiselt, eriti kapten Kallaste mehed. Sm. Kallaste haavata saades asendas teda kohe parteiorganisaator seersant Karell, ent langes varsti tapetuna vaenlase kuulist. Leitnant Gerassimov üksuse parteiorganisaatorina käis läbi kõik raskekuulipildujate tulepositsioonid, ergutas ja tiivustas võitlejaid, aitas valida uusi tulepositsioone. Tublile bolševikule omase surmapõlgusega viis seersant Karp oma jao läbi vaenlase hävitava tule uuele laskekohale, kust avanes võimalus tulistada ründajaid flankerivalt.

Sellise kangelasliku vastupanu tulemusena paisati vaenlase rünnakud kõikjal temale suurte kaotustega tagasi ja vaenlase pealetungi hoog hakkas raugema. Ent mitte kauaks.

Vaenlane oli otsustanud iga hinna eest läbi suruda endale taandumistee Avinurme teedesõlmest. Seepärast, vaevalt hinge tagasi tõmmanud ning kogunud jõude, üritas vaenlane tugeva suurtüki- ja miinipildujatule toetusel uut, seekord juba kolmandat rünnakut ühes meie mõlema tiiva haaramisega. Algab uuesti äge lahing. Mehed on kõvasti väsinud uneta öödest ja eelmisest pinevast ning raskest lahingust, relvad suurest tulistamisest kuumad, ent vaenlase jälle rünnakule tulles nad asuvad kiiresti oma kohtadele ja võtavad teda vastu hävitava tulega, mida tõhusalt tihendavad vaenlase lahingukordadesse langevad arvukad ja mitut kaliibrit miinid ning suurtükimürsud. Rivist langesid välja surnutena ja haavatutena peaaegu kõik sm. Kallaste seersandid ja paljud reavõitlejad; ka naaberallüksustes on tunduvaid kaotusi. Kuid mehed, toetatud suurtükki-dest ja miinipildujatest, hoiavad kindlasti oma käes positsioone. Nende kõikumatu vastupanu vastu puruneb ka seekord vaenlase rünnak.

Vaenlane on kaotanud hulga elavjõudu ning ta read on pärast korduvalt ebaõnnestunud rünnakuid segamini. Seda otsustas sm. Trankmann ära kasutada; ta annab käsu aktiivseks tegevuseks. Kiiresti korraldanud oma jõude, sooritab sm. Andrejev hoogsa vasturünnaku; tankid ja isesõitvad suurtükid tungisid edasi tee suunal, kuna samal ajal leitnant Snoting haaras vaenlast lõunast ja vallutas kiriku rajooni. Vaenlane ei suutnud vastu panna sellele raskele löögile ja algas kiiresti kabuhirmus

taandumist Tudulinna poole, jättes maha kahureid, hobuseid, veokeid, kööke. Järele tormasid meie tankid dessantlastega, tekitades vaenlasele jälitamisel uusi raskeid kaotusi nii elavjõus kui ka sõjatehnikas. Kogu tee Avinurmest Tudulinnani ja tee lähem ümbrus oli täis trofeesid. Vaenlase kaotused surmasaanutena ja vangilangenutena kuni 500 soldatit ja ohvitseri, hävitati ja saadi sõjasaagiks 62 mitmesugust suurtükki, üle 300 hobuse veokitega ja palju mitmesugust muud relvastust ja varustust.

Sama päeva lõunaks hõivas eelsalk Tudulinna, lõigates seega läbi Narva rajoonis opereeriva vaenlase lõunapoolse grupi taandumisteed sisemaale. Tudulinna—Avinurme rajoonis loodi ühtlasi 20. septembri õhtuks side kindral Starikovi vägedega.

*

21. septembril, pärast seda, kui kindral Starikovi väed olid hõivanud Rakvere, hakkas vaenlane korpuse eest taanduma loodesse, Tallinna üldsuunas. Mineerides ja rikkudes teid ning korraldades vastupanu katteosadega tegi vaenlane pingutuslikke katseid korpuse edasilikumist tõkestada.

Korpus sai ülesande jälitada vaenlast nüüd paralleelselt Väike-Maarja, Tamsalu suunas, haarates teda lõunast; lähem eesmärk: hõivata Assamalla, Tamsalu, Kerguta rajoon. Paremalt tegutsevad kindralleitnant Starikovi väed, vasakult endiselt kaardiväelased. (Joon. 11.)

Kindralleitnant Pärn otsustas täita ülesande, hoides enamiku jõududest oma paremal tiival, Rahkla, Väike-Maarja, Tamsalu suunal; õhtuks asuda Nõmmküla, Tamsalu, Loksa, Porkuni rajooni.

Ülesanne teostati nagu tavaliselt kõrges tempos. Kell 16.30 sm. Feldmanni üksused, kes jälitasid vaenlast Laekvere, Väike-Maarja, Nõmmküla üldsuunas, avastasid vaenlase kuni 4 km pika kolonni, umbes 1500 meest ühes vooriga, mis taandus Assamallast Tamsalu poole. Sm. Viriti ja Mullase väeosade osavasti kooskõlastatud manöövriga oli vastase taandumistee Sauevälja juures kähku läbi lõigatud, tema osad Uudeküla, Porkuni, Loksa ja Vistla rajoonis ümber piiratud ning likvideeritud. Ümmarguselt 900 meest võeti vangi.

Ka neis lahinguis käitusid sõdurid ja ohvitserid mehiselt. Allüksuse avangardis liikudes märkas leitnant, Soo, et metsateel liigub arvukas vaenlase kolonn suure vooriga Tamsalu poole. Ta saatis kohe kõrgemale komandörile ettekande ning hoiatuse tugeva vaenlase kolonni lähene misest, ise aga asus julgesti oma väikese grupiga vaenlast kinni pidama. „Olgu vastane nii tugev kui tahes, mina ei taandu sammugi,“ ütles ta.

Tekkis lahing vaenlase eelsalkadega. Selles lahingus hävitasid leitnant Soo luurajad palju vaenlasi ja võtsid 35 meest vangi. Kui tegevusse astusid meie peajõud, purustati vaenlane täielikult.

Porkuni metsades toimetas n.-seersant Püvi rühmaga luuret. Jefreitor Zaitsevi grupp, kuhu kuulusid jefreitorid Seppa ja Pallo, märkas metsas väikesel lagendikul vaenlase gruppi. Vaprad luurajad otsustasid vaenlase vangistada. Äkki teostatud rünnak võimsa hurraaga tõigi vaenlase hulka kabuhirmu; kolm luurajat võttis vangi 11 relvastatud vaenlase soldatit ja tõi väeosa staapi.

TALLINNA VABASTAMINE

21. septembril moodustati kindralleitnant Pärna käsul sm. Võrgu väeosa allüksustest motoriseeritud liikuv eelsalk jalaväest veoautodel ühes suurtükiväega ja tankidega. Salga ülesanne sm. Võrgu juhtimisel: astudes välja kl. 18.00 Paasvere rajoonist ja liikudes üle Määri, Pudivere, Väike-Maarja, Ambla, Jäneda, Lehtmetsa, Rooküla, Perila, Aruvalla ja Lehmja ühes teiste liikuvosadega vabastada Tallinn.

Läbinud Simuna alevi, salk peatus metsavahelisel teel. Kohale oli sõitnud EK(b)P KK sekretär sm. Karotamm ühes kindralleitnant Pärnaga. Ohvitserid koguti kokku ja kindralleitnant Pärn andis käsu: „Tungida esimesena Tallinna ja vabastada linn homme hommikuks.“ „Sellel ülesandel on väga suur sõjaline tähtsus, kuid peale selle on tal ääretult suur poliitiline tähtsus; seepärast on ülesanne eriti vastutusrikas, loodan, et täidate selle auga,“ ütles sm. Karotamm.

Sm. Karotamme ja kindralleitnant Pärna sõnad leidsid tugevat vastukaja meeste südames ja kõikides valmis otsus: täita saadud lahinguülesanne ja vabastada Tallinn või langeda võitluses.

Tamsalule lähenedes lõikas salk läbi rindejoone parajasti sel ajal, kui polkovnik Feldmann pidas siin lahingut taanduvate vaenlase osadega.

Mootorid olid hästi kuumad, kuid neid jahutada polnud aega. Liikumine Tallinna suunas jätkus endise kiirusega; paisati laiali või hävitati tulistamisega käigul vaenlase osad, kes tee peal paljudes kohtades püüdsid tõkestada salga edasiliikumist.

Vaida juures üks tugevam vaenlase osa, organiseerinud kaitse Pirita jõe läänepoolsel kaldal, püüdis järjekordselt takistada sm. Võrgu motoriseeritud salga edasitungi. Ent ka sellel vaenlase üritusel polnud mingit edu.

Meie mehed hüppasid käigul tankidelt maha, asusid kiiresti lahingukorda, edasitormavate tankide järel forsseerisid jõe ja kapten Ivanoviga, selle ulja Saaremaa mehega eesotsas, ründasid hoogsalt vaenlast vastaskaldal. Mõnekümne minuti pärast oli ka see lahing läbi, vaenlane hävitati või pilluti laiali.

Kolonne jõudes, pärast võitlusi teel, Ülemistele, suunas sm. Vörk osa tankidest ühes dessandiga Lasnamäele, kus nad vallutasid lennuvälja. Teised viis sm. Vörk linna. Tartu maanteele jõudes tervitas meie võitlejaid hulgaliselt tänavale kogunenud rahvas hüüetega: „Elagu eesti mehed!“, kusjuures naised lehvitasid rätikuid ja vanemad inimesed kuivasid pisaraid. „Elagu vaba Nõukogude Eesti!“ vastasid masinatelt meie sõdurid.

Nüüd käsutas polkovnik Vörk ühe grupi tanke dessandiga sadamasse ja teise — üle Võiduväljaku Toompeale.

Esimene grupp, võtnud pärast lühikest võitlust oma kätte sadama, liikus siit sadamaid Niine tänavale, kus — kiiresti surunud maha vaenlase vastupanu, — vallutas „Omakaitse“ staabi hoone.

Teine grupp tormas peatumata otse Toompeale, kus leitnant Lumiste asus kohe heiskama Pika Hermannini torni punast vabaduse lippu, sellal kui all linnas Balti jaama rajoonis ragisesid veel kuulipildujad ning käis võitlus vaenlasega.

Kl. 10.00 tõusis võidulipp vardasse. Tallinn oli vaba. Korpuse komandör kindralleitnant Pärna poolt polkovnik Võrgule antud lahinguülesanne oli edukalt täidetud. Sm. Vörk oma meestega oli esimesena tunginud Tallinna ja pannud vanale „Kalevite kantsile“ linna südames lehvima võidulipu.

Samal päeval varsti pärast Eesti Laskurkorpuse osi jõudsid Tallinna ka naaberväekoondiste üksused.

*

Sõnum Tallinna vabastamisest, levinedes kiiresti Eesti Laskurkorpuse väeosades, tekitas kõikjal rõõmu ja rahuldustunnet.

Ent mõnigi korpuse ohvitseridest, seersantidest ja reavõitlejatest tundis ühes sellega kadedust nende õnnelikkude vastu, kes olid saanud sellest osa võtta. Vabastada Tallinn! Õilsamat ja austavamata ülesannet ei osanud keegi endale soovida. Eestit vabastades saksa rõhujaist oli kõigis võitlejais kasvanud päev-päevalt tugevamaks tahe olla oma sünnimaa pealinna „Kalevite kantsi“, vana Tallinna vabastajaks. Ent nüüd olid seda teinud teised. Kuid see pettumustunne haihtus peagi järgnevate võitluste hoos ülejäänud Eesti maa-ala vabastamise eest.

22. septembril Kõrgem Ülemjuhataja, Nõukogude Liidu Generalissimus sm. J. Stalin oma käskkirjas avaldas tänu vägedele, sealhulgas ka kindralleitnant Pärna Eesti Laskurkorpusele, kes olid vabastanud ENSV pealinna Tallinna. Meie suure kodumaa pealinn Moskva saluteeris sel puhul 20 kogupauguga 324 suurtükist.

MANDRIOSA VABASTAMISE LÕPULEVIIMINE

Sellal, kui polkovnik Vörk oli vabastamas Tallinna, jätkasid teised Eesti Laskurkorpuse väeosad vaenlase jälitamist endise hooga, sooritades pikki rännakuid, et kiiresti taanduvast vastasest ette jõuda ja mitte anda temale võimalust korrastada oma jõude ning organiseerida uuesti vastupanu.

22. septembril näitas vaenlane kindlaid nõrgenemise tundemärke; vastupanu ainult väiksemate gruppidega, mis näisid teotsevat rohkem omapead kui organiseeritult, kõrgema juhatuse käskude järgi; metsades varjudes sooritasid nad automaadi- ja kuulipildujatulega arglikult kalalätunge korpuse edasiliikuvatele osadele.

Sel päeval leitnant Soo polkovnik Feldmanni väekoondisest ühes rühmaga laskureid sai ülesandeks vallutada Kehra raudteejaam ja võtta oma valdusse jaama läheduses asuv raudteesild. Meeskond transporteeriti veoautol Alavereni, kust ta ühe sellest rajoonist päritoleva ja kohalikke teid ning jalgradasid hästi tundva luuremehe sm. Vilbiksi juhatusel otse läbi metsa Kehrasse jõudis. Kasutades ootamatust vallutati viivitamata raudteesild, mille alt seersant Palmisto võttis välja hulga miine, mis sakslased olid sinna asetanud, et purustada sild. Vaenlase katsed taas vallutada Kehrat löödi meie poolt tagasi. Võeti hulk sõjasaaki.

*

Pärast Tallinna vabastamist muutub Eesti Laskurkorpuse pealetungi suund Tallinnast Haapsalu poole. Korpuse ülesanne on 23. septembri õhtuks välja jõuda Tuhala, Nissi, Juuru joonele. Naabrid paremalt ja vasakult tungivad peale analoogiliste ülesannetega samas üldsuumas.

Kindralleitnant Pärn otsustas: liikuda Jäneda, Paluküla, Kiviloo üldsuumas ja päeva lõpuks koondada korpuse osad Kaugemäe, Kiviloo, Voose, Pikva rajooni.

See ülesanne suudeti täita alles 23. septembri hommikuks. Edasijõudmist aeglustas tunduvalt asjaolu, et liikumisel tuli parandada rikutud

teid ning sildu, eriti Vigala jõel, ja rehitseda teeäärseid suuri metsaala-
sid, puhastades neid vaenlase salkadest.

Ühe niisuguse suuremaarvulise salga, kuni 700 meest, avastasid
sm. Feldmanni üksused kl. 15.30 paiku Koigist lääne pool olevas metsas.
Sm. Viriti ja Mullase üksuste ja tankide kiire kombineeritud tegevusega
see vastase grupp piirati ümber ja vangistati.

Korpuse komandör otsustas ülesande täitmisel peajõud hoida pare-
mal, Kose—Kohila suunal, ja õhtuks koonduda Rida, Väike-Särke, Habaja,
Ravila rajooni, mis ülesanne ka täideti, kohtamata vaenlase poolt nime-
tamisväärsset vastupanu. Päevateekond 25—45 km.

22. septembril pärast keskpäeva korpuse komandör kindralleitnant
Pärn ühes liikuva jala- ja suurtükiväe grupiga koos tankidega jõudis
kl. 12.00 Eesti NSV vabastatud pealinna Tallinna.

24. septembril on vaenlase vastupanu endiselt nõrk. Esineb üksikuid
kokkupõrkeid väiksemate vaenlase gruppidega.

Armee juhatuselt saadud käsu kohaselt otsustas korpuse komandör
pealetungi jätkates, päeva lõpuks võtta enda alla Hageri, Kelba, Kuu-
siku joon; liikuva eelsalgaga automaatureist ühes suurtükiväe ja tanki-
dega sm. Feldmanni väekoondisest, lähtudes Koselt üle Ravila, Kohila,
Hageri ja Riisipere hõivata Haapsalu.

Ülesanded täidetakse. Õhtuks korpus paiknes Kohila, Rapla piirkonda.
Päevateekond 35—50 km, kl. 17.00 hõivas liikuv eelsalk sm. Milleri juha-
tusel Haapsalu ja seejärel Rohuküla, kus tulistati suurtükkidest sada-
mast väljuvaid vaenlase laevu, vigastades ühte neist. Võeti hulk vange
ja sõjasaaki.

25. septembril vaenlane organiseeritud vastupanu ei avalda. Korpuse
ülesanne: päeva lõpuks peajõududega jõuda Palivere, Jõgisoo joo-
nele.

Ülesanne täidetakse ja õhtuks korpuse osad paiknesid Palivere, Kulla-
maa, Märjamaa, Nissi, Risti rajooni. Päevateekond 30—45 km.

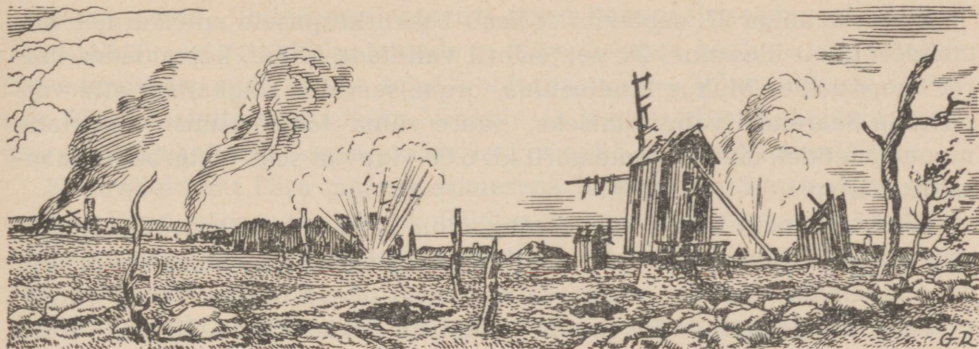
Kindralleitnant Pärn otsustas: liikuva eelsalgaga 26. septembril
kl. 15.00 hõivata Virtsu; peajõududega, jätkates liikumist üle Kullamaa,
Kasari, Lihula-Kasari, Päri, Silla piirkonda, milline ülesanne ka määra-
tud tähtajaks täidetakse.

Väljajõudmisega Läänemere kaldale Virtsu rajoonis lõppes korpuse
osade sõjakäik Eesti NSV mandriosa vabastamiseks saksa röövulluta-
jaist. Selle sõjakäigu vältel demonstreerisid sõdurid ja ohvitserid oma
kõrget poliitilis-moraalset taset, julgust, surmapõlgust, ohvrimeelsust, ees-
kujulikku lahingulist ettevalmistust, eelkõige aga suurt pealetungiindu ja
algatusvõimet ühes oskusega osavasti manööverdada lahinguväljal, et

haarata, piirata ja vangistada või hävitada vaenlase elavjõudu ja kahju-
tuks teha tema lahingutehnikat.

Sõdurid ja ohvitserid näitasid, et nad tunnevad ja mõistavad täita oma
kohust Suure Nõukogude Kodumaa ja oma Nõukogude Eesti vastu.

Lahinguis Eesti NSV mandriosa vabastamise eest korpus läbis Ema-
jõelt kuni Virtsuni 585—595 km keskmise kiirusega 53—57 km ööpäevas.
Lahinguis purustati 61 puittulepunkti, 29 suurtüki- ja miinipildujapatareid,
99 üksikut suurtükki ja 16 miinipildujat, 146 kuulipildujat, 4 tanki ja
palju teisi kaitseehitisi ning muud lahingutehnikat; samal ajal võeti sõja-
saagina 150 mitmesugust suurtükki, 90 miinipildujat, palju kuulipildujaid,
vintpüsse ja püstolkuulipildujaid, 1230 hobust ja teisi sõjalise varustuse
esemeid. Kuni 4000 sõdurit ja ohvitseri võeti vangi.

EESTI NSV SAARTE VABASTAMINE

SUURE VAINA FORSSEERIMINE JA MUHU VABASTAMINE

Vangide ja kohalike elanike teadete järgi osa Eesti mandril purustatud vaenlasest taandus Virtsu kaudu Muhusse ja Saaremaale. Vaatlusega Virtsust avastati kaks 105-mm patareid Muhu idarannal Võiküla juures ja sellest lõuna pool. 27. septembril kl. 12.00 paiku liikus Suures väinas Muhu ranna äärt mööda lõuna poole 11 väiksemat vaenlase sõjalaeva. Virtsu kohal laevad hargnesid ja avasid tule 37-mm õhutorjekahureist Virtsu ja Hanila peale. Seda tuld samade märkide pihta toetasid ka vaenlase Võiküla patareid. Pärast seda, kui meie suurtükivägi oli avanud tule vaenlase laevadele, eemaldusid viimased kiiresti Pühade Kari suunas. Pikksilma abil võis jälgida, kuidas vaenlane sooritas Muhu idarannal kaevumistöid, peamiselt dessandi väljaviskamiseks soodsais kohtades. Olemasolevail andmeil oli vaenlasel Muhus sõjaväge kuni ühe jalaväepolguni ühes vastava arvu suurtükiväega.

Oli tõenäoline, et vaenlane saartel valmistub visaks vastupanuks, kasutades ära kõik need paremused, mis temale pakub Suure väina lai vesitõkke kaitsepositsioonide ees, ja et ta püüab võimalust mööda takistada Suure väina forsseerimist meie vägede poolt ning maabumist saartel.

*

Šifrogrammiga 27. septembrist Eesti Laskurkorpusele anti B armee komandöri poolt ülesanne: 28. septembril vallutada Muhu, korraldades luuret Saaremaale; Muhus kindlustuda, organiseerides ringkaitse; ette valmistada Saaremaa vabastamiseks. Suure väina forsseerimist toimetada mootorpaatidel, mis 28. septembril kl. 6.00 jõuavad seks otstarbeks Haapsalust Virtsu.

Kindralleitnant Pärn otsustas ning andis käsu jätkata energiliselt ettevalmistustöid Suure väina forsseerimiseks; tuues 27. septembril korpuse osad lähemale Virtsule, paigutada nad sama päeva õhtuks kahes grupis: polkovnik Feldmanni väekoondis — Rõuste, Vana-Virtsu, Kaitu, Karuse rajooni, ja kindralmajor Allikase väekoondis — Seli, Lihula, Seira, Kasari piirkonda. Polkovnik Feldmannil hoida 28. septembril kl. 5.30 valmis üks laskurväeosa — üle Suure väina paigutamiseks, ülesandega luua platsdarm Muhu idapoolsel rannikul Võlla, Mõega, Oina, Võiküla piirkonnas. Väina forsseerimise kord ja ešelonide koosseis määratakse kindlaks pärast ujuvvahendite saabumist Virtsu ning nende mahu ja liikumiskiiruse selgumisel.

Laskurväeosa teotsemist toetada korpuse käsutuses oleval suurtükiväel ja kaardiväe-miinipildujail, asudes tulepositsioonile Pikk-Ninast Matsalu lahe ääres kuni Paatsaluni. Ülesanded: tulistades otsesihetamisega — mitte lubada vaenlase laevadele läheneda rannikule ja paisata dessanti mandrile Pikk-Ninast kuni Rannani, 2 km kagu pool Vana-Virtsut; massitulega suruda maha vaenlase tulepunktid, tulepesad ja suurtükipatareid vastaskaldal, tagades seega Suure väina ületamise, platsdarmi sissevõtmise Muhus ning selle käeshoidmise kuni peajõudude päralejõudumiseni; suurtüki eelvaatlejad saata Muhu kaldale esimese reisiga.

Korpuse komandöri käsu täitmiseks väekoondise komandör ühes laskur- ja suurtükiväeosade komandöridega, väekoondise ja polgu inseridega selgitas kohapeal üksikasjaliselt sadamasildade seisukorda, milised parandustööd on vaja hädatarvilikult läbi viia, nende tööde ulatuse ja läbiviimiseks vajaliku aja. Sealjuures ilmnis, et sakslased taandudes Virtsust saartele olid viinud ära või hävitanud kohapeal kõik ujuvvahendid ja põhjalikult purustanud sadamakaid, lootes sellega viivitada meie vägede forsseerimist ning võita aega oma jõudude korraldamiseks ja rannikuäärsete kindlustuste tugevdamiseks.

*

Algus ettevalmistus Suure väina forsseerimiseks. See nõudis pingelist tööd, sest kõik tuli täielikult luua uuesti. Sm. Kanguri sapöörid asusid

taastama kaisid. Uhtlasi projekteeriti parvi kohapeal saadavast ehitusmaterjalist — suurtükkide, tankide ja muu raskema kaaluga sõjatehnika ülevedamiseks, mida ei saa teha mootorpaatidega. Võimalikkude vaenlase õhurünnakute vältimiseks Virtsule ja pealelaadimiskohtadele seati üles õhutõrjekahurid. Veeti juurde laskemoona ja muud materjalosa.

Kindralleitnant Pärn määras esimesena forsseerima Suure väina polkovnik Viriti väeosa polkovnik Feldmanni väekoondisest, kes ka kohe asus teostama vastavaid ettevalmistustöid nii sõjalisel kui ka parteipoliitilisel alal.

28. septembri hommikuks ujuvvahendid Virtsu ei tulnud. Ent korpus oli valmis igal vajalikul hetkel forsseerimist algama; kavatsetavate esimeste ešelonide meeskonnad ühes võitlusvahenditega ja muu vajaliku materjalosaga olid toodud Virtsu sadamasse ja paigutatud moondatult ooteasendisse.

See oli 29. septembri õhtupoolikul, kui mõned kõrgemad ohvitserid seisid ootel Virtsu sadamakail. Ilus, selge ning soe sügiseilm. Pilgud olid suunatud sinnapoole, kus õhtusse laskuva päikese kiirtes helendas Muhumaa rannaviir. Ees Suure väina 8—9 km laiune kergeist laineist virvendav, päikesest sätendav veteväli. Pikksilmast võib näha, kuis selle taga, vastaskaldal siin ja seal on askeldamas üksikuid ja gruppides inimesi, arvatavasti sakslased, kes on viimistlemas oma kaitset.

Kõigile oli selge, et selle vesitõkke ületamiseks ei kõlba käepärast olevast materjalist ujuvvahendid, ka mitte aeglaselt liikuvad aerupaadid, mida vaenlane võib kergesti enne tabada ning põhja lasta, kui nad jõuavad kalda lähedale. On tarvis väledaid, liikuvaid ning manööverdamisvõimelisi mootorpaate ja kaatreid, mis oleksid suutelised kiiresti ületama väina, et vaenlasele ootamatult dessanti maale saata, kohe tagasi pöörduda ja sama kiiresti täiendavaid jõude ja abinõusid järele tuua. 8—9 km tagant ei saa ka suurtükivägi ja miinipildujad tõhusalt toetada forsseerivat jalaväge. Ei, Suur väin pole Emajõgi ega isegi mitte Dnepr tema kõige laiemas kohas. Selle forsseerimine pole naljaasi.

Päike oli juba laskumas silmapiirile, kui Kessulaiu tagant hakkas paistma käharaid suitsupilvi. Varsti ilmuski laineteharja tagant nähtavale kümnekond väikest torpeedokaatrit ja „merikütti“; lahinguformatsioonis, pööramata tähelepanu vaenlase suurtükiväele Muhust, kihutavad nad varsti uljalt täiel käigul Virtsu sadamasse sisse.

Suure väina forsseerimine oli küll määratud teostamisele päevavalguses. Ent kindralleitnant Pärn, kes ujuvvahendite ootel viibib sel ajal samuti Virtsu sadamasillal, tahab valmistada sakslastele üllatuse ja võtab kiiresti otsuse: forsseerimist alata viivitamata, pärast kaatrite kohale-

jõudmist; öö jooksul visata Muhusse võimalikult palju polkovnik Feldmanni väekoondise jõududest ja abinõudest; 30. septembri hommikuks võtta oma valdusse tamm ehk valltee Muhust Saaremaale ja selle katteks moodustada sillapea Saaremaa idarannal.

Edaspidine sündmuste käik ja vangide seletused kinnitasid, et see otsus oli kujunenud olukorras õige ja tagas maksimaalselt forsseerimise edu. Vaenlane oli oodanud meie forsseerimise algust alles 30. septembri hommikul ning seega tabati ootamatult. Ka oli tal pimedas raske orienteeruda ning tõhusalt vastu töötada meie maabuvaile dessantosadele. Väina ületamine kasutada olevate abinõudega päevavalgel oleks parimal juhul olnud seotud suurte kaotustega, aga halvimal juhul võib-olla poleks sel korral üldsegi õnnestunud.

Polkovnik Viritile antakse viivitamata siinsamas vastavad korraldused ja vaevalt on esimene kaater asunud kai äärde, kui juba algab täie hooga meeste ja relvade laadimine.

*

Eelosade forsseerimise käigust ja nende lahinguist Muhus jutustab üks osavõtjaist — major Tamm korpuse poliitosakonnast — järgmist:

„Viimse võimaluseni rakmeis astusid kapten Belovi allüksuse sõdurid teatud ärevusega kiikuvaile ja undavaile kaatreile. See oli ka arusaadav ja loomulik. Sest öeldakse: selleks et saada tõeliselt vilunud sõduriks, tuleb läbi minna „tulest ja veest“. „Tulest“ vahest läksime läbi Velikije Luki all, aga „vesi“ — tõeline, lai ja sügav vesi virvendab vaikselt veel ees...

Meil oli kogemusi vesitõkete forsseerimiseks, aga mitte niisuguste. — Teotseda tuleb öösi! Maastik tundmata ja allüksuste komandöridel puuduvad luureandmed... Võib aga olla, et lisaks kõigile on rand mineeritud... Tuhat mõtet käis peast läbi, püüdes murda valgustavat avaust eeloleva teadmatuse müüri. Üldse aga oli dessandimeeste meeoleu suurepärane ja veendumus ettevõtte edusse täielik. Seda tugevdasid veenvalt kümned mitmesuguse kaliibriga saarele suunatud torud rannikul, valmis igal hetkel rääkima oma otsustavat sõna...

Vahepeal aga lahkusid üksteise järel kai äärest viimse võimaluseni inimestega täiskiilutud kaatrid. Raskest relvastusest võeti kaasa ainult raskekuulipildujad ja miinipildujad.

Esimesel kaatril asus lahinguis kuulsaks saanud dessandigrupi komandör kapten Belov — Narva tööliste poeg, väeosa agitaator kapten Sepp, luurajate komandör, noor, lõbus ja erakordselt vapper sõjamees leitnant Soo. Sellel kaatril asusid peamiselt tema sõdurid-luurajad.

Meremehed asusid oma kohtadele automaatsuurtükkide ja raskekuulipildujate juurde. Pardale asetati tegevusvalmis „maksimid“ ja kergekuulipildujad; ninas seisis kinooperaator — mereväevormis leitnant — ja suunas oma „püstoli“ kord ühele, kord teisele poole.

Pärast lühikest peatust reidil, oodates pealelaadimise lõppu, kell 19.15 asus esimene ešelon 11 kaatril teele.

Kaatrid lõikusid ulgudes vette ja kihutasid siis hirmsa kiirusega poolleidi õhku tõusnud korpusega juba aeglaselt õhtuhämarusse vajuva saare poole. Hetk hiljem välgatasid Virtsus sajad tulukesed. See oli suurtükiväe tulelöögi algus, ja üksteise järel tõttasid kaardiväe-miinipildujate kogupaukude tulekeeled taeva poole. Siis tõusis esimeselt kaatriltsignaalarakett suurtükitule ülekandmiseks.

Juba valgustas saarelt tulikahjude kuma dessandimeeste pinevil nägusid, kaatrite ümber aga tõusid veesambad vaenlase miinide ja mürskude lõhkemisest, kuid ikka ei olnud veel teada, kus dessant maandub. Kõigist oletuste variantidest oli kõige vähem pooldajaid sellel, mis tegelikult teostati: kaatrid tõttasid täie käiguga otse Kuivastusse — saare tähtsamasse sadamasse — ja randusid sadamakai äärde! See oli ootamatuseks mitte ainult dessandist osavõtjaile, vaid, nagu näis, äärmiseks ja peaaegu võimatuks näivaks jultumuseks ka vaenlasele; ainult sellega on võimalik seletada, et juurdepääsuteed sadamale ei olnud mineeritud, sadam ise aga terve! Seda oligi tarvis tõestada. Julge pealehakkamine! See on sõja seadus; see kindlustab edu . . .

Kaatrid ei olnud sadamast kaugemal kui 150—200 meetrit, kui vastane juba kogus end ja avas kaatrite ja sadama pihta esiteks metsiku püssi- ja kuulipilduja- ning siis ka miinipildujatule. Kaatrid ja dessandimehed vastasid marulise tulega kõigist relvaliikidest. Juba langesid esimesed vaenulike kuulide ohvrid vette. — Kaatri tekk on täiesti lahtine, mingeid pardaid ega seadiseid, mis võiksid inimest kuuli eest kaitsta, seal ei leidu. Sadamakai ise on täiesti lage ja pealegi üsna pikk, ligi 100 meetrit. Niisugustel asjaoludel olenes ettevõtte edu teotsemise kiirusest ja otsustavusest. Seda taipasid kõik väga hästi ja seepärast juba esimesed sõdurid leitnant Sooga eesotsas, kellel õnnestus kaile hüpata, sööstisid viibimata „hurraa“-hüüdega majades asuvate sakslaste kallale. Leitnant Soo haavata saades asus luuremehi juhtima partorg vanemseersant Vaks, kes olles haavatud jäi siiski rivisse ja jätkas meeste juhtimist.

Üks esimestest, kes kaatri lähenedes sadamasillale hüppas välja kaile, oli kange kuulipildur sm. Matjašin. Käigul tulistades tormas ta edasi, hävitades oma kergekuulipilduja tabava tulega kahe vaenlase kuulipilduja

ja ühe tema otsesihhimise 37-mm kahuri meeskonna. Sellega ta andis võimaluse esimese kaatri dessantmeeskonnale maabuda ilma tõsisemate kaotusteta ja vallutada tähtsamad sadamahooned. Selles võitluses sai sm. Matjašin haavata, ent jäi rivisse seniks, kui allüksus, kuhu ta kuulus, oli täitnud oma lahinguülesande ning kindlustanud platsdarmi maabumiseks Kuivastu sadamas tagantjärele tulevaile teistele meie jõududele.

Sanitar Marie Vitsut, olles samuti esimesel kaatril, märkas, et maabudes mehed unustasid laskemoona kaasa võtta. Vaenlase kuulirahe all hakkas ta nüüd mõne temale appitõtanud mehe abil laskemoona kaatritelt maale kandma ega loobunud enne töötamast, kui kõik laskemoonakastid olid välja laaditud. Pärastpoole vabatahtlikult osa võttes major Milleri liikuva eelsalga võitlusist Saaremaal, ta vaenlase jõulise tule all lahinguväljal aitas ühel meie tankistil välja ronida vaenlase poolt põlema pandud tankist. Surmapõlgavalt ning ennastalgavalt paneb ta sidemeid võitlejate haavadele otse võitlusjoonel ja aitab neid kuni lahingust välja viimiseni ja evakueerimiseni varjendisse, kuni ta ise saab jalast haavata ja evakueeritakse.

Isegi väesalga komandöri kapten Belovi hukkumine maandumise momendil ei tekitanud segadust. Komando võttis üle van.-leitnant Petrov, kes juhtiski väesalka kuni saare vallutamise lõpuleviimiseni.

Varsti juhtis vaenlane kogu oma miinipildujate tule sadama pihta. Seisukord muutus raskeks. Sõdurid, hüpates kaatreilt kaile, heitsid pikali; grupp miinipildureid hüppas kailt vees lebavaile palkidele. Tõusta oli võimatu, aga ka nii ähvardas hukatus. Sealjuures sakslased võisid purustada leitnant Soo väikese, ettetunginud grupi ja asuda vasturünnakule. Sel vastutaval hetkel tõusis kapten Sepp kogu oma pikkuses ja kutsus endale järgnema. Eeskuju oli vaimustav: kogu kail lamav grupp tõusis ja sööstis „hurraa“-hüüdega Sepale järgnedes vaenlase kallale.

Pärast lühikest võitlust olid asula majad vaenlasest puhastatud. Selleks ajaks dessandimehed teistelt kaatritelt, kes tugeva miinipildujate tule tõttu ei saanud sadamale läheneda ja maandasid seepärast dessandi otse vette, jõudsid juba hävitada tiibadel asunud vaenlase tulepunktid, kes hoidsid sadamat risttule all. Vaenlase katse segada meie maandumist suurtükitulega kaatreilt ja dessantpargastelt likvideeriti meie suurtükitulega Virtust. Sadam oli kindlalt meie käes, see aga kindlustas vahetpidamatu toetuse — inimeste ja relvade — juurdevoolu.

Samal ajal maandus põhja pool Kuivastut Lõpe rajoonis kapten Kelbergi luurajate grupp. Vallutades Lehtmetsa küla, purustas grupp seersant Palmisti juhatusel seal asuva vaenlase roodu juhatuse, hävitades

seejuures 12 saksa sõdurit ja võttes ühe vangi, peale selle 5 suurtükki, 5 kerget miinipildujat, 2 kuulipildujat, raadiojaama ja hobuseid.

Puhastanud vaenlasest terve Kuivastu rajooni, asus väesalk van.-leitnant Petrovi juhtimisel täitma lahinguülesande teist osa — Muhu saart Saaremaaga ühendava tammi vallutamist.

Selleks oli vaja läbida terve saar, s. o. teostada 20-kilomeetriline „matk“ territooriumil, mis oli veel vaenlase käes.

Liiguti edasi maanteed mööda. Vaenlane pani visalt vastu, korraldas lõkse ja jättis kaitse igasse punkti, kus vähegi võimalik. Kolmes punktis toimusid päris rasked lahingud saarel asuvate sakslaste peajõududega. Lisaks sellele hoidis vaenlane kogu tee pideva suurtükitule all, tulistades muuseas ka Orissaare rajoonist (Saaremaal). Meie omadel aga suurtükiväge ei olnud; see toimetati üle teise ešeloniga ja esimesed kahurid (tankitõrje!) jõudsid väesalgale järele umbes poolel teel. Miinipildujaid oli vähe ja miine veel vähem. Transpordivahendeid polnud üldse. Esiialgu oli vaenlasel ka arvuline ülekaal. Ühes asjas olime aga vaenlasest vaieldamatult ja võrratult üle — see oli erakordselt suur rünnakuhoog. Enamik sõdureid sai maandumisel põhjalikult supelda ja kõik oli märg: nii paberid kui ka tubakas ja tikud ning ka pea märg higist, k u i d p ü s s i - r o h i o l i k u i v. Sellepärast nurjusidki kõik vaenlase katsed kasutada külluses leiduvaid suurepäraseid kaitsevõimalusi meie edasiliikumise aeglustamiseks.

Oli selge kuupaisteline öö. Erilist tänulikkust aga tol korral selle vastu ei olnud, sest oli niigi küllalt valge: fašistlikud röövlid ei jätnud süütamata ühtegi küla, ja nii saatis meid sel ööl tulikahjude kuma kogu pealetungi teel.

Hellamaa külas jõudis järele üks amfiibide üksus ja, mis peaasi, 4 tanketti. Tõsi küll, meie eelüksusele järele jõudes pidasid tankistid teda vaenlaseks ja oleksid talle peaaegu tule avanud, kuid juhtum lahendati siiski kiiresti. See-eest mõjus ka meiepoolsete suurtükkide bassihääle ilmumine öise lahingu helide koori kõigile erakordselt julgustavalt. Siis jõudis ka teine Viriti väeosa allüksus major Irhini juhatusel järele ja edasiliikumine toimus nüüd märksa rõõmsamalt.

Transpordiraskused lahendusid seega, et esimene Hellamaa lähedal vallutatud saksa veoauto suurtükiga keerati samas ümber ja saadeti Kuivastusse laskemoona järele.

Elanikkonnast kohtasime kogu saarel ainult üht eidekest, kes istus oma põleva maja juures. Meie küsimusele tulikahju põhjustest vastas eideke mõtlikult, et see peaks meile paremini teada olema: kogu maailm põleb. Palusime juua. Eideke tõi kiiresti aidast piimaambri ja, kallates

meile kruusi, rääkis pisarsilmil: „Küll on hea, et teie tulite; ma palusin ammu Jumalat, et te rutem tuleksite. Nende ajal polnud mingit elu, muudkui anna aga üht ja anna teist. Metsas elab juba nelikümmend aastat üksildane vanamees, nüüd on ta ligi 90-aastane, muud tal pole kui koer, kes teda valvab, ja siiski pandi talle normiks 16 kilogrammi . . . liha! Viimaseil päevil hakati rahvast Saaremaale ajama, sealt aga kindlasti ka Saksamaale, kuid peaaegu keegi ei läinud; kõik läksid metsadesse ja rabadesse, nüüd tulevad välja! . . .“

Vaikides kuulasime eidekese katkendlikku jutustust „lõkke“ ääres. Eespool hakkasid ragisema kuulipildujad ja automaadid. Jätsime eidekese ja jumalaga ja ruttasime omadele järele.

Viimase katse meie vägede edasiliikumist seisma panna võttis vaenlane ette otse tammi juures. Selle eesmärgiks oli mööda saart hajutatud gruppidele — need moodustasid aga poole saare garnisonist — anda võimalus minna üle tammi Saaremaale. Kuid pärast lühikest võitlust pistsid sakslased jooksma. Meie omad tõttasid vastase kannul tammile. Nüüd toimus aga kolm hiiglajõulist plahvatust: sakslased lasksid tammi õhku. Kõik läbikäigud ja ringimineku teed osutusid mineerituiks ja läbikäikude taastamine nõudis mõnda aega. Õhkulastud kohad hoidis vastane pideva suurtüki- ja miinipildujatule all. Meie suurtükiväe ülevedu Suurest väinast oli takistatud hommikupoole tõusnud tugeva tuule tõttu, mis ulatus 9 pallini. Kõik Muhu saarel leidunud üleveovahendid, isegi lihtsad kalurite paadid olid sakslaste poolt samuti ära viidud või hävitatud. Inimesed, kes olid katnud ühe ööga, sealjuures pidevais lahinguis olles, sirgjoones võetult üle 20 kilomeetri, kes lisaks sellele olid võtnud enne seda põhjaliku külma vanni, vajasid puhkust.“

*

Kl. 23.00 polkovnik Viriti väeosa ühes suurema osaga oma suurtükiväest ja miinipildujaist oli maabunud Muhus, tunginud edasi 4 km saare sisemusse ja vallutanud Nõmme, Ranna, Kauri joone. Vaenlane avaldas märkimisväärset aktiivsust, tulistades meie forsseerivaid ja edasitungivaid osi intensiivse kuulipilduja-, suurtüki- ja miinipildujatulega.

Samaks ajaks koondati teised polkovnik Feldmanni väekoondise osad Virtsu valmis pealelaadimiseks ujuvvaehendeile. Kindralmajor Allikase väekoondis asetis Massu, Virtsu, Karuse, Tuudi, Valuste rajooni, olles valmis forsseerima väina kohe oma naabri järel.

30. septembril hommikupoole ööd tõmbusid vaenlase riismed kiiresti Muhust tagasi üle tammi Saaremaale ja kl. 6.40 purustasid mitmes kohas

valltee. Vaenlane kattis oma taanduvaid osi tugeva suurtüki- ja miini-pildujatulega Saaremaalt Saikla, Orissaare rajoonist, hoides ühtlasi pideva tule all tammi. Kl. 0.30 umbes paarikümne minuti vältel tulistasid laevad põhjasuunast Kuivastu sadamat, sünnitamata kahju ja takistamata dessandi väljalaadimist laevadelt. Luure saadeti Igakülast Orinõmme ja Pädastest Uuemõisa suunas, kuid viletsate ujuvabinõude ja kõrge laine-tuse tõttu ei suutnud täita õigeaegselt oma ülesannet.

Õhtuks asus korpus: polkovnik Feldmanni väekoondise osad, puhastanud vaenlasest Muhu — Igaküla, Nautse, Linnuse, Ridasi, Vanamõisa, Hellamaa joonel. Kindralmajor Allikase väeosad Vana-Virtsu, Hanila rajoonis.

1. oktoobril otsustas kindralleitnant Pärn, jätkates Muhu metsade rehitsemist ja saare lõplikku puhastamist vaenlasest, koondada kindralmajor Allikase väekoondis kiiresti Muhusse; asetada korpuse osad lähtealusele Väikese väina forsseerimiseks — Muhu läänepoolisel rannikul. Toimetada vaenlase luuret Saaremaal, et selgitada tema jõude, vahendeid, kaitse organiseerimist ja selle sügavust.

2. oktoobril vaenlane elavjõuga aktiivselt ei teotsenud, ent tulistas Avinõmme, Välja, Orissaare suunast suurtüki- ja miinipildujatulega Nautse rajooni ja vallteed. Meie luure vallutas Keinaste laiu, kust vastane 6 kaatril taandus Saaremaale.

Kindralmajor Allikase väekoondis koondus õhtuks Hellamaale ja ümbrusse.

3. oktoobril asusid korpuse osad: sm. Feldmanni väekoondis Igaküla, Koguva, Rootsivere, Linnuse, Aljava joonel; kindralmajor Allikase väekoondis Muhu, Kantsi, Kaasiku, Pavli, Kuivastu piirkonnas. (Joon. 12.)

VAIKESE VÄINA FORSSEERIMINE JA SAAREMAA VABASTAMINE

Algased ettevalmistused Väikese väina forsseerimiseks ja Saaremaa puhastamiseks saksa okupantidest.

See osutus lõpuks mitte vähem keerukaks ülesandeks kui Suure väina forsseerimine, kõnelemata veel Emajõe ületamisest: ees oli 2—3 km laiune Väikese väina veekogu, mille pinda kahardasid tujukast sügistuulest veeretatud lainete harjad; sealpool kaldal vaenlane, valmis raevukalt võitlema iga tükikese maapinna pärast, mis küll temale ei kuulunud; suurtükimehed ei pääse vastast lähemalt vaatlema ja seepärast ei saa küllalt tõhusalt aidata laskurüksusi väina ületamise ajal. Forsseerimiseks ei kõlba niisuguses olukorras ei palgijuppidest parved ega telgiriidest val-

mistatud ujukid, ka mitte tavalised rünnakusillad, nagu neid kasutati Emajõel. Samuti ei kõlba madalas Väikese väina vees sügavalt istuvad sõjalaevad, mida kasutati Suure väina ületamisel. Vaja on lootsikuid, paate, kaatreid, pontoone, mis suudaksid peale võtta mehi, relvi, laske-
moona korraga suuremal arvul, sest väin on lai ja järgmise ešeloni toomine üle vee, abiks eelmisele, vaenlasepoolsele kaldale nõuab aega, mille jooksul juba maandunud üksuste seisukord võiks kujuneda raskeks. Tammi, mis ühendas Muhu saart Saaremaaga, oli vaenlane mitmest kohast purustanud ja see seisis vaenlase mõjusa tule all.

Uheks tähtsamaks probleemiks on seega sobivate transpordiabinõude küsimus. Nende soetamisega tehaksegi kohe algust. Tuuakse mererannale suurel arvul kokkupandavaid paate, teostatakse nende remonti, toppides kinni nende lõhesid, pragusid, kuuliauke ja muid paatide eelmites lahingutes saadud haavu, valmistatakse aere, tulle ja sõudepinke.

Rööbiti sellega käib ettevalmistus forsseerimiseks ka muudel aladel. See teostub palju suurema põhjalikkuse, täpsuse ja üksikasjadesse tungimisega kui Suurel väinal ja kui Emajõel, sest siin on ületada veelgi tõsisemaid raskusi.

Pealegi evib vaenlane seekord mitmeid paremusi. Asudes laia vesitõkke taga, mille ületamine pole — nagu nägime — kerge asi, vaid nõuab selle teostajailt erakordsete abinõude tarvitusele võtmist, eeskätt forsseerimisvahendite näol, on vaenlane peale selle ennast veel kõvasti kindlustanud Saaremaa idapoolsel rannikul. Pideva vaatlusega ning samuti amfiibide ja lootsikutega pimeduse kätte all salaja Saaremaale toimetatud luuregruppidelt saadud andmeil oli vaenlane organiseerinud tugeva rannakaitse, arendades seda rinnetpidi ja sügavusse. Vastupanupositsiooni eelserva mööda oli kõikjal ehitatud kaevikuid, mis Orissaare rajoonis kulgesid katkematu joonena ja on varustatud hulgaliselt kuulipildujapesadega ja varjenditega meeskonna tarvis; kiviaiad, põllupeenrad, metsaservad ja taluhooned on kohandatud visaks vastupanuks. Eriti põhjalikult on organiseeritud kaitseks tugipunktid Orissaares, Maasi, Talila ja Kanissaare juures.

Kõik need kaitseehitised olid mehitatud võrdlemisi rohkearvulise jalaväega (23. ja 218. jalaväediviisi osad) ja hulga kuulipildujatega. Elavjõu tihedam kontsentratsioon oli Orissaares ja Ula-Talila rajoonis. Tugev suurtükivägi kõvendas jalaväge. Toetanud tiivad vastu merd, näis vaenlane ennast tundvat Saaremaa pinnal julgena ja kindlana.

*

4. oktoobril saabus käsk: korpuse osadel pärast tulelööki 5. oktoobril forsseerida Väike väin, likvideerida vastane Saaremaa kirderannikul, välja jõuda Karja, Püha rokaadteele, arendada edu edela suunas ja 6. oktoobril puhastada Saaremaa vaenlasest.

Väikese väina lai veeväli — nagu oli tähendatud varem — ei luba suurtükiväe vaatlejail vaenlasele lähemale nihkuda ja seepärast suurtükiväeline ettevalmistus ei saa rünnaku ajal tarvilisel määral mõjule pääseda. Sakslastel seevastu oli aga võimalus meie ujuvvahendeid dessant-osadega pikema aja vältel tõhusa tule all hoida ning tekitada neile kaotusi, sest väin oli lai ja tema ületamine nõudis aega.

Sellest lähtudes otsustab kindralleitnant Pärn: forsseerimine ka seekord läbi viia pimeduse katte all, millele eelneb tulelööki suurtükkidest, kaardiväe- ja harilikest miinipildujaist.

5. oktoobri ähmasel, kuid vaikselt ja soojal oktoobriööil nihutatakse korpuse eelosad ööpimeduse katte all merekaldale lähemale, kohtade juurde, kus on ette nähtud paatidesse asumine ja väljumine merele. Juba õhtust peale tibab aeg-ajalt peenikest „seenevihma“, mis vähehaaval hakkab pealisriietest läbi tungima. Sõdureil ja ohvitseridel on Emajões alates seljataga rida pingerikkaid päevi, päevi ja öid, mil und ja puhkust oli vähe, seda enam aga rasket ning erutavat lahingutööd.

Sellele vaatamata on sõdurite ja ohvitseride meeoleu erk ja ülev. Pimedusest kostab tasast jutukõminat, sähvatab tüsedat sõdurinalja ja kostab rõõmsat, kuid summutatud naeru. Käsi on tõstetud viimaseks purustavaks löögiks meie põlise vaenlase pihta, tuleb teha viimne otsustav samm sünnimaa vabastamise pikal ning raskel teel; et see samm on just praegu tegemisel ja löök ettevalmistamisel, selles ei kahtle nüüd enam keegi.

Enne paatidesse asumist kontrollisid väekoondiste komandöride ase- täitjad isiklikult forsseerimisvahendite korrasolekut, taskulambiga vaadates ja käsikaudu katsudes iga paati, et veenduda, kas paadi raamistik on kõvasti kinnitatud, sõudepingid kohal, aerud ning tullid sees ja kas paadis on tarvilisel määral remondimaterjali juhuks, kui paati peaks tabama vaenlase kuul või juhtub teel mõni muu õnnetus.

Vaenlane nagu aimaks meie kavatsust. Aeg-ajalt valgustades endapoolset kallast ja veepinda rakettidega, rehitseb ta plaanipäraselt suurtüki- ja miinipildujatulega korpuse osade paiknemisrajooni Muhu lääne- kaldal. Õnneks aga langeb suurem osa miine ja mürske kaldast kaugemale ning ei tekita meile nimetamisväärseid kaotusi.

Kell 4.20 5. oktoobril raksatas kiiresti üksteise järel kaardiväe-miini-pildujate kogupauke. Neile järgnes suurtükkide ja miinipildujate võimas tulelöök. Orissaares, Tornimäel ja Kanissaare suunas on näha kerkimas tuleleeki, mis nõrga kumaga valgustavad Väikese väina tasast veepinda. Vastaskaldal valitseb vaikus.

Käratult tõugatakse paadid vette ja täie koorma all raskelt veepinnal õõtsudes kaovad nad tumedate täppidena hommikueelsesesse pimedusse. On kuulda vaid tasast lainete loksumist kalda veerel ja üha nõrgenevaid aerude lööke.

Pinev ootus. Juhid vaatluspunktides, vaatlejad oma postidel, järgmise ešeloni sõdurid lähtealusel merekaldal — kõik teritavad kõrvu ja silmi. Tähelepanelikult jälgitakse kella osuteid. Nüüd peaksid nad varsti vastaskaldale jõudma, arvestatakse endamisi.

Nii ongi. Forsseerimise kava täitub täpselt. Kohe seejärel, kui suurtüki- ja miinipildujatuli hakkab pikkamisi kaugenema, kostab siit ja sealt vaenlase asetusest üha kõvenevat püssi- ja automaatrelvade tule raginat. On kuulda, kuidas jalaväelahing sõlmub vähehaaval kogu rindel. Avavad tule vaenlase suurtükivägi ja miinipildujad.

Varsti võis näha nõrgas hommikuvalguses veepinnal kiiresti tagasi-sõudvaid paate. Üksteise järel jõuavad nad kaldale. Järgmise vahetuse meeskond ühes relvade ja laskemoonaga asub kähku sisse ja viibimata algab uuesti sõit vastaskalda poole.

Ühes paatidega tagasi jõudnud sidemehed toovad teate, et dessandi esimene osa on õnnestunud, vaenlane tabatud ootamatult, tema eelserva kaevikud paljudes kohtades vallutatud ja lahing on nihkumas kaugemale vaenlase kaitse sisemusse.

Kindralmajor Allikase väekoondisest oli seersant Matson see, kes oma kümne mehega Kärü talu juures 5. oktoobril ühena esimestest astus Saaremaa pinnale. Vaenlase tugeva suurtüki- ja miinipildujatule all hüppas seersant Matson paadist maale, roomas nägematult vastase kuulipildujani, mis takistas dessandi maabumist, hävitas automaadivalanguga selle meeskonna ja hüüdega „Edasi seltsimehed, hävitame sakslased Saaremaal!“ viis mehed rünnakule vaenlase kaeviku poole. Vallutanud kaeviku, seersant Matson lõi edukalt tagasi vaenlase vasturünnaku, süüdates põlema kaks vaenlasele appiruttavat veoautot soldatite ja laske-moonaga.

Hoogsalt edasi liikudes vallutas seersant Matson tähtsa teedesõlme, kindlustades seega järgmistele dessantidele ohutu maabumise. Seejärel avastas seersant Matson vaenlase raskemiinipilduja-patarei, mis hoidis tule all meie dessandi maabumiskohti, ründas seda ootamatult 15 mehega,

Sapöörid sillaehitusel

Vaenlase poolt purustatud Muhu tamm

Väeosa laager

Väekoondise välihaigla

hävitas käsitsivõitluses patarei meeskonna ja sundis niiviisi patarei vaikima.

Samuti üks esimestest Saaremaal 5. oktoobril oli n.-leitnant Allik. Väina keskele jõudes sai tema paat miinikildudest vigastada. Sm. Allik laskis killuaugu viibimata kinni toppida, innustades meeskonda kiiremale sõudmisele. Jõudnud vaenlase tugeva suurtüki- ja miinipildujatule all kaldale, hüppas sm. Allik ühes sm. Urbi, Tasso, Tambergi, Priimägi, Irti, Hütsti ja Sikkiga maale, lähenes ise tähelepanematult vaenlase kuulipildujale, hävitas selle meeskonna käsigranaadiga ja ründas seejärel oma rühmaga vastase kaevikuid. Vallutanud need, hõivas sm. Allik ja hoidis enda käes tähtsa kõrgendike grupi, lõi tagasi kõik vaenlase vasturünnakud nende kõrgendike tagasivõtmiseks ja kindlustas seega oma ja naaberallüksuste ohutu maabumise Saaremaa rannal. Sm. Allik sai selles lahingus kaelast ja lõuast haavata, kuid jäi rivisse ja jätkas edukalt oma rühma juhtimist.

Võitlushoos olid sm. Allik ja Matson oma meestega tunginud naabreist ette kaugele vaenlase kaitsesisemusse. Nüüd oli tarvilik täpselt ette kanda tekkinud olukorrast oma üksuse ülemale ja juhatada kätte maastikul tulepunktid, mis takistasid edasitungi jätkamist, et need suurtüki- või miinipildujatulega maha suruda või hävitada. Muude vastavate sidevahendite puududes võttis parteiorganisaator vanemleitnant Sõgel vabatahtlikult selle tähtsa ülesande endale. Hommikuvalges roomas ta vaenlase vaatluse ning snaiperi tule all üle laia, lageda välja üksuse ülema juurde, täitis ülesande ning, samuti roomates, tuli oma meeste juurde tagasi.

Polkovnik Feldmanni väekoondisest oli major Ploom, kes oma meestega esimesena maabus Saaremaal. Paatide lähenedes umbes 800 m vastaskaldale avas vaenlane neile tugeva kuuli- ja miinipildujatule. Sm. Ploom käskis sõitjail kiirendada tempot ja suruda maha vaenlase tuli. Vaatamata sellele, et lainetel õõtsuv paat oli ebakindlaks laskealuseks, sundis seersant Gulbin, kuulipildujast tulistades, kiiresti vaikima kolm vaenlase tulepunkti, mis kõige rohkem takistasid maabumist. Sõudnud kalda lähedale, söötsid võitlejad allüksuse komandöri sm. Tetlovi käsul vette, tormasid võimsa „hurraaga“ kuulirahe all kaldale, vallutasid vaenlase tranšeed ja, tungides edasi 600—700 m, löikasid läbi vaenlasele tähtsa Orinõmme, Orissaare rokaadtee. Tõmmates sealjuures endale vaenlase tähelepanu ning tule aitas sm. Tetlov oma meestega naabreil ohutult maabuda ja edukalt täita neile antud lahinguülesanded.

Mehiselt käitus Väikese väina ületamisel sanitar sm. Toom. Puitmuldtulistuspunkti ründamisel oli Toomi allüksusel tunduvaid kaotusi.

Otse veel mitte vaikima sunnitud tulistuspunkti ees sidus sanitar Toom paljude võitlejate haavad, riskides sealjuures oma eluga. Vahepeal liikus vaenlane suures ülekaalus olevate jõududega vasturünnakule. Et kõik teised olid rivist välja löödud, osutas Toom ainsaks võitlusvõimeliseks võitlejaks. Et säästa aega ja saata vaenlasele vastu korraga rohkem kuule, tulistab Toom oma hoolealuste haavatute laetud relvadest kordamööda ja, kui vaenlane on lähemale jõudnud, läheb üle võitlusse käsi-granaatidega. Sm. Toom saab käest haavata, kuid jätkab lahingut endise hooga, kuni tuleb abi ja vaenlane lüüakse tagasi.

Julgust, oskust ja surmapõlgust lahingus sakslastega väina forsseerimisel näitasid laskurid kommunistlikud noored: punaväelane Narme, seersant Käär ja jefreitor Lori, kes oma vapruse ja võitlusnuga kiskusid kaasa ka paljusid teisi võitlejaid vapratele tegudele lahingus. Mitte vähem tarmukalt võitlesid sm. Tolk, Kulikov, Tammela, Baumets ja n.-leitnant Riiner. Ka nemad näitasid kaasvõitlejaile mehisuse eeskujusid.

*

Aovalguse suurenedes läks vaenlase suurtüki- ja miinipildujatuli vähehaaval tugevamaks. Mürske ja miine sadas üha suureneval arvul väina vetesse dessandipaate hulka, muhupoolsele kaldale metsaservadesse, põõsastikkudesse, maastikuvoltidesse ja mujale, kus vaenlase arvamise järgi võis asuda meie abijõude või patareisid. Erilist tähelepanu aga osutas vaenlane sm. Allikase ja Pauli vaatluspunktile, kuhu ta saatis vahetpidamata mürske ühe seeria teise järel. Õnneks aga ei olnud otsetabamusi ja mõlemad komandörid võisid katkestamatult jätkata lahingu juhtimist.

Vaenlase raevukas vastupanu ei anna tulemusi: korpuse osade tugevate löökide all hakkab vaenlase vastupanu märgatavalt kahanema. Samal ajal aga jätkasid paadimehed usinasti ja väsimatult oma tööd, viies tugevnenud lainetusele vaatamata ikka uued täied mehi, relvi ja laske-moona teisele kaldale, üha kasvatades meie jõude Saaremaa pinnal.

Kell 7.00 vallutasid sm. Feldmanni väekoondise osad tammi Muhu ja Saaremaa vahel, avades seega võimaluse suurtükiväe ja laskemoona üleviimiseks Muhust Saaremaale kuivamaa teed mööda.

Kohe pärast tammi vallutamist asusid sm. Kanguri sapöörid viivitamatult selle parandamisele ja puhastamisele traattõketest ning miinidest. Leitnant Haljaste oma luurajatega tegi kindlaks purustuste ulatuse. Selgus, et vaenlane oli lõhkunud tammi kolmes kohas 16—22 m pikkuselt ja 2 m sügavuselt, ja neljandas kohas koguni 70×2 m. Vaenlane püüdis

igati segada taastamistõid pidevalt tulistades sapööre suurtüki- ja miini-pildujatulega ja püüdes neid elavjõuga tammilt tagasi Muhusse tõrjuda, et saada tammi uuesti oma valdusse.

Ent sapöörid, eriti aga kapten Kitsel, leitnant Kippok, sm. Mauermann, Jakobson, Luht jt. töötasid lahtisel tammil vaenlase pideva vaatluse ning intensiivse tule all tõelise surmapõlgusega, kuna samal ajal med. teen. nooremleitnant Kikkas kohusetruult andis abi haavatuile, kuni ise sai raske haava. 5. oktoobri õhtuks oli tamm korda seatud liiklemiseks iga liiki transpordivahenditele.

Nende seas, kes esimesena ületasid tammi, oli ka vanemseersant Hint oma allüksusega. Kohe pärast jõudmist Saaremaale asus ta enda algatusel vallutama vaenlase suurtükipatareid, mis takistas meie vägede liikumist tammil. Liikudes paukude kõla järgi läbi metsa ja saades ühelt kohalikult elanikult täpsemaid andmeid suurtükkide asukoha suhtes, otsustas v.-seersant Hint saata välja luure, et selgitada vaenlaste arvu ja varjatud lähiseid patareidele. Saanud vajalikud andmed, ründab Hint ootamatult ülekaalukat vaenlast ja tekitab talle suuri kaotusi surnutena ja haavatukena; ellujäänud põgenevad. Vaenlase patarei on tehtud kahjutuks ja liikumine tammil tehtud ohutuks.

*

Pärast maabumist Saaremaa kirderannal, vaenlase kaitse eelserva läbimurdmist, suurtükiväe ja laskemoona järeletoomist jätkas korpus energiliselt pealetungi: polkovnik Feldmanni väekoondis põhja poolt Kareda raba läände ja kindralmajor Allikase väeosad — lõuna poolt seda raba edelasuunas.

Major Ploom sm. Feldmanni väekoondisest vallutas hoogsa rünnakuga ümbruskonna üle domineeriva Maasimõisa ja vana linnuse, tagades seega teistele väina forsseerivatele osadele segamatut maabumist Saaremaa rannal.

Polkovnik Mullas, ootamata oma suurtükkide järelejõudmist, algas viivitamata taanduva vaenlase jälitamist. Ta lõikas taandumistee vaenlase Taaliku ja Rannaküla gruppidele, likvideerides need, purustas lahinguis Oõriku ja Pahila juures ühe vaenlase grupi teise järel ja kl. 22.00 võttis oma alla Roobaka mõisa ja Võlupe kõrtsi teedesõlme. Vaenlase poolt öösi ettevõetud vasturünnakud lüüakse tagasi.

Rindejoonel polkovnik Lepa ees hoidis vaenlane visalt Tumala, Välja, Põide joont, sooritades siin kuni ühe pataljoni suuruste osadega ühes tankidega raevukaid vasturünnakuid meie edasitungivaile vägedele, mis aga ei andnud temale mingisuguseid tulemusi. Kl. 17.00 vallutas sm. Lepp

Kalma, kl. 18.00 Kahutsi ja Pöide, mispeale vaenlane hakkas kiiresti taanduma Tagavere, Ratla poole. Selles suunas põgenevat vaenlast asus jälitama motoriseeritud liikuv eelsalk, mis pärast ägedaid lahinguid Tagavere ja Ratla juures jõudis pärast keskööd eelosadega Väljani.

Alampolkovnik Pauli allüksused kindralmajor Allikase väekoondisest vallutasid kl. 8.00 lahinguga Ula-Talila, Kanissaare, Keskvere, kattes niiviisi järgnevaile osadele ohutu forsseerimise ja maabumise. Valgedes sooritas vaenlane tugeva suurtükitle toetusel vasturünnaku korraga kolmes suunas: Kooli, Palvemaja ja Uuemõisa poolt — Käru, Keskvere ja kõrg. 5,1 suunas. Ent kõik need vasturünnakud löödi tagasi ja kl. 17.00 alampolkovnik Pauli üksused, tungides lahingutega visalt edasi, vallutasid Unguma mõisa ja Neemi, lõigates läbi Orissaare, Kuressaare maantee (üle Uuemõisa, Saare).

Samal ajal polkovnik Trankmanni väeosa, ületanud pärast keskpäeva suurtükitle all tammi, vallutas haaramisega paremalt vaenlase tugipunktid Põhu, Metsare, Muiküla ja Uuemõisa juures; pärast seda asus väeosa jälitama taanduvat vaenlast: Veere, Oti mõisa, Kopli, Pahavalla ja Uuemõisa, Kingli suunas. Jätkates lahingut ka ööpimeduses hõivas polkovnik Trankmann 6. oktoobri hommikuks Kopli, Audla, Ridala, Pahavalla ja Paju-Kurdla.

Kogu lahingupäeva kestel võitles vaenlane visalt ja sooritas arvukaid vasturünnakuid, küünistudes maasse ja hoides kramplikult kinni kõigist kaitseks vähegi sobivaist metsatukkadest, hoonetest ja kiviaedadest. Ent korpuse väeosad, surudes, haarates, piirates ja hävitades tagasitõmbuvat, kuid visalt võitlevat vaenlast, liikusid kiiresti edasi ja 6. oktoobriks vallutasid: Võlupe kõrtsi, Roobaka mõisa, Koigi järve, Audla, Ridala, Saare joone.

*

6. oktoobril osutas vaenlane endiselt visa vastupanu ja korraldas vasturünnakuid, toetades neid intensiivse tulega kõigist temale kasutada olevaist relvaliidest, tehes meeleheitlikke katseid tõkestada korpuse edasiliikumist Angla, Karja mõisa, Räägi, Kõnnu, Viiraküla ja Panna jõe joonel. Ent kõik need katsed aetakse meie poolt nurja ja reas väiksema ulatusega, ent seda raskemais lahinguis oli vaenlane sunnitud kõikjal taanduma.

Polkovnik Feldmanni väekoondise ees oli vaenlane kuni kahe jala-väepataljoniga ja suurtükiväe divisjoniga organiseerunud kaitseks Angla, Karja mõisa ja kiriku, Viira küla rajoonis, püüdes igal vähegi sobival kohal tõkestada meie edasitungi.

Polkovnik Mullase väeosa, hõivanud 6. oktoobri hommikul Roobaka rajooni, jätkas pealetungi edelasse. Võideldes iga asustatud punkti pärast ning vallutanud neid rünnates rindelt ja haarates tiibadelt, puhastasid väeosa allüksused Angla, Karja mõisa, Viira küla rajooni ja suundusid seejärel üle Nava ja Tutku, Selja-Pamma poole, hõivates õhtuks Luulupe mõisa.

Tugevamat ja kangekaelsemat vastupanu osutas vaenlane seejuures Karja mõisa, kiriku, Linnaku piirkonnas. Saanud käsu, anda siin pealööki, hõivas sm. Sume käigult Jõeste, Viira küla ja Karja kiriku rajooni, kus muuseas võeti sõjasaagina kahur, mille toru kohe vaenlase poole ümber pöörati ja endistele peremeestele seeria mürske järele saadeti. Sellele järgnes rünnak Karja mõisale, kus vaenlane ühes hulga suurtükkidega oli ennast hästi kindlustanud ja avaldas visa vastupanu. Ent rünnatud intensiivse suurtükkitule toetusel rindelt ühes mõlema tiiva haaramisega hõivati Karja mõis kl. 19.30 ja vaenlane hakkas kiiresti tagasi tõmbuma edela suunas.

Tagavere, Ratla, Kustu suunal teotsev väekoondise liikuv eelsalk, mis major Milleri juhatusel Tagavere juures pärast lühikest ent ägedat lahingut oli hävitanud pataljonisuuruse sakslaste grupi, võttes saagiks 4 suurtükki ja hulga sõjatehnilist varustist, nüüd pimeda tulekuga jätkas tegevust Ratla rajoonist, tõrjudes tagasi ning hävitades vaenlase katteosi metsakitsandikkudes. Oösi ründas salk üht vaenlase jalaväepataljoni, mis ühes suurtükiväe ja miinipildujatega oli organiseerinud tugeva vastupanu Välja, Allika, Lõpi, Räägi rajoonis. Vaenlase tunduvalt ülekaalus olles asus eelsalk ajutisele kaitsele Kulli piirkonda.

Vahepeal järele jõudnud polkovnik Lepa väeosa ründas vaenlast Räägi ja Lõpi küla rajoonis ühes haaramisega lõunast üle Ränga, Kõnnu, Jööri, Luhavälja. Pärast ägedat lahingut vaenlane purustati. Kl. 17.30 hõivati Räägi ja Lõpi rajoon ja kl. 20.30 vallutati Kustu teedesõlm, seda kaitsvad sakslased hajutati; asuti jälitama lõunasse taanduvat vaenlast Tika, Haeska mõisa, Saue-Putla suunas.

Lahinguis Räägi küla juures paistis silma vaprusena seersant Voht.

Liikuv grupp, mille koosseisu kuulus seersant Voht, oli täitnud oma ülesande. Ta peatus ja laskis enesest mööduda väeüksusel, kes jätkas lahingut ja asus Räägi külas asuvaid sakslasi ründama.

Seersant Voht oli üks neid liikuva grupi mehi, kes vabatahtlikult kui olukorda hästi tundvad mehed liitusid väeüksusega ning ründasid küla selle eelgrupi koosseisus.

Saksa raskekuulipilduja ja tankitõrjekahur, mis asusid kiviaia taga, Ristivere (Titevare) juures, surusid meie eelgrupi maha. Mehed varjusid

kivide taga, samuti grupi juht; tema kõrval teise kivi taga asus Voht. Voht, valides silmapilgu, mil saksa raskekuulipilduja tulistas kivi, mille taga asus grupi juht, hüppas oma kivi tagant üles ja jõudis siksakjooksus kiviaia äärde, mille taga sakslased olid kaitsele asunud. Kiviaia taga lamades nägi ta, kuidas üks sakslane jooksis teisel pool aia äärt mööda. Voht haaras sellel kraest kinni, tõmbas aia peale ja virutas talle auto- maadiga, nii et pilpad lendasid — automaat purunes.

Nüüd oli Vohtile jäänud veel 3 granaati.

Ta märkas, kuidas läheduses üks saksa allohvitser ässitas oma mehi vastupanule. Voht heitis granaadi ning saksa allohvitser oli rivist välja löödud. Sakslaste raskekuulipilduja aga täristas edasi. Voht päästis mõlemad granaadid ning, lastes nende sütkuil põleda, viskas need viimase hetkel läheduses asuvale kuulipildujale. See vaikis igaveseks.

Tee oli avatud grupi edasiliikumiseks. Vaevalt olid võitlejad jõudnud kiviaiani, kui nende vanale asukohale langes saksa miinipildujate patarei kogupauk.

Kindralmajor Allikase väekoondise rindel võitles vaenlane sama kangekaelselt, kuid oli sunnitud kõikjal taanduma.

Väekoondise jalaväest, tankidest ja suurtükiväest koosnev liikuv eel- salk, mis major Andrejevi juhatusel tungis edasi Orissaare, Kuressaare maanteed mööda, sattus öösi pimedas Pahavalla küla juures tugevale hitlerlaste katteosale. Vaenlane avas meie eelosadele tugeva jalaväe- relvade ja suurtükitule. Kitsas maantee, sügavad kraavid tee ääres ja kottpime öö ei võimaldanud meie masinaveoga suurtükkidel hargneda. Pidi avama tule siitsamast maanteelt. See toimuski. Kapten Piirisilla meeskond töötas suurtükkide juures külmavereliselt, täpselt ja kiiresti; mõne sekundi pärast rabas hitlerlasi võimas tulelööki, millele järgnes jala- väe rünnak. Pärast paarkümmend minutit väldanud lahingut taandus vastane kiiresti, et organiseerida uut vastupanu Laimjala juures.

Vaenlane oli siin ennast kaitseks hästi organiseerinud. Et vahepeal oli valgenenud, siis oli tal võimalik kasutada täies ulatuses oma arvukaid tulirelvi. Eriti segas meid tema püssi- ja kuulipildujatuli. Ent meeskond säilitas külma vere, üks vaenlase tulepunkt avastati teise järel ja hävi- tati suurtükkide ja tankide poolt. Kahuri komandör seersant Junnmann märkas vaenlase kahurit ja purustas selle esimese tabava lasuga. See- järel sõostis rünnakule jalavägi, kelle purustavat lööki vaenlane ei suut- nud taluda ja pages kiiresti Kuressaare suunas.

Lahing oli väldanud mitte üle poole tunni, selle aja vältel hävitati 1 vaenlase kahur, 4 kuulipildujat, 6 tulepunkti, suruti maha 5 kuulipildu- jat ja 16 tulepunkti.

Kuid sakslased ei loobunud mõttest tõkestada meie pealetungi ja järgnevalt sulgesid umbes 2 rooduga eelsalgale tee Ranna küla juures, kus nad olid hästi korraldanud kaitse soiste kallastega oja taga ja võtsid meie lähenevaid osi vastu hävitava jala-, suurtükiväe- ning miinipildujatulega ja keskendatud pommitamisega õhust. Ent vahepeal kohale jõudnud polkovnik Trankmanni allüksuste abil rünnatakse vaenlast ühes tema vasaku tiiva sügava haardega, mis sundis sakslasi kiiresti tagasi tõmbuma. Jälitades vaenlast võtsid sm. Trankmanni osad õhtuks oma kätte Pahnajõe ülekäigu Orissaare, Kuressaare maanteel. Õhtuks soikus ka vaenlase lennutegevus.

Nende lahingute ajal alampolkovnik Paul, kes 6. oktoobril jälitas vaenlast Rõõsa mõisa, Valjala kiriku suunas, vallutas Meltsi, Panna ja Jursi. Kl. 18.00 üks väeosa pataljonidest ründas Kiriku küla, kus sakslased olid ennast tugevasti kindlustanud. Pärast paar tundi kestnud rasket lahingut tõrjuti vaenlane külast välja. Kuid sakslased ei tahtnud anda käest tähtsat Valjala teedesõlme. Kl. 20.00 paiku üks nende roodu-suurune osa üritas vasturünnakut Veimri suunast meie vasaku tiiva pihta ja vallutas Kalli. See rünnak löödi tagasi ja Kalli vallutati taas; vasak tiib oli seega kindlustatud.

Lahinguis Valjala juures näitas mehisust ja vaprust seersant Eigo. Määratud kümnekonna mehega oma pealetungiva allüksuse julgestamiseks eestpoolt, liikus seersant Eigo edasi, varjudes ja osavasti kasutades maastikku. Aga kui meeskond lähenes ühele sillale, avas neile intensiivse tule vaenlane, kes oli asunud varitsema silla taha. Seersant Eigo paiskas viibimata mehed lahingukorda mõlemale poole maanteed, avas vaenlasele tugeva kuulipildujatule ja lõi tagasi kõik rünnakud, mis vaenlane sooritas suures ülekaalus olevate jõududega. Niiviisi päästis seersant Eigo oma järeleliikuvad peajõud vaenlase varitsuse ootamatust kallaletungist.

Ranna küla juures tuli luurega täpsemalt selgitada, kuidas saaks paremini läheneda vaenlasele rindelt, haarata tiibu ja pääseda temale seljaltaha. Nende hulgas, kes avaldasid soovi vabatahtlikult minna täitma seda vastutusrikast ülesannet, oli ka n.-seersant Silm. Osavasti viis ta oma luuregrupi läbi tiheda tulevööndi vaenlase lähedusse ja kogus tähtsaid andmeid tema lahingukordade ja tulepunktide kohta. Tagasitulekul lõhkes aga mõne meetri kaugusel temast vastase miin, haavates raskelt tublit luurajat. Võideldes minestusega, roomas n.-seersant Silm siiski tagasi omade juurde ja andis luurel kogutud andmed edasi komandörile. Alles siis laskis ta ennast siduda. Ta oli täitnud vandetootusega antud lubaduse võidelda ja võita. „Lööge teie lõpuni,“ ütles ta kaasvõitlejaile, lahkudes pärast haava sidumist haiglasse.

Mehisuse ja eneseohverdamise eeskuju näitas ka reavõitleja kommunistlik noor Herbert Kaleviste. Kuulipildujast tulistades lõi ta ainuüksi tagasi mitu vaenlase vasturünnakut. Kaleviste langes selles raskes lahingus, kuid ka mitukümmend sakslast olid saanud surma tema kuulidest.

6. oktoobri õhtuks olid korpuse väeosad jõudnud Luulupe, Saue-putla, Valjala, Pahna jõe üldjoonele.

Päeva lõpul andis korpuse komandör kindralleitnant Pärn käsu: jätkata öösi pealetungi ja 7. oktoobri hommikuks vallutada Kuressaare — Saare maakonna administratiivkeskus ja sadam. Sm. Feldmannil haarava manöövriga läbi lõigata rokaadtee Triigi-Kuressaare, 7. oktoobri hommikuks vallutada Sauvere ja Kärla, arendades pealetungi Saaremaa läänekaldani. Sm. Allikasel hõivata Kuressaare.

*

7. oktoobril jätkab vaenlane taandumist kogu rindel, purustades ulatuslikult teid ja sildu korpuse pealetungi suundadel ja jättes maha katteosi, kes raevukalt võideldes püüdsid iga hinna eest tõkestada meie vägede edasilikumist Kuressaare ja sealt edasi Sõrve suunas.

Sellest hoolimata jätkas korpus tarmukalt edasitungi, piirates, haarates ja likvideerides tagasitõmbuvat, kuid ägedalt vastupanevat vaenlast.

Polkovnik Feldmanni väekoondise ees vaenlase kahe jalaväe- ja ühe suurtükiväepolgu osad panevad visalt vastu ega taha lubada meile läheneda Kuressaarele. Sinna viivate teede katteks on nad organiseerinud toetuspunktid Äiklas ja Uduveres.

Ent kl. 8.45 hõivati need mõlemad toetuspunktid. Pärast seda jätkas sm. Mullas liikumist Abaja, Käku, Aste, Sauvere, ja sm. Lepp — Kaarma, Sepa suunas. Hakjalat, Astet ja Kaarmat kaitsvad sakslaste jõud kokku kuni nelja jalaväepataljoniga ühes suurtükiväega purustati ning hävitati. Lahingupäeva lõpuks sm. Feldmanni osad asusid: Pidula mõisa, Kaarma kiriku, Linnu joonel.

Kindralmajor Allikase väekoondis, kelle ülesandeks oli 7. oktoobri hommikuks hõivata Kuressaare, jälitas energiliselt taanduvat vaenlast, kiiresti likvideerides tema katteosi, mis Orissaare, Kuressaare maantee rajoonis püüdsid takistada meie edasitungi Kuressaare suunas.

Sm. Pauli väeosa, kes ööl vastu 7. oktoobrit oli hõivanud Reeküla, Õiste, Sagariste rajooni ja pärast seda jätkanud liikumist Masa suunas, ründas kl. 13.00 paiku vaenlase toetuspunkti Upa teedesõlmel; pärast pooletunnilist lahingut vallutati toetuspunkt löögiga rindelt ühes haara-

misega lõunast; seejärel sm. Paul jätkas viivitamatult pealetungi Kuressaarele kirde poolt.

Sm. Trankmanni väeosa, ületanud hommikul vara Pahna jõe, kus sakslased olid mitmes kohas põhjalikult purustanud sillad ja maantee, suundus üle Kangruselja, Metsaküla, Püha, Ilpla, Kudjape peale ülesandega rünnata Kuressaaret idast. Seda väeosa asusid sakslased tõkestama, korraldades Haeska teedesõlmel vastupanu ja purustades maantee-silla. Ent sm. Trankmanni väeosa pühkis kiiresti vaenlase teelt ja liikumine Kuressaare poole jätkus üha suureneva hooga.

Samal ajal sm. Võrgu väeosa, mis liikus väekoondise teises ešelonis, sai kindralmajor Allikaselt käsu üle Kiratsi, Oolu, Kellamäe haarata Kuressaaret loodest ja läänest ning sulgeda sakslastele taandumistee Kihelkonna ja Sõrve poole.

Selliselt organiseeritud keskendatud löögiga vallutas sm. Allikase väekoondis 7. oktoobril kl. 14.30 Kuressaare pärast lühikest kuid vihast võitlust linna lähistel ja tänavail. Sakslased taandusid kiiresti üle Nasva, Järve Tehumardi suunas, kus aga neile tee Sõrve poole sulgesid sm. Feldmanni väekoondise osad; teostades jälitamist puhastati ühtlasi Kuressaare ümbrus üksikuist vaenlase gruppidest, kes ei saanud enam taanduda Sõrve poole ja kes nüüd olid pugunud metsadesse varjule, et siin ära oodata parajat aega, mil saaks saarelt märkamatuult lahkuda. Kl. 16.00 vallutati Roomassaare sadam.

Lahingus Kuressaare lähistel leitnant Nurmsalu tungis grupi võitlejatega, osavasti varjudes põõsastikkudega Tahula, Mõisaküla juures läbi rinde, jõudes Kudjape ms-ni, ründas ootamatult mõisas asuvaid sakslasi, hävitas paljud neist ja võttis 16 meest vangi, kellelt saadi tähtsaid teateid vaenlase asetuse ja kavatsuste kohta.

Esimesena tungis Kuressaarde leitnant Snoting oma võitlejatega tankidel ja amfiibidel. Linna serval avaldas vaenlane visa vastupanu, külvates ründajad üle tiheda kuulirahega, eriti Marienthalist, ja suurtükitulega Sepama lahest laevadelt. Leitnant Snotingi võitlejad hüppasid kiiresti masinailt maha ja asusid kallaletungi lähtealusele. Rünnata vaenlast rindelt oli maastikuliselt ohtlik, seepärast leitnant Snoting, jättes mõned mehed vaenlast siduma tulega rindelt, viis oma grupi vaenlase seljataha ja ründas teda tagantpoolt. Vaenlase vastupanu likvideeriti; meie üksused tungisid linna.

Kuressaare ümbruses oli vaenlane purustanud sildu ja teid, linnas aga rikkunud elektrijaama ja pannud põlema suuremad majad, eeskätt koolimajad, kus asusid tema mitmesugused laod. Roomassaare sadam oli põhjalikult purustatud.

*

8. oktoobril vaenlase 23. ja 218. jalaväediviisi osad, kel oli olnud lahinguis saartel tunduvaid kaotusi nii elavjõus kui ka materjalosas, haksid kogu rindel kiiresti taanduma Sõrve poolsaare suunas, organiseerides sealjuures vastupanu kattepositsioonidel: a) Lümmanda, Viidu, Käesla, Kõrkküla; b) Haavasoo, Tatterselja ja d) Möldri, Suurna, Tehumardi joonel.

Armee juhatajalt saadud käsu alusel otsustas kindralleitnant Pärn: korpusel 8. oktoobril jätkata hoogsalt jälitamist lääne- ja edelasuunas; õhtuks välja jõuda Saaremaa läänekaldale; mitte lubada vaenlasel organiseeruda kaitseks Sõrve poolsaare kitsamas kohas — Salmel.

Polkovnik Feldmannil moodustada liikuv eelsalk jalaväest ja sapööri-dest veoautodel, ühes tankidega, iseliikuvate, diviisi ja tankitõrjesuurtükkidega. Salgal major Milleri juhatusel kl. 15.00 alata liikumist Kärlast üle Kogula, Hirmuste, Tatterselja, Tehumardi, murda läbi vaenlastest ja tungida Sõrve poolsaarele, hävitades vaenlase vastupanu. Sama päeva õhtuks jõuda Sõrve sääre lõunatipuni (M. Svalferort). Uhel ajal kindralmajor Allikasel, teotsedes Kuressaare rajoonist, lõigata vaenlase taandumistee lõunasse, Sõrve poolsaarele Järve ja Tehumardi juures.

Selle täitmiseks polkovnik Feldmanni väekoondis, kes polnud lakanud surumast vaenlasele kõigi jõududega ka öö vältel, 8. oktoobril valge tulekul jätkas energiliselt jälitamist.

Sm. Mullase väeosa, kelle ees taanduvad vaenlase grupid, kokku 100—200 meest, ei avaldanud enam organiseeritud vastupanu, asus kl. 20.00 Leedri, Uusi, Varpe rajooni.

Sm. Lepa väeosa, jälitades vaenlast Kaarma, Irase, Linnu, Kogula suunas, ründas kl. 10.00 paiku vaenlast, kes ühe pataljoniga, toetatud kahe suurtüki- ja ühe miinipildujapatareiga, oli asunud kaitsele Pühajõe läänepoolisel kaldal, Käesla, Kõrkküla piirkonnas. Pärast neli tundi järgemööda väldanud lahingut purustati vaenlane, kes põgenes lõuna- ja edelasuunas. Vallutati Kõrkküla ja Tatterselja. Ent jõudnud Tehumardi rajooni, pörkas väeosa avangard tugevale vastupanule Salme, Pädamaa joonel ja, kuni väeosa peajõudude päralejõudmiseni, organiseeris kaitse põhja pool Tehumardi teed.

Kindralmajor Allikase väekoondise osad, tungides edasi mereäärset teed mööda edelasse, vallutasid 8. oktoobril pimedaga tulekuga Nasva ja vahetpidamatult vaenlase kannul olles jõudsid keskööks Tehumardi rajooni, kus asusid lahingusidesse polkovnik Lepa väeosaga.

*

Sm. Milleri eelsalk hakkas liikuma ettenähtud ajal ja Kõrkküla juures läbis polkovnik Lepa väeosa lahingukorra just sel ajal, kui siin oli parajasti käimas raevukas lahing; pärast seda sisenes salk kiiresti sakslaste tagalasse. Vaenlase vastupanu avaldus peamiselt raidtõketes ja miinides liikumisteel ja purustatud sildades ning truupides, mille taga asusid kaitsele vaenlase grupid ja mida tulistati miinipildujaist, et takistada meid kõrvaldamast tõkkeid ja parandamast lõhutud kohti. Ent tee puhastamine läks siiski jõudsasti ja salga edasitung jätkus täie hooga.

Salga edaspidise tegevuse kohta jutustab retkest osavõtja major Lio järgmist:

„Kui oli jõutud Taterselja metsade rajooni, metsa läbivale teele, kasvas vaenlase vastupanu. Teede servale ülesseatud suurtükide ja miinipildujate tulega tegid fašistid meeleheitlikku katset jälitamist seisma panna. Nende suurtükid purustati ning läbinud miinipildujate tuletõkke, püsis rünnakkolonn halastamatu järjekindlusega taanduva vastase kannul.

Vahepeal oli ilm pimenenud, samal ajal hakkas sadama tihedat uduvihma.

Jõudnud Tehumardi küla rajooni, mille ümbrus kujutab endast tüüpilist Saaremaa kadakate ja kividega maastikku, avaldas vastane siin meeleheitlikku vastupanu. Ta püüdis iga hinna eest seisma panna meiepoolset jälitamist ja oma tulega tagasi lüüa meie edasitungi. Kasutades miinipildujaid, otsesihimissuurtükke, automaatkahureid, kuulipildujaid ning automaatureid, avas vaenlane kõigist neist relvaliikidest marutule. Rünnakkolonn paiskus kummalegi poole teed lahingukorda. Kolonni koosseisus olevad tanketid surusid oma tulega maha vastase kuulipildujaid ja iseliikuvaid suurtükke ning otsisid vastase otsesihimissuurtükke. Grupi komandör sm. Miller aga hüppas tankile ja sõitis tutvuma olukorraga eespool. Samal ajal liikusid võitlejad lahingukorras hüpetega pisut edasi. Ootamatult avati tuli otse tagant umbes 300 m kauguselt. Tulistasid kuulipildujad ja automaatkahurid suunast, kus pidi järele jõudma pataljon meie jalaväge. Olukord oli segane. Et valitses pilkane pimedus, võis oletada, et tegemist on meiepoolse eksitusega. Järsku paiskus õhku mitmevärvilisi rakette...

See oli meile teretulnud, vaenlasele aga saatuslik. Oli kohe selge, et meid ründab seljatagant läbimurdu üritav vaenlase motoriseeritud kolonn. Iga minut omas nüüd suurt ja otsustavat tähtsust. Vastavalt käsule asus rünnakgrupp ringkaitsesse ning avas tule seljatagant pealetungivale vaenlase kolonnile.

Samal ajal vastase Sõrve poolsaare poolt tulev tuli nõrgenes. Nähtavasti püüdis ta mitte kahjustada oma lähenevat kolonni. Seda asjaolu

kasutades suunati kogu meie grupi tuli ründavale vaenlase kolonnile, mille eesotsas liikusid tankid. Õhku paiskus rida valgustusrakette. Kolonn lähenes kiiresti ja otse rünnates muutus ta tuli eriti metsikuks. Algas võitlus, otsustav ja halastamatu. Umberringi lõhkesid mürsud, patareid külvati üle automaatkahurite ja kuulipildujate tulega. Sm. Ranna patareid peale liikus tank; selle hävitas esimene suurtükk. Meie võitlejad teotseisid ennenägematu kiiruse ja vaprusega. Suureks hädaohuks oli vastase tuli iseliikuvatest automaatsuurtükkidest, kes kiirust tõstes püüdsid sõidul maruliselt tulistades läbi murda meie ringkaitset. Kolonni see osa, jõudnud ringkaitсени, varises kokku. Kolonn hävitati täielikult. Võitlejad suurtükkide taga töötasid ennastsalgavalt. Meie granaadid lõhkesid kolonni peas, keskel, sabas; purustati automaatkahurid, ning jäid järele üksikud hullunud ja paanikasse sattunud fašistid. Uute rakettide õhku-paiskumisel nägime, et jooksusammul läheneb uus suur grupp fašiste-automaatureid. Neid juhtiv fašistlik ohvitser karjus vahetpidamata monotoonse ja õõnsa häälega „Elagu Suur-Saksamaa!“ Kartetšide ja meie laskurite tuli puhastas tee elavaist, jäid hunnikusse purustatud sakslaste laibad. Meie tuli suunati nüüd vastase patareid lahingukorda seadvaile meeskondadele, kes püüdsid suurtükke teeservale veeretada ja avada vastutuld. Siin näitasid meie suurtükkide meeskonnad ja laskurid üles tõelist kangelaslikkust. Tihedast risttulest ja vastase käsigranaate loopivaist ja automaatidest tulistavaist gruppidest hoolimata hävitati vastase suurtükkide meeskonnad; nad ei saanudki tuld avada ja kartetšilasud hõrendasid raevunud ja metsikuks muutunud vaenlase ridu. Sõnatus, kiires ja kangelaslikus võitluses langes sihtur seersant Lossmann ja sai raskesti haavata suurtükiüle vanemseersant Randmu. Tuld hakkas juhtima punaväelane Väljaots ning suurtükk võitles edasi.

Lahingus sai raskesti haavata jefreitor Kare. Ta mõlemad jalad olid läbi lastud, poolistikil, hoides kinni suurtükist, jätkas ta võitlust. Leitnant Antov, olles haavatud käest, asendas väljalangenuid ja võitlus jätkus raugematu hooga.

Ootamatuse ja pimeduse tõttu õnnestus fašistide suure kolonni riisimeil tungida meie ringkaitse südamikku, kus ta ränkadest kaotustest hoolimata püüdis iga hinna eest meie lahingukorrast läbi murda oma Salme külas asuvate vägede juurde. Puhkes käsitsivõitlus. Meie võitlejaid haaras raev. Siin seisti kui muistseil Lembitu päevil sülitsti koos vihatud sakslastega: „Andke fritsudele!“, „Põrutage, poisid!“ kostis vastamisi ergutavaid hüüdeid. Tarvitusele võeti püssilaed, pussid, kangid, labidad, käsi-granaadid ja mõningatel juhtudel üksikute võitlejate ja komandöride kehaline jõud. Käsitsivõitluses ülekaaluka vastase grupiga juhtimisjao

ülem vanemseersant Villmann päästis kriitilisel momendil oma patarei komandöri elu. Võitlejaid oli haaranud võitlushasart. Vaenlase arvulisest ülekaalust hoolimata tunti end sakslastest siiski üleolevana. Võitlejate silmad jälgisid teraselt pimedusse liikuvaid kogusid ja niipea, kui sügistaeva ähmasel taustal nähtavale ilmusid saksa kiivri tuntud piirjooned, tõusis relv hävitavaks löögiks.

Nooremseersant Tragel kägistas kaks sakslast. Üldse hävitas ta ligi paarkümmend fritsu.

Vanemseersant Int hävitas 14 hitlerlast, jefreitor Kivit üle kümne, samavõrra vanem Tseisik ja sapöör Kõvask. Seersant Nõudlikule tungis sakslane selja tagant kallale. Mehine seersant haaras välkkiirelt pussi ning virutas sellega fritsu maha.

Seersant Nõmm laskis välja kahe kahuri mürskude tagavara ja jätkas siis võitlust automaadiga. Märgates, et kolm sakslast tungivad kallale ühele meie ohvitserile, hävitas ta kaks neist laskudega, kolmanda aga rabas maha kabalöögiga.

Punaväelane Mäeste, ära tarvitanud oma kahuri kõik mürsud, tungis koos kaaslastega suure vaenlase grupeeringu keskele. Hitlerlased kokkusid nõukogude võitlejate julgusest; nende hulgas algas segadus ning seda kasutades tekitas Mäeste oma meestega sakslastele raskeid kaotusi.

Haavatudki võitlejad, kelle silme ees seisid jüriöö traagiliste võitluste päevil Tallinna all viimaseks löögiks ülestõusnud raskesti haavatu kuju, jätkasid võitlust vihatud sakslaste hävitamiseks. Jefreitor Mürk, hoolimata raskest jalahaavast, jätkas võitlust kuni lahingu lõpuni. Seersant Laansalu jätkas haavatuna tulistamist kuni teadvuse kaotamiseni suure verekaotuse tõttu. Seersant Nižnikov juhtis raskesti haavatuna oma suurtüki tuld. Samuti tasusid oma haavade eest otse samal lahinguväljal vanemseersant Gutman, jefreitor Mägi, punaväelane Alas, nooremseersant Kivimägi ja paljud teised.

Sm. Laas sai järjest kuus haava, kuid jätkas sellest hoolimata võitlust ja oma meeste juhtimist. Surudes ühe käega kinni rasket kõhuhaava, tulistas ta teisega püstolist. Saades tabamuse jalga, langes põlvele, kuid ei katkestanud võitlust. Alles kaheksanda tabamuse järel langes ta kangelasena.

Üldises võitlussuminas liikus meeste hulgas nobedasti ringi löökgruuga kaasasolev naissanitar Marie Vitsut. Pimeduses oli haavatute leidmine raske, kuid sm. Vitsut oli raskustega harjunud. Ta sai neist alati üle siingi. Tal jätkus puhuti mahti isegi võitlusest osa võtta. Tihtigi paukus ta karabiin ning tabas vaenlast.

Sedamööda, kuidas suurenesid sakslaste kaotused ja hõrenesid nende read, vaibus ka nende esialgne ülbe pealetungihoog. Neid haaras paanika. Aeg-ajalt ülespaiskuvate raketide valgusel nägid meie võitlejad, kuidas peakaotanud sakslased rebisid tankidelt maha oma „kamraade“, et ise otsida varju tanki soomuse tagant.

Tasapisi vaibus lahing. Taplustandrelt oli kadunud vaenlane.

Võitlejad peatusid. Tõmbasid hinge ja pühkisid higi. Alles nüüd, kui lahing möödab ja vaenlane hävitatud, kui võitlushasart hakkas jahtuma, alles nüüd tunti, kui väsitav oli olnud pingutus. Silmapilguks suruti võitlusägedusest veel kuumav keha vastu sügiseselt rõsket rohukamarat ja puhati pilguks. Siis tuli aga uuesti tegevusse asuda: moodsustada korralik lahingukord ja anda abi haavatuile.

Hommikul valgenedes selgus lahingupilt täielikult. Kuni nelisada tapetud vaenlast lamas lahinguväljal. Samas kahe purustatud 75-mm saksa kahuri jäänused, tank, neli 22-mm automaatõhutorjekahurit iseliikuvail alustel, üle 60 kuulipilduja, viis autot ja palju muud sõjalist varustust.

Ainult vähestel vaenlastel oli õnnestunud pimedust kasutades pääseda hävingust ning hiilida läbi lahinguvälja omade juurde Sõrve säärel.

Tehumardi öölahingus andsid meie võitlejad vaenlasele hävitava löögi.

Selles lahingus 8. oktoobril langesid oma lahinguülesande täitmise juures kangelastena insener-alampolkovnik G. Rosse ja salga ülem major V. Miller.

SÕRVE VABASTAMINE

9. oktoobriks oli polkovnik Feldmanni väekoondis kontaktis sakslastega Möldri, Tiirimetsa, Suurna, Tehumardi joonel, kus vaenlane oli organiseerunud visaks kaitseks.

Sakslastele oli tähtis hoida Sõrvet iga hinna eest oma käes, et seega tagada läbipääsu Irbeni väinast Riia lahte, millele baseerus osa nendest vägedest, mis olid Punaarmee poolt Kuramaa poolsaare põhjapoolsesse soppi surutud ja asusid tol ajal kaitsele Liepajast Tukkumsini, rindega lõuna poole.

Selleks olid nad juba varakult organiseerinud rea kaitsepositsioone, et takistada meie sissetungi Sõrvesse. (Joon. 13.)

Neist esimene asus Mäe, Pädamaa, Salme joonel ja peale laskurkaevikute evis nii eesliinil kui ka sügavuses hulgaliselt lahtisi ja kaetud tulepesi ning kaitseks kohandatud ehitisi. Kõik kaitseehitised olid hästi moon-

datud ja kohandatud tõhusa flankeeriva ning risttule andmiseks positsiooni eelserva ette, samuti ka tugipunktide vahele, mis asusid eelpositsioonil. Viimane paiknes 1,5—2 km eelmisest — Tiirimetsa, Suurna, Tehumardi joonel ja evis tugipunkte Lassi, Suurna metsatukas ja sellest 1 km kirdes paikneval teeristil; nende tugipunktide vahed, nagu juba mainitud — olid kaitstud tõhusa sügavusest antava jalaväe relvade, suurtüki- ja miinipildujatulega.

Kaugemale tahapoole olid ehitatud positsioonid: Ungru, Pahila ja Lõpe, Kaimri joonel, millest viimase arvatavaks ülesandeks oli katta Sõrve evakueerimist Mõntu sadama kaudu. Kõik need kaitsejooned olid hästi sisustatud fortifikatsiooniliste ehitistega. Kaevikud ja tankitõrjekraavid olid raiutud paesse või ehitatud paekivist pinna peale; põldudel, karjamaadel ja metsaveertel kulgevad kivi- ja okastraataiad täiendasid kindlustiste süsteemi. Poolsaare keskosas olid ehitatud varjendid meeskondadele mäenõlvakutesse või kaevatud poole sügavuseni maasse, kuna kate oli maapealne. Poolsaare lõunaosas kulgevad metsateed võimaldasid heade raidtõkete ning teesulgude ehitamist.

Kogu selle kaitsesüsteemi kujundamisel olid sakslased täies ulatuses ära kasutanud ka Punaarmee poolt 1941. a. Sõrve poolsaarel rajatud kindlustisi, neid uuendades, laiendades ja täiendades. Kindlustised olid küllaldaselt mehitatud ja hästi varustatud vajalikkude sõjatehniliste vahenditega. 9. oktoobril evis vaenlane eelpositsioonil Tiirimetsa, Suurna, Tehumardi joonel kaks kuni kolm pataljoni jalaväge ühes kolme raske miinipilduja- ja sama palju suurtükipatareidega. Paiknedes põiki poolsaare kitsamas kohas, tiibadega vastu merd, võimaldasid sakslaste vastupanujooned Sõrves tõhusat kaitset piiratud jõududega ja sealjuures laialt kasutada merelaevastiku abi.

Seevastu ruumi kitsus rinnetpidi raskendas pealetungijale manöövri rakendamist ning suuremate jõudude tegevusse saatmist. Edu siin võis saavutada ainult rinde läbimurdega massilise suurtükitle toetusel.

Selle teostamine algabki.

*

Lahingute tulemusena õõl vastu 9. oktoobrit ja sellele järgneval päeval murdsid polkovnik Feldmanni väekoondise vasaku tiiva osad läbi vaenlase eelpositsiooni, vallutasid Lassi ja Suurna rajoonis tema tugipunktid; see sündinud, kiilusid nad peavastupanu positsiooni, hõivates Salme. Sakslaste vasturünnakud Lõmmala ja Tiirimetsa asula rajoonist, samutigi jõuline tõrjetuli merelt ja maalt ei suutnud seda meie edasitungi kuigi palju takistada. Samal ajal diviisi parem tiib, kõr-

Lenneskadrill „Tasuja“

Õhukaitse kuulipildurid vaenlase lennukeid tõrjumas

Korpuse lahingulipud mai-paraadil

Kv. kindralleitnant L. Pärn õnnitleb kv. polkovnik V. Võrku pärast Tallinna vallutamist

valdades oma liikumisteedel arvukaid tõkkeid ja ületades purustusi, tungis edukalt edasi ja kiilus keskööks Mäe rajoonis vaenlase positsiooni.

„Lahing väekoondise rindel jätkus ka pimedas. Ilusat hilissügisööd valgustasid aeg-ajalt raketid ja mitmevärvilised leekkuulid tekitasid meelikõitvat ilutulestikku kottpimedas öös. Kaugemal, Salme rajoonis valgustasid taevast sakslaste poolt süüdatud majadest tõusvad tuleleegid ja merel välkusid tulistavad laevakahurid hundisilmadena. Eesjoonelt kuuldus kuulipildujate ja automaatide raginat, sellal kui rinde tagalas korralduti järgneva päeva lahinguks: anti ülesandeid, toodi kohale suurtükiväge ning täiendati laskemoona tagavarasid. Kõigil oli rutt.“ Nii kirjeldab seda meeoleolurikast lahinguööd, mis oli tulvil pingelist tegevust ent ka ohtusid, üks osavõtjaist, sm. Kiljako.

10. oktoobril jätkub lahing üha suureneva jõuga. Vaenlane paneb vastu kogu rindel äärmise visadusega, võttes vastu meie edasitungivaid osi tiheda tulega mitut liiki relvadest; ta sooritas korduvaid vasturünnakuid suurtüki- ja miinipildujatule toetusel, saatis tegevusse ka tanke. Lahingupäeva lõpuks nihkusid väekoondise osad siiski tunduvalt edasi ja jõudsid: sm. Mullase väeosa Ungru, Allikivi, sm. Raja — Üüdibe rajooni.

Jõudnud niiviisi sakslaste järjekordse kaitsejoone (Ungru, Pahila) ette ja asunud lähedasse kokkupuutesse vaenlasega, asusid väekoondise osad kohe ette valmistuma selle rünnakuks. Korraldati luuret, kindlustuti äsja vallutatud maa-alal, organiseeriti rünnaku lähtealus, rühmitati ümber endisi ja toodi juurde uusi jõude ning abinõusid, valiti ja organiseeriti suurtükiväe ja miinipildujate tulepositsioone, luurati märke, täiendati laskemoona tagavarasid jne.

Ent järgnevail päevil ettevõetud sakslaste positsioonide rünnakud ei andnud siiski alul nõutavaid tulemusi. Vaenlane ilmutas erakordset aktiivsust. Toetudes oma tugevale kaitsejoonele, mis evis kuni 3 rida katkestamatuid laskurkaevikuid, olid rindelt kaitstud tankitõrjekraaviga ja miiniväljadega, ta sooritas raevukaid vasturünnakuid, toetades neid pingsa suurtüki-, miinipilduja- ja jalaväerelvade tulega; eesmärk: ennetada meie kallaletungi ning sundida loobuma rünnakust, takistades niiviisi meie vägede edasitungi Sõrve sisemusse.

Samuti ei olnud edu dessandil kindralmajor Allikase väekoondisest, mis lähtudes Kuressaarest pidi 12. oktoobril pärast keskööd saadetama maale Heinamaa rajoonis, et siit tungida seljatagant kallale sakslaste Ungru, Pahila kaitsejoonele, sellal kui polkovnik Feldmanni väekoondise osad ründavad seda positsiooni rindelt. Ebasoodsa ilmastiku tõttu kao-

tasid ujuvabinõud dessandiga merel kursi, hajusid laiali ja panid dessandi maha üksikute gruppidena kaugel üksteisest ja osalt sügavas vees. Sel põhjusel dessandi tegevus kaldal ei avaldanud oodatud mõju vaenlasele.

Kõik vaenlase üritused meie edasitungi takistamiseks nõudsid meie vägedelt küll erakordset valvel- ja lahinguvalmis olekut, suurt pingutust ning väsitasid tublisti meeskonda, kuid ei andnud siiski sakslastele minigeid tulemusi.

Vaenlase vasturünnakud pörkasid kõikjal meie võitlejate kõikumata vastupanule ja varisesid paratamatult kokku, sünnitades sakslastele suuri kaotusi.

*

Ööl vastu 15. oktoobrit asendas polkovnik Romanenko väekoondis eesliinil polkovnik Feldmanni väeosad; viimased koondusid pärast vahetuse lõppu Metsalõuka rajooni. Pärast nädalaid kestnud rasket lahingutööd päeval ja öösel vahetpidamata vajasid võitlejad hädasti puhkust ja veidi aega enese korraldamiseks.

See ei kestnud aga kaua. Eelmiste päevade lahingud näitasid, et vaenlane oli suutnud luua Ungru, Pahila rajoonis väga tugeva kindlustatud positsiooni, mis oli järgustatud küllalt sügavusse ja evis osavasti maastikuga kohandatud tulesüsteemi. Juurdepääs positsiooni eelservale oli takistatud katkestamatu rea tanki- ja jalaväevastaste tõketega. Kindlustised olid mehitatud täiesti piisavalt elavjõuga ja vastaval arvul sõjatehniliste võitlusvahenditega. Tol ajal olevail andmeil oli vaenlase käsutada siin 15. oktoobril kuni viis pataljoni jalaväge ühes viieteistkümne suurtüki- ja miinipildujapatareiga.

Oli selge, et sellise kindlustatud joone läbimurdmisel on tarvilik põhjalikult ette valmistada. See algabki nüüd täie pinge ning tõsidusega.

Treeneritakse maastikul vaenlase positsiooni eelserva rünnakut, lahingut tema kaitse sügavuses, vallutatud maa-alade endale kindlustamist, vaenlase vasturünnakute tagasilöömist; eriti harjutatakse ladusa koostöö organiseerimist ning teostamist väeliikide ja lahingukorra elementide vahel, korraldatakse ning treeneritakse rünnakgruppe võitlema eelolevate lahingute ning maastiku eritingimustes. Kõikide nende harjutuste läbiviimiseks ehitatakse vastavad õppeväljad ühes vaenlase kaitsepositsioonide kujutamise ja maastikul. Tuuakse juurde täiendavalt suurtükiväge, eriti raskemaid kaliibreid, täiendatakse laskemoona tagavarasid.

Oöl vastu 18. oktoobrit polkovnik Feldmanni väekoondis asendas eesliinil uuesti polkovnik Romanenko mehi. Asunud võitlusjoonele, jätkus ettevalmistus rünnakuks endise hoolega. Toimetati pidevalt vaenlase kaitsesüsteemi luuret, täiendati rünnaku lähtealust. Sapöörid valmistasid läbikäike miiniväljadesse ründajate tarvis, avaldades sealjuures silmapaistvat julgust ja enesevalitsemist selles ohtlikus töös.

Nii, näiteks, liikus ööpimeduse kattel miiniväljadele teiste hulgas ka grupp sapööre sm. Põldmaa juhtimisel, kes mõnekümne meetri kaugusel sakslaste kaevikust töötades tegi 2 tunni kestel 200 m laiuse läbikäigu.

Sama julgesti ja osavasti töötasid ka luurajad. Vanemseersant Kattai ühes viie luuremehega sai ülesandeks teha kindlaks antud lõigul vaenlase relvade asetuse. Sakslaste puitmuldtulepesale lähenedes sattusid luurajad tugeva kuulipildujatule alla. Nüüd roomas jefreitor Paap, varjudes maastiku voltides ja kasutades põõsaid vaenlase kuulipilduja lähedusse ja hävitas selle osavalt visatud käsigranaadiga. Samal hetkel ründasid luurajad sakslaste puitmuldtulepesa ja vallutasid selle, hävitades tapluses 7 vaenlase soldatit ja võttes saagiks 2 kuulipildujat.

Kindralleitnant Pärn otsustas 18. oktoobril: korpuse osadel 19. oktoobril rünnata vaenlase positsiooni eelserva, murda läbi tema kaitse, vallutada ja hoida oma käes Kriitsi, Imari, Ranna joon, kergendades seega teises ešelonis edasiliikuvate polkovnik Romanenko väeosade tegevusse astumist; tankid ja iseliikuvad suurtükid rakendada ühes polkovnik Feldmanni väekoondisega.

*

19. oktoobril kl. 15.00 algas rünnak, millele eelnes 40-minutiline võimas ning hävitav suurtükiväeline ettevalmistus ühes kaardiväe-miinipildujate kogupaukudega. „Maapind vappus tihedaist plahvatusist. Kõrv ei eraldanudki hästi üksikut mürsuplahvatust, vaid kõik need sulasid kokku üheks pidevaks mürinaks,“ kirjeldab seda tabavalt üks sellest lahingust osavõtjaist.

Sakslased võitlesid raevukalt. Ent nende vastupanu murtakse eesti meeste kõikepurustava ning hävitava löögiga. Need on sm. Ploomi allüksuse võitlejad vapra ning kartmatu kapten Tetlovi juhatusel, kes esimestena kasutades öösel miiniväljadesse tehtud läbikäike ja liikudes mööda mürsutrechtteid, kiiluvad vaenlase kaitsesse, tungivad välja teeristini, vallutavad Kriitsi ja Kalme piirkonna, jätkates siit edu arendamist Kaugatuma suunas, murdes niiviisi läbi sakslaste kaitsest. Samal ajal tungisid sm. Sume mehed metsa Imari külast põhja pool, kus hakkasid rajama endile edaspidist teed vihase käsitsivõitlusega.

Kl. 16.30 vallutatakse Kriitsi küla, kl. 18.40 mets Pahilast lõunas, kl. 19.15 Ranna, kl. 20.00 Pitsi-Nina neem ja Kaugatuma põhjapoolsed majad.

Kl. 24.00 asusid polkovnik Feldmanni väekoondise osad Pitsi-Nina, Imari, mets põhja pool Kasilat, eelosadega Kaugatuma, Kaasiku joonel. Seega ülesanne — vallutada sakslaste tugev Ungru, Pahila kaitsejoon, oli täidetud ja isegi tublisti kaugemale edasi tungitud (2—3 km), kui seda nõudis lahingukäsk.

Sakslaste kaitsejoon purunes ja nad taandusid kiiresti oma Lõpe, Kaimri positsioonidele.

Hulk võitlejaid paistis silma selles raevukas lahingus. Vanemseersant Rohila tubli bolševikuna juhatas kartmatult ja osavasti oma rühma läbi miiniväljade, tehes sellesse vaenlase kõva tule all läbikäigu käsigranaatidega ja automaatide tulevalangutega. Lahingus haavata saades ta keeldus evakueerumast, vaid jätkas võitlust kuni lahingu lõpuni.

Seersant Uibo sööstis rünnaku alates oma kommunistlikest noortest löögigrupiga sakslaste kaevikusse, hävitas siin mitu tulepunkti, kergendades seega oma kaasvõitlejate lahingutööd, kes tungisid peale tema järel teises ešelonis.

Sm. Mägraken, saanud tõsisemalt haavata, jätkas lahingut, õhutades oma kaasvõitlejaid peatumatult edasi tungima taanduva vaenlase kannul ja teda hävitama.

Pärast 19. oktoobrit Sõrves võitlevad Korpuse osad läksid operatiivselt kindral Alferovi alluvusse.

Ööl vastu 21. oktoobrit vaenlane, täiendanud tublisti oma hõrenenud ridu värske jõududega, üritas vastulööki nähtava eesmärgiga hävitada või paisata tagasi meie osad ja taastada oma Ungru, Pahila kaitsejoon. 2—3 pataljoni suurune löögigrupp tugeva suurtükiväe kattel ründas Lõpe, Kaimri joonelt meie lahingukordi, kuid tõrjuti sm. Klasmani meeste poolt tagasi. Hommikupoole ööd 22. oktoobril kordasid sakslased rünnakut. Seekord neil õnnestus vallutada Lõu rajoon ning haarata teda kaitsev sm. Klasmani üksus rõngasse. Ent sm. Klasman organiseeris kiiresti ringkaitse, mille vastu purunesid kõik edasised vaenlase rünnakud. Kohale rutanud abijõududega ja sm. Pooluse ja Kirsi suurtükiväelaste mõjusal toetusel murtakse piiramisrõngas varstigi läbi, sakslased paisatakse neile tunduvate kaotustega tagasi ja seisukord selles rajoonis taastatakse täielikult.

23. oktoobriks sai polkovnik Feldmanni väekoondis ülesande: sama päeva kl. 14.00 ühes sm. Romanenko ja Alferovi osadega lõplikult puhastada mets vaenlasest lõuna ja kagu pool Lõud; ööl vastu 24. oktoobrit

koonduda metsa, mis põhja pool Lõud ja Anseküla, kus olla valmis, hargnedes Lausa rajoonist, edasi tungima pealetungivate sm. Romanenko vägede järele ja arendama nende edu Lõupõllu suunas, võttes oma alla Jämaja, Põrsa joone; edaspidi arendada energiliselt edu lõunasse ja vallutada Sõrve edelakallas, Türjust Karusteni, puhastades see vaenlasest.

Ent sm. Romanenko ja Alferovi osadel ei olnud tarvilist edu. Seepärast sm. Feldmanni väekoondis jääb senisele kohale Lõu, Tõusa, Mõisaküla rajooni 1,5—3,5 km eesjoonest; ülesanne endine: iga silmapilk olla valmis pealetungiks. Suurtükiväelased aga jäävad pidevalt tulepositsioonidele, toetades eesliinil asuvaid osi.

Selle ülesande täitmisel oli suurtükiväelastel juhus demonstreerida oma lahinguvõimeid.

Sooritades vasturünnakut õnnestus kord sakslastel läheneda otsesihkimiskahurite tulepositsioonidele; suurtükiväelastele tekkis sissepiiramisoht. Kuid nad võtsid kiiresti tarvitusele vastuabinõud: sm. Kirss tema läheduses asunud poliitala meeste, seersant Terase ja Keskküla abil korraldas jalamaid patarei ringkaitse isiklikkude relvade ja käsigranaatidega, jättes kahurite juurde vaid kõige hädavajalikuma meeskonna. Kui vaenlane oli jõudnud mõnesaja meetri kaugusele patareist, võeti ta vastu tabava ning jõulise tulega. Rünnak löödi tagasi, kusjuures vaenlane jättis lahinguväljale hulga laipu ja purustatud relvi. „Ega meiegi säärases olukorras poleks olnud kehvemad mehed“, ütlesid sel puhul teised suurtükiväelased, tundmata kadedust oma kaasvõitlejate mehise käitumise puhul.

Mõni päev hiljem, 27. oktoobril, määratakse polkovnik Feldmanni väekoondis armeekomandöri varru ja 30. oktoobril viiakse võitlusjoonest 9—10 km tahapoole Jäätma, Üüdibe, Iilase rajooni, et võimaldada väeosadel end korraldada ja valmistuda viimasteks lahinguteks rohkem rahulikumas olukorras. Sellesse rajooni jääb väekoondis kuni novembri keskpaigani, kui algas otsustav ning lõplik lahing Sõrve vabastamiseks.

30. oktoobril saab teatavaks Kõrgema Ülemjuhataja Nõukogude Liidu Generalissimuse sm. Stalini käskkiri Leningradi rinde vägedele, milles Eesti NSV pealinna Tallinna vallutamisel kõige rohkem silmapaistnud väeosadele ja väekoondistele omistatakse „Tallinna“ nimetus.

„Tallinna“ nimetuse said: Eesti Laskurkorpus, kindralmajor Allikase väekoondis ja üks tankiväeosa. Teine tankiväeosa sai „Pärnu“ nimetuse.

Polkovnik Feldmanni väekoondis eduka lahinguülesannete täitmise eest võitlusis saksa anastajatega ja Tallinna vallutamisel ülesnäidatud

vahvuse ning mehisuse eest autasustati Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi poolt Punalipu ordeniga.

See oli väekoondisele suureks pidupäevaks. Temale annetatud Punalipu orden näitas, et väeosad, allüksused ja üksikud võitlejad lahinguisaksa anastajatega on täitnud oma kohused, teotsenud silmapaistva eduga, näidates mehisuse ning vaprust eeskujusid, ja väärinud selle eest autasu Nõukogude Riigi valitsuselt.

*

Novembri teisel poolel algas Sõrve lõplik vabastamine.

Ligemale kuu aega väldanud lahingute vaheaega olid sakslased kasutanud oma kaitse viimistlemiseks Lõpe, Kaimri joonel. Positsiooni eel-serv, mis kulges Lõpe, Teesu, Nisumaa metsa kirde- ja Kaimri lõunaserva mööda — Letsi Ninani, oli kaitstud 2—3-realise tankivastase betoontõk-kega ja okastraadiga; need tõkked omakorda olid kombineeritud jala- ja tankivastaste miiniväljadega, fuggassidega ja mitmesuguste sürpriisidega. Esimese joone taga oli sügavuses veel mitu samasugust kaevikute joont; kaevikuid täiendasid hulgalised, kaitseks kohandatud kiviaiad ja sügavusest flankeerivalt tulistavad puitmuld-tulepesad. Teedel positsiooni sisemuses oli ehitatud raid- ja vaitõkkeid; sillad olid ette valmistatud purustamiseks. Positsioon toetus mõlema tiivaga vastu merd; läbides poolsaart kitsast osast oli ta kõigest 4 km pikk ja seepärast hästi kaits-tav ka piiratud jõudude ja abinõudega.

Vaenlase suurtükiväe tulepositsioonid paiknesid Rahuste, Laomardi, Lõupõllu, Ingelandi ja Indu rajoonis, olid põhjalikult ette valmistatud ka vahetuks kaitseks ja evisid tugeva paekivikattega varjendeid meeskon-dadele.

Kogu see positsioon oli mehitatud 10—12 jalaväe pataljoni ja kuni 130 suurtüki ja miinipildujaga. Sõrve läänekalda läheduses ristles saks-laste miini- ja vahilaevastik, torpeedokaatreid ja üks allveelaev — val-mis toetama lahingus oma maaväeosi.

Lõpe, Kaimri kaitsepositsiooni taga, Lausa, Vintri joonel asus järg-mine kaitsejoon, mille tugevamad kohad olid Laomardi ja Vintri juures. See kaitsejoon ei olnud veel lõplikult välja ehitatud, ent vääriski siiski tõsist tähelepanu. Sakslased võisid, juurde toonud värsked jõude, pärast Lõpe, Kaimri joone loovutamist, sellest kinni haarata, et uuesti tõkes-tada meie vägede edasiliikumist Sõrve sisemusse.

Polkovnik Feldmanni väekoondisel oli ülesandeks vastase kaitse-joone ründamise puhul liikuda sm. Alferovi vägede järel Üüdibe, Imari,

Anseküla, Lõpe ms., Lausa, Lõupõllu, Kargi ms. suunas. Pärast seda, kui sm. Romanenko ja Alferovi väed, mis olid määratud peale tungima esimeses ešelonis, olid vallutanud Ohesaare, Iide, Mõntu joone, väekoondisel hargneda sellel joonel, jätkata pealetungi ning vallutada Sõrve lõunapoolne kallas.

18. novembri keskpäeval, pärast ligi kahetunnilist suurtükiväelist ettevalmistust maalt ja mere poolt, algas rünnak. Varsti oligi sakslaste positsioon kogu ulatuses läbi murtud ja päeva lõpuks välja jõutud Laomardi rajooni.

Sm. Feldmanni väeosad asusid samal ajal kallaletungi lähtealusele Lõpe as. Lausa rajoonis, olles valmis lahingusse hargnemiseks.

19. novembril jätkub lahing täie pingega. Liikudes vahetult sm. Alferovi lahingukordade taga, löid Eesti Laskurkorpuse osad ööl vastu 19. novembrit Laomardi juures tagasi vaenlase tugeva vasturünnaku. Kl. 14.00 19. novembril korpuse väeosad läbistasid eesteotsevate sm. Alferovi väeosade lahingukorrad; sama päeva õhtuks, tõrjudes tagasi vaenlase arvukaid vasturünnakuid, nad vallutasid Lõupõllu teeristi ning jõudsid Kiltri ja Ingelandi lähistele.

Raevukalt taplevad eesti mehed sakslastega, oma põlisvaenlastega, kellel pole enam küll mingeid väljavaateid jääda püsima Sõrves, kuid kes avaldavad siiski mõttetult visa vastupanu. Lahingusse sööstes ütles noor rühma komandör sm. Kuul oma meestele: „Hoidkem kõrgel eesti rahva ja tema sõjaväeosade au ja kuulsust. Lähen rünnakule teie ees. Järgnege minule!“ Tõsisemalt haavata saades ei lasknud sm. Kuul ennast evakueerida, vaid sanitaride toetusel jätkas edasitungi, juhtides oma allüksust ja lahendades edukalt tema allüksusele antud lahinguülesande. Seersant Proosin, saanud peast ja käest haavata, kiirustas sanitare haavade sidumisega, et seepeale jätkata võitlust.

Järgmisel päeval, 20. novembril, püüdis vaenlane tõkestada meie edasitungi, asudes kaitsele Lõupõllu, Ingelandi, Mädlise joonele, ent sunniti varsti uuesti tagasi tõmbuma.

Korpuse osad tungisid hoogsalt edasi Lõupõllu, Kargi suunas, hõivasid keskpäevaks Lõupõllu küla, kl. 13.00 Ingelandi, kl. 16.00 Ugaste ja kl. 18.00 Kiltri. Lahingupäeva lõpuks jõuti joonele: Kiltri, Lausamaa põhjaserv.

Purustatud teede ja sildade tõttu oli suurtükivägi maha jäänud. Ei pääsnud edasi ka staapide veokid. Kuid see ei võinud tõkestada väeosade ja allüksuste lahingu juhtimist. Sm. Feldmanni väekoondise staap, jättes maha autod, järgis vajalikumate töövahenditega jalgsi läbi hilis-sügise vihma ja paksu pori oma väeosadele.

Kõik korpuse ohvitserid, seersandid ja punaväelased olid teadlikud, et saagiahne vaenlane teeb kangekaelselt viimaseid katseid, et hoida käes seda viimast tükikest meie sünnimaa pinnast. Seepärast iga mees oli kindlalt otsustanud, vaatamata väsimusele pärast kestvaid ja raskeid lahinguid, pingutada oma jõude, paisata sakslased merre ning vabastada neist lõplikult ja jäävalt meie maa.

Nagu Velikije Luki vabastamisel nii ka nüüd vaenlase purustamine ja tema väljarookimine Eestimaa piiridest on Eesti Laskurkorpuse võitlejaile korpuse au ja väärikuse küsimuseks. Seda teatakse ja ollakse seepärast valmis ka kõige raskemaiks jõupingutusteks, kus ja millal need ka peaksid tarvilikuks osutama.

21. novembril kl. 10.10 pärast lühikest suurtükiväelist ettevalmistust uuendasid korpuse osad pealetungi Soodevahe, Hänga, Sääre üldsuunas. Vihaselt võideldes ja edasi liikudes hõivasid sm. Feldmanni väeosad päeva lõpuks Mõisa, Karu, Järve ja Soodevahe. Sm. Mullase väeosa vabastas sm. Kuslapuu tankide toetusel Kargi ms., sm. Virit — Lausamaa ja sm. Sume oma tankidessandiga Jämaja, arendades sealt edu Torgu suunas. Sm. Raja väeosa, hõivanud Põrsa, sattus Soodevahe lähistel tugevale vaenlase vastupanule. Sakslased üritasid ka siin korduvalt vastu-rünnakuid tugevamate jõududega, ent löödi kõikjal otsustavalt tagasi, kusjuures neil oli tunduvald kaotusi.

Pimeda tulekul peatati meie eelosad jälitamisel vaenlase organiseeritud tulega Torgu, Iide joonelt. Sakslased olid organiseerinud siin tugeva kaitsepositsiooni, mille tiivad ulatusid Türju ja Mäebe juures mereni ja mille ülesandeks oli katta vaenlase vägede laadimist laevadele ning evakueerimist Sõrvest. Eriti tugevasti oli kindlustatud Torgu, Iide rajoon, kus paiknes sakslaste Sõrve väegrupi staabi asukoht. Siia oli ehitatud arvukaid kaevikuid, tankitõrjekraave, raidtõkkeid, miinivälju ja raken-datud väga laialt fugasside ja sürpriiside süsteemi.

Sõlmus lahing. Vaenlane võttis meie ründavaid osi vastu koondatud tulega kõiki liiki relvadest ega tahtnud naljalt loovutada oma viimast, maastikuliselt soodsat kaitsejoont. Ööpimedusele vaatamata võttis lahing hoogu, kuid soikus lõpuks keskööks, toomata siiski meile märkimisväärtset edu.

Sama kasinad tulemused olid ka järgnevail päevadel sm. Feldmanni poolt üritatud rünnakuil. Sakslased kaitsesid Türju, Torgu, Iide, Mäebe joont võitlejate visadusega, kel pole enam teist valikut. Ent nende jõud olid raugemas. 23. novembril, kui pärast põhjalikku ning massilist suurtükiväelist ettevalmistust korpuse väeosad ühes teiste naaberväekoon-distega algasid kl. 13.10 uut üldist rünnakut, murdus sakslaste vastupanu

ja nad algasid taandumist. Korpuse osad vallutasid vaenlast jälitades Torgu, Iide ja päeva lõpuks võtsid oma alla Laadla, Lülle, Muti joone.

Õöl vastu 24. novembril kl. 03.00 paiku avastas luure, et vaenlane on tõmbumas kiiresti tagasi kogu rindel merest mereni. Polkovnik Feldmann andis sedamaid käsu jälitamiseks. Vallutati Jaagutooma, Kotkapesa, Piskunüüdi, Karuste, Ranna.

*

24. novembril kl. 08.30 kerkis Sõrve sääre lõunapoolses otsas asuva vana kivist tuletorni katusele võidumärgina punane võidulipp, mille viisid sinna sm. Kelbergi luurajad seersant Pukki juhtimisel. Meie võidukad väed aga, likvideerides vaenlase viimast meeletlikku vastupanu, olid samaks ajaks jõudnud välja merekaldale, kus nad jäid peatuma vete piiril, et pärast väga pingerikast ning väsitavat võitlust vaenlasega veidike hinge tagasi tõmmata.

Sõrve on vabastatud. Viimane tükike Nõukogude Eesti maapinnast on saksa röövullutajailt tagasi võidetud. Sõnum sellest levines nagu tuule tiivul üle kogu maa. Rahva rinnust pääses valla sügav kergendus-ohu, mis aga sedamaid muutus võimsaks rõõmu ja vaimustuse puhanguks. Kõikjal linnades ja külates maal valitses neil suurtel rõõmupäevadel pidulik meeleolu. Korraldati töötava rahva miitinguid üle kogu maa.

Eesti NSV Ulemnõukogu Presiidiumi esimees sm. J. Vares ütles Sõrve vabastamise puhul:

„Punaarmee võidukat Eesti territooriumi puhastamise protseduuri võiksime võrrelda suure nooda tõmbamisega, kus hõlmu kiiresti kokku tõmmatakse, et kala koguneks nooda pärasse, milleks praegusel korral kujunes Saaremaa . . . ent kindlasti andis see Punaarmee sügispüük palju hitlerlikke mereelukaid mõne haakristliku haikala näol.

Saaremaa vägimees Suur Tõll on kuulnud rahvajutu hüüdu: „Tõll, Tõll, tõuse üles, sõda Sõrve sääre juures.“ Ta on tõusnud meie Rahvuskorpuse võitlejate näol.

Tervitame sel puhul kõiki meie noori! Kangelaslik, kauges kui ka lähemas minevikus revolutsiooniline Saaremaa, võta vastu vennalik käepigistus Suuremaa poegade ja tütarde poolt, nagu sa Eesti mandriosa armastad nimetada. Kosu ja kasva!”

Mitte vähem rõõmu Sõrve vabastamise puhul oli Eesti Laskurkorpuse väeosades. Ohvitserid, seersandid ja punaväelased võisid tunda tõelist rahuldust sellisest sündmuste käigust. Korpuse võitlustee, mis lähtus paljutootavalt 1942. a. algul kaugelt Uurali tagant, Porošino ja Tšebar-

kuli õppelaagreist, oli neid toonud suure Nõukogude riigi pealinna ning südame Moskva kaudu, läbi Velikije Luki raskete ent võidukate lahingute, üle Leningradi, Kingissepa, Lämmijärve, Emajõe, Tallinna ja Saaremaa, Sõrve säärde — Eesti sünnimaa kaugema sopini. Pikk tee oli käidud, palju rasket lahingutööd tehtud, Eesti vaenlasest puhastatud ning seega esimene ning lähem korpuse ülesanne edukalt sooritatud. Ohvitseride, seersantide ning reavõitlejate palavamad südamesoovid — näha oma hellalt armastatud sünnimaad taas vabana vaenlasest — oli täitunud.

*

Kui rahvas kõikjal mujal Eestis tundis elavat huvi Eesti Laskurkorpuse, tema sõdurite ning ohvitseride vastu ja suhtus neisse heatahtlikult, avaldades neile kui vabastajaile saksa rõhujaist oma imetlust ning lugupidamist, siis saartel paistis see eriti silma. Kohe pärast seda, kui korpuse osad olid tunginud Muhusse ja sealt edasi Saaremaale, hakkas rahvas, kes äraviimise kartusel vaenlase poolt, oli aegsasti metsadesse ja rabadesse peitu pugenud, tagasi tulema oma alalistesse elukohtadesse.

Küladest läbi minnes ja taludest möödudes võis kõikjal märgata iseloomult muidu tagasihoidlikkude ning kinniste saarlaste poolehoiuavalduisi meie võitlejaile. Otsitakse korpuse ridades omakseid ja tuttavaid. Pakutakse heldel käel ja rõõmsal näol piima, võid, mune, õunu, koduõlut. Kellel sel hetkel pole millegagi võõrustada, see palub tagasiteel tingimata sisse astuda, lubades selleks ajaks teha õlut, hoida piima ja muretseda puuvilja. Teel tuleb meile vastu eideke, käeotsas korvitäis ilusaid õunu. „Kas need on müüa?“ küsib üks võitlejaist. „Äi ole, pojuke,“ vastas eit nobedasti, „need viin haavatutele,“ ja sammub käbedasti edasi.

Kuressaares on lahingute kartusel vähe rahvast kohale jäänud. Kuid nende suhtumine Eesti Laskurkorpuse meestesse ja Nõukogude võimu esindajaisse on kõigiti lojaalne ja pooldav. Veel vaenlase võimutsemise ajal linnas ja maal on nii mõnigi neist konspiratiivselt töötanud sakslaste ja nende käsilaste vastu, viimaste lahkumisel aga püüdnud päästa mitmesugust riigile kuuluvat vara, et sakslased ei saaks seda hävitada.

Kohe pärast linna hõivamist sm. Allikase väeosade poolt ilmus kohaliku sõjalise võimu esindaja, linna komandandi juurde hulgaliselt linna elanikke, pakkudes oma abi vaenlase kuritegude jälgede likvideerimiseks ja normaalse elu taastamiseks.

Kohalike tuletõrjajate ja elanike abil kustutati kiiresti hulgalised tulekahjud, mis vaenlane enne linnast lahkumist oli süüdanud, taastatakse

liiklemine, kord ja julgeolek, võetakse valve alla vaenlase poolt võetud või mahajäetud sõjalise varustuse esemed ja muu vara.

Vaenlane oli põhjalikult purustanud linna elektrijaama. Ent juba järgmisel päeval pärast linna vabastamist sai linn kohalike tööliste algatusel ja energilisel kaasatöötamisel elektrivalgustuse, milleks kasutati ära Kahu villavabriku väiksem energiaallikas, mida oli korda läinud kohalike tööliste abil päästa vaenlase hävitava käe eest.

Arste, rohuteadlasi, haigeravitsejaid, sidelasi, ka talumehi maalt ilmus pakkuma oma kaasabi vaenlase lõplikuks väljarookimiseks saartelt ja Nõukogude korra taastamiseks. Seda tehakse siiralt ja pannakse ka kohe käed tööle külge. Ja tagajärjed ei lase ennast oodata. Kuigi Sõrves on veel käimas lahingud, ometi Kuressaares ja vabastatud Saaremaa osas nihkub elu varsti oma harilikkudele rahuaja rööbastele ja rahvas asub oma töö juurde.

*

Lahinguis Eesti vabastamise eest ilmutatud vapruse tasuna said korpuse osad mitmel korral Kõrgema Ülemjuhataja Nõukogude Liidu Generalissimuse sm. Stalini tänuavalduste osaliseks.

Sealjuures, peale korpuse, tema mõlema väekoondise, tanki- ja suurtükiväeosade (vt. lk. 166) autasustati: sm. Mullase väeosa Punalipu ordeniga, sm. Lio väeosa — Aleksander Nevski ordeniga, sm. Raja, Viriti ja Kuslapuu väeosad — Punase Tähe ordeniga ja kaks suurtükiväeosa Kutuzovi 3. järgu ordeniga.

Peale selle 8796 ohvitseri, seersanti ja punaväelast said autasuna Nõukogude Liidu ordeneid ja medaleid.

Eesti vabastamisel sai korpus sõjasaagiks: üle 2000 püssi ja püstolkuulipilduja, 117 kuulipildujat, 157 suurtükki, 309 mootorveokit, 1266 hobust, 370 vankrit, 89 miinipildujat, 30 raadio- ja telefoniaparaati, 467 jalgratast, 73 mitmesugust ladu toiduga, laskemoona jne. ja 5960 kg põletusainet.

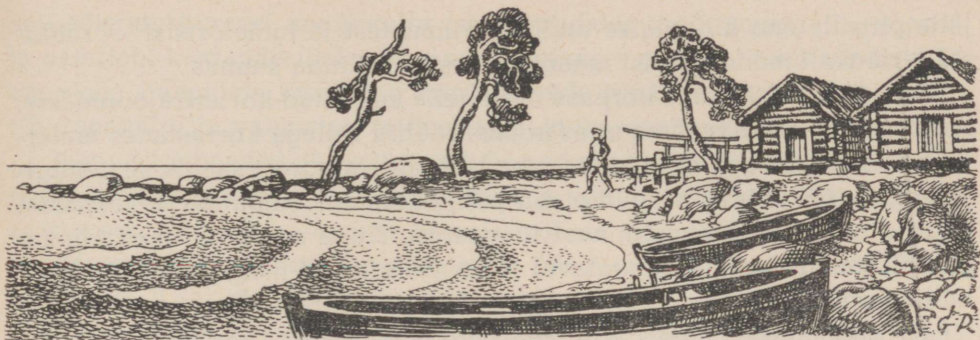
Lahinguis hävitati: 89 puitmuldtulepesa, 7 dzotti, 109 üksikut suurtükki, 53 suurtüki- ja miinipildujapatareid, 139 tulepunkti, 360 mitmesugust kuulipildujat, 57 vaatluspunkti, 114 varjendit, 72 mootorveokit, 38 hobuveokit mitmesuguse varustisega, 783 hobust, 2435 m tranšeesid, 2 isesõitvat suurtükki, 9 mitmesugust ladu, 6 kaatrit.

Võetud vangid 3490 vaenlase sõdurit ja ohvitseri. Sai surma kuni 8300 vastase sõdurit ja ohvitseri.

24. novembri õhtuks korpuse osadest paiknes sm. Feldmanni väekoondis Sõrve sääre lõunaosas, Karuste rajoonis, mitte kaugel äsjasest

lahinguväljast. Seati korda relvi ning muud materjalosa ja võimaldati meeskonnale puhkust, mida nad hädasti vajasisid pärast-nädalaid kestnud väsitavat lahingutööd.

Samal ajal sm. Allikase väekoondis asus mandril, teostades lahinguõpet, üheaegselt kindlustades osa meestega Haapsalu, Rohuküla rajooni võimalike vaenlase dessantide vastu ja sooritades peale- ja mahalaadimistöid Kuivastu, Virtsu ja Rohuküla sadamas, kustkaudu toimus saartel võitlevate Punaarmee osade varustamine laskemoonaga, toiduga ja muude tarbeainetega. Korpuse staap asus Haapsalus.

KORPUS EESTI NSV RANNAKAITSEL

Pärast Sõrve vabastamist sai korpus käsu koonduda Tallinna, Klooga, Keila rajooni. Polkovnik Feldmanni väekoondisel 25. novembril astuda välja Sõrvest ja liikudes üle Kuressaare, Kuivastu, Virtsu, Lihula, Risti — 1. detsembriks asuda Keila, Klooga ümbrusesse. Kindralmajor Allika väekoondisel, pärast väljavahetamist peale- ja mahalaadimistöödelt Haapsalus, Virtsus ja Kuivastus, liikuda üle Lihula, Risti ja 5. detsembriks koonduda Tallinna rajooni. Need mõlema väekoondise rännakud pidid toimuma kombineeritult: isikuline koosseis enamikus kitsarööpmelisel raudteel Virtsust kuni Saueni ja Männikuni, ratsa allüksused, hobu- ja autovoovid maanteed mööda.

Rännak teostus kõikjal elevas meeleolus. Pingutuslik lahingute periood, raske töö vaenlase poolt purustatud sadamakaidel ning paralleelselt jätkuvad lahingutreeningud lääneranniku märgadel, kadakastel karjamaadel olid jäänud seljataha.

Ees aga võis ette näha veidi vaheldust, mõni päev puhkust, aga võib-olla isegi võimalust pärast mitmeaastast lahusolekut jälle näha oma vanaid, õdesid, vendi ja teisi omakseid. Selliste meeldivate perspektiividega silme ees asusid mehed Virtsus vagunitesse ja platvormidele või

jälle piitsutatuna hilissügise tuultest, vihmadest ja lumelõrtsist — rühki-
sid tarmukalt mööda porist maanteed edasi Tallinna suunas.

5. detsembril jõudsid korpuse osad neile määratud korterirajoonidesse. Asuti ennast sisse seadma uues kohas, rööbiti sellega korrastades materjalosa, iseäranis aga relvi, mida juba lahingute algusest saadik septembrikuus Emajõel polnud saadud mahti põhjalikumalt remontida ja seepärast vajasid nüüd tähelepanelikumat ülevaatust. Kuna aga kõik need toimingud ei nõudnud erilist pingutavat tegevust, siis sai meeskond ühtlasi ka küllaldaselt puhata.

Ent siiski mitte kauaks. Kui mõnikord öeldakse, et „aeg on kallis“, siis sõjaajal on see eriti maksev, kui vaenlasest peab alati ja kõikjal ette jõudma. Seepärast varsti pärast asumist Tallinna, Klooga, Keila rajooni saabus Kõrgemalt väejuhatuselt käsk üle võtta teistelt väekoondistelt Soome lahe lõunaranniku kaitse Tallinnast ida ja lääne poole, Pudisoost kuni Haapsaluni. Ühtlasi viia lõpule kõik positsiooni kindlustustööd selles rajoonis ja uuendada allüksuste lahingulist treeningut.

Nende uute ülesannetega lähemalt tutvumiseks kutsus korpuse komandör, kindralleitnant Pärn 7. detsembril korpuse staapi Tallinna kokku korpuse vanema juhtkonna. Koosolekust võttis osa üle poolesaja kindrali ja ohvitseri. Korpuse komandör, kindralleitnant Pärn andis juhiseid rannakaitsele asumiseks, positsiooni kindlustamistööde teostamise, võimalikkude vaenlase dessandikatsete tagasilöömise ja allüksuste lahingutreeningu läbiviimise kohta. Korpuse staabiülem kindralmajor Lukas ja korpuse komandöri asetäitja poliitalal polkovnik Pusta esinesid ettekannetega aktuaalsemate päevaküsimuste kohta. Koosolek lõppes ühise lõunasöögiga, kus korpuse juhtivad ohvitserid said võimaluse pärast kauemat aega tihendada ja uuendada omavahelist koostööd isikliku kokkusaamise kaudu.

Ajavahemikul 8.—18. detsembrini toimetasid väekoondised uute kaitseõikude luuret, võtsid seal töötavatelt teistelt väekoondistelt üle rannakaitse ning positsiooni kindlustamise tööd. Samal ajal teostati intensiivselt lahinguõpet, treeneerides peamiselt neid lahinguvõtteid, mis tulenevad Korpuse uutest ülesannetest, nagu: „kiirrännak kaitsele asumisega merel kaldal“, „mere vaatlus“, „vastase dessandi tagasilöömine“, „veepeal liikuvate märkide tulistamine“ jne. Detsembri lõpuks olid esimese järjekorra kindlustustööd väekoondiste poolt edukalt lõpule viidud ja meeskond võis asuda uue aasta vastuvõtmisele, seekord juba oma sünnimaa pinnal.

Uue aasta möödudes korpus jätkas täitmast endisi ülesandeid. Väljaõppes domineeris nagu varemgi lahinguline treening, rõhutades sealjuures kõiki neid küsimusi, mis on seoses rannakaitse teostamisega. Korral-

dati täienduskursusi snaipereile, seersantidele, rooduvanemaile, roodu- ja pataljoni-komandöridele. Korpuse juhtimisorganitele, väekoondiste ja väeosade staapidele korraldati õppusi nende tööala kohaselt. Organiseeriti õppevälju ja valmistati mitmesuguseid õppevahendeid.

Jaanuari viimastel päevadel viidi hea eduga lõpule kindlustustööd, mis olid nõudnud meestelt mitte vähe higi ja vaeva, eriti kui võtta arvesse kaunis sügavalt läbikülmunud pinnast, vähest tööriistade arvu ja raskusi vooderdamismaterjalide saamisel, mida tuli juurde toimetada kuni 50 km kauguselt. Kuni 31. jaanuarini oli korpuse osade poolt valmistatud hari-liku läbilõikega kaevikuid ja jooksu kraave 12 088 m, laskuripesi 1505 tükki, universaalkuulipildujapesi 727, mitmesugust tüüpi varjendeid meeskonnale 1351 tk., padrunipesi 4194 tk., seadeldisi kaevikust välja- pääsemiseks 4020 tk., jne.

Kokku kõikide nende tööde juures välja visatud $207\,210\text{ m}^3 = 310\,815$ tonni mulda ja tarvitatud $47\,175\text{ m}^3 = 40\,885$ tonni metsamaterjali.

Vaatamata niisugusele pingutuslikule tegevusele õppeväljadel, laske- radadel ja kaitsepositsioonide kindlustamisel Soome lahe rannikul leidis väejuhatatus võimalikuks anda korpuse võitlejaile järjekorralist mõne- päevalist puhkust, et nad saaksid pärast mitmeaastast lahusolekut külas- tada oma isasid, emasid, vendi, õdesid ja teisi sugulasi nende kodukohtades. Samal ajal väeosade asukohtadesse saabus iga päev hulgana mehi ja naisi, noori ja vanu — kohtama korpuse ridades teenivaid omakseid ja tuttavaid.

Sellised kokkusaamised tõid endaga kaasa meelte rahunemise mitte ainult kodu järele igatsevale meeskonnale, vaid suurel määral ka laiema- tele rahvahulkadele. Puhkusele minnes korpuse võitlejad tõid endaga kaasa seda värsket elurõõmu, enesekindlust, töötahet, julgust ja usku paremasse tulevikku, mis puudus rahval pärast mitmeaastast sakslaste hirmuvalitsust. Kokku puutudes ja omavahelistest vestlustest punaväe- laste, seersantide ja ohvitseridega ammutasid inimesed nii maal kui ka linnas rahu, enesekindlust ja uut töötahet, mis on nii hädatarvilikud nor- maalelu taastamiseks pärast üle maa käinud hävitavaid sõjatorme. Rahval tekkisid tihedamad sidemed korpusega.

4. veebruaril korpuse komandör kindralleitnant Pärn sai kõrgemalt väejuhatusest käsu korpuse osad valmis panna saatmiseks raudteel välja- poole Leningradi rinde piire.

10. veebruariks oli Eesti Soome lahe ranniku kaitse antud üle ja 11. veebruaril hakkasid rongid väljuma Tallinnast üle Tapa Valga suunas.

Korpuse lahkumine kodumaalt ei tulnud korpuse võitlejaile muidugi mitte ootamatult.

Leningradi rinde juhataja Nõukogude Liidu marssal Govorovi käskkirjas, mis oli antud Saaremaa lõpliku vabastamise puhul, 24. novembril, 1944. a., oli öeldud:

„Käsin kõigi Leningradi rinde isikulisele koosseisule mitte rahulduda seniste saavutustega, vaid valvsalt teostada meie kodumaa loodepoolsete maa- ja merepiiride kaitset, väsimatult täiustada oma lahingulist väljaõpet, kinnitada sõjalist distsipliini.

Pühalt hoida Leningradi rinde lahingutraditsioone ja, kui Kõrgem Ülemjuhatus seda tarvilikuks leiab, olla igal hetkel valmis ükskõik misuguses suunas otsustavateks lahinguteks vaenlase purustamiseks ta omal maal.“

Selle käskkirja kohaselt oligi suunatud Eesti Laskurkorpuse väeosades õppe- ja kasvatustöö, valmistades võitlejaid ja komandöre ette viimasteks lahinguteks saksa anastajatega.

Jaamadesse, kust rongid korpuse osadega väljusid, oli tulnud saatma palju rahvast, peamiselt lahkuvate omakseid ja tuttavaid. Lahkuvatele rongidele lehvitati kaua tagant järele. „Tulge varsti tagasi võitjatena!“ kõlasid hüüded.

22. veebruariks koondusid korpuse osad Židikai, Užpelke, Ukrainai, Repši, Rusgi, Dobši, Uzdagi, Komanci rajooni Leedu NSV pinnal, 10—15 km võitlusjoonest, ja läksid 2. Balti rinde koosseisu.

LAHINGUD KURAMAA VABASTAMISEKS

ETTEVALMISTUS LAHINGUIKS

Ajavahemikul 22. veebruarist kuni 7. märtsini jäi Eesti Laskurkorpus oma esialgsesse paiknemisrajooni, et siin valmistuda eelseisvaiks lahinguiks. (Joon. 14.)

Väeosad korrastasid oma laagreid, mis olid paigutatud varjuliste Leedu metsade alla, nii et nad oleksid kaitstud vaenlase vaatlemise eest õhust ja vingete talviste tuulte vastu; parandati vanu elamuid, et neid teha elamiskõlblikuks ja ehitati — kus vaja — uusi; koristati laagreid ja nende ümbrust. Vaadati üle ja seati korda materjalosa, mis pärast äsja läbitehtud pikki rännakuid raud- ja maanteedel vajas parandamist. Sealjuures pöörati erilist tähelepanu relvade kordaseadmisele, korraldati neist proovilaskmisi, et saavutada iga üksiku relva juures väiksemat kuulide hajumist, täpsemat märgi tabamist, mehhanismide ladusat koostöötamist ning vältida takistusi laskmisel. Rööbiti sellega algas juba esimesel päeval pärast rongidelt mahalaadimist ja korterirajooni koondumist väekoondistes täie hooga lahingutreening, et pärast pikemat vaheaega, mil väeosad viibisid rännakul, värskendada meeskonna ja juhtide oskust lahingupidamise alal, eriti aga võitluses pealetungilahingus, arvestades kohaliku sõjateatri omapärasusi (künkad, sood, metsad).

Erilist tähelepanu pöörati seejuures neile võitlejaile, kes olid astunud korpuse ridadesse alles pärast Eesti vabastamise operatsioone ning polnud veel osa võtnud lahingust. Neid harjutati teotsema joostes, käies, roomates mitmesugusel maastikul vaenlase tõhusa jalaväerelvade, suurtüki- ja miinipildujatule all, kasutama oskuslikult labidat kaevumiseks igasuguses lahinguolukorras, asuma lähtealusele, sooritama rünnakuid, võitlema vaenlase kaitse sisemuses, kasutades kõigil neil juhtudel eeskujulikult oma individuaalset või kollektiivset relva, tihedas koostöös naabervõitlejatega. Peale selle õpetati neid täitma sidelase, vaatleja ja padrunikandja kohustusi mitmesuguseis lahinguolukorras.

Samal ajal ohvitserid, töötades kaardil ja maastikul, õppisid üksikasjaliselt tundma võimaliku tulevase sõjategevuse piirkonda, tutvusid lähemalt vaenlasega ja tema võitlusviisidega Kuramaal, ja vastavalt sellele õppisid teotsema lahingus.

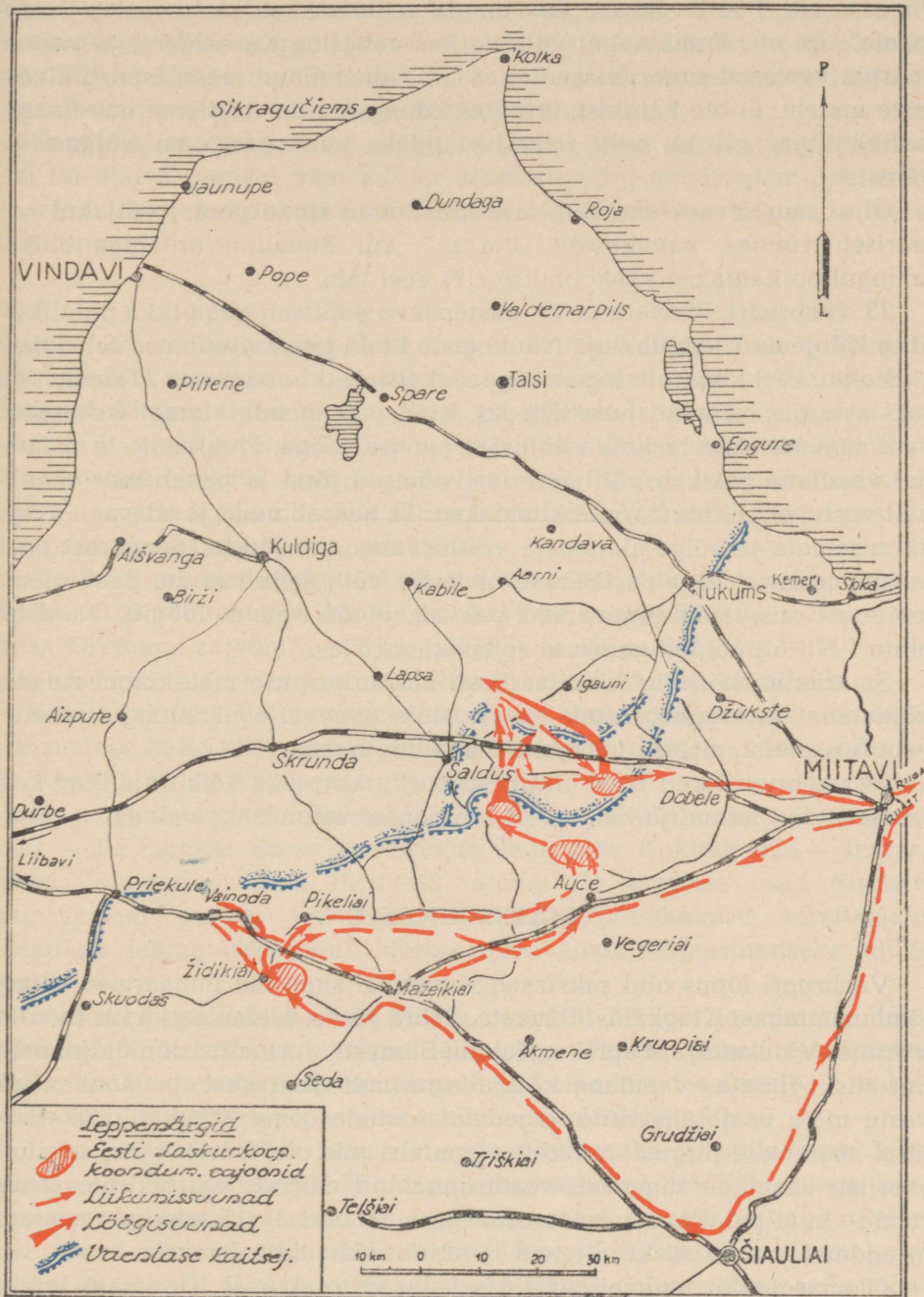
Staapide väljaõppes oli peamine tähelepanu pööratud samuti sõjateatri uurimisele, väeliikide koostöö harjutamisele lahingus, luure korraldamisele ja teostamisele Kuramaa rinde ning lahingute olustikus.

Erilise tähelepanu osaliseks oli ka korpuse isikulise koosseisu poliitilis-moraalne kasvatus, poliitmassiline töö ja distsipliini süvendamine. Selle tähtsa küsimuse arutamiseks ja paremaks lahendamiseks korraldas korpuse komandör kindralleitnant Pärn korpuse staabis nõupidamise, millest peale väekoondiste komandöride võtsid osa ka väeosade komandörid. Koosolekul võeti vastu rida otsuseid, mis olid suunatud juhtide ja võitlejate poliitilise teadlikkuse ja distsipliini tõstmiseks väeosades senisest veelgi kõrgemale järjele, niiviisi kõvendades võitlusmoraali ning valmistades väeosi ka selles suhtes ette eelseisvaiks lahinguiks.

21. veebruaril kindralleitnant Pärn andis kätte ning kinnitas isiklikult väekoondiste lahingulippude külge neile NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi otsusega autasuna „väejuhatuse lahinguülesannete eeskujuliku täitmise eest võitlusrindel saksa vallutajate vastu ja sellejuures osutatud vapruste ja mehisuse eest“ antud Punalipu ordenid.

Paraadil, mis sel puhul ilusa, päikesest särava ilmaga väekoondiste asupaikades, talvelõpu lumesulamisest paiguti juba mustendavail lumevaljakuil ära peeti, õnnitles kindralleitnant Pärn sõdureid ja ohvitseri kõrge autasu saamise puhul.

„Enam kui aasta tagasi said teie väekoondise väeosad punased lahingulipud,“ kõlavad sm. Pärna sõnad üle väljaku kindralmajor Allikase väekoondisele. „Täna aga kinnitati Punalipu orden teie väekoondise punase lahingulipu külge. See on suur au, kuid see on täiesti ära teenitud. Meil on kangelaslikke väeosi, nagu näit. Tallinna vabastamisel sm. Võrgu

Joon. 14. Operatsioonid Kuramaa vabastamiseks.

väeosa, sm. Pauli väeosa, kes tungis peale raskeis tingimustes Saaremaale, siis sm. Trankmanni väeosa, kes vabastas Kuressaare, ja vaprad suurtükiväelased-suvorovlased, kes on au toonud eesti suurtükiväelaste nimele. Ei ole kahtlust, et uutes lahingutes me võitleme uue kangelaslikkusega, nii et eesti rahval ei tuleks häbeneda oma sõjameeste pärast."

Õhus mürisevad lennukid, mis suunduvad rinde poole; väljakul aga müriseb võimas, kauakestev „hurraa“, kui Punalipu ordeniga ehitud lahingulipp kantakse väekoondise rivi eest läbi.

23. veebruari, Punaarmee 27. aastapäeva pühitseti nagu ikka pidulikult ühes Kõrgema Ulemjuhataja Nõukogude Liidu generalissimuse seltsimees J. Stalini käskkirja ettelugemisega isikulisele koosseisule. „Täielik võit sakslaste üle on nüüd juba lähedal. Kuid võit ei tule kunagi iseenesest, vaid saavutatakse raskeis võitlustes ja visa tööga. Hukkumisele määratud vaenlane paiskab võitluste oma viimsed jõud ja paneb meeletult vastu, et vältida karmi kättemaksu. Ta haarab nüüd ja edaspidi kõige äärmisemate ja kõige alatimate võitlusvahendite järele. Seepärast peab mees pidama, et mida lähemal on meie võit, seda suurem peab olema meie valvsus, seda tugevamad peavad olema meie löögid vaenlase pihta.“ Nii oli öeldud muuseas selles käskkirjas.

Sm. Stalini käskkiri kinnitas Eesti Laskurkorpuse meeskonna ridades võidutahet ja ergutas uutele saavutistele õppeväljadel lahingulise ettevalmistuse alal, mis oli tol ajal käimas täie hooga.

23. veebruaril kell 24.00 olid Eesti Laskurkorpuses kõik vajalikud korastamistööd tehtud ja korpus oli lahingusse astumiseks valmis.

MARSS RINDELE

Veebruari lõpus olid sakslased Kuramaal sunnitud Punaarmee surve tõmbuma tagasi Klappkalns, Džukste, Sebra järve, Lielautse järve, Evarde, Vartaja, Vidusmuža, Paplaka, Kaletu, Slonesti, Jurmalitsisme üldjoonele. Ent siiski ilmutas vaenlane kõikjal suurimat aktiivsust ja pani visalt vastu meie pealetungivaile vägedele; toetudes oma arvukaile, ükskõikse järel sügavusse järgustatud kaitsejoontele, mis olid hästi organiseeritud, sooritas vaenlane sagedasti vasturünnakuid mõjusa suurtükiväe saatel roodu- kuni pataljonisuuruste osadega, toetatud 3—15 tankiga, mis aga ei andnud temale siiski mingeid märkimisväärsed tulemusi.

Olemasolevail andmeil evisid sakslased tol korral Kuramaal kokku 21 jalaväediviisi, millest 14 esijoonel ja 7 teises ešelonis ja kaugel

sügavuses, kuni 4000 mitmesugust suurtükki, kuni 2500 miinipildujat, ümmarguselt 15 000 kerge- ja raskekuulipildujat, 300 tanki ja iseliikuvat suurtükki ja 163 lahingulennukit. Peale selle veel mitmesuguseid tagala- ja eriüksusi ja asutisi koos neile kuuluva relvastisega.

Vangidelt saadud ja meil olevail andmeil püsis sakslaste võitlusmoraal tol ajal Kuramaal veel küllalt kindlana ning nende ülemjuhatuselt oli käsk visalt kaitsta oma kaitsejoont, iga hinna eest takistada meie edasitungi.

*

Juba 27. veebruaril sai Eesti Laskurkorpus 2. Balti rinde juhatajalt ülesande läbi viia teede luure korpuse senisest asukohast — Vintina ms., Vegeriai, Ukrinai, Medene ms., Bene ms. piirkonda, 4—16 km Autse linnast ida ja kagu pool. Selle ülesande täitmiseks moodustati tol ajal korpuse ja väekoondiste staapide ohvitseridest luuregrupid, kes esitasid oma vastavaile komandõridele luure tulemused. Viimaste alusel koostati staapides rännakutabelid ja -graafikud.

7. märtsil tuli rinde juhatajalt täiendav käsk: korpusel alata samal päeval kl. 20.00 rännakut ja 10. märtsil kl. 7.00 koonduda Zvedri, Bunduri, Ruias, Dreimani rajooni 7—12 km põhja ja loode pool Autset — N armee teise ešeloni, ent jäädes kuni korralduseni rindejuhataja käsutusse.

Kindralleitnant Pärn otsustas korpuse ümberpaigutamise teostada ööpimeduse katte all ja kaht rööbiti teed mööda: esimene väekoondis — üle Repši, Letskava, Ezere ms., Vadakste ms., Autse — asumisega metsadesse vahetult Lielautse järvest lääne pool; teine väekoondis ja korpuse osad — üle Pikeljai, Ezere ms., Druvas, Jaunautse, Kokkumuiža — Bunas, Selesi, Jaunmašeni, Beli, Tšauvasi rajooni, ja korpuse osad Sirmele ms., Intseni poolm. piirkonda. Pärast kohalejõudmist viivitamata uuendada lahingutreeningut; ühtlasi olla valmis väljaastumiseks lahingusse.

Rännak, kogupikkuses kuni 80 km, sooritati 3 ööga, heas korras, rännakudistsipliini nõudmiste täpse täitmisega. Päeval puhati teeäärsetes metsades. Vaatamata sellisele pingele ja halbadele teeoludele — vahepeal oli läinud sulale — püsis meeskonna meeleolu kindlana.

Lahingute ootel käis kõigis korpuse väeosades ja allüksustes kibe lahingutreening ja teostati hoolsasti relvaharjutusi. Rööbiti sellega korrastati materjalosa, elamuid ja sapöörid asusid miinide väljavõtmisele, sest mõned väeosadest ja allüksustest paiknesid rajooni, kus kümme konna päeva enne seda oli kulgenud sakslaste kaitse eelserv ühes seda tagavate miiniväljadega.

Suurtükiväelased uurisid meetodeid ja tegid praktilisi harjutusi, kuidas tulemusrikkamalt läbi murda sakslaste nn. „soomustatud vööst“, mis kujutas endast hea vaatluse ning laskealaga kohtadel kaitseks maasse kaevatud tanke ja isesõitvaid suurtükke, ühes neid toetava liikuva varuga — jalaväest ühes suurtükkide ja miinipildujatega.

*

2. Balti rinde juhataja käskkirjaga 13. märtsist määrati Eesti Laskurkorpuse N armee koosseisu. Järgmisel päeval saabus selle armee juhatajalt korpuse staapi operatiivne direktiiv, mille järgi korpusel tuli armee koosseisus osa võtta viimase poolt teostatavast pealetungist, mis naaberarmee koostegevusel pidi viima Salduse linna vallutamisele. (Joon. 15.)

Selleks tuli Eesti Laskurkorpuse esimesel väekoondisel ühe väeosaga (sm. Võrk) peale tungida Kleinas, Balt-järve joonelt Kaulaci ms. suunas, välja jõuda selles rajoonis asuva metsamassiivi põhjaservale, kattes ühtlasi Läti Laskurkorpuse tiiba Kaulaci poolt; luurata vaenlase kaitsepositsiooni eelserva Kuili, Kasinas joonel; edu puhul vallutada Kaulaci ms., kus organiseeruda kaitseks.

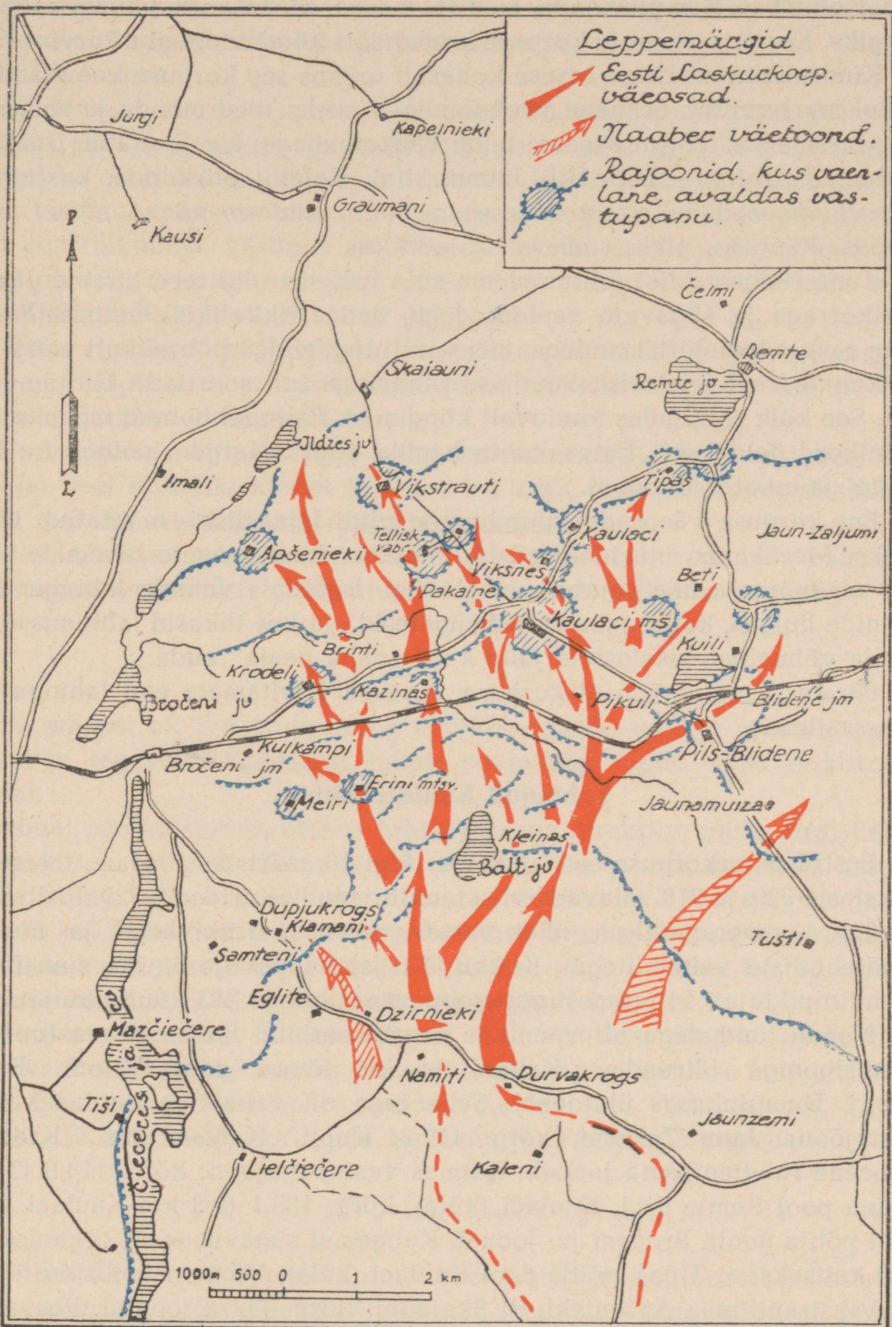
Selle ülesande täitmise kindlustamiseks visata 15. märtsil kl. 2.00-ks üks pataljon veoautodel Lieluži, Šmuka rajooni, ülesandega pimeduse katte all võtta sisse kallaletungi lähtealus rindel Kleinas, Balt-järv, vahetades välja siin kaitsel asuva Läti Laskurkorpuse väeosa. Sellel pataljonil minna operatiivselt ajutiselt Läti Laskurkorpuse komandöri alluvusse.

Niisiis pidi polkovnik Võrk oma väeosaga vallutama vastase pea-vastupanupositsiooni eelväljaku ning looma soodsad eeltingimused korpuse peajõudude hargnemiseks lahingusse.

Seoses selle armee juhataja poolt saadud ülesandega toimetas korpuse komandör kindralleitnant Pärn ühes kindralmajor Allikase ja polkovnik Võrguga 15. märtsil eelseisva tegevusrajooni luuret. Luure tulemuste alusel võttis sm. Allikas otsuse sm. Võrgu väeosa rakendamiseks ja Läti Laskurkorpuse väeosa vahetamiseks. Otsus esitati samal päeval kl. 24.00 armee juhatajale.

Vahetus teostus kella 7.00-ks 15. märtsil ettenähtud korras. Pataljon asus sedamaid looma tulesüsteemi ja korraldama oma lähtealust. Kl. 17.00-ks ülejäänud sm. Võrgu allüksused, järgnedes oma eelosadele üle Lamaskrogs, Sturi, Purvakrogs, koondusid Lieluži, Balt-järve, Namiti rajooni, kus asusid samuti organiseerima pealetungi lähtealust.

Mõni aeg hiljem samal päeval andis N armee juhataja suulise käsu koondada korpuse täielikult Purvini, Tšitšas, Šmuka, Dzirnietki, Jaunmas-

Joon. 15. Lahing Kaulaci mōisa ūmber.

tini, Kolumbas, Kiši piirkonda, kust 16. märtsil kl. 7.00 olla valmis kallal-
tungiks. Korpuse staap ja korpuse komandöri komandopunkt Purvini.

Kindralleitnant Pärna otsuse kohaselt toimus see korpuse koondamine
kahel marsruudil: esimene väekoondis — sama teed mööda ja samasse
rajooni mis sm. Võrgu väeosa; teine väekoondis — üle Gludaini, Dumpji,
Timeni, Upenieki—Dzirnieki, Jaunmastini, Koleini piirkonda, kusjuures
mõned väeosad marssisid sellesse rajooni esimese väekoondise teed
mööda. Rännaku pikkus päevas 25—30 km.

Kuna rännaku ajal juhtus olema sula ilm, siis olid teed kaetud paksu
porikorruga ja sügavate veeloikudega; sadas rikkalikult vettsisaldavat
ning rasket lumelõrtsi tuulega, mis varsti tegi riided põhjalikult märjaks,
rääkimata veel jalatseist. Suur osa rännakust tuli sooritada kottpimedal
ööl. See kõik raskendas tunduvalt kõndimist. Paljudel polnud enam, nagu
mõnikord öeldakse, „kuiva kohta hamba allgi“. Kergem polnud ka ho-
bustel ja mootorsõidukeil.

Ent korpuse väeosade koondumine viidi läbi siiski määratud täht-
ajaks. Meeskonna meeoleu püsis kindlana. Rindejoonele lähemale jõu-
des oli märgata üha suurenevat elevust, iseäranis vanade lahinguvete-
raanide hulgas, kellel juba „käed sügelesid“ ja kes ihkasid lahingusse, et
saada võimalust sakslastele jälle kord „naha peale“ anda.

Pärale jõudnud, asusid korpuse väeosad viivitamata end lahinguval-
mis seadma.

Lahingud Kaulaci ümber

Eesti Laskurkorpuse ees, andmete järgi 16. märtsiks 1945. a., teotsesid
sakslaste 329. ja 218. jalaväediviisi, tankibrigaad „Kurland“, 329. füsiljeeri-
ja 329. tagavarapataljon, ühes vastava arvu suurtükiväega ja muude
sõjatehniliste vahenditega. Kokku 13 jalaväepataljoni, 90 suurtükki,
38 miinipildujat, 54 mitmesugust soomusmasinat ja 253 kuulipildujat.

Nende jõududega oli vaenlane organiseerinud kaitse peavastupanu-
positsiooniga Skrundas, Kalma, 0,5 km lõuna pool Vitoni, Erini,
Meiri, Dumpjukrogs üldjoonel. Selle taga oli valmistatud teine vastu-
panujoon: Jaun Zeljumi, kõrg. 112,2, Kupji, Kaulaci ms., Krodeli,
Brocene raudteejaama joonel. Kolmas vastupanujoon: kõrg. 114,8 (2 km
lõuna pool Remte ms.), Kaulaci (küla), kõrg. 133,1 (0,5 km Kaulaci mõi-
sast põhja pool), Broceni jv. joonel. Kaugemal sügavuses oli organiseeri-
tud kaitseks: a) Tipaš, põhja pool Kaulaci (küla), Vibsteri, telliskivitehas;
b) Vikstrauti ms., Apšenieki; d) Skajauni, Ildzes-järve jootel. Peavastu-
panupositsiooni tugevamaks osaks oli ümbruskonda valitseval kõrgusti-

kul platseeruv Kaulaci mõis, kust avanes suurepärase vaatlus positsiooni eelservale, kaugele selle ette ja lähemasse sügavusse, eriti aga Vitoni, Kasinase suunas.

Laialdased, enamasti soised metsaalad raudteest lõuna pool, Balt-järvest ida ja lääne pool moodustasid selle positsiooni eelväljaku, mis oma looduslike omaduste poolest oli vaenlasele igati soodne järkjärgulise liikuva kaitse organiseerimiseks, eesmärgiga aeglustada meie pealetungi ning edasilikumist, väsitada meie osi ja tekitada neile raskeid kaotusi. Sellel eelväljakul asus vaenlase esimene kaitsejoon ehk eelväljaku eelserv Kleinas, Balt-järve, Klamani üldjoonel.

Seega vaenlase kaitse oli hästi arendatud, kohandatud osavasti maastikuga ja järgustatud kaugele sügavusse ning selle läbimurdmine ei võinud olla kergeks ülesandeks.

Ka vaenlase võitlusmoraal, kõigi tundemärkide järgi otsustades, oli tol ajal veel küllaltki kindel ja temal oli käsk oma kõrgemalt väejuhatusest maksku mis maksab takistada meie edasitungi.

Niisiis, eelseisvaiks lahinguiks korpuse rindel tuli arvestada kaitseks hästi organiseerunud ja visalt ning kangekaelselt võitlevat vaenlast.

*

16. märtsil oli ilm udune ning ei võimaldanud edukat suurtüki-ega lennuväe tegevust. Seepärast lükati pealetungi algus edasi erikorralduseni.

Samal päeval saabus armee juhatajalt uus direktiiv, mille järgi Eesti Laskurkorpusele anti ülesanne: 17. märtsil läbi murda vaenlase kaitse Kuili, Meiri joonel ja õhtuks hõivata Mušumuiža, Purvumuiža joon (10—12 km Remte mõisast loodes). Paremalt Läti Laskurkorpusel rünnata vaenlase kaitsepositsiooni Kuksas, Skrundas joonel, kattes Eesti Laskurkorpuse paremat tiiba. Vasakult tungib peale N korpus.

Korpuse komandör kindralleitnant Pärn otsustas: tungida peale mõlema väekoondisega esimeses ešelonis, läbi murda vaenlase kaitse rindel Kuili, Erini, pärast seda, andes pealöögi Kaulaci ms., Vikstrauti ms., Jurgi suunas, 17. märtsi lõpuks jõuda Mušumuiža, Purvumuiža joonele.

*

17. märtsi hommikul udu ei olnud veel lahtunud. Ent ilmateated ennustasid paranemist. Keskpäevaks hakkaski selginema, kuigi hootised lumetsajud aeg-ajalt tumestasid pilvede vahelt väljavaatavat päikest ja vaat-

lemine tuules tihedalt keerlevate lumehelvete tõttu oli suuresti raskendatud.

Armee juhatajalt tuli käsk lahinguks. Kl. 13.00 algas suurtükiväeline ettevalmistus ja pool tundi hiljem liikus jalavägi rünnakule.

Korpuse väeosadel tuli teostada pealetungi, rajades endale teed pea-aegu kogu rindel läbi tiheda metsapadriku, mis takistas vaatlust ning tulirelvade kasutamist, raskendas õige suuna hoidmist ja lahingukordade säilitamist, side pidamist ning juhtimist. Teed, peale mõne üksiku jalgraja, puudusid täiesti. Metsa all, mätaste vahel oli kõikjal hilistalve sulailmadest tekkinud sügavaid loike, mis mõnikord ulatusid kaugele üle põlve ja takistasid laskeasendite võtmist ning relvade paigutamist tulepositsioonile. Kaevumine külmanud pinnase tõttu oli raske. Tihedas metsas otse-sihtimissuurtükid kippusid jalaväe lahingukordadest maha jääma, nõudes meestelt suurt pingutust, et neid õigeaegselt järele tõugata.

Sakslastele seevastu pakkus niisugune maastik lahingupidamiseks tunduvalt paremusi, mida nad siin ka osavasti ja ulatuslikult ära kasutasid.

Metsasihtidel ja lagendikel, puude ja põõsaste ning raidtõkete taga, kõikjal, kus maastik seda vähegi soodustas, oli vaenlane organiseerinud vastupanu väiksemate või suuremate jalaväe gruppidega, mis olid hästi kohandatud maastikuga, enamasti kaevunud, osavasti moondatud ja hulgaliselt varustatud mitmekaliibriliste relvadega, sealjuures ka otsesihimissuurtükide ja miinipildujatega. Vaenlase kaudse sihtimise suurtükivägi ja miinipildujad hoidsid tähtsamaid metsaradasid ja suundi metoodilise tule all, takistades seega meie laskemoona ja toidu juurdevedu.

Need vaenlase grupid, teotsedes liikuva kaitse põhimõttel, osavasti manööverdades elavjõu ja relvadega ning kasutades laias ulatuses tuld, püüdsid iga hinna eest tõkestada korpuse väeosade edasitungi, sooritades vahetevahel tugevamate gruppidega vasturünnakuid, millistest jõulise-mad olid need, mis vallandusid õhtu eel Erini ja Meiri rajoonist korpuse vasema tiiva vastu.

Ent kõik need vaenlase vasturünnakud löödi Eesti Laskurkorpuse võitlejate poolt tagasi. Samm-sammult edasi tungides, haarates ja piirates metsasihtidel, radadel ja lagendikel visalt vastupanevat vaenlast, liikusid korpuse osad kiiresti edasi, pimedatulekuks jõudsid metsadest välja ja vallutasid: esimene väekoondis — raudteejoone lõuna pool Perei, Pikuli, Vitoni, teine väekoondis — Balt-järve põhjapoolse kalda ja sellest järvest läänes asuva metsa põhjapoolse osa.

Seega 17. märtsi õhtuks olid korpuse väeosad pealetungi teostades jõudnud metsadest välja vaenlase peavastupanupositsiooni ette. Kuna

aga selleks ajaks oli juba pimedaks läinud, siis polnud võimalust põhjalikumalt selgitada, mida kujutab endast eelseisev vaenlase kaitse, ja järgmisel päeval lahingut alates puudusid täpsemad andmed vaenlasest.

*

Palju Eesti Laskurkorpuse võitlejaist käitus mehiselt selles raskes võitluses soolaugastes, põõsastikes ja metsatihnikus, kus iga puu ja puhma taga oli varitsemas vaenlasi ning iga hetk võisid edasitungijaid tabada nende surmatoovad kuulid. Ent see ei kohuta meie mehi. Nende võitlusind on tugev, nende võidutahe on paindumatu.

Kartmatult teotsesid luurajad. Vanemseersant Jakobson, varitsedes kolme mehega vaenlast, paiskas ootamatu tulelöögiga laiali kuni roodu suuruse vaenlase grupi, mis oli suundumas meie võitlevate vägede tiivale, et üritada siin vasturünnakut; osavasti manööverdades sm. Jakobson sidus vaenlase ülekaalukad jõud ja hoidis neid mitu tundi lahingust eemal, seega soodustades teiste oma jõudude tegevust.

Metsas asuv vaenlase raskekuulipilduja dzott takistas ühe meie allüksuse edasiliikumist. Sellest aru saades roomas vanemseersant Pärn vaenlase tule all dzoti juurde ja lennutas sellesse läbi ambrasuuri tankitõrje granaadi, hävitades dzotis asuva vaenlase raskekuulipilduja ühes tema meeskonnaga. Noor hiidlane Känd oma allüksusega läbi tiheda metsa liikudes, märkas õigeaegselt vaenlase poolt ülesseatud lõksu. Hoiatanud teisi võitlejaid, hiilis sm. Känd omal algatusel varitsevaile vaenlastele lähedale ja hävitas need mõne tabava kuulipilduja-valanguga enne, kui nad said meie läheneva allüksuse ootamatu tule alla võtta ning sellele kaotusi tekitada.

Pealetungihooos kaptan Ivanovi allüksus oli sunnitud peatuma jõe kaldal, mille taga asus kaitsele vaenlane; sild üle selle vesiraja oli terve, kuid kaetud värskete kuuseokstega. See äratas kahtlust; võis arvata, et sild on vaenlase poolt mineeritud; demineerida seda aga polnud võimalik, kuna sild oli kogu ulatuses vaenlase tabava tule all. Nüüd tormas nooremseersant Kingisepp vaenlase tule all, riskides oma eluga, hulljulgelt sillale, kiskudes endaga kaasa teisi võitlejaid. Varsti oli kogu allüksus niiviisi ületanud jõe ja pealetung võis jätkuda endise hooga. Metsas kaitsele olev vaenlane takistas tulega meie edasiliikumist. „Minu järele!“ hüüdis jefreitor Heinat ja sööstis oma jaoga ette. Tulistades käigul kuulipildujast ta sundis tabava tulega vaikima mitu vaenlase tulepunkti, võimaldades sellega oma allüksuste teistel võitlejatel väiksemate kaotustega jõuda vaenlaseni ja lõpetada tema vastupanu.

Sm. Kutti kahurid, toetades jalaväge ja rajades endale teed suurte raskustega läbi metsa, asusid vaenlase nina all jõe kaldal tulepositsioonile, et katta oma jalaväge selle vesiraja ületamisel. Lahinguhuos saab üks kahureist pihtamuse ning kahuri meeskond ühes nooremseersant Tügistoga haavata. Ent nad ei loobu võitlusest seni, kui jõgi on forsseeritud, vaenlase positsioonid vastaskaldal vallutatud ja edasitung võib jätkuda. Seersant Vasilde, sõites oma suurtükiga mööda metsateed ühelt tulepositsioonilt teisele, kohtas hommikuhämaruses ootamatult vaenlase taanduvat 60—70-mehelist gruppi. Tekkis sekundiline seisak. Oli hilja kahurit laadida ja tulistada; ka käsitsivõitluses polnud loota edu, sest jõudude vahekord oli kaugelt vaenlase kasuks (5 meest 60—70 vastu). Ent seersant Vasilde otsustas kiiresti. „Käed üles! Relvad maha panna!“ See käsklus kõlas nõnda kindlalt ja võimukalt, et sakslaste hulgas tekkis paanika. Nad arvasid, et selle mehe kindlus ja rahu toetuvad jalaväele ja automaatureile, kes on järgnemas kahurile.

Sapöörid rajasid läbi metsade, põõsaste ja soode teed jalaväele, sillutades teid, ehitades sildu ja kõrvaldades miine. Sapöörid-luurajad on alati ees, koos jalaväeluurega. Oma mehisusega sel lahingute perioodil paistis nende hulgast silma nooremleitnant Sõra mehed: seersant Preimann, n.-seersant Viiri, Arulaht, jefreitor Mäekask ja Sock. Ka sidemehed näitasid oma kõrget kvalifikatsiooni selles raskes lahinguolustikus; tubli bolševikuna teenis nooremseersant Nahkur mitu lahingupäeva järgmööda oskuslikult pealöögi suunda; jefreitor Innos ja punaväelane Kaar omandasid kuulsuse rikete parandamise rekordiliste kiiruste ja arvude poolest.

*

18. märtsiks oli Eesti Laskurkorpuse ülesanne, armee juhataja direktiivi kohaselt, läbi murda vaenlase kaitse rindel Kupjist Erinini ja hõivata kõrg. 128,4 (2 km Remte mõisast loodes), Skajauni, Veveri joon; pärast seda jätkata pealetungi Harti üldsuunas. Remte mõisa, Salduse maantee joonel lasta läbi oma lahingukordadest kaardiväe motoriseeritud korpus, kelle ülesandeks on tungida sügavamasse vaenlase tagalasse, lõigata tema ühendusteid ja desorganiseerida juhtimist. Eesti Laskurkorpusel kogu tema käsutuses oleva suurtükiväega toetada kaardiväelaste edasitungi, ühtlasi aga ka kasutada ära viimaste edu, et kiiremini täita oma lahinguülesanne.

Kindralleitnant Pärn otsustas korpuse lähema ülesandena võtta oma alla vaenlasele tähtis Remte ms., Salduse maantee — Gaizasist Krodolini; pärast seda hõivata Skajauni ms., Ildzes-järve ja Lukes-järve joon. Selleks

esimesel väekoondisel vallutada Blidene raudteejaam ja Gaižas, Vibsteri, Kaulaci ms. piirkond, kust jätkata edasitungi üle Remte ms. metsa vallutamiseks, mis asub Skajauni ms-st kagu pool. Teisel väekoondisel, kattes esimese väekoondise vasakut tiiba, hõivata Pakalnõ, Krodeli, Kasinas rajoon, järgnevalt vallutada sellest põhjas asuv metsamassiiv ja jõuda esimese väekoondise kõrgusele, Skajauni ms., Lukes-järve joonele.

Seega oli korpuse lahingupäeva lähem ülesanne murda läbi vaenlase hästi organiseeritud kaitsepositsioon kuni 7 km rindel ja tungida edasi kuni 8 km ulatuses tema kaitse sisemusse.

Kl. 11.00, pärast ligi pooletunnilist võimsat suurtükiväelist ettevalmistust algas korpuse väeosade rünnak tankide toetusel. Vaenlane, kasutades täies ulatuses oma suurepäraseid vaatluse ning tulistamise võimalusi, külvas meie ründavad osad üle marulise tulega kõikidest tema kasutada olevatest tulirelvadest, mida toetasid arvukad maasse kaevatud tankid ja iseliikuvad suurtükid. Ent sellele vaatamata liikusid korpuse osad edasi; kõik vaenlase vasturünnakud, mida nad sooritasid jalaväeosadega, toetatud 6—10 tankiga, löödi tagasi; pimeda tulekuks hõivati esimese väekoondise poolt teedesõlm Pils-Bliderest loodes, mets ida pool Kupjisti, Kalna, Viton, ja teise väekoondise poolt — mets lõuna pool raudteed, Erini, Meiri joonel.

*

Ka neis lahinguis näitasid paljud korpuse võitlejad, et neil pole puudust julgusest ja mehisusest ja nad teavad, mis on nende kohus.

N.-leitnant Repsoni luurajad teostasid julge retke, mis lõppes vaenlase kuulipilduja dzoti hävitamisega. Luurajad sm. Susi, Malinkin ja Korotov lähenesid roomates, sm. Ana kuulipilduja kattel, dzotile ja lennutasid tulistamisavausse kolm käsigranaati, millest kaks lõhkesid sisemuses, hävitades kuulipilduja meeskonna. Seersant Allik seitsmest luuremehest koosneva grupiga vallutas Pils-Blidene ms, ja lõi tagasi kuus sakslaste vasturünnakut, kes tahtsid iga hinna eest mõisa tagasi võtta.

Seersant Kukk viis oma raskekuulipilduja jao kaelani vees üle oja, aetas relva soodsale tulepositsioonile, avas vaenlasele tiibtule ja surus maha mitu tema tulepunkti, seega mõjuvalt toetades oma üksuse rünnakule minekut ja vaenlase kaitse läbimurdmist väheste kaotustega. Sama-laadilise mehise teoga sai hakkama vana lahingumees n.-seersant Patrail, sm. Tammuri allüksusest. Surunud maha vaenlase kuulipilduja ja tabanud täpse lasuga tema snaperit, ta tõusis vaenlase tugeva tule all esimesena oma jaoga rünnakule ja vaenlase kallale tormates kiskus endaga kaasa ka naaberallüksused.

Major Kevvai juhtis kindlalt ja oskuslikult oma üksust väga raskeis maastiku tingimustes vaenlase tugeva ja keskendatud tule all, kuni teda tabas vaenlase kuul. Oma isikliku eeskujuga tõmbas ta kaasa kogu oma üksuse võitlejad. V.-seersant Vilk liikus oma raskekuulipildujaga jalaväe lahingukordade ees, lõi tagasi oma tulega mitu vaenlase vasturünnakut ja ei lakanud tulistamast ka siis, kui ta oli saanud tõsiselt haavata. Tublisti võitlesid ka raskekuulipildurid sm-d Valdna, Sarrit, Mumm ja Jõgisto. Snaiper kommunistlik noor sm. Trei asus tulepositsioonile saksa purustatud tanki, mis asus vaenlase tranšee läheduses, ja tabas siit lühikese ajaga 6 vaenlast. Teine snaiper jefreitor Mägi, hiilides saksa otsesihtimissuurtükide lähedusse, tabas üksteise järel 4 vaenlase suurtükinumbrit, mispeale suurtükid lakkasid tulistamast ja meie ründavad osad võisid selles lõigus ilma suuremate kaotusteta edasi tungida. Sama edukalt lahendasid oma ülesandeid ka snaiperid Laube ja Lill.

Vanem Nahkuri suurtükki ründas „Ferdinand“. Ent tubli suurtükimees ei kaotanud meelegendust. Hetkel oli suurtükk veeretatud tulepositsioonile, pandud peale seadmed ja avatud tuli. Esimese lasuga oli vaenlase soomusmasin süüdatud põlema. See oli suurepärase algus. Samal päeval vanem Nahkur hävitas veel 3 vaenlase tulepunkti. Kapten Piirisilla kahuriülemate vanemseersant Junnmanni, Karbi ja Tilga suurtükid hävitasid samuti igaüks mitu vaenlase tulepesa. Punaväelased Kozlov ja Palm süütasid kaks saksa tanki ja jefreitor Kander hävitas „Tiigri“. Niisama vapralt võitlesid, aidates tagasi lüüa vaenlase vasturünnakuid, tankihävitatjad vanemseersant Silm, seersant Saluvee, jefreitor Kuusik ja Undo.

Võitlustes on bolševikud nagu ikka esirinnas. Parteikandidaat seersant Russak, oma komandöri rivist välja langedes, juhtis oskuslikult kahurite tuld jalaväe rünnaku toetamisel. Parteikandidaat seersant Nekrasov viis oma suurtüki jalaväe aheliku ette ja purustas vaenlase tulepesi otsesihitimisega. Kommunistid n.-leitnant Rütli, n.-seersant Mets, punaväelane Part ja n.-leitnant Niggol, saanud lahingus tõsisemalt haavata, ei lahkunud rivist, vaid jätkasid võitlust.

*

Lahingupäeva kestel 18. märtsil oli korpuse väeosadel võimalus tutvuda lähemalt vaenlase kaitsesüsteemiga. Peavastupanupositsiooni eelserv oli osavasti kohandatud maastikuga; tranšeed eelserval olid katkendilised, ent suuremalt osalt täisprofiilis; korpuse vasaku tiiva ees laskurikaevikud osalt pooles sügavuses või maapealsed (soine pinnas). Tranšee-

Kangelaskalmistu avamine

ENSV Rahvakomissaride Nõukogu aseesimees sm. Boitsov kõnelemas võidupühal

Korpus läbistamas Riia

Riia tänavail

desse oli ehitatud hulgaliselt lahtisi pesi automaatrelvadele; kõik need pesad olid suurepäraselt moondatud ja osavasti paigutatud maastikule niiviisi, et saavutada eelserva ette rist- ja põikitud, peale selle hoida tõhusa tule all tähtsamad varjatud juurdepääsuteed eelservale pealetungija (meie vägede) poolt. Paiguti grupeerusid laskurikaevikud hästi organiseeritud, soliidseteks tugipunktideks ühes arvukate dzottidega. Tranšeedes ja tugipunktides leidis küllaldaselt arvul varjendeid meeskonnale.

Teine, kolmas ja kaugemal kaitse sügavuses korraldatud vastupanujooned koosnesid enamasti üksikuist täisprofiilis tugipunktidest ühes lahtiste kuulipildujapesadega ja varjenditega meeskonnale. Kaitsejoonte ees oli okastraat- ja Bruno spiraaltõket ja miinivälju. Vastupanujooned olid tähtsamates suundades ühendatud omavahel jooksukraavidega. Kivi- ja ka puuhooned olid kõikjal kohandatud kaitseks.

Peavastupanupositsiooni eelserval ja sealt kaugemale sügavusse laius tüüpiline Kuramaa maastik: korraldult segipaisatud künkad, nende vahel sooribasid ühes neid läbistavate ojade ja jõgedega, küngastel põllulappe, puust ja kivist taluhooneid või metsasalusid, mis paiguti ühinesid ulatuslikumateks ning suuremateks metsaaladeks.

Lahing Eesti Laskurkorpuse rindel 18. märtsil ei soikunud ka pimedä tulekuga. Korpuse paremal tiival, Pils-Blidene ms. rajoonis üks alampolkovnik Pauli üksustest sm. Mihkelsoni juhtimisel üritas pimeduse katte äll Blidene raudteejaama vallutamist, kus vaenlane oli end hästi kindlustanud kivist jaamahoonetes ja teistes ehitistes. Ettevõte õnnestus. Raudteejaam vallutati hooga rünnakuga kl. 4.00 paiku. Reamees Abel oli esimene, kes tungis jaamahoonesse ja algas selle puhastamist vaenlasest. Oma julgusega ja hooga innustas ta teisi võitlejaid edasitungile. Sellega sattus Pils-Blidene tähtis teedesõlm täielikult meie valdusse. Pärast lahingut nihutas sm. Mihkelson oma üksuse edasi ida poole ja asus teedesõlme kaitsele rindegä itta ja kirdesse.

Ent ka teise väekoondise rinde ees polnud öösel vaikne, vaenlane arvatavasti kartis ka siin meiepoolset rünnakut, tulistas intensiivselt jalaväerelvädest ja ajuti sekka ka suurtükkidest ja miinipildujaist.

Toodi juurde laskemoona, meeskonnale sooja toitu, evakueeriti haavatud, keda polnud võimalik välja viia päevavalgel. Meie luurajad korraldasid oma öisi luureretki, laskurüksused parandasid lähtealuseid ja kindlustasid neid, ette valmistudes vaenlase kaitseüsteemi edasiseks rünnakuks hommikul valge tulekuga.

*

19. märtsil kl. 12.30, pärast pooltunnilist kuid seda efektiivsemat suurtükiväelist ettevalmistust asusid korpuse osad uuesti kogu rindel rünnakule.

Vaenlane avaldas väga visa vastupanu, sooritades rea raevukaid vasturünnakuid tankide toetusel Tipaši, Lači rajoonist: Kupji suunas sm. Pauli väeosale, ja maanteed mööda Katjaragi suunas sm. Pauli ja Horni väeosade liitekohta. Korpuse vasakul tiival vaenlase soomusrong Brocene raudteejaama suunast takistas tiibtulega tunduvalt teise väekoondise edasiliikumist.

Kõik need vaenlase katsed tõkestada korpuse edasitungi ei saavutanud tagajärgi. Vasturünnakud löödi tagasi, kusjuures vaenlasel oli tunduvald kaotusi. Meie vägede edasinihkumine jätkus. Sealjuures teotses edukalt lahingupäeva vältel polkovnik Horni väeosa; pimedat tulekuks vallutas ta oskusliku manöövriga, rünnates vaenlast rindelt ja haarates teda mõlemalt tiivalt, tähtsa Kaulaci mõisa ja teedesõlme.

Kaulaci mõis, mis domineeris maastikuliselt ümbruskonna üle pea-aegu tervel korpuse rindel, oli ühes oma arvukate ja soliidset konstruktsiooni kivihoonetega vaenlase poolt tugevasti kindlustatud, evis suurepärast vaatlust ja osavasti maastikuga kohandatud tulesüsteemi. Peale selle oli Kaulaci mõis, nagu juba eespool tähendatud, ühtlasi tähtsaks teedesõlmeks, mis võimaldas sakslastele hõlpsalt manööverdada korpuse rindel oma jõududega ja abinõudega, paisates neid tarviduse korral kiiresti ühest rindeosast teise või tuues sügavusest juurde värskeid vägesid. Seepärast Kaulaci mõisa vallutamine oli meile märkimisväärseks eduks, sakslastele aga tõsiseks kaotuseks.

Ka mujal korpuse rindel vallutati rida tähtsaid objekte. 19. märtsil kl. 20.00 asusid korpuse osad joonel: Blidene raudteejaam, kagu pool Kupjist, Kolusi, Kaulaci ms., 300 m lääne pool Kaulaci ms. Galenis, Brinti, Ausekli.

*

Leitnant Kunder sooritas neis võitlusis ennastohverdava vägiteo. Üks vaenlase kaetud tulepesa hakkas sm. Mihkelsoni edasiliikumist raskekuulipildujatulega kõvasti segama. Leitnant Kunder ründas mõne mehega seda kuulipildujat; hiilides lähemale ta viskas läbi avause pesasse kaks granaati, millest üks lõhkes dzoti sisemuses. Lähenedes nüüd pesale, et lõplikult seda vaenlasest puhastada, tabas leitnant Kunderit pesast surmavalt ühe ellujäänud vaenlase kuul. Saades aru olukorrast viskus leitnant Kunder tulistamisava ette ja sulges selle oma elu hinnaga. Leitnant Kunder näitas, kuidas võitleb kommunist.

Sama edukalt, kuigi mitte nii kalli hinnaga, tegid vaenlase dzotte kahjutuks vanemseersant Bristol, punaväelane Pantsen, vanemseersant Kattai, vanem Kenno ühes rms. Heinmanni ja Seffersiga, n.-seersant Niklos, jefreitor Lipson, n.-seersant Kurvits, punaväelane Piilman, kommunistlikud noored, n.-seersant Hirv, Vallner ühes punaväelase Oleviga ja teised.

Kapten Lio tankihävitajad lasksid vaenlase soomusrongi kuni 400 m kauguseni ja avasid siis sellele ootamatult sm. Antoni ja Ranna patareidest tule; vanemseersant Seksi, Mägi ja Tamme kahurite täpsa tabamusega süüdati mõne lasu järel mitu platvormi põlema; kuuldus tugevaid plahvatusi ja soomusrong pages kiiresti lahinguväljalt. Teises lõigus purustasid vanem Tautsi kahurid hästi sihitud laskudega kaks vaenlase soomustransportööri.

Tublid sidelased ei jäänud maha jala- ja suurtükiväelastest. Suunaülem seersant Tamm kasutas oskuslikult liinile püstitatud vahejaama, et liini katkemisel taastada kiiremini sidet. Selle võttega ei kaotanud ta korraiski sidet, ehkki liin katkes eespool mitu korda. Hobusemees jefreitor Arukallas läks otsustaval hetkel vabatahtlikult teenindama liini ja vaenlase tugeva tule all parandas lühikese ajaga 9 korda katkenud sidejuhtmeid. Seersant Gutmann ja jefreitor Spungin, teotsedes eriti raske olustikus, näitasid üles kiirust ja täpsust oma ülesannete täitmisel. Vaenlase tulelöökidest purunes korduvalt sideliin. Teiste sidelaste puududes sm. Gutmann ja Spungin käisid korduvalt seda parandamas, kuigi nad mõlemad olid haavatud; ühel sellisel parandusretkel sattusid nad vaenlase tugeva tulelöögi alla; sm. Gutmann sai surma ja Spungin raskesti haavata.

Olid tublid ka autojuhid. Öösel saabus järsku lahingukäsk. Tuli tõmata kiiresti kahureid teise lõiku. Maastik liikumiseks sinna oli eriti raske — mets ja soo. Kogu lootus kahurite õigeaegseks tulepositsioonile viimiseks lasus autojuhtidel. „Kahurid on enne hommikut kohal!“ ütlesid autojuhid sm-d Ellert ja Jooro, Stamberg ja Miller. „Sealt, kus keegi veel pole läbi läinud, läheme meie läbi!“ Asuti teele. Puude vahelt pääseti vaevu läbi. Kännud ja pori tõkestasid teed. Öö oli kottpime, ent tuledega sõita oli keelatud. Meeter meetrilt liiguti edasi ja hommikul olid kahurid õigeaegselt tulepositsioonil.

*

Järgnevate päevade kestel, 20.—22. märtsil suurendasid sakslased korpuse rindel üha oma jõude ja töid kohale arvukalt värskeid vägesid, sealhulgas ka 19. Läti SS-diviisi osi. Tehti kindlaks rea uute suurtüki- ja

miinipilduja-patareide (kuni 13 suurtüki- ja kuni 8 miinipilduja-patareid) ilmumine korpuse ette Beti, Kaulaci (küla), Vikstrauti ms. piirkonda ja nende asumine tulepositsioonile ning tegevusse astumine meie pealetungivate vägede vastu. Mürskude ja miinide arv, mida vaenlane lahingupäeva vältel meie lahingukordade ja lähema tagala peale välja puistas, näitas jõudsat kasvamise tendentsi, tõustes tagasihoidlikult arvestades 5000—6000 mürsuni päeva vältel. Uhes sellega märgiti ka vaenlase tankide ja iseliikuvate suurtükkide arvu suurenemist.

Vastavalt sellele, kuidas kõvenevad vaenlase jõud, suureneb ka tema aktiivsus. Et takistada korpuse väeosade edasitungi, manööverdavad sakslased korpuse rindel, kasutades head teedevõrku, oma väeosi kiiresti ühest rindeosast teise, sinna, kus hakkab avalduma meie edu; samades kohtades nad üritavad vihaseid vasturünnakuid, nüüd juba kuni jalaväepataljoni suuruste osadega ühes 6—12 tanki ja iseliikuva suurtükiga.

Ent korpuse väeosad, taotledes visalt neile kõrgema väejuhatuse poolt ülesseatud lahinguülesannete täitmist, rühivad kõigele vaatamata tarmukalt edasi.

Õösel ja päeval vahetpidamatult on käimas lahingutegevus. Rahutud, magamata ööd ja pingerikkad ning erutavad päevad vaenlase halbaennustavalt vilistavate kuulide ja mürskude ning miinide all, mis lõhkedes lukustavad kõrvu ja rebivad valusalt närve, kuni põlvedeni vees ja tinavärvilistest rasketest pilvedest järsu tuulega mahasadavas varakevadi-ses lumelõrtsis, alati läbimärjad jalatsid ning riided, ilma ühegi võimaluseta neid kuivatada, — kõik see ei suuda kõigutada Eesti Laskurkorpuse meeste võitlusmoraali. Kõik teavad, et need siin on viimased pingutused, et kaugemal läänes teised Punaarmee osad on juba lähenemas vaenlase pealinnale ning südamele Berliinile ja et pole enam kaugel lõplik võit ja sellele järgnevad kestvad ning kosutavad rahupäevad. Seejärel igaüks Eesti Laskurkorpuse meestest on otsustanud võidelda lõpuni ning täita ausalt oma kohused.

20. märtsil polkovnik Horni ja Lepa väeosad, mis tungisid peale esimese ja teise väekoondise liitekohal, lääne pool Kaulaci ms., vallutasid keskendatud löögiga metsa lõuna pool Vibsteri ja telliskivitehast. 21. märtsil samad väeosad, kõvendatud sm. Raja üksusega, hõivasid Remte ms. suunas Katjaragi ja sellest asulast lääne pool tungisid välja kuni Vikstrauti mõisani. 22. märtsil polkovnik Võrgu üksused, kes vahepeal olid asendanud sm. Horni väeosa Kaulaci ms. rajoonis, vallutasid järsu löögiga kõrg. 133,1 (0,5 km põhja pool Kaulaci ms.), mis oli mitte ainult sakslaste enda asetuses, vaid ka kogu ümbruskonna kõrgemaks

maastikupunktiks ja võimaldas vaenlasele teostada meie lahingukordade head vaatlust ning tõhusat tulistamist.

Selle ja ka eelmiste päevade kaotustega ei tahtnud vaenlane leppida. Ta vallandas öösel ja päevavalgel kuni pataljonisuuruste osadega, toetatud 6—10 tankiga ja iseliikuva suurtükiga, rea tugevaid vastulööke meie ette tunginud vägedele Kaulaci mõisa rajoonis, arvatava eesmärgiga piirata sisse ning hävitada meie osad, taastada oma rinne ja ennetada meie edasist pealetungi selles rajoonis. Kuid kõik need sakslaste vasturünnakud, mis enamikus olid suunatud kontsentriselt Kaulaci rajooni, sinna vaenlase poolt suubuvaid maanteid mööda, paisati korpuse väeosade poolt otsustavalt tagasi ja sakslased ei saavutanud milgi määral seda eesmärki, mida nad taotlesid.

Samal ajal, kui olid käimas kibedad võitlused Kaulaci ms. piirkonnas, liikusid sm. Pauli üksused, vallutanud Kupji, sellest loodes asuvat metsa mööda kuni 2 km edasi ja 23. märtsil asusid metsa põhjaservale, võttes vaenlaselt tähtsa Remte ms., Kaulaci ms. maantee oma kontrolli alla. Sakslased püüdsid tõkestada seda edasitungi tugeva pikitulega arvukaist ja mitmekaliibrilistest relvadest ja tiivalöögiga Breti rajoonist, ent ka need vaenlase kallaletungid tõrjuti meie osade poolt edukalt tagasi; sm. Pauli üksused jäid kindlalt püsima nende poolt vallutatud maastikujoonel.

22. märtsi õhtuks asusid korpuse osad Kuili, Beti, Kupjist loodes asuva metsa põhjaserv, Katjaragi, kõrg. 133,1, telliskivitehas, Galenis joonel.

*

Lahingus Kaulaci ms. pärast teotses edukalt v.-leitnant Larin. Uht tugevamat sakslaste vasturünnakut sellele mõisale tagasi lüües kutsus v.-leitnant Larin mõisa sissetunginud vaenlasele meie relvade tulelöögi, riskeerides saada ise tabatud oma miinikildudest. Sakslaste vasturünnak likvideeriti sellega kiiresti.

Agedais võitluses metsasel maastikul tekkis raske olukord, kus vaenlane, sooritades vasturünnaku, vallutas ühe meie suurtüki. „Lahingutehnikat ei tohi vaenlase kätte jätta!“ hüüdis agitaator seersant Truu ja tormas esimesena vaenlasele kallale, innustades nii oma isikliku eeskujuga mehi enda järel lahingusse. Tekkis äge käsitsivõitlus, kusjuures sm. Truu ise rabas surmavalt mitut sakslast. Vaenlane löödi põgenema ja suurtükk võeti tagasi.

Üks kapten Piirisilla patareidest, jäänud tihedas metsapadrikus jala- väest maha, oli sunnitud ööseks jääma paigale ja julgestama ennast ise-

seisvalt ringvalvega. Kl. 3.00 paiku kuulis postil olev vanemseersant Aidla metsast kahtlast krobinat ja sosistamist. Valvsa ja teguvõimsa bolševikuna alarmeeris sm. Aidla hetkel meeskonna. Samal ajal laskis vaenlane raketi ja ründas metsast patareid. Aidla ei kaotanud külma verd. Ta keeras üksinda kahuri ümber ja suunas selle raketi valgusel sakslaste jõugu keskele. Tulistades automaadist ta hoidis sakslasi tagasi, kuni seersant Kaldmäe jõudis laadida ja anda lasu. Vahepeal olid ka teised suurtükid pandud tegevusse. Vaenlane löödi tagasi ja hajutati.

Mitte ainult rindejoonel, vaid ka selle taga käitusid korpuse võitlejad mehiselt. Laskemoonaga varustajad n.-seersant Vististe ja jefreitor Kaasik olid paisatud lõhkevast mürsust pikali maha; vaevu toibunud, nad jätkasid laskemoona järeletoimetamist oma allüksustele, kes olid vahepeal forsseerinud vesiraja. Rinnust saadik vees, kandsid nad kätel laskemoona teisele kaldale. Alles siis, kui kõik oli korras — mitu tundi hiljem — kiskusid nad külmanud saapad jalast ja sm. Vististe avastas oma des mürsukilde. Saades teistkordselt haavata oli sm. Vististe esimene hüüatus: „Hobused!“ Seepeale sm. Kaasik tõi hobused tulelöögi alt välja, nõnda et ükski neist ei saanud viga. Vanem Pakaste hoolitses ennastsalgavalt laskemoona toimetamise eest võitlusjoonele, kuigi selleks tuli mõnikord ületada tõsiseid raskusi.

Sm. Tsupsmanni autokolonn on lahingute ajal tihtigi vaenlase tugeva tule all töötanud suure täpsusega, täites kõik laskemoona- ja toiduvedo täies ulatuses ja antud tähtjaks. Oma kohusetruudusega paistsid eriti silma autojuhid Timust, Vendig, Pääbus, Käär, Seregin ja Zelenski. Sm. Otsmanni ja Uibo meditsiintöölised töötasid ennastsalgavalt, andes kiiresti kõikvõimalikku abi haavatuile ja toimetades õigeaegselt evakueerimist.

*

Sakslased jätkasid pidevalt oma jõudude värskendamist ning kasvatamist korpuse rindel. Lahinguis meie poolt purustatud väeosad viiakse rindelt ära ja asendatakse uutega. Täiendatakse suurtükiväe, miinipildujate, tankide ja iseliikuvate suurtükkide üksusi; suurendatakse laskemoona tagavarasid. Oma kaitse sügavuses küngastel ja teistel kohtadel, kust avaneb hea vaatlus ning head tulistamisvõimalused, valmistavad nad hulgaliselt sissekaevatud, osavasti moondatud ja varjatud juurdesõiduga tulepositsioone tankidele ja iseliikuvatele suurtükkidele. Manööverdades nendel tulepesadel vaenlane, võitluses positsiooni sisemuses, võttis meie edasitungivat jalaväge ja tanke juba kaugelt vastu tabava ning mõjuva tulega, tekitades meile tunduvald kaotusi, eriti tankidele.

Lõpuks oli sakslastel kasutada hästi arendatud ning korras teedevõrk, mis andis neile häid võimalusi hõlpsasti manööverdada oma elavjõuga ja sõjatehniliste vahenditega, paisates neid kiiresti sügavusest või rinnetpidi ühest kohast teise, kus ja millal see osutus neile tarvilikuks.

Eesti Laskurkorpusel seevastu oli kasutada kõikideks juurdevedudeks ja evakueerimiseks praktiliselt üksainus tee, mis läbides metsa, põõsaste vahelt ja üle soistunud alade, liiklemise hea organiseerimise juures enam-vähem rahuldas korpuse nõudeid operatsiooni algul, kus pinnas oli veel külmanud. Ent märtsi lõpu sulad muutsid selle tee varstigi sõna otseses mõttes põhjatuks. Tee madalamates kohtades tekkis lai veekogumeid, mis varstigi muutusid sügavateks poriloikudeks, millest autojuhid püüdsid ringi sõita. Iga päev, eriti aga öösiti (rinde läheduse tõttu pidi sõitma kustutatud tuledega) istus teel ja teeserval põllul või metsalagendikel hulgaliselt autosid sügavas poris. Vaiksel kevadööl kostis kaugele ja kõlas appikutsuvalt nende signaalsarvede undamine. Ainult Studebakerid olid võimelised end sellest porist vaevaliselt läbi vinnama. Nende suured, tumedad kogud tuletasid meelde elevant kusagil džunglis, kui nad ähmases kevadöös teiste lootusetult mudassevaibunud väiksemate ja nõrgemate masinate vahel aeglaselt kuid kindlalt manööverdades ja kõvemat pinda otsides, suurtes poriloikudes edasi rühkisid. Tihti ka hobuveokid ei pääsenud läbi sellest porist ja vajusid seevõrd sügavasse sisse, et neid tuli lahti võtta ja osade kaupa edasi toimetada.

Tänu Studebakeritele ja hobuvooridele ei jäänud korpuse varustamine täielikult seisma, kuid oli siiski suuresti takistatud, eriti mis puutub laske-
moona juurdetoomisse. Suure kilometraaži tõttu ei jõudnud aga palktee ehitamine järele tegelikele veotarvidustele.

Vähesed teed rindejoone vahetus läheduses olid üldiselt paremad, ent need olid pööratud põhjani segamini tankide poolt, millised hoidusid teelt kõrvale pöördumast, kartes vajuda põllul sügavalt sulanud maasse. See asjaolu piiras muuseas suuresti nende rakendamise võimalusi lahingus.

*

23. märtsil paiskasid sakslased võitlusesse taas värskeid osi, avaldades suurenevat aktiivsust. Nad tulistasid pidevalt metoodilise tulega meie vägede asetust ja sooritasid jälle terve rea vasturünnakuid kuni roodusuuruste üksustega ühes tankidega. Vaenlane taotles sealjuures arvata-
vasti eelmistel päevadel Kaulaci piirkonnas meile loovutatud tähtsate positsioonide tagasivõtmist, püüdes takistada iga hinna eest meie edasi-

tungi ja edu arendamist Remte ms. ja Vikstruti ms. suunas. Neid vasturünnakuid toetas kuni 14 suurtüki- ja kuni 10 miinipildujapatareid, mis tulistasid jõuliselt Korpuse väeosade lahingukordi, lähemat tagalat ja juurdeveo- ning evakuaatsiooniteid. Kuid seegi kord ei saavutanud vaenlane mingit edu. Tema vasturünnakud paisati kõikjal tagasi.

Armee juhataja direktiivis, mis oli saadud samal päeval, kästi Eesti Laskurkorpusel ajutiselt katkestada pealetung ja organiseeruda kaitseks saavutatud maastikujoonel, korraldada kõvendatud luuret ja seada korda oma võitlusjõud.

Selle täitmiseks korpuse komandör kindralleitnant Pärn otsustas: väekoondistel kindlustuda 22. märtsi lahingupäeva lõpuks saavutatud joonel; pöörata erilist tähelepanu tiibade ja liitekohtade tagamisele, sulgedes kindlalt suunad: a) Katjaragi, Remte ms., b) Kaulaci ms., Vikstrauti ms., d) Kaulaci ms., Brocene raudteejaam.

Peale selle, et saavutada soodsamaid võimalusi kaitseks, 23. märtsil lühida, ent tugeva löögiga vallutada mets põhja ja loode poolt Kaulaci ms., nihutades kaitsejoone selle metsa põhjapoolsele servale. See operatsioon teostus; rünnak algas kl. 19.00 ja keskööks oli mets täielikult meie valduses, kuigi vaenlase tugevate jõudude pealesurumisel osutus edaspidi raskeks seda säilitada.

Järgmisel päeval, 24. märtsil samuti armeejuhatuse käsul üritatud teine analoogilist eesmärki taotlev löök tähtsa Remte ms. teedesõlme vallutamiseks tõi samuti ainult osalist edu. Vaenlane, hinnates selle rajooni suurt tähtsust, oli loonud siin eriti tõhusa kaitseüsteemi ja keskendatud tulega ning vastulöökidega takistas meid arendamast esialgselt saavutatud edu. Tankid, mis pidid toetama jalaväge, said sügavalt sulanud pinnase tõttu teotseda peamiselt teid mööda, mis vaenlane aga oli sulgenud miinidega ja mida ta tulistas otsesihimiskahureist. Remte ms. teedesõlm jäi vaenlase kätte.

Uheaegselt rünnakutega asusid väekoondised kindlustama oma kaitsejoont ja korraldama tulesüsteemi.

Lahingupäeva lõpul, 24. märtsil asusid korpuse osad Jauri, Zaljumi, teederist lõuna pool Lači, sellest edelas asuva metsa põhja- ja loodeserv, Katjaragi, kõrg. 133,1, metsaserv loode pool Pakalne ja Galenis. Asuti kindlustama oma kaitsepositsiooni.

Samal ajal sakslased korpuse vastas kindlustusid joonel: Lači, Tipaš, maantee Tipaš-Kaulaci, $\frac{1}{2}$ km kagu ja lõuna pool Vibsteri ja telliskivitehast, Kalne.

*

25. märtsist alates hakkas vaenlase aktiivsus tunduvalt kahanema. Tema vasturünnakud lakkasid. Suurtüki- ja miinipildujatuli nõrgenes kõigest kuni 500 mürsuni ja miinini lahingupäeva kestel. Ent sakslased hoidsid siiski korpuse rindel oma jõude tegevusvalmis, arvatavasti oodates meie uut rünnakut, aga — võib-olla — üritades ise vastukallaletungi, et võtta tagasi eelmistel päevadel kaotatud tähtsad positsioonid, eriti Kaulaci ms. ümbruses.

Selle vaenlase võimaliku vastulöögi ennetamiseks otsustas korpuse komandör kindralleitnant Pärn teostada korpuse jõudude ja abinõude ümberrühmitamise, organiseerides stabiilse kaitse.

Ajavahemikul 25.—31. märtsini oli käimas kibe töö. Pimedatel, poristel ning märgadel kevadöödel, samuti ka udustel, tulvil rasket niiskust päevadel, mil aegajalt pilvede vahelt vaatas hellitavalt alla kevadpäike, süvendasid võitlejad tranšeesid, ühendasid üksikuid laskuripesi ja nende gruppe üheks katkestamatuks kaevikute jooneks, viies seda, kus tarvis, ette vaenlase poole, et saavutada paremat vaatlust ning laskeala. Esimese tranšeede joone taha hakati ehitama teist joont, mis ühendati esimesega ja tagala suunas viivate jooksupäikudega. Ehitati tulepesi kuulipildujatele, tankitõrje-relvadele ja positsioone miinipildujatele, rühmitades tähtsamail suundadel kõiki neid fortifikatsioonilisi elemente toetuspunktideks ja vastupanusõlmedeks; tehti tarvilisel arvul varjendeid meeskonnale. Sapöörid juhatasid vaatlus- ja komandopunktide ehitamist ja panid maha ohtlikele suundadele miine, millise ülesande täitmisel paistsid silma major Sakala sapööridest seersant Veide, jefreitor Epner, jefreitor Ketto ja seersant Kuusik. Kõik ehitised moondati hoolikalt, et vaenlasel oleks raske neid avastada ja tule alla võtta.

Rööbiti kõikide nende töödega käis pidev ja terane vaatlus ning pime-das ühes sellega ka kuulamine. Oösiti korraldati luureretki eesmärgiga avastada vaenlase jõudude ja abinõude ümberrühmitusi ning tema kavat-susi, et neid õigeaegselt avastada ja vastuabinõusid tarvitusele võtta. Snaiperid oma varjatud laskekohtadelt seirasid vahetpidamatult vaenlast ja häda sellele, kelle pihta vallandus nende tabav lask. Lõpuks kontrol-liti ja täpsustati tulesüsteemi seega, et igasse laskepesasse ja tuleposit-sioonile asetati vastav relv ja anti temast proovilaske, märkides sealjuu-res üles kaugused ning sihikud.

Erilist tähelepanu pöörati väekoondiste, väeosade ja allüksuste liitekohtade sidumisele tulega — omavahel ja naabritega, koostades selleks aktid, milles näidati ära: kui palju ja missuguseid relvi, kus kohal ja millal ning missuguses korras ja kelle juhatusel asub tegevusse, kui vaen-lane peaks üritama pealetungi liitekoha vastu. Juurdeveo ning evakuat-

siooni kergendamiseks ja varudega manööverdamise hõlbustamiseks ehitati palkteid, mis kulgesid mööda rinnet või jälle suubusid tagalast suurtele armee magistraalidele.

Nii möödusid korpuse väeosades päevad intensiivses tegevuses.

Ent see töö polnud kerge savikas poris, mis kleepus jonnakalt riitele, kätele ja näole, hakkas raskete klompidena jalatsite külge, rebides alt taldu ja isegi saapaid jalast; töö oli ebamugav ja vaenlase kuulide all pealegi küllalt ohtlik.

Ent Eesti Laskurkorpuse võitlejaid ei kohutanud ei vaev ega oht; nad teadsid, et ka see töö siin on samm edasi vaenlase alistamise ja rahu poole. Pealegi oli neil rikkalikke kogemusi eelmistelt sõja-aastatelt niisuguse kindlustamistöö tarviduses, tähtsuses ning teostamises. Nad täitsid oma töö nii hästi, kui nad seda iganes oskasid ja suutsid teha.

*

31. märtsil saabus armee juhatuselt käsk Eesti Laskurkorpusele anda üle oma kaitselõik N. väekoondisele ja 3. aprilliks koguneda täies koosseisus armee varru Upe, Blidene rajooni.

Kindralleitnant Pärn otsustas ja käskis: jätkata kaitsejoone kindlustamistööd endise tempoga, rööbiti sellega valmistuda vahetuseks, koostades kõik positsiooni üleandmiseks vajalikud dokumendid.

Vahetus toimus täpselt ettenähtud korras, vihma tõttu ja udu kattel vaenlasele märkamatuks, 31. märtsist 2. aprillini. Vahetus viidi läbi korpuse staabi sellekohase üksikasjalise plaani järgi, milles oli ette nähtud: missugused väeosad millal ja keda nimelt vahetavad; vahetajate väeosade koondamiskohad ja sinna saabumise tähtajad; vahetuse algus ja lõpp; korpuse osade koondamiskohad pärast väljavahetamist positsioonilt ja sinna kogunemise tähtajad; marssruut asumisrajooni ja kohale jõudmise aeg; kuhu ilmuda vahetajate vägede komandöridel ja millal kohal olla.

Vahetuse kohta koostati akt, millele kirjutasiid alla mõlema poole komandörid.

1. aprilli õhtuks korpuse osad liikudes: esimene väekoondis — üle Pils-Blidene, Lielblidene, Varnas, ja teine väekoondis — üle Kleinas, Purvakrogs, Lielblidene — koondusid korpusele ettenähtud asumisrajooni.

Koondumisrajooni jõudis korpus: jalaväe osad 2. ja suurtükiväe osad 3. aprilli õhtuks. Korpuse staap ja korpuse komandöri komandopunkt asusid 5. aprillil metsa 200 m Rožkalnist lääne poole. Kogu rännaku ajal kallas vihma, mis tekitas teedel sügavat pori ja leotas mehed läbimärjaks.

3. kuni 6. aprillini väeosad korrastasid vanu ja ehtasid uusi elamuid, varjualuseid hobustele ja relvadele, vaatasid üle ja seadsid korda materjalosa, eeskätt relvi ja riideid ning jalatseid, mis paarinädalase lahingus viibimise tagajärjel lume, vihma ja poriga vajasid põhjalikumat kuivatamist, puhastamist ning remonti. Samal ajal parandati väeosade paiknemisrajoonidest magistraalteele viivaid teid, mis kevadise teedelagunemise tõttu kõikjal olid otse põhjatud ja rasked liikumiseks isegi ratsa, rääkimata hobuveokeist või autodest. Algas ettevalmistus õppetööks, milleks luurati õppevälju, laskeradu ja korrastati õppevahendeid.

*

Äsjalõppenud märtsikuu võitlustes Eesti Laskurkorpus oli saavutanud märkimisväärset edu. Ta oli erakordselt rasketes maastiku ja kevadilmastiku tingimustes, tungides peale laial rindel, hoogsalt läbistanud vaenlase kaitsejoone hästiorganiseeritud eelväljaku, rünnanud ning läbi murdnud tema peavastupanupositsiooni, tunginud sügavale vaenlase kaitse sisemusse. Sealjuures korpuse osad olid läbi lõiganud sakslastele tähtsad rokaadid: Jelgava Liepaja raudtee ja maanteed, võttes vaenlaselt võimaluse neid kasutada vägede manööverdamiseks piki rinnet ja seega tunduvalt kergendanud naaberarmeedele nende poolt teostatavate pealetungioperatsioonide läbiviimist. Hulgaliselt läbi jahvatades sakslaste elavjõudu, tõmbas korpus oma rindele arvukaid vaenlase varusid, hõlbustades niiviisi teiste naaberväekoondiste ja -armeede lahingutegevust. Ainuüksi Läti SS-diviis, mis oli sakslaste poolt paisatud märtsi lõpul korpuse vastu, kaotas võitlustes meie vägedega 60—70% oma koosseisust, nagu seda tunnistasid pärastpoole diviisi juhatusse kuuluvad juhtivad ohvitserid kapituleerumise ajal 8. mai õhtul.

Neist lahinguist ammendasid korpuse ohvitserid ja võitlejad rea uusi, väärtuslikke kogemusi, ent ühes sellega ilmnes ka lünki lahingulises ettevalmistuses, milliste korraldamisele tuli kohe asuda.

Seda nõudis Kõrgem Ülemjuhataja seltsimees Stalin oma käskkirjades. Ühes neist (nr. 195, 1. V 43) öeldakse: „Kõigil võitlejail — jalaväelastel, miinipildureil, kahurväelastel, tankistidel, lendureil, sapööridel, sidelastel ja ratsaväelastel — jätkata väsimatult oma võitlusoskuse täiustamist, täita täpsalt komandöride käske, määrustike ja juhendite nõudeid, pidada pühalikult distsipliini, pidada organiseeritust ja korda. Kõigi väeliikide komandöridel ja vägede üldjuhtidel — saada meistreiks vägede juhtimise alal, organiseerida oskuslikult kõigi väeliikide koostööd ja juhatada neid lahingus.

ETTEVALMISTUS UUTEKS LAHINGUTEKS

Ühes teises oma käskkirjas (nr. 309, 7. XI 43) seltsimees Stalin juhib taas tähelepanu sõjalise väljaõppe tähtsusele võitluses vaenlase vastu:

„1. Kõigil reasõdureil ja seersantidel — väsimatult täiustada oma sõjalist meisterlikkust, täita rangelt määrustike ja juhendite nõudeid ning komandöride ja ülemate käskke, alati ja kõikjal pidada eeskujulikku korda, kindlat distsipliini ja kõrget organiseeritust.

2. Kõigi väeliikide ohvitseridel ja kindralitel — täiustada vägede juhatamist lahinguväljal ning kõigi väeliikide koostööd, tugevalt kindlustada pealetungi edu, jälitada hoogsalt vaenlase vägesid, kiiremini järele tõmmata varusid ja julgemini kasutada reserve uuteks löökideks.“

Vääramatult silmas pidades neid Kõrgema Ülemjuhataja nõudeid ja ka enda lahingukogemusi asub korpuse juhatus kohe peale väljatulemist lahingust kõrvaldama lahingulises ettevalmistuses ilmnenud puudusi.

Märtsikuu lahinguis sakslased, teotsedes väga aktiivselt, püüdsid iga hinna eest aeglustada meie edasitungi tempot, et sellega saada võimalusi paisata täiendavaid jõude ja abinõusid kõige rohkem ohustatud rindeosadesse või suundadele ja tekkinud lõhed ning läbimurdekohad „kinni lappida“. Korpuse eesmärgiks oli saavutada pealetungil niisugust edasiliikumise hoogu, et seda vaenlase taktikat nurja ajada, kiiresti süvendada läbimurret tema miinipilduja ja suurtüki tulepositsioonideni ja need vallutada, seega tehes vaenlasele praktiliselt võimatuks organiseerida vasturünnakuid (tuletoetuse puudusel) ning tõkestada meie vägede läbimurret.

Kogemuste kohaselt selliseks edasitungi kiiruseks oli 2 km tunnis — kuni 6—8 km sügavuseni (lugedes vaenlase kaitse eelservast), kus tavaliselt võis veel asuda vaenlase miinipilduja ja suurtüki tulepositsioone.

Vastav võitlejate ja juhtkonna treening algabki.

Et väeosad ei segaks sealjuures üksteist, valis korpuse juhatus välja ja juhatas neile kätte õppeväljakud laiusega 1,5 km, sügavuti 6—10 km, maastikuga, mis oma iseloomult võimalikult rohkem sarnanes oletatavate tuleviku lahinguväljadega. Need õppeväljakud sisustati kogu sügavuses mitmesuguste kaitseehitistega, nagu seda tavatseb teha vaenlane, ühes tegelikult väljaehitatud ja imiteeritud tõketega (miiniväljad). Vaenlase soomusmasinad, suurtüki- ja miinipildujapatareid olid tähistatud vastavate makettidega, mürskude ja miinide lõhkemised — lõhkeaine plahvustega lõhkemiskohal, ja jalaväe automaatrelvad — täristajatega või

värviliste lipukestega; vaenlase elavjõud olid märgitud õppeväljakul harjutava üksuse osa meestega või naaberallüksusega, kes asudes kaitsele teotses nii, nagu seda harilikult teeb niisuguses olustikus vaenlane.

Sellisel korraldatud õppeväljakuil käis lahingutreening kogu aja, mil korpus asus reservis, päeval ja öösi, hea ja halva ilmaga, algul roodudega, siis pataljonidega, milledele olid antud juurde kõik need sõjatehnilised vahendid, mida nad harilikult saavad oma käsutusse tõelises lahingus. Harjutus algas, vastavalt maastiku tingimustele, kallaletungi või rünnaku lähtealusele asumisega, vaenlase kaitsepositsiooni eelserva ründamisega, selle vallutamise, edu arendamisega ja edasitungiga võideldes vaenlase positsiooni sisemuses, kuni 6—10 km sügavuseni. Et ei tekiks kahjulikku trafareetsust ühel ja samal maastikul harjutamise ja sama vaenlase kaitseüsteemi läbimurdmise näol, selleks algasid väeosa ülemad harjutustega igakord erinevaist kohtadest, muutsid edasitungi suundi, rühmitasid ümber vaenlase või vahetasid omavahel õppeväljakuid.

Suuremate tagajärgede saavutamiseks viisid korpuse staap ja väekoondiste juhatused läbi rea näitlikke õppusi roodu ja pataljoni maastaabis, milliste ülesandeks oli demonstreerida juhtkonnale, kuidas tuleb organiseerida ja teostada sellesisulisi õppusi ja milliseid õppemeetodeid on kõige otstarbekohasem kasutada sealjuures. Antud juhendite täitmist harjutustel kontrolliti kõrgema juhatuse poolt vahekohtu aparadi kaudu, kelle ülesandeks oli ühtlasi õpetada ning abistada juhtkonda õppuste läbiviimisel.

Need „kuivad“ lahingutreeningud lõppesid roodu ja pataljoni lahingulaskmisega „puust“ vaenlase pihta väekoondiste lahingulaskeväljakuil lahingulaskemoonaga. Laskmisest võtsid osa peale jalaväe individuaalsete ja kollektiivrelvade ka mitmes kaliibris suurtükid ja miinipildujad, tankid ja iseliikuvad suurtükid, mille jaoks oli üles pandud vastav komplekt neile sobivaid märke.

Uhest sellisest kindralmajor Allikase väekoondise lahingulaskmisest pataljoni maastaabis võttis osa armee juhataja kindralleitnant Razuvajev ühes oma lähemate abilistega. Jälginud laskmist lõpuni, ta avaldas tänu laskmisel teotsenud kogu isikulisele koosseisule, eesotsas laskmise organiseerija ja läbiviija polkovnik Võrguga, pataljoni kooskõlastatud ning hea teotsemise ja meeskonna põhjaliku väljaõppe eest. Omavaheline koostöö jalaväe, suurtükkide ja miinipildujate, tankide ja iseliikuvate suurtükkide vahel oli ladus, manööverdamine elavjõuga ja tehnikaga „lahinguväljal“ toimus osavasti ja vastas antud olukorra nõuetele; laskmise ajal tabatud märkide protsent oli kõrge ja lõpuks edasitungi tempo oli eeskujulik, kuni 3 km tunnis.

Seega oli pingerikas töö korpuse väeosade ettevalmistusel järgnevaiks lahinguiks andnud häid ja mõnedel aladel eeskujulikke tagajärgi.

Kõrvuti korpuse väeosade lahingutreeninguga toimus võitlejate ja juhtkonna ettevalmistus ka teistel väljaõppe aladel nagu laske-, rivi-, sapööriasjanduse alal ühes üksikmehe ja väiksemate allüksuste laskmis- tega jne. Korraldati kursused mitmesuguste erialade meestele: roodu ja pataljoni juhtimisgruppidele, jalaväe sapööridele, radistidele, raskekuulipildureile, tankihävitajaile, vaatlejaile, luurajaile ja tõlkidele. Erilist tähelepanu pöörati meestele, kes olid tulnud korpusesse pärast märtsi- kuu lahinguid.

Ohvitseridega töötati väekoondiste ja väeosade ülemate vahetul juh- timisel üksikasjalisemalt läbi märtsilahingute kogemused, tuues neist välja õpiseid tulevikuks ja näidates, kuidas praktiliselt kõrvaldada ilm- nenud puudusi meeskonna lahingulises ettevalmistuses. Organiseeriti ja viidi läbi rida õppusi väekoondiste, väeosade ja pataljoni staapidega. Korraldati täienduskursus pataljoni vanemadjutantidele.

Lõpuks oli korpusele armee juhatusel tehtud ülesandeks välja ehitada esimesele kaitsejoonele kolm pataljoni vastupanurajooni, millised tööd ka edukalt sooritati.

Rööbiti õppetööga teostus üksikasjaliselt läbimõeldud ja plaanikind- lalt teostatud reakoosseisu kui ka juhtkonna poliitiline ettevalmistus.

13. aprillist kl. 24.00 läks Eesti Laskurkorpus Leningradi rinde juhatusel alluvusse. Sel puhul viibis korpuses rindejuhataja marssal Govorov. Jälginud üht polkovnik Feldmanni väekoondise pataljoni treeningõppust, marssal Govorov tänas ohvitseri ning sõdureid, avaldas oma rahulolu ja väljendas arvamust, et lahinguline väljaõpe on korpuse väekoondistes seatud õigetele rööbastele.

*

Ent varsti üheaegselt õppetööga algab ettevalmistamine eelseisvaiks lahinguiks konkreetse ülesande alusel. 15. aprillil sai korpuse komandör kindralleitnant Pärn armee juhatuselt ülesande olla valmis vaenlase rinde läbimurdmiseks Veerate jõel, rindel Veišenkeni ms.-st kuni Klap- kalnesini. Samal päeval korpuse komandör võttis otsuse operatsiooni läbiviimiseks; 16. ja 17. aprillil teostus dokumentatsiooni valmistamine; järgmisel päeval esitati tehtud töö heakskiitmiseks rindejuhatajale.

Edasi toimus lahingu ettevalmistamine kohapeal, maastikul: side kor- raldamine, inseneriväeline luure, komando- ja vaatluspunktide ehitamine, staapide ja suurtükiväelise vaatluse organiseerimine ning läbiviimine. 26. aprillil teostus väekoondiste ja väeosade komandöride luure ühes

vägede koondamisrajoonide ning kallaletungi lähtealuste kindlaksmääramisega ja juurdepääsude uurimisega vaenlase positsiooni eelservale. Ööl vastu 1. maid asetati korpuse kogu suurtükivägi ja miinipildujad tulepositsioonidele.

8. mail saabus käsk: Eesti Laskurkorpusel sama päeva õhtuks koondata Veišenkens ms., Veetasas ms., Strutele ms. piirkonda. Ent sama päeva keskpäeval viidi korpus üle naaberarmee juhataja kindralleitnant Sviridovi käsutusse, valmisolekuga ööl vastu 8. maid asuma lähtealusele ja hommikust algama pealetungi Gaiti ms. Sanmüža suunas; ülesanne: murda läbi vaenlase kaitse Imule jõel ja hõivata Stode, Dreimani, Upiši rajoon. (Joon. 16.)

Selle täitmiseks kogunesid väekoondised õhtuks: kindralmajor Allikase väekoondis — liikudes üle Lepes, Bersukrogs, Biktši ms. Lieluži—Jurgi, Šmuka ms., ja polkovnik Feldmanni — üle Kudrai, Lielblidene, Verota, Blidene raudteejaama — Remte ms. piirkonda. Samal ajal korpuse staap, liikudes Rožkalnist üle Papardes, Krusas, Lielblidene, Veratas, Blidene raudteejaam, Remte ms., asus üksikusse majasse 300 m lõuna pool Laugali.

Vahepeal teised armee osad, murdnud 8. mai hommikul läbi vaenlase kaitse, arendasid edukalt pealetungi. Vaenlane tõmbus kõikjal tagasi, kattes oma taandumist vahepealsetele kaitsejoontele mahajäetud katteosadega, mis püüdsid meie vägede edasitungi tõkestada.

Eesti Laskurkorpus oli valmis pärast lühikesi peatusi jätkama väljamarssimist ning hargnemist lahingusse.

Ent juba 8. mai õhtu eel hakkas vaenlane paiguti lõpetama vastupanu ja andma ennast vangi. Arme juhataja juurde ilmus hitlerlaste väekoondiste ülemaid raporteerides, et nende väekoondised lõpetavad vastupanu ja annavad ära relvad.

Ööl vastu 9. maid levitati raadioteel teadet, et hitlerlik Saksamaa on tingimusteta kapituleerunud ja NSVL Ulemnõukogu Presiidiumi ukaasi kohaselt 9. mai on kuulutatud võidupühaks hitlerliku Saksamaa üle.

Hitlerliku Saksamaa tingimusteta kapituleerumise puhul oli Kõrgema Ulemjuhataja seltsimees J. Stalini poolt avaldatud Punaarmee vägedele ja sõjalaevastikule järgmine käskkiri (9. 5. 1945. a. nr. 369).

„8. mail 1945. a. kirjutati Berliinis saksa kõrgema väejuhatuse esindajate poolt alla saksa relvastatud jõudude tingimusteta kapituleerumise aktile.

Suur Isamaasõda, mida Nõukogude rahvas pidas saksa fašistlike rõöv-
vallutajate vastu, on võidukalt lõpule viidud. Saksamaa on täielikult purustatud.

Seltsimehed punaarmeelased, punalaevastiklased, armee ja laevastiku seersandid, vanemad, ohvitserid, kindralid, admiralid ja marssalid, õnnitlen teid Suure Isamaasõja võiduka lõpuleviimise puhul.

Saksamaa üle saavutatud täieliku võidu tähistamiseks saluteerib täna, 9. mail, võidupühal, kl. 22 meie Kodumaa pealinn Moskva Kodumaa nimel Punaarmee vapratele vägedele ning Sõjalaevastiku laevadele ja väeosadele, kes saavutasid selle hiilgava võidu — kolmekümne kogupauguga tuhandest suurtükist.

Igavene au kangelastele, kes on langenud võitlustes meie Kodumaa vabaduse ja sõltumatuse eest.

Elagu võidukas Punaarmee ja Sõjalaevastik!"

Selle käskkirja teatavaks saades paisutas Eesti Laskurkorpuse võitlejate südameid uhkuse tunne, sest igaüks neist võis õigusega endale öelda, et ka tema, sellest vaenlase purustamisest ning võidu saavutamisest osa võttes, on kangelasliku Punaarmee ridadesse kuuluvana saavutanud jääva au ning kuulsuse.

*

Sõnum vaenlase tingimusteta kapituleerumisest ei tulnud Eesti Laskurkorpuse võitlejatele küll päris ootamatult, ent tekitas siiski kõikjal meeldivat üllatustunnet.

Võit! Sõjal on lõpp!

Paljud ei suutnud seda alguses kohe usutavaks võtta. Mitme sõja-aasta vältel ära harjunud kuulide vingumisega, mürskude, miinide ja pommide lõhkemisega, alalise hädaohuga õhust ja maa pealt, kestva valvelolekuga ning närvide pingega, tundus neile võõrana mõte, et nüüd äkitselt on lakanud olemast rindejoon ja on saabunud vaikus ning rahu.

Ent tõelikkus kinnitas seda. Tulistamine vaibus vähehaaval kogu rindel. Varsti nähtavale ilmunud pikad vaenlase kolonnid, kes mõne meie automaatori saatel liikusid rindeteid mööda tagala poole, andsid tunnistust sellest, et vaenlane on tõepoolest lõpetanud vastupanu ja annab end vangi.

Nagu mees, kes on sooritamas rasket ning ohtlikku ülesannet, ühel ilusal päeval näeb, et ta on oma tööga varemini lõpule jõudnud kui ta seda oli oodanud, tunneb sügavat rahulolu ja kergendust, nii ka võitlejate pinguldatud närvid lõdvenesid.

Nad tundsid, et töö on tehtud ja võib maha istuda ning minutiks teenitud puhkusest mõnu tunda.

Nii sünnibki. Korpuse marss lahingusse pidurdatakse ning väeosad asuvad puhkusele kohtadel, kus nad olid hetkel, kui tuli sõnum vaenlase kapitulatsioonist.

Mudilased suurtükiväelasi külastamas

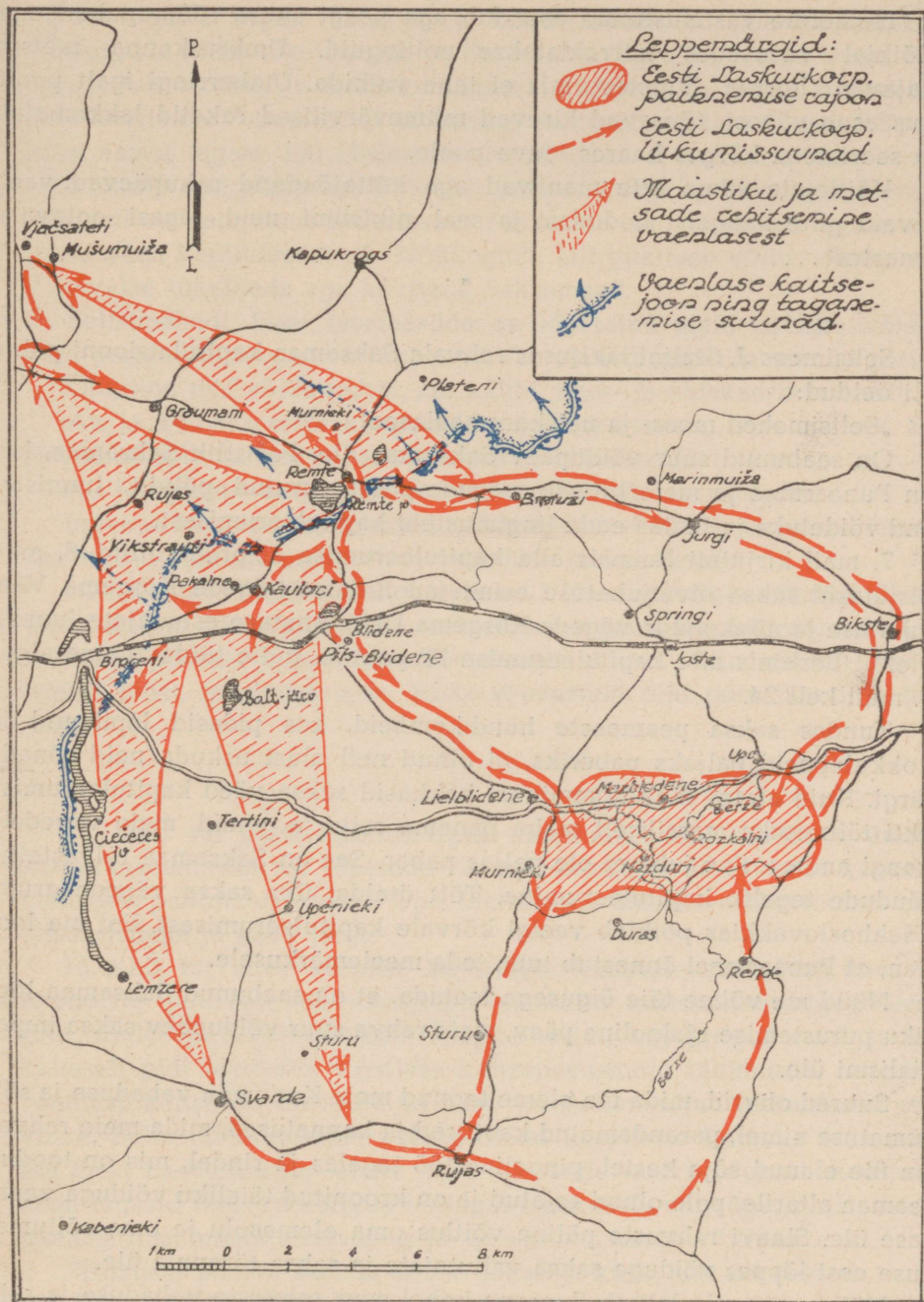
Puhketund

Korpuse saabumist ootamas

Tulevad!

Joon. 16. Kuramaa vabastamise lõppoperatsioonid.

Hetkeline väsimustunne asendub aga peagi suure rõõmupuhanguga. Kõikjal väeosades korraldatakse miitinguid. Umbruskonna metsad kajavad „hurraa“-hüüetest, mis ei taha vaikida. Umberringi igalt poolt, kus asub väeosi, tõusevad kirevad mitmevärvilised raketid lakkamatult ja seeriatena kõrges kaares taeva poole.

Võitlejate silme ette manavad aga kättejõudnud rahupäevad veetlevaid pilte kaugeist kodudest ja seal pikisilmi neid tagasi ootavaist omastest...

*

Seltsimees J. Stalini läkituses rahvale Saksamaa kapitulatsiooni puhul oli öeldud:

„Seltsimehed mees- ja naiskaasmaalased!

On saabunud suur võidupäev Saksamaa üle. Fašistlik Saksamaa, kes on Punaarmee ja meie liitlaste vägede poolt surutud põlvili, tunnistas end võidetuks ja teatas enda tingimusteta kapituleerumisest.

7. mail kirjutati Reimsis alla kapituleerumise eelprotokollile. 8. mail kirjutasid saksa ülemjuhatuses esindajad liitlaste vägede Kõrgema Väejuhatuses ja nõukogude vägede Kõrgema Ülemjuhatuses esindajate juuresolekul Berliinis alla kapituleerumise lõppaktile, mille täideviimine algas 8. mail kell 24.

Tundes saksa peameeste hundikombeid, kes pidasid lepinguid ja kokkuleppeid paljaks paberiks, ei olnud neil alust uskuda neid sõnade järgi. Kuid alates täna hommikust hakkasid saksa väed kapituleerumise akti täitmiseks massiliselt maha panema relvi ja endid meie vägedele vangi andma. See juba ei ole paljas paber. See on Saksamaa relvastatud jõudude tegelik kapituleerumine. Tõtt ütelda, üks saksa vägede grupp Tšehhoslovakkias põikleb veelgi kõrvale kapituleerumisest. Ent ma loodan, et Punaarmeel õnnestub tuua teda meelemärkusele.

Nüüd me võime täie õigusega teatada, et on saabunud Saksamaa lõpliku purustamise ajalooline päev, meie rahva suur võidupäev saksa imperialismi üle.

Suured ohvrid, mida me oleme toonud meie Kodumaa vabaduse ja sõltumatuse nimel, parandamatud kaotused ja kannatused, mida meie rahvas on üle elanud sõja kestel, pingeline töö tagalas ja rindel, mis on toodud Isamaa altarile, pole olnud asjatud ja on kroonitud täieliku võiduga vaenlase üle. Slaavi rahvaste põline võitlus oma olemasolu ja oma sõltumatuse eest lõppes võiduga saksa vallutajate ja saksa türannia üle.

Nüüdsest peale lehvib Euroopa kohal suur rahvaste vabaduse ja rahvastevahelise rahu lipp.

Kolm aastat tagasi teatas Hitler kogu rahvale, et tema ülesandeks on Nõukogude Liidu tükeldamine ja Kaukaasia, Ukraina, Valge-Vene, Baltimaa ja teiste oblastite ärakiskumine tema küljest. Ta teatas avameelselt: „Me hävitame Venemaa, et ta kunagi enam ei suudaks tõusta.“ See oli kolm aastat tagasi. Ent Hitleri meeletud ideed ei saanud teoks — sõja käik muutis nad põrmuks. Tõelikult juhtus midagi hoopis vastupidist sellele, millest jamsisid hitlerlased. Saksamaa on täielikult purustatud, saksa väed kapituleeruvad. Nõukogude Liit pühitseb võitu, olgugi et ta ei kavatse tükeldada ega hävitada Saksamaad.

Seltsimehed! Suur Isamaasõda on lõpetatud meie täieliku võiduga. Sõja periood Euroopas on lõppenud. On alanud rahuliku arengu periood.

Õnnitlen teid võidu puhul, mu kallid mees- ja naiskaasmaalased!

Au ja kuulsus meie kangelaslikule Punaarmeele, kes kaitses meie Kodumaa sõltumatust ja saavutas võidu vaenlase üle!

Au ja kuulsus meie suurele rahvale, rahvale — võitjale!

Igavene kuulsus kangelasile, kes langesid võitluses vaenlase vastu ja kes andsid oma elu meie rahva vabaduse ja õnne eest!“

„On alanud rahuliku arengu periood.“ Need seltsimees Stalini läkituse sõnad ütlesid võitlejaile, et on saabumas see päev, kus nad võivad vaenuväljadelt pöörata tagasi oma kodudesse, et osa võtta suurest ülesehitamise tööst, taastades seda, mida sõjatormid olid purustanud ja hävitanud.

*

11. mail sai Eesti Laskurkorpus ülesandeks läbi rehitseda ümbruskonna metsad, see töö lõpetada 12. mai õhtuks ja pärast seda koonduda endisesse paiknemisrajooni: Upe, Lielblidene ümbrusse. See toimus antud tähtaegadeks ja kava järgi.

15. mail tutvunes korpuse komandör kindralleitnant Pärn ühes väekoondiste juhtivate ohvitseridega sakslaste kaitsesüsteemiga Veesate jõel, rindel Veerezesist kuni Klappalnesini, kus korpus esialgse kava kohaselt pidi teostama vaenlase kaitsepositsiooni läbimurde. Selgus, et vaenlase kaitse oli korraldatud hästi ja ešeloneeritud küllaldaselt sügavusse. Selle läbimurdmine poleks olnud korpusele kergeks ülesandeks. Ent Eesti Laskurkorpus oleks selle ülesande siiski edukalt sooritanud. Seda tagasid tema rikkalikud lahingukogemused, väljaõpe, distsipliin, organiseeritus, moodne relvastus ja meeskonna kõrge võitlusmoraal.

Järgmisel päeval saabus armee juhataja käsk, kus oli öeldud:

„Sõda on lõppenud. Punaarmee saavutas hiilgava võidu, näitas oma sangarlikku jõudu ja õigusega loetakse võitjaks armeeks.“

Iga meie armee võitleja ja ohvitser peab olema uhke oma lahingu-saavutustele ja auga hoidma Punaarmee kuulsust ja lahingutraditsioone. Oma välimuse ja kõrge distsipliiniga ta peab esinema kui sõdur — võitja.

Seoses sõjategevuse lõppemisega väekoondiste ja väeosade ülemail minna laagrirežiimile ja rangelt eeskirja järgi hoida sisekorda ning täp-salt pidada vahiteenistust.

Asuda lahingulise ettevalmistuse teostamisele, mille aluseks sellel õppeperioodil võtta üksikvõitleja, jao ja rühma ettevalmistamine.

Peamine tähelepanu pöörata rivilisele ja kehalisele ettevalmistusele, välimusele ja saavutada kõrget distsipliini.“

Selle käsu täitmiseks otsustas korpuse komandör kindralleitnant Pärn alata õppetööd 16. maist ja kuni 19. maini kõigis väeosades läbi viia Võidupäeva pühitsemine.

See toimus korpuse juhatuses 18. mail armee komandöri kindral-leitnant Sviridovi ja armee Sõjanõukogu liikmete osavõtul. Sellekohaselt korraldatud pidulikul koosolekul esines ettekandega korpuse staabi-ülem kindralmajor Lukas teemal: „Eesti Tallinna Laskurkorpuse ja tema juhatuse võitlustee Suures Isamaasõjas hitlerliku Saksamaa vastu 25. septembrist 1942. a. kuni 18. maini 1945. a.“, andes ülevaatliku pildi korpuse elust, tegevusest ja püüdlustest alates tema formeerimisest kuni rahu saabumiseni. Päevakohase kõnega koosolijaile esines ka Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu esimehe asetäitja sm. Boitsov, kes tol korral viibis korpuses.

KODUTEEL

28. mail sai korpus käsu valmistuda koduteele. Seoses sellega katkes-tati õppetöö ja algas ettevalmistus rännakuks.

Kogu isikulisele koosseisule selgitati rännaku ülesanne, selle läbi-viimise kord, kuidas saavutada paremat distsipliini rännakul, hooldada relvi ning varustist, eriti aga transpordivahendeid. Jalatsid seati korda, sobitledes neid jala järgi vahetamise teel, eeskätt neilt, kel rännaku ajal tuli istuda vankreil või autodel.

Ohvitseridega teostati eriõppusi rännaku korraldamise ja distsipliini hoidmise alal. Kõikide poliitkala juhtidega viidi läbi instruktorlikke õppusi teemal: „Partei ja komsomoli organisatsioonide ülesanded isikulise koos-seisu poliitilisel juhtimisel eeloleval rännakul.“

Lõpuks kontrolliti kõigi astmete juhtide poolt, korpuse komandör kaasa arvatud, rännakuvalmüst; vaadati üksikasjaliselt üle veokite ladus-

tus, riiete ja jalatsite sobivus, relvade ning muu lahinguvarustise kandmise ja transpordi korraldus.

Leningradi rinde juhatuse käsu kohaselt tuli rännak teostada liikuvate laagrite korras, kusjuures õppeülesannetena töötada läbi: kiirrännak, kohtamislahing, taanduva vaenlase jälitamine ühes mitmesuguste takistuste ületamisega, pealetung vaenlasele, kes on asunud kiires korras kaitsele varem ettevalmistatud kaitsejoonel jne.

*

Rännak algas 29. mail kl. 18.00 soojal ent pilvisel kevadeõhtul elevas meeleolus. Viis ju seekord tee pärast mitmete pikkade aastate vältel läbi-
elatud sõjaraskusi kodu poole.

Juba Jelgavas oli tee ääres rahvast hulgana tervitamas Eesti Laskurkorpuse mehi, kes — ühes teiste Punaarmee osadega — võidukalt olid lõpule viinud Läti NSV territooriumi vabastamise saksa okupantidest.

Ent läti rahva poolehoid Eesti Laskurkorpuse võitlejaile avaldus kõige selgemini Riia läbimisel. Vaatamata varajastele hommikutundidele oli tee äärde tänavaile kogunenud murruna rahvast, kes vaimustatult „hurraa“-hüüetega võttis vastu mööduvaid korpuse osi ja külvas nad üle lilledega. „Tervitus vapratele eesti sõduritele, ohvitseridele ja kindralitele,“ „Au võitjaile“ ja paljud teised sellesisulised loosungid palistasid suurtele punastele kangastele maalituna rännakuteed läbi linnatänavate.

Tihedas rivikorras, sirgel rühil, täpsalt joondudes, kindlal ja rütmilisel taktisammul, kerges hommikutuules lehivate lahingulippudega, kolonnides orkestri marsihelide saatel sammusid eesti mehed läbi Riia tänavate, reipalt ent väarikalt vastates rahva tervitushüüetele. Vankreile, autodele ja suurtükikilpidele läti, vene ja eesti keeles kirjutatud loosungid: „Au suurele Stalinile!“ „Tervitus läti rahvale!“ „Olgu tervitatud Nõukogude Läti!“ „Meie asi on õiglane — meie võitsime“, peegeldasid kujukalt eesti võitlejate tundeid.

Edasi läks teekond läbi põhjapoolse Lätimaa sama soojal rahva poolehoiul. Kõikjal võeti Eesti Laskurkorpuse mehi vastu kui armsaid külalisi. Jälle lilli ja kingitusi. Siin väljendus kõige selgemini stalinlik Nõukogude Liidu rahvaste sõprus.

7. juunil, kl. 21.00, ilusal kevadeõhtul astusid esimesed korpuse osad Ikla juures kauaigatsetud ning kalliks peetud sünnimaa pinnale, mille nad olid raskes võitluses vabastanud vaenlastest oma verega.

See oli ülev silmapilk. Suur, kirju rahvahulk, vanu ja noori, lähedalt ja kaugelt, üksikult ja tervete perekondade kaupa on tulnud tervitama

kojutulevaid võidurikkaid eesti sõjamehi, tuues kaasa kingitusi ja palju, palju tervete sületäitena lilli: sireleid, tulpe, maikellukesi, roose . . . Lilledest auvärav, pealkirjaga punasel kangal: „Tere tulemast vabastatud kodumaal“. Samas vaatajate lava valitsuse, partei ja väekoondise esindajaile on ehitud lilledega, Üksteise järel sammuvad väeosad muusikahelide saatel mööda. „Elagu Punaarmee!“ „Elagu Eesti Rahvuskorpus!“ „Elagu Nõukogude Eesti!“ „Elagu eesti rahvas!“ — kõlab tervitusi vastuvõtjailt ja tulijailt. Kaelustamisi, käesurumisi, suudlusi, naeru- ja rõõmupisaraid. Möödub mehi, suurtükke, autosid, vankreid lõpmatus reas — kõik lilledes. Paljude kilomeetrite ulatusel katavad lilled maanteed, mida mööda võidukad väeosad üksteise järel sammuvad koduleed.

„Sirelite sillutisel“, kevadet endaga kaasas kandes jätkavad Eesti Laskurkorpuse võitlejad oma kangelaste marssi sünnimaa pinnal.

Pärnus on Eesti Laskurkorpust vastu võtmas samuti suured rahvahulgad, partei ja nõukogude organisatsioonid, tööstused, asutised, koolid. Esindajaid on saabunud ka Viljandi-, Võru- ja Valgamaalt. Jälle auväravaid, tervitusi, käepigistusi, kiirelt vahetatud sõnu rivimarssivate meeste ja nendega kiirel kõnnakul kaasaskõndivate omaste vahel; taas kõikjal palju lilli.

Sama soe ning südamlük vastuvõtt Läänemaa piiril. Vigala neiud rahvarõivais olid kojusaabuvaid sõjamehi laulukooriga vastu võtmas. Märjamaal oli korraldatud pidulik miiting korpuse juhtidega presiidiumi laua taga aukohal. Sõna võtab korpuse poolt alampolkovnik Raadik. Meenutades eestlaste lahinguteed ja võitlusi ta ütles: „Hoida kõrgel oma rahva au — see on olnud parooliks kõigile väeosadele ja selle suure kohustuse täitmisel pole vääratatud.“ Läänemaa täitevkomitee esimees sm. Lebin annab edasi tervitused läänlastelt, kes oma kohuslike müüginormide täitmisel on olnud vabariigis esikohal ja seemendanud Punaarmee fondi 325 hektaari.

Siia on ilmunud tervitama ka saarlasi Saaremaa täitevkomitee esimehe sm. Kipperiga. Nad on kostiks kaasa toonud kalu, mis püütud alles eelmisel aastal korpuse poolt vabastatud vetest.

Harjumaa piiridesse jõudes tulid teele korpusele vastu Eesti NSV riikliku teatri „Estonia“ parimad jõud sm. Ants Lauteri juhatusel, et pakkuda võitlejaile meelelahutust nende rännakuteel. Nad ei tunne väsimust, et seda ülesannet täita. Kohilas jagab teiste näitlejatega sõdureile meelelahutuse pakkumise meeldivat kohustust rahvanäitleja Paul Pinna brigaad. Isegi vabaõhualast ületormavad jahedad vihmahood ei suuda teda selles takistada.

16. juunil hakkasid paistma Tallinna tornid ja katuste sakilised harjad. Vana muistne Kalevi linn!

Ta on ehtinud end pidurüüsse võitjate vastuvõtmiseks. Lehvivad võidulipud. Tohutud rahvahulgad lillesületäite ja loosungitega punastel kangastel palistavad pidulikult Eesti Laskurkorpuse läbimarsiteed. „Tere tulemast, rindemehed, — eesti rahva vaprad pojad ja tütre!“ „Tervitame teid, meie kojujõudnud kangelased!“ „Olge tervitatud, võitjad!“ kõlasid loosungid.

Võiduväljakul sirelite ja roosidega kaunistatud tribüün. Siia on kogunenud valitsuse ja partei esindajad. ENSV Ülemnõukogu Presiidiumi esimees sm. J. Vares, Rahvakomissaride Nõukogu esimees sm. Veimer, EK(b)P Keskkomitee sekretärid sm-d N. Karotamm, Sazonov, Päll ja Kuusik, nõukogude asutiste, tööliste, talupoegade, intelligentsi ja sõjaväeosade esindajaid. Võiduväljakul murruna rahvast lillekandamitega. Samas korpuse orkester seab end mängukorda.

Pinev ootus.

Täpselt kell 15.00 ilmub Kaarli puisteel nähtavale korpuse komandör kindralleitnant L. Pärn mustal lahinguratsul. Nelja sõidab ta tribüüni ette ja raporteerib Eesti NSV valitsuse esindajaile korpuse osade saabumisest, asudes pärast seda tribüünile, et oma mehi paraadmarsil mööda lasta. Ilmubki nähtavale korpuse juhtkond ratsa hallidel hobustel, nende järel rütmilises marsitaktis, tihedas rivikorras, lahingulippude lehvides, üks-teise järel väeosad, algul kindralmajor Allikase väekoondis, selle järel polkovnik Feldmanni oma. Valitsuse tribüünist möödudes lipud saluteerivad, komandörid oma üksuste ees ja mehed tervitavad. Tribüünilt kuuldu tervitusi. Mehise ja kauakestva „hurraaga“ vastab sõdurite rivi.

Ka rahvahulgast kõlab tervitusi. „Elagu eesti poisid!“ „Elagu vaprad võitlejad!“ „Elagu eesti töötav rahvas!“ „Elagu vaba Tallinn!“ „Elagu Nõukogude Eesti!“ Lillede sajus mööduvad kolonnid üksteise järel, jalavägi, suurtükivägi, motoriseeritud osad, voorid ühes valgetes rüüdes kokkadega istumas väliköökidel. Meeste süled, autod, voorivankrid, suurtükid — kõik on tulvil lilli. Nendega on kaetud tänavad.

„Sirelite sillutisel“ marsib Eesti Laskurkorpus võitjana läbi vana Tallinna tänavate, eesti töörahva ja tema parimate esindajate südamlikul vastuvõtul ja tervitusel.

*

Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi esimehe J. Vares, Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu esimehe A. Veimeri, Eestimaa Kommunistliku (bolševike) Partei Keskkomitee sekretäri N. Karotamme tervituses

Punaarmee Eesti Tallinna Laskurkorpuse kindraleile, ohvitseridele, vanemaile, seersantidele ja sõdureile nende kojusaabumise puhul oli öeldud:

„Kallid sõbrad, Punaarmee Eesti Tallinna Laskurkorpuse vaprad võitlejad!

Eesti NSV valitsus ja Eestimaa Kommunistliku (bolševike) Partei Keskkomitee tervitavad teid palavalt teie röömupäeval — Suure Isamaasõja lahinguväljadelt tagasisaabumise tähtsal hetkel.

Teie võtsite osa neist suurtest ja võidurikkaist lahinguist, mis lõppesid Punaarmee täieliku võiduga saksa röövvallutajate üle ja hitlerliku Saksamaa purustamisega. Eesti rahvas on uhke teie peale, Punaarmee eesti väeosade vaprad võitlejad. Teie tasusite saksa kiskjaile kõigi nende kuritegude eest, mida nad on korda saatnud eesti rahva kallal seitsme pika sajandi vältel. Teie osutusite väärikaiks järglasteks oma kangelaslikele esiisadele — Lembitule ja legendaarsele Tasujale, kes pändasid teile vihavaenu saksa röövvallutajate ja armastuse oma kodumaa vastu.

Eesti Korpus on eesti Nõukogude rahva lemmik. Ainult nõukogude võim võis luua tingimused eesti rahva niisuguste võimsate relvastatud jõudude organiseerimiseks. Eesti Korpus on ümbritsenud oma lahingulipud kuulsuse säruga just seepärast, et ta on omandanud vägeva Punaarmee kogemusi, on osa võimsast Punaarmeest ning võitles tema võitmatuis ridades. Nagu veetilgas peegeldub meie korpuses maailma parima sõjaväe — Punaarmee võimsus, jõud ja hingesuurus.

Punaarmee ja tema ridades võitlev Eesti Korpus viisid saksa röövvallutajate purustamise võidukale lõpule selletõttu, et kõigi Nõukogude Liidu relvastatud jõudude eesotsas seisis geniaalne väejuht seltsimees Stalin. Seltsimees Stalin on Eesti Korpuse looja. Tema isiklikul käsul asuti 1941. a. lõpul Punaarmee esimeste eesti rahvuslike väeosade loomisele. Seltsimees Stalini ustav kaasvõitleja Nõukogude Liidu marssal seltsimees Vorošilov juhtis otseselt Korpuse loomist, tema relvastamist ja sõjalist ettevalmistamist.

Eesti Korpus võitles Punaarmee kuulsusrikka väejuhi Nõukogude Liidu marssali sm. Govorovi juhtimisel. Eesti kindralid, töörahva pojad, kindralleitnant Pärn, kindralmajor Lukas, kindralmajor Allikas, kindralmajor Lombak viisid eesti sõjamehi võidurikkaisse lahinguisse.

Oma edu eest võlgneb Eesti Korpus tänu ennekõike Nõukogude Liidu vennasrahvaile, kes valmistasid oma tehaseis võimsa relvastuse ja varustasid sellega rikkalikult eesti sõjamehi. Esimesil sõja-aastail varustasid Nõukogude Liidu vennasrahvad Punaarmee Eesti Korpust toiduainete,

Korpuse komandör Tallinna saabumisel

Kv. kindralleitnant L. Pärn kodumaiste tervitustega

Valitsuse esindajad tervitavad korpuse saabumist

Korpuse juhatus

Tanke „Nõukogude Eesti eest“

Suurtükkide defilee

laskemoona ja sõjavarustusega. Vene ja ukraina sõjamehed ning NSVL teiste rahvaste võitlejad jagasid oma rikkalikke sõjakogemusi ning kõrget sõjalist meisterlikkust eesti ohvitseride ja sõduritega. Punaarmee, Nõukogude rahvaste vendluse ja sõpruse armee, on armas ja kallis kogu Eesti töörahvale.

Te kandsite mehiselt oma kuulsusrikkad lipud läbi Velikije Luki, Neveli, Novosokolniki, Narva ja Tartu ning tõite vabaduse meie Tallinnale, kogu Nõukogude Eestile, kogu eesti rahvale. Teie vapra võitluse tunnistuseks on need kaksteist tuhat ordenit ja medalit, mis kaunistavad Punaarmee Eesti Korpuse võitlejate rinda. Teid armastab kogu meie rahvas!

Isamaasõda on lõppenud meie täieliku võiduga. Nõukogude rahvad on asunud rahulikule ülesehitustööle. Ka eesti töörahvas on asunud ulatuslikule taastamistööle. Punaarmee Eesti Korpuse tagasitulek kodumaale vaimustab meie rahvast uutele töösaavutustele ülesehitustöös. Eesti Korpuse sõjamehed on meile kõikidele eeskujuks, kuidas ustavalt teenida kodumaad ja pühalt täita oma kohuseid. Eesti Korpuse sõjamehed peavad kõigiti kaasa aitama meie rahva poliitilise teadlikkuse tõstmisele, tema poliitilise aktiivsuse tõstmisele, nõukogude võimu edasisele tugevdamisele. Kindlustage oma ridu, täiustage oma sõjalist meisterlikkust, et Nõukogude valitsuse ja bolševike partei esimesel kutsel, seltsimees Stalini esimesel kutsel alati valmis olla täitma oma kohust kodumaa vastu.“

Mitte vähem südamlikkude sõnadega võtsid vastu Eesti Laskurkorpuse võitlejaid nende saabumisel koju laiemad rahvahulgad, töölised ja talupojad, intelligents, kunstitegelased ja õpilaskond, vanad ja noored, mehed ja naised.

„Olen vana mees, 66 aastat on mul turjal, aga minu süda tahtis rõõmust lõhkeda, kui kuulsin, et meie armsad pojad tulevad koju. Nad tulevad tagasi võitjaina, ja nende hulgas ka minu Endel, vaprase medal rinnas...“

„Teid tervitavad rahvahulgad ja kodumaa pinnas kasvanud lilled, millega teid üle külvatakse. Kuid Teid tervitavad sekka ka vastsaabunud rahuaja esimesed tugevad vasaralöögid sõjahaavade kaotamiseks...“

„Tahaksin suruda teie käsi, süleleda teid, õnnitella — igat üksikult. Tahaksin puistata teie teele kõik lilled, mida olen hoidnud oma süles, kõik õied, mis on lõõnud lahti. Teie tulekuks, kogu eesti rahva kaunimaks pidupäevaks...“

„Tallinna Polütehnilise Instituudi üliõpilased rõõmutsevad koos kogu eesti rahvaga meie vaprate võitlejate kojusaabumise üle.

Eriti tugev käepigistus kuulub aga kaasvõitlejaile, kes 1941. a. vahe-
tasid raamatu ja sullepea kiivri ja relva vastu, et võidelda lahingutandriid
samade ideaalide eest, mis neid kord õppima tiivustasid...“ („Rahva
Hääl“, „Noorte Hääl“ jt. 17. juunil 1945.)

„Meie isade vandes ju ammus
on öeldud: kord võit meile koidab.
See töötus sai tõeks teie sammudes
ja lippude all, mis teil hoida.

Näeme võitu nüüd palgest me palgesse,
ja tulevad põlvedki näevad.
Nende valgete aegade valgesse
teie tööte me kaunimad päevad...“

(Mart Raud „Võitjaile“)

Lõid servilaudu, käies karme radu.
Ei kokkunud: Sa teadsid — surm või võit.
Nüüd sammud koduteel kesk sirelitesadu,
käes hoides puhkend vabaduseõit.

(Paul Rummo „Kalev koduteel“)

Palju teisigi tervitusi, pühendusi ja õnnesoove suuliselt ja kirjalikult,
luules, proosas ja helides sai osaks Eesti Laskurkorpusele sel õitsval ning
ilusal kevadepäeval, kui ta saabus vaenuväljalt võitjana tagasi koju. Ka
lühikesed kevadised vihmahood ei suutnud nende ülevate tundide pidu-
likkust rikkuda.

Läbinud Tallinna, korpus koondus oma asukohta, kus asus väekoond-
iste ja väeosade kaupa korraldama endale laagreid.

Korpus oli läbi marssinud 21 päevaga kuni 500 km, s. o. keskmiselt
kuni 24 km päevas, arvestades sealhulgas ka puhkepäevi. Kuid vaata-
mata niisugusele pingutuslikule rännakule oli meeskond värske ning ei
tundnud väsimust, vaid asus reipalt ja heas meeleolus uue ülesande täit-
misele, ehitama omale rahuaaja kodu sünnimaa pinnal.

*

Selle tegevuse ajal 1. juulil 1945. a. saadi Nõukogude Liidu Genera-
lissimuse seltsimees Stalini käskkiri 28. juunist, kus muuseas öeldakse:
Lahinguis meie Nõukogude Kodumaa eest saksa vallutajate vastu näitas
Eesti Tallinna Laskurkorpus ja tema koosseisus olevad väekoondised üles
mehisuse, distsipliini, organiseerituse ja väljaõppe eeskujusid.

Eesti Tallinna Laskurkorpuse ja tema väekoondised andsid fašistlikele vägedele purustavaid lööke, hävitades vastase elavjõudu ja tehnikat.

Ülesnäidatud sangarlikkuse, vapruse, püsivuse, mehisuse, distsiplineerituse ja ülesannete eeskujuliku täitmise eest anda Eesti Tallinna Laskurkorpusele Kaardiväe nimetus. Samuti anda Kaardiväe nimetus sm. Allikase ja sm. Feldmanni väekoondisele.

Rohkem kui kolm aastat tagasi Nõukogude Liidu esimene marssal sm. K. Vorošilov, külastades Kamõšlovi ja Tšebarkuli õppelaagris eesti väekoondisi, oli avaldanud arvamust, et eesti väeosad täidavad neile antud ülesanded, et neist saavad mitte ainult head, vaid ka kaardiväekoondised.

Need lugupeetud marssali sõnad olid tol korral tunginud kõikide eesti väekoondiste ohvitseride, seersantide ja reavõitlejate südamesse; nad andsid endale lubaduse täita oma kohust nii hästi kui nad seda suudavad ja võidelda selliselt, et ära teenida kaardiväelase austavat nimetust.

Nad täitsid oma lubaduse. Lahingud Velikije Luki ümber, Neveli, Novosokolniki, Nasva ja Narva all, Eesti vabastamisel ja Kuramaal tõendavad seda. Kõigis neis lahinguis võitlesid eesti mehed vapralt, oskuslikult, distsiplineeritult, visalt ja täie kohusetundega, andes sakslastele, nendele eesti rahva põlisvaenlastele, koos teiste Punaarmee osadega rea purustavaid ning hävitavaid lööke. Kaardiväelase austav nimetus langes selle eest korpusele kõrge autasuna osaks.

„Peab nõnda õppima ja sõdima, et eesti rahval ei tuleks punastada oma väeosade pärast, et ta võiks öelda, et meie väeosad ei vedanud meid sisse, vaid päästsid“, oli marssal Vorošilov tol korral veel öelnud. Ka neid õpetussõnu pidasid Eesti Laskurkorpuse võitlejad meeles, näidates üles mehemeelt ohtudes vaenuväljal nagu nende esiisad Lembitu ja Tasuja päevilt; nad ei teinud häbi oma rahvale, vaid vabastasid tema jäävalt saksa hirmuvalitsejaist, pälvides sellega meie rahva praeguse kui ka tulevaste põlvete sügavaimat tänu.

Sellele annab kinnitust ka ENSV Ülemnõukogu Presiidiumi esimehe J. Varese, ENSV Rahvakomissaride Nõukogu esimehe A. Veimeri ja EK(b)P Keskkomitee sekretäri N. Karotamme läkitus Eesti Laskurkorpuse juhatusele ülalmainitud seltsimees Stalini käskkirja puhul. Selles läkituses on muuseas öeldud:

„Teie olete auga täitnud oma kohustuse meie Nõukogude Kodumaa ees, võideldes võimsa Punaarmee — Nõukogude rahvaste vendluse ja sõpruse armee osana ja võttes osa fašistliku Saksamaa purustamisest ning lõpliku võidu kättevõitmisest.

Kaardiväe korpuseks saamine on suureks tunnustuseks Teie vapratele võitlustele Isamaasõja rinnetel. Selle kõrge nimetuse saamine seltsimees Stalini käest on auks ka kogu eesti töörahvale. Eesti töörahvas on uhke oma kaardiväe korpusele. Teie kõrge nimetuse saamine õhutab ja virgutab eesti rahvast veelgi energilisemale tööle meie vabariigi rahvamajanduse ja kultuuriasutiste taastamisel fašistliku okupatsiooni tagajärgede likvideerimisel.“

Ent kõrge ning austav kaardiväelase nimetus kohustab. Eesti Laskurkorpuse ohvitserid ja sõdurid on sellest sügavalt teadlikud ja ei rahuldu sellega, mis on seni kätte saadud poliitilise ja lahingulise ettevalmistuse alal. Nende taotluseks on praegu ja ka tulevikus oma sõjalise eriala teadmiste ja oskuste laiendamine ning süvendamine, et saavutada homme rohkem kui täna.

Need püüdlused ja otsused on väljendatud Eesti Tallinna Kaardiväe Laskurkorpuse Juhatuse poolt Kõrgemale Ulemjuhatajale Nõukogude Liidu Generalissimusele seltsimees Stalinile saadetud kirjas, kus selle kohta öeldakse:

„Suurima rõõmu ja sügavimate tunnetega võtsid Punaarmee eesti väeosade ja -koondiste isikuline koosseis ning eesti rahvas vastu teate, et olete andnud meie Korpusele kaardiväekorpuse nimetuse.

Eesti Tallinna Kaardiväe Laskurkorpuse võitlejad, ohvitserid ja kindralid väljendavad Teile, seltsimees Stalin, oma sügavimat tänu meile osutatud usalduse eest ja Teie erakordselt kõrge hinnangu eest meie võitlustegudele võitlusrindes saksa fašistlike röövullutajate vastu.

Võitlustes sotsialistliku kodumaa vabaduse ja sõltumatuse eest Punaarmee eesti väeosad kasvasid, tugevnesid, mehistusid ja karastusid, sest võitlustes saksa fašistlike röövullutajatega lähtusime alati ja kindlalt Teie juhiseist: „lüüa vaenlast nagu löövad teda meie tublid kaardiväelased“.

Julgelt ja ulatuslikult rakendasime oma võitlustegudes eesrindlike kaardiväeosade ja -koondiste kogemusi.

Võitlustes sotsialistliku kodumaa eest avaldasid eestlased — Punaarmee sõdurid — massilist heroismi, visadust, kõrget sõjalist oskust osutasid head ettevalmistust ja karastust.

Võitlustes meie kodumaa eest ilmutasid Punaarmee eesti sõdurid mehisuse, vaprust, distsipliini ja organiseerituse eeskujusid.

Meie kõik, reavõitlejaist kindralini, mõistame sügavalt ja tunneme suurt vastutust, mille asetab meile kaardiväekorpuse nimetus. Mõistame, et kaardiväelaseks olemine on Punaarmee eesti väeosade sõdureile kõrgeks auks.

Kuuludes stalinlike kaardiväelaste sõbralikku, kustumatu kuulsusega ümbritsetud võitlejasperre, anname Teile, seltsimees Stalin, piduliku vande alati ja kõikjal auga kanda kaardiväelippe ja stalinlike kaardiväelaste nimetust.

Kallis seltsimees Stalin, töotame Teile mitte kunagi rahuldada saavutatuga, vaid väsimatult täiustada oma sõjalist meisterlikkust.

Teie targal juhtimisel, sotsialismimaa suur juht ning geniaalne väepealik, saavutasid nõukogude rahvas ja Punaarmee ajaloolise võidu saksa imperialismi üle.

Ja nüüd, meie kodumaa rahuliku arenemise perioodil, jätkame Teie geniaalsel juhtimisel bolševistliku visaduse, püsivuse ja innuga oma jõude säästmata, väsimatult tööd Punaarmee võimsuse tugevdamisel.

Teie targal juhtimisel saavutab nõukogude rahvas uut edu, Nõukogude riigi sõjalise ja majandusliku võimsuse edasist tugevnemist.

Kallis ja armastatud seltsimees Stalin, kogu Eesti Korpuse isikuline koosseis soovib Teile palju eluaastaid, tervist ja jõudu!"

Eesti Laskurkorpus oli saavutanud, mida tema sõdurid ja ohvitserid olid seadnud endale eesmärgiks korpuse asudes kolm aastat tagasi oma võitlusteele, millest nad nii tihtigi olid unistanud ja mille poole pikki sõja-aastaid raskeis lahinguis ning pingelisis treeninguis õppeväljakuil väsimatult püüdnud.

Ta oli purustanud vaenlase, vabastanud oma sünnimaa ning saanud stalinlikuks kaardiväeks.

*

Saksamaa kapituleerumisega oli sõda küll lõppenud Euroopas, ent rahu kogu maailmale saabus alles Jaapani allaandmisega liitlastele, millele järgnes kapitulatsiooniakti allakirjutamine Tokio lahe vetes oleva Ameerika lahingulaeva Missouri pardal 2. septembril 1945. aastal.

Sel puhul avaldatud J. V. Stalini läkituses rahvale oli öeldud:

Seltsimehed!

Kaasmaalased!

Täna, 2. septembril kirjutasid Jaapani riigi ja sõjaväe esindajad alla tingimusteta kapitulatsiooni aktile. Jaapan, täielikult purustatud meredel ja mandril ning igast küljest sisse piiratud ühinenud rahvuste relvastatud jõudude poolt, tunnistas end võidetuks ja pani relvad maha.

Seekordse maailmasõja eel tekkis kaks maailma-fašismi ja maailma-agressiooni kollet: Saksamaa läänes ja Jaapan idas. Nemad olid need, kes alustasid teise maailmasõja. Need olid nemad, kes viisid inimkonna ja tema tsivilisatsiooni hukkamise äärele. Maailma-agressiooni kolle lää-

nes likvideeriti neli kuud tagasi, mille tagajärjel Saksamaa oli sunnitud kapituleeruma. Neli kuud pärast seda likvideeriti maailma-agressiooni kolle idas, mille tagajärjel Jaapan, Saksamaa peamine liitlane, oli samuti sunnitud kapitulatsiooniaktile alla kirjutama.

See tähendab, et on saabunud teise maailmasõja lõpp.

Nüüd võime ütelda, et tingimused, mis on vajalikud rahuks kogu maailmas, on juba kätte võidetud.

Tuleb märkida, et jaapani röövvalutajad tekitasid kahju mitte ainult meie liitlastele — Hiinale, Ameerika Ühendriikidele, Suur-Britanniale. Nad tekitasid väga tõsist kahju ka meie maale. Seepärast on meil veel oma eriarve Jaapanile.

Oma agressiooni meie maa vastu alustas Jaapan juba 1904. aastal Vene-Jaapani sõja ajal. Nagu teada, tungis Jaapan 1904. aasta veebruaris, kui läbirääkimised Jaapani ja Venemaa vahel olid veel käimas, kasutades tsaarivalitsuse nõrkust, ootamatult ja sõnamurdlikult, sõda kuulutamata meie maale kallale ja ründas Vene eskaadrit Port Arthuri rajoonis, et viia rivist välja mitu Vene sõjalaeva ja luua sellega soodus olukord oma laevastiku jaoks. Ja ta viis tõepoolest rivist välja kolm Vene esmaklassilist sõjalaeva. On iseloomulik, et 37 aastat pärast seda kordas Jaapan täpselt seda sõnamurdlikku võtet Ameerika Ühendriikide suhtes, kui ta 1941. aastal tungis kallale Ameerika Ühendriikide mereväebaasile Pearl Harbouris ja viis rivist välja rea selle riigi lahingulaevu. Sõjas Jaapaniga sai Venemaa teatavasti tollal lüüa. Jaapan aga kasutas tsaari-Venemaa lüüasaamist selleks, et võtta Venemaalt ära Lõuna-Sahhalin, kinnituda Kuriili saartel ja panna seega meie maa jaoks idas lukku kõik väljapääsud ookeanile, järelikult ka kõik pääsud Nõukogude Kamtšatka ja Nõukogude Tšukootia sadamaisse. Oli selge, et Jaapan seab endale ülesandeks kiskuda Venemaalt kogu tema Kaug-Ida.

Kuid sellega ei piirdu Jaapani anastuslik tegevus meie maa vastu. 1918. aastal, pärast nõukogude korra sisseseadmist meie maal tungis Jaapan, kasutades Inglismaa, Prantsusmaa ja Ameerika Ühendriikide tollaegset vaenulikku suhtumist Nõukogude maasse ning nendele toetudes uuesti kallale meie maale, okupeeris Kaug-Ida ja piinas neli aastat meie rahvast, riisus Nõukogude Kaug-Ida.

Kuid seegi ei ole veel kõik. 1938. aastal tungis Jaapan uuesti kallale meie maale Hassani järve piirkonnas Vladivostoki lähedal Vladivostoki ümberpiiramise eesmärgil ning järgmisel aastal kordas ta oma kallale-tungi juba teises kohas, Mongoolia rahvavabariigi piirkonnas Halhin-Goli lähedal eesmärgiga murda läbi Nõukogude territooriumile, lõigata läbi meie Siberi raudteemagistraal ja lõigata ära Kaug-Ida Venemaast.

Tõsi küll, Jaapani rünnakud Hassani ja Halhin-Goli piirkonnas likvideeriti Nõukogude vägede poolt suure häbiga jaapanlastele. Samuti likvideeriti edukalt Jaapani 1918.—1922. a. sõjaline interventsioon ja jaapani okupandid kihutati välja meie Kaug-Ida rajoonidest. Ent Vene vägede lüüasaamine 1904. aastal Vene-Jaapani sõja ajal jättis rahva teadvusse raskeid mälestusi. See lasus meie maal musta plekina. Meie rahvas uskus ja ootas, et saabub päev, kus Jaapan purustatakse ja see plekk likvideeritakse. Meie, vana põlvkonna inimesed, ootasime seda päeva 40 aastat. Ja see päev saabus. Täna tunnistas Jaapan enda võidetuks ja kirjutas alla tingimusteta kapitulatsiooni aktile.

See tähendab, et Lõuna-Sahhalin ja Kuriili saared lähevad Nõukogude Liidule ning nüüdsest peale ei ole nad enam Nõukogude Liidu ookeanist eraldamise vahendiks ja Jaapani kallaletungi baasiks meie Kaug-Idale, vaid Nõukogude Liidu otseühenduse vahendiks ookeaniga ja meie maa kaitsebaasiks Jaapani agressiooni vastu.

Meie nõukogude rahvas ei säästnud jõudu ega vaeva võidu nimel. Me elasime läbi raskeid aastaid. Kuid nüüd võib igaüks meist ütelda: meie võitsime. Nüüdsest peale võime pidada oma isamaad vabastatuks saksa kallaletungi ohust läänes ja Jaapani kallaletungi ohust idas. Kogu maailma rahvastele on saabunud kauaoodatud rahu.

Õnnitlen teid, minu kallid kaasmaalased, suure võidu puhul, sõja eduka lõppemise puhul, rahu saabumise puhul kogu maailmas!

Au Nõukogude Liidu, Ameerika Ühendriikide, Hiina ja Suur-Britannia relvastatud jõududele, kes saavutasid võidu Jaapani üle!

Au meie Kaug-Ida vägedele ja Vaikse ookeani meresõjalaevastikule, kes kaitsesid lõpuni meie kodumaa au ja väärikust!

Au meie suurele rahvale, võitja-rahvale!

Igavene au kangelastele, kes langesid võitlustes meie kodumaa au ja võidu eest!

Elagu ja õitsegu meie kodumaa!

Niiviisi lõppes see uus suurim Maailmasõda, purustati ning heideti alla viimne agressor kurikuulsast kolmeotsaga „teljest“ ja saabus lõpuks rahu rahvastele maapeal.

Ratsaspordivõistlustel Tallinna hipodroomil

Jalgpallivõistlus N armee meeskonnaga

Sm. N. Karotamm külastamas suvilaagrit Kloogal

Vahipostil

KORPUSE JUHTIMINE TEMA VÕITLUSTEEL

STAABI TÕÕALA

Korpuse staabi kujundamiseks oktoobrikuu algul 1942. a. Kolomnas võeti suurem osa ohvitseri väekoondiste ja teistest vähematest staapidest, osalt ka rivist. Kõigil neil polnud veel mingeid praktilisi kogemusi staabitöökorpuse ulatuses. Kuigi asuti kohe pärast formeerimist seda puudust kõrvaldama, korraldades staabi ohvitseridele kindla kava järgi rida õppusi staabitöö alal, ei suudetud ometi lühikese ajaga enne väljaastumist rindele korpuse staapi täiel määral töövõimeliseks juhtimisorganiks kokku sulatada.

„Töö õpetab,“ ütleb üks eesti vanasõna. Nii ka siin. Kui korpuse staabil tuli kümnekond päeva pärast formeerimist planeerida ja teostada korpuse koondamist Kolomnast Moskva alt Kalinini rindele Toropetsi, Andreapoli rajooni, siis sai ta selle küllaltki tõsise ülesandega rahuldavalt hakkama. Mõlema väekoondise laadimine vaguneisse, sõit raudteel, mahalaadimine ja liikumine maanteid mööda neile ettenähtud koondamisrajoonidesse toimus üldiselt ilma viperusteta. Korpuse staabi ohvitserid aga kasutasid sõiduaega raudteel, et vastavate käskkirjade ning sellesisulise kirjanduse põhjalikuma tundmaõppimisega rohkem süveneda oma kutseala töösse.

Ent see polnud korpuse staabile kaugeltki raskeim ülesanne, mida tal tuli lahendada korpuse võitlusteel. Need seisid veel ees.

Mõni nädal pärast koondumist Kalinini rindele algas korpuse väljamarssimine rindejoonele Velikije Luki piirkonda ja hargnemine lahinguks. Selle planeerimine, eriti aga teostamine oli korpuse staabile juba tublisti keerukamaks ülesandeks.

Korpuse osad asusid hajutatult kuni 100 km raadiusega, mistõttu tehniliste sidevahendite kasutamine oli raskendatud, kuna aga samal ajal rinde läheduse tõttu raadiot ei olnud lubatud kasutada; teed olid kõikjal täis tuisanud, nii et ei pääsenud läbi isegi hobusereega, rääkimata autodest; sellises olustikus tuli korpuse staabil mitmel korral ümber paikneda, kusjuures side uuendamisel pidi ületama samasuguseid raskusi. Oli juhtumeid, kus korpuse staap, saanud käsu ümberpaiknemiseks, pääsis välja oma asukohast lumevabamale teele ainult pärast paar päeva väldanud tee puhastamist lumest, sest tugev lumesadu ja tuisk ajas puhastatud teesad uuesti kinni ja puhastamise lõppedes ühes kohas pidi sedamaid kohe uuesti sellega algama otsast peale teises kohas.

Hoida niisugustes tingimustes pidevat sidet üksteisest kaugel paiknevate väeosadega ning juhtida nende tegevust, korraldada varustamist toiduga ja muud juurdevedu ning evakueerimist oleks olnud väga tõsiseks ülesandeks isegi kogemusrikkale ning hästi kokkusbõitletud juhtimisaparaadile, seda raskem siis vähese vilumusega Eesti Laskurkorpuse staabile.

Ent tänu korpuse staabi juhtivate jõudude (kindralmajor Lukas, polk. Külaots, polk. Luks jt.) energiale ja organiseerimisvõimele, samuti korpuse komandöri kindralleitnant Pärna kogemusrikastele ja põhjalikele juhistele viidi korpuse väljamarssimine ja hargnemine Velikije Luki lahinguks läbi suuremate äpardusteta ja rindejuhatuse poolt määratud tähtajaks.

Järgnes lahingute periood. See pidi olema ja tegelikult oligi korpuse juhtimisaparaadile tõeliseks katseks ning tema võimete prooviks.

Korpuse ees seisis siin kahesugune ülesanne: ühe väekoondisega tõrjuda tagasi vaenlase üha kõvenevaid vasturünnakuid Velikije Lukile edelast ja teistega võtta osa Velikije Luki linna vabastamisest.

See nõudis korpuse juhatuselt ning staabilt kogu energia, teadmiste, oskuste ja veel kaunis piiratud kogemuste täielikku rakendamist, et seda rasket ülesannet edukalt lahendada. Lahendada küsimust oli seda raskem, et väekoondised, isegi väeosad said tihtigi käske ning korraldusi vahetult armee juhatuselt, mööda minnes korpuse juhatuselt. Pärastpoole, kui kõik korpuse väeosad koondusid Velikije Luki alla, läks korpuse juh-

timine ning staabitöö tublisti hõlpsamaks. Ent ta sisaldas endas siiski veel hulga raskusi. Sest oli ju see ka korpuse juhtimisaparaadile tema esimeseks lahinguks n. ö. „tuleprooviks“.

Rasked töötingimused ja keerukas lahinguolukord Velikije Luki võitlustes olid korpuse juhtimisaparaadile tõeliseks lahingukooliks ja andsid temale rea väärtuslikke töökogemusi. Seoses sellega iga staabitööline ohvitser õppis praktiliselt tundma oma osa ja selle vajalikkust ning tähtsust staabi kui terviku töös, sai aru tiheda koostöö vajadusest mitte ainult staabi üksikute ohvitseride, vaid ka staabi osakondade ja spetsiaalstaapide (suurtükiväe, juhataja ja tagala staabid) vahel. Lõpuks Velikije Luki lahingud, mis vältasid vahetpidamata rohkem kui kuu aega päeval ja öösi, olid korpuse juhtimisaparaati kuuluvaile ohvitseridele puhtfüüsilise vastupidavuse treeninguks.

Võib öelda, et jaanuari lõpul 1943. a. Velikije Luki lahinguist väljudes oli korpuse staabil juba rikkalikke töökogemusi. Ta oli saanud hea karastuse.

Ent ühtlasi oli ilmnenud ka rida puudusi korpuse staabi ettevalmistuses. Nende kõrvaldamiseks asutigi nüüd täie energiaga tööle (lk. 79), mida soodustas asjaolu, et korpus asus rinde juhataja varus, kuni poolteistsada km rindejoonest tagapool ja võis töötada plaanikindlalt, enam-vähem rahulikus olukorras.

Uhes sellega avanesid korpuse staabil võimalused rikastada ennast uute töökogemustega korpuse väeosade ulatusliku väljaõppe planeerimisel ja selle teostamisel, samuti ka armee kaitsejoonte kindlustamistööde organiseerimise ning läbiviimise alal. Need mõlemad ülesanded sooritati edukalt ja said vastava hinnangu Kalinini rindejuhatajalt (vt. lk. 85).

Sellel ajajärgul oli korpuse suurtükiväe juhataja staabil võimalus novembris 1943. a. Neveli, Novosokolniki ja Nasva lahinguis, millest neid oli määratud osa võtma (vt. lk. 91), tunduvalt kasvatada oma Velikije Luki all omandatud juhtimisoskuse pagasit uute väärtuslike kogemustega. Oma oskusliku töö eest neis lahinguis pälvis ta kõrgeid autasusid Nõukogude Liidu Valitsuselt ja sai korduvalt väejuhatuse tänu osaliseks, kelle käske ta lahingus oli täitnud.

Septembris veeti kapten Lõokese juhtimisel korpuse poolt väga raskeis teoludes Neveli ja Novosokolniki alla N armee tarvis suurem kogus laskemoona, mis töö täideti kuni 300% üle normi ja lõpetati enne tähtaega. Ka see töö samuti kui paljude teiste sellesarnaste ülesannete täitmine korpustöelistelt, leidis vastavat tunnustust.

*

Veebruari alguses 1944. a. paigutati Eesti Laskurkorpuse ümber Leningradi rindele, kus staabil tuli taas organiseerida ja teostada väljaõpet. Kõrvuti sellega töötas staap kõigis üksikasjus välja: dessandivastase võitluse plaani Soome lahe lõunakaldal Šepelevi tuletornist kuni Kurgo-lovo poolsaareni; korpuse pealetungi plaani ühes Narva jõe forsseerimisega Narva-Jõesuu ja Riigi küla vahel. Uhtlasi tuli organiseerida ja läbi viia ulatuslikud kindlustustööd kogu korpusega Luuga jõe joonel. Kõik need tööd täideti korpuse staabi poolt täie eduga ja leidsid Leningradi rinde juhatuse tunnustust.

Kohe pärast koondumist Leningradi rindele oli korpuse suurtükiväe osi määratud toetama Narva rajoonis võitlevaid vägesid. Narva vallutamise võtsid osa juba korpuse suurtükivägi ja miinipilduja-üksused täies koosseisus; nende keskendatud plaanipärane rakendamine lahingus nõudis korpuse suurtükiväe juhatuselt, eesotsas kindralmajor sm. Aruga, mitte ainult ulatuslikku ning samal ajal täpset ja kuni pisimate üksikasjadeni tungivat ettevalmistustööd, vaid ka ettenägelikkust ja suurt loomisvõimet. Kõigi nende töödega sai korpuse suurtükiväe juhataja staap polkovnik Paulmanni juhtimisel hästi hakkama ja pälvis armee juhatuse tänu ja isikuline koosseis valitsuse autasusid.

ENSV vabastamislahingute alguseks oli korpuse juhtimise organ omandanud kõrge kvalifikatsiooni.

Seda tõestab esimese lahingu organiseerimine ja läbiviimine Emajõel 17. septembril, kus korpuse staabil, korpuse komandöri kindralleitnant Pärna isiklikul juhtimisel, oli läbi viidud väga suur töö ja seda mitte ainult ulatuselt, vaid samal määral ka täpsuse ja mitmesuguste detailide väljatöötamise poolest. Nagu teame, kandis see töö rikkalikku vilja. Hoogsa pealetungiga, kõikide relvaliikide omavahel lususalt koos töötades, forsseerisid korpuse osad Emajõe, murdsid läbi vaenlase kaitsest ja asusid teda jälitama, säilitades kõrget liikumistempot kogu Eesti vabastamisoperatsioonide ajal.

Vaenlase kiire ja hoogsa jälitamise käigus kindralleitnant Pärna vahetel juhtimisel moodustati motoriseeritud liikuvad eelsalgad. Nende varustamisel transpordiga, juurdeveo ja evakueerimise korraldamisel demonstreeris korpuse tagala staap alampolkovnik Rebase juhtimisel, eriti aga alampolkovnik Rosse, hiilgavalt oma organiseerimisvõimeid.

Suure ja Väikese väina forsseerimine ja võitlus saarte pärast oli erakordselt keerukas ning raske ülesanne, eriti kui võtta arvesse neid ujuv- ja transpordivahendeid, mis korpus sai selleks kasutada. See nõudis veel suuremat täpsust, detailidesse tungimist, ettenägelikkust ja loomisvõimet kui lahing Emajõel. Kuid korpuse juhatus, tema operatiiv-

osa alampolkovnik Pehmega ja tagala osa lahendas ka selle ülesande hiilgavalt.

Sapöörid korpuse inseneri polkovnik Puroga andsid oma parima. Nad olid ehitanud rindel 235 mitmesugust puusilda, ehitanud ja remontinud sillutamata teid ja maanteid 689,4 km, demineerinud, hävitanud ja teinud kahjutuks 109 000 vaenlase miini.

Alampolkovnik Vladimirovi kõigi erialade sidelased näitasid, et nad omavad kõrget kvalifikatsiooni oma erialal. Väsimatult ja osavasti töötas alampolkovnik Katšurin traatside loomisel ja säilitamisel. Major Klotškov suutis täiel määral tagada pideva raadioside. Lahingus Eesti vabastamise eest vahetas korpuse staap 23 korda oma asukohta, s. o. keskmiselt iga kahe päeva pärast, kusjuures korpuse komandör ühes operatiivgrupiga liikus oma alaliselt pealetungivate vägede esimeses ešelonis. Selles olustikus suutsid sidelased tagada katkematu side ja seda dubleerida mitmesuguste teiste vahendite kaudu.

Pärast Eesti lõplikku vabastamist koondus korpus Tallinna rajooni ja korpuse staabi tegevuses tuli rahulikum aeg, kuid mitte kauaks. Ajavahemikul 10.—19. veebruarini paiknes korpus raudteel ümber Kura-maale, kus tal tuli varstigi uuesti osa võtta lahinguist. Ent seekordne vedu raudteel ja uute lahingute organiseerimine ja juhtimine ei tekita nüüd enam korpuse staabile erilisi raskusi. Töötanud raskemais tingimuses ning evides piisavaid lahingukogemusi, valmistas ta ette ja juhtis oma tegevuse piirides kindla käega neid lahinguid, saavutades sealjuures vastavat edu.

Korpuse staabi viimaseks, ühtlasi ka kõige rohkem viimistletud tööks oli pealetungi planeerimine kahe armee liitekohas Veerate jões rindel Hevervesesist Klapanesini, rinde pöördega põhjasuunast loodesse ja samal ajal üleminekuga ühest armeest teise naaberarmee juhatuse alla. Selle lahingu ettevalmistamisel läbimurde menetlus ja lahingu läbiviimine vaenlase kaitse sügavuses oli teostajate poolt, alates väekoondise komandöridest ja nende staapidest kuni pataljoni komandörideni, erilisel konstrueeritud eeloleva lahinguvälja kujutistel üksikasjaliselt kuni 7—8 km sügavuseni läbi töötatud, arvestades sealjuures vaenlase võimalikke tegevusvariante.

Seda lahingut ei tulnud enam läbi viia. Tol ajal, kui korpuse väeosad teostasid väljamarssimist ja hargnesid lahinguks, saabus teade hitlerliku Saksamaa kapituleerumisest. Viimaseks korpuse lahingutegevuseks oli metsade läbirehitsemine kirde, ida ja kagu pool Salduse linna.

Selline oli korpuse juhatuse töö korpuse juhtimisel tema võitlusteel. See töö oli sooritatud hästi, ja võib julgesti kinnitada, et korpuse saavu-

tatud edu lahinguis saksa okupantidega Suure Isamaasõja võitlusrindeil on suures osas tingitud korpuse asjatundlikust juhtimisest korpuse komandöri kindralleitnant Pärna ja tema staabi poolt eesotsas staabiülema kindralmajor Lukasega.

*

Korpuse juhatuse töö ulatuse kohta rohkem kui kahe ja poole aasta vältel, lugedes asutamise ajast kuni sõja lõpuni, annavad tunnistust mõned siinkohal järgnevad arvulised andmed. Nii näiteks: operatiivosakonna poolt on selle aja vältel valmistatud kirjalikult 206 käskkirja, 400 korraldust, 2800 lahinguettekannet ja operatiivkokkuvõtet, läbi töötatud 9 lahinguoperatsiooni plaani, organiseeritud 28 väliõppust korpuse väekoondiste ja väeosade staapidega ühes sidevahendite kasutamise ja 84 staabiõppust, organiseeritud õppetöö kontrolli ja antud abi 83 korral.

Sama aja vältel luureosakonna poolt on koostatud 85 luureplaani, 372 luure-ettekannet, luurekokkuvõtteid ja aruandeid, kontrollitud luuremeeskondade ettevalmistust ja antud sel alal abi 167 korral, arvestatud ja saadetud edasi tagalasse 5534 vangistatud vaenlase soldatit ja ohvitseri.

Kaadriosakond on toimetanud ümmarguselt 20 000 ettepanekut autasustamiseks, andnud 1630 õiendust järelepärimistele sõjaväelaste omastele. Šifri osakonnast on läbi käinud ümmarguselt 10 000 šifreeritud telegrammi. Topograafiateenistus on arvestanud ja andnud välja kasutamiseks 592 419 eksemplari topograafilisi kaarte.

Tagala töötamine polkovnik Luksi juhtimisel väljendub kõige silmapaistvamalt selles, et korpuse eksisteerimise aja vältel pole kordagi olnud häiret toitlustamises ja alati on õigel ajal antud välja riietus ja jalatsid. Sama edukalt ja sama suure täpsusega ning tagajärgedega, mis kõrgema väejuhatuse poolt on korduvalt kõrget hindamist leidnud, töötasid sanitaarala polkovnik Palu ja veterinaarala polkovnik Nõmme oskuslikul juhtimisel.

POLIITILINE ETTEVALMISTUS

„Lahing on võitleja moraalsete ning füüsiliste omaduste ja vastupidavuse kõige suurem proov. Sageli tuleb lahingusse astuda pärast väsitavat rännakut ja võidelda vahetpidamata nii päeval kui öösi mitu ööd-päeva järjest. Seepärast peab võitleja, et täita oma ülesannet võitluses, oskama taluda igasuguseid raskusi ja puudusi, jäädes seejuures erksaks, mehi-seks ja kindlameelseks, ning peab kogu aeg püüdma kohata vaenlast,

teda kas vangi võttes või hävitades," ütleb „Punaarmee jalaväe lahingumäärustik“.

„Punaarmee jalaväe lahingumäärustiku“ eeltoodud nõudmise täitmisele oli suunatud Eesti Laskurkorpuse komandöride, poliitiliste organite ja partei- ning kommunistlike noorte organisatsioonide töö. Erinevalt teistest Punaarmee väeosadest oli meie isikkoosseisu sõjalise ning poliitilise väljaõppe tase esialgu äärmiselt ebauhtlane ja sõjaväelisest korrast arusaamine väga mitmekesine. Nii mõnelgi mehel oli Nõukogude tegelikkusest väär ettekujutus. Ei tule unustada ka seda asjaolu, et kodanlik nationalistlik propaganda kahekümne aasta kestel oli juuri ajanud, inimeste teadvuse läbi immutanud natsionalismi ja šovinismi mürgiga. Ka oma sotsiaalselt seisundilt oli isikkoosseis väga kirju. Sellele lisaks oli meie väeosade ridadesse valgunud hallparuneid, endisi politseinikke, vapse ja isamaaliitlasi, kes igati püüdsid desorganiseerida meie ridu, lastes liikvele provokatsioonilisi kuuldusi ja tehes nõukogudevastast kihutustööd. Seejärest osutasid väeosade formeerimise ja sõjalise väljaõppe ajal juhtkonnale meie ridade puhastamises klassivõõrastest nõukogudevastastest ollustest suurt abi kommunistid ning kommunistlikud noored.

Eesti K(b)P Keskkomitee ja Eesti NSV valitsus saatsid Punaarmee eesti rahvuslikesse väeosadesse parimaid partei, kommunistlike noorte ning nõukogude kaadreid. Meie ridadega liitusid paljud NSVL Ülemnõukogu ja ENSV Ülemnõukogu saadikud. Need nõukogude ning parteikaadrid etendasid suurt osa väeosade formeerimisel, isikkoosseisu sõjalises ning poliitilises väljaõpetamises võitlusteks, isikkoosseisu tihedas koondamises bolševistliku partei ümber ja isikkoosseisu poliitilis-moraalse taseme tõstmises. Päevast päeva tehti pingelist tööd selleks, et reameestele, seersantidele ning ohvitseridele täiesti selgeks teha nõukogude korra alused, sotsialistliku süsteemi paremused võrreldes kapitalistliku süsteemiga, bolševistliku partei ja Nõukogude valitsuse poliitika majandusliku ning kultuurilise ülesehitustöö alal, leninlik-stalinlik rahvuspoliitika ja Nõukogude riigi välispoliitika.

Osali isikkoosseisust oli esialgu väär arusaamine, nagu ei oleks Eesti, kuuludes Nõukogude Liidu koosseisu, iseseisev ja sõltumatu. Neil inimestel puudus veel arusaamine sellest, et ainult Nõukogude Liitu astumisega saavutas eesti töörahvas tõelise sõltumatuse ja on liidus teiste Nõukogude rahvastega suuteline ka seda sõltumatust kaitsma. Neil puudus veel arusaamine sellest, et võitlus saksa fašistlike röövvalutajate vastu on võitlus Nõukogude Liidu rahvaste, sealhulgas ka eesti rahva sõltumatuse ja vabaduse eest, sest vaenlane oli seadnud oma eesmärgiks Nõukogude rahvaste orjastamise ning nende omariikluse ja sõltumatuse

hävitamise. Oma 3. juulil 1941 peetud raadiokõnes ütles seltsimees Stalin:

„Vaenlane on julm ja halastamatu. Ta seab endale eesmärgiks vallutada meie maid, mis on niisutatud meie higiga, haarata meie vili ja õli, mis on toodetud meie tööga. Ta seab endale eesmärgiks mõisnike võimu taastamise, tsaarivalitsuse taastamise, venelaste, ukrainlaste, valgevenelaste, leedulaste, lätlaste, eestlaste, uzbekkide, tatarlaste, moldaavlaste, grusiinlaste, armeenlaste, azerbaidžanlaste ja teiste Nõukogude Liidu vabade rahvaste rahvusliku kultuuri ja rahvusriikluse hävitamise, nende saksastamise, nende muutmise saksa vürstide ja parunite orjadeks. Kaalul on seega Nõukogude riigi elu või surm, NSVL rahvaste elu või surm, see — kas Nõukogude Liidu rahvad jäävad vabaks või langevad orjusse.“

Seda seltsimees Stalini väidet kasutasid meie partei ning kommunistlike noorte töötajad ja agitaatorid vestlustes võitlejate, seersantide ning ohvitseridega tõestusena, et eesti rahvas võitleb oma rahvusliku sõltumatuse, omariikluse eest, Nõukogude Liidu sõltumatuse eest tervikuna, samuti nagu teised rahvad, võideldes saksa fašismi vastu oma rahvusriikluse ja sõltumatuse eest, võitlevad ühtlasi ka eestlaste rahvusriikluse rajamise eest. Mitmel korral peeti loenguid, esmajoones kommunistidele ja kommunistlikele noortele, Nõukogude Liidu rahvaste leninlik-stalinliku sõpruse ja suure vene rahva kui vanema venna üle Nõukogude rahvaste peres. Samal ajal õppisid partei kaadrid usinasti Lenini ja Stalini teoseid rahvusküsimuse üle ja pidasid referaate ohvitseridele ning võitlejatele.

Peetud vestlustes tõsteti esile eestlaste ja venelaste ajaloolist sõprust, kasutades selleks tõsiasi minevikust ja olevikust. XIII sajandist alates pöördusid eestlased oma võitluses saksa orjastajate vastu mitmel korral vene vürstide poole abi saamiseks. Uuemaal ajal oli tuntud eesti kirjanik-demokraat C. R. Jakobson (1841—1887) arvamisel, et saksa parunitest võib eesti rahvas vabaneda Vene riigi abiga.

Eesti töölisliikumine on arenenud vene revolutsioonilise töölisliikumise, eeskätt revolutsioonilise Peetrilinna töölisliikumise mõjul. Suurt revolutsioonilist mõju sellele on avaldanud Balti revolutsioonilised vene meremehed. Sotsiaaldemokraatlik bolševistlik organisatsioon Tallinnas loodi Mihhail Ivanovitš Kalinini juhtimisel. 1905. ja 1917. aasta revolutsioonis sammusid eesti tööliselised kõrvu vene tööliklassiga. Kodanluse võimu aastail valmistasid hitlerlased ette fašistlikku riigipööret Eestis ja eestlaste muutmist saksa imperialistide orjadeks. Pätsi valitsus oli muutumas fašistlikuks valitsuseks. Ainult Nõukogude rahvaste abiga kõrvaldas eesti rahvas 1940. aastal fašismi ohu ja pani kehtima nõukogude võimu. 1941. aastal võtsid saksa röövvalutajad eesti rahvalt tema vaba-

duse ja iseseisvuse. Ja uuesti, nagu kogu ajaloo kestelgi, võib eesti rahva vabanemine saksa orjastajaist toimuda vaid vennalikus liidus vene rahva ja teiste meie maa rahvastega. Nõukogude Liidu rahvaste sõprus bolševistliku partei ja selle juhi seltsimees Stalini juhtimisel kindlustab võidu fašistliku Saksamaa üle. Kõik need küsimused olid paljudele reavõitlejatele ja seersantidele peetud vestluste ja poliitiliste õppetundide sisuks. Punaarmee eesti rahvuslike väeosade ja pärastpoole Eesti Laskurkorpuse formeerimise esimesest päevast peale kuni tänapäevani on isikkoosseisu kasvatamine NSVL rahvaste leninlik-stalinliku sõpruse vaimus poliitiliste organite, parteiorganisatsioonide ja kommunistlike noorte tähelepanu keskuseks.

Sõjalise väljaõppe ajal sooritati ka suur partei-organisatsiooniline ja agitatsiooni- ning propagandatöö. Kõigis roodudes ja nendega võrdsetes allüksustes töötasid täisjõulised partei- ja kommunistlike noorte organisatsioonid, igas jaos, igas meeskonnas oli kommuniste ja kommunistlikke noori. Allüksustes peeti poliitilisi õppetunde, vestlusi, anti poliitilist informatsiooni. Väekoondistes ilmus eestikeelseid ajalehti. Nõukogude Informatsioonibüroo operatiivteated tehti võitlejaile õigeaegselt teatavaks. Kogu parteilises ja agitatsiooni- ning propagandatöös olid seltsimees Stalini käskkirjad kõige tähtsamal kohal. Ja selleks ajaks, kui korpus asus rindeteele, oli isikkoosseis juba saanud hea sõjalise ning poliitilise väljaõppe, olid välja kujunenud partei- ja kommunistlike noorte kaadrid, oli juba olemas tugevaid partei- ja kommunistlike noorte organisatsioone, kes olid suutelised oma mõjuga kindlustama lahinguülesannete täitmise.

*

1942. aasta novembris-detsembris sooritasid korpuse väeosad ja -koondised pikki väsitavaid rännakuud Kalinini rindel, astusid tihtipeale käigult võitlustesse, korpuse isikkoosseisul tuli igasugustest raskustest ja puudustest üle saada, pidades päeval ja öösi võitlust vaenlase vastu. Sel meie maale raskel ajal ja korpuse tegevuse vastutusrikkal perioodil kasvas bolševistlikku parteisse astujate arv, suurenes juurdekasv kommunistlike noorte ridades. Parteibürood toimetasid parteisse vastuvõttu otse lahinguolukorras. Parteisse astujalt nõuti piiritut truudust Nõukogude Kodumaa vastu, mis oli ilmnunud ka tema lahingutegudes. Muldonnis Velikije Luki lähistel pidas vaenlase kuulirahe all oma istungit major Tsukeri kuulipildurite pataljoni parteibüroo. Siin võeti UK(b)P liikmekandidaadiks vastu Saaremaa kalur rühmaülem nooremleitnant Albert Kariste. Mõni päev hiljem sooritas Kariste lahingus Alekseikovo küla juures

heroilise kangelasteo, mille eest ta autasustati Lenini ordeniga ja Ameerika Ühendriikide medaliga „Sõjaliste teenete eest“. Samal ajajärgul võeti Leninlik-Stalinliku Kommunistliku Noorsooühingu liikmeks vastu seersant Oskar Ahi, kolhoosnik Leningradi oblastist. Meie roodu pealetungi takistas vaenlase dzott. Rood oli seda juba mitu korda rünnanud, aga tagajärjetult. Siis roomas sm. Ahi komandöri loal üksinda dzoti juurde, hüppas selle katusele ja loopis korstnatest sisse granaate. 6 fritsu, kel õnnestus dzotist välja hüpata, andsid end vanggi. Sm. Ahi autasustati, nagu sm. Karistegi, Lenini ordeniga. Velikije Luki lahingute ajajärgul võeti ainuüksi ühest väekoondisest 455 inimest parteisse ja üle 200 inimese Kommunistliku Noorsooühingu liikmeks. See asjaolu annab tunnistust partei- ja kommunistlike noorte organisatsioonide tiheidast seosest massidega, annab tunnistust partei ja Kommunistliku Noorsooühingu piiritust autoriteedist, meie kommunistide ja kommunistlike noorte autoriteedist parteitute juures. Ka järgnevail aastail sai nagu reeglilis, et lahingute ajajärgul suurenes partei ning Kommunistlike Noorsooühingu liikmeksastumiseks antavate avalduste arv.

Punaväelane Arakas sai käsu kindlaks teha vaenlase tulistuspunktide asukohad. Ta täitis lahingukäsu õigeaegselt, hoolimata sellest, et sai luurekäigul haavata. Selle luurekäigu ajal jõudis ta otsusele astuda Kommunistliku Noorsooühingu liikmeks. Olles komandörile ette kandnud käsu täitmisest, andis ta kohe kommunistlike noorte organisaatorile sooviavalduse, milles ta kirjutas: „Palun võtta mind leninlik-stalinliku Komsomoli liikmeks. Tahan kommunistliku noorena osa võtta Isamaasõjast, kätte maksta saksa fašistlikele okupantidele ja hävitada neid kõigi nende metsikuste ning kuritegude eest ja kiiremini vabastada neist Nõukogudemaa.“ Punaväelane Merilo kirjutas oma sooviavalduses: „Tahan olla Kommunistliku Noorsooühingu liige, säästmata oma elu lüüa saksa röövvalutajaid ja võidelda sotsialistliku Kodumaa eest.“

Tõmmates laialdaselt parteisse parimaid sõdureid, eriti lahinguis silma paistnud, võtsid parteiorganisatsioonid ühtlasi tarvitusele abinõusid partei ridade sulgemiseks klassivõõrastele elementidele, kodanlikele natsionalistidele ja endistele kodanlike parteide liikmetele, kes armeesse sissetunginuna tikkusid ka parteisse selleks, et parteilisusega varjata oma vaenulikke tegusid. Nõukogude Eesti vabastamise ajal, kui meie võit fašistliku Saksamaa üle oli juba käega katsutav, püüdsid parteisse tungida igasugused veel säilinud vaenulikud elemendid. Seetõttu kerkis eriti teravalt esile parteisse astujate aktiivse individuaalse sõelumise vajadus, nende hoolika tundmaõppimise ja kontrollimise vajadus, noorkommunistide igapäevase tõsise parteilise kasvatamise vajadus.

Partei ridade tugevdamine andis võimaluse kindlustada meie sõjalist väljaõpet ka poliitiliselt ja tagada juhtkonnalt saadavate lahingukäskude täitmine.

1944. aasta juunist augustini tegid korpuse väeosad Kingissepa rajoonis metsasel ja soisel maastikul läbi eduka lahingutreeningu. Olukord ja maastik, kus toimusid õppused, sarnanes tulevaste pealetungilahingute maastikuga Nõukogude Eesti territooriumil. Õppustel näitasid poliitilised töötajad, kommunistid ja kommunistlikud noored üles oma eesrindlikku osa, nad kindlustasid oma partei-poliitilise mõjuga isikkoosseisu terve poliitilis-moraalse meeleolu, 60- kuni 80-kilomeetriliste rännakute edukaid sooritamisi, rünnakuid metsasel ja soisel maastikul. Nende õppuste kestel tegid poliitilised töötajad, partei ning kommunistlike noorte organisatorid ja nende asetäitjad ka ise läbi tubli treeningu. Likvideeriti iga-sugused juhuslikkused ja oma koha mitteteadmine lahingus; roodude komandörid omandasid kogemusi ülesannete andmises partei- ning kommunistlike noorte organisatsioonidele lahingukäskude täitmiseks. Seltsimees Stalini raamatu „Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast“ õppimisel reameeste, seersantide ja ohvitseride poolt tehti ära suur töö. Peale partei-poliitilise töö tavaliste vormide, nagu partei-, kommunistlike noorte, punaväelaste ja ohvitseride koosolekud, nõupidamised, instrueerimised, vestlused, poliitilised õppetunnid, poliitiline informatsioon, loengud ja miitingud, võeti kasutamisele ka sellised vormid, nagu „kättemaksu arveraamat“, kuhu iga sõjamees kirjutas, mille eest ta tasub kätte saksa okupantidele, Eesti Laskurkorpuse ohvitseride pöördumine oma rahva poole, materjalid ning dokumendid saksa okupantide metsikustest Eesti NSV-s, sakslastest vabastatud valdadest päritolevate eestlaste esinemine võitlejaile. Meie ajalehed avaldasid süstemaatiliselt sakslaste ning eesti rahva reeturite vastu viha õhutavat materjali.

*

1944. aasta märtsis astusid meie suurtüki- ja miinipildurite väeosad ning allüksused esimestena korpusest üle Eesti piiri ja asusid tulepositsioonile Narva linna piirkonnas. See Eesti piirist üleminek kasutati ära poliitilise momendina. Allüksused peatusid piiril, toimus lühikesi miitinguid ning võitlejad, seersandid ja ohvitserid märkisid üles Eesti kodusinnale astumise aja ja töotasid lüüa vaenlast halastamatult, olla kangelasliku Leningradi rinde väärivad sõdurid.

Eesti suurtükiväelased ja miinipildurid võtsid osa lahingutest Narva pärast. 26. juulil 1944 vabastati Narva linn saksa röövlitest. Oma võitlus-

kogemusi andsid suurtükiväelased ja miinipildurid laialdaselt edasi laskurallüksustele ning jutustasid pöörasest hävitustööst ja sakslaste kuringudest Narva linnas. Need lahingud näitasid veel kord, et ka Eesti vabastamine toimub verises võitluses, et vaenlane pañeb meeletult vastu ja seepärast on tarvilik lahinguteks hästi ette valmistuda.

*

14. septembriks 1944 koondusid korpuse väeosad kagu pool Tartu asuvasse piirkonda. Koondumiskohal tehti otsekohe rännaku kokkuvõte ning kontrolliti veel kord parteiliste ja kommunistlike noorte jõudude paigutamist: igas jaos, igas meeskonnas ning sõidukis oli kommuniste ja kommunistlike noori. Roodude ja rühmade agitaatoreile korraldati seminarid nende töö üle lahingus. Partei ja kommunistlike noorte rooduja patareikoosolekuil arutati küsimust kommunistide ning noorkommunistide eesrindlikust osast lahingus.

Poliitilised osakonnad mobiliseerisid kogu partei-poliitilise aparadi selleks, et teha kogu isikkoosseisule teatavaks Leningradi rinde vägede põhiline ülesanne: „Koostöös 3. Balti rinde vägedega anda surmahoop sakslaste rühmitusele Baltimail, vabastada Nõukogude Eesti saksa rööv-vallutajaist ja anda saksa kiskjale surmahoop tema enda koopas.“

Isikkoosseisu hulgas õpiti korpuse ohvitseride ja kindralite avalikku kirja eesti rahvale „Miks meie võitleme nõukogude võimu eest Eestis“, samuti Eesti K(b)P Keskkomitee üleskutset, ja korraldati vestlusi järgmistel teemadel: a) Kuidas peab tegutsema võitleja jõe forsseerimisel; b) Mida hoogsamini jälitame vaenlast, seda kiiremini vabastame oma kalli Tallinna; d) Punaarmee sõjaväeline vandetõotus on meie võidu alus. Veoautodele, kahuritele, puudele teede ääres, plankudele ja majaseintele kirjutati võitlusloosungeid.

Kommunistidele ja kommunistlikele noortele anti parteilisi ülesandeid; näiteks sai kommunist seersant Kuld ülesandeks esimesena roodus jõuda üle Emajõe, kommunist nooremseersant Sepäl — esimesena asuda rännakule ja tõmmata enesega kaasa teisi võitlejaid.

Õsi vastu 17. septembrit 1944 korraldati pataljonides lahingueelseid miitinguid. Neil miitinguil esinesid korpuse komandör, poliitiliste osakondade ülemad, väeosade komandörid, parimad võitlejad ja ohvitserid. Samuti esinesid miitinguil EK(b)P Keskkomitee sekretär N. Karotamm, valitsuse liikmed sm. Olga Lauristin, N. Andresen ja mõned teised.

Leitnant Pärdel teatas miitingul: „Hiljuti kohtasin oma isa. Ta ütles mulle, et sakslased on vägivaldselt mobiliseerinud mu vennad. Isa kin-

nitas mulle, et kui nad ei tule üle Punaarmee poole või ei anna end vangi, siis nad ei ole enam tema pojad ega minu vennad. Jagagu siis oma saatust koos sakslastega. Oleme halastamatud saksa fašistide ja nende käsilaste vastu, sellest hoolimata, kes ta on — vend, sõber või tuttav, kui ta aga on reetnud Kodumaa.“

Veel kord rõhutati hooga pealetungi tähtsust, sest ainult hoogne pealetung päästab Eesti linnad ja külad purustamisest ning eestlased fašistlikule Saksamaale küüditamisest.

Meie korpusest vasakul ründasid vaenlast kaardiväe osad. Agitatsiooni- ning propagandatöös rõhutati üleskutset „Pealetungis kaardiväelastest mitte maha jääda, aga nendest ette jõuda“, „Lüüa vaenlast kaardiväelaste kombel“. Iga sai selgeks, et meie pealetungi võrreldakse kaardiväelaste pealetungiga vasemalt.

Saabus 17. septembri hommik. Esimestena forsseerisid Emajõe kommunistide juhtimisel olevad allüksused. Tormijooksul vaenlase esimesele kindlustatud punktile Kavastus läksid ees kommunistid ja kommunistlikud noored. Edukast jõe forsseerimisest ja edasilükkumisest anti allüksustele teada välklehtede kaudu. Nii näiteks teatas üks välklehti, et leitnant Haviste võitlejad on teisel kaldal ja peavad kindlalt kinni oma platsdarmist, „kiiresti nende juurde, edasi!“ Öhtustel nõupidamistel tehti kokkuvõtteid kommunistide ja kommunistlike noorte töö kohta esimesel lahingupäeval.

Pealetungi tempo kasvas iga päevaga. Partei poliitiline töö suurenes ja muutus keerukamaks. Oli tarvis partei- ja kommunistlike noorte organisatsioonid roodudes säilitada täisjõulistena lahingu kestel. Partei poliitiline aparaat tuli toime oma ülesannetega, kindlustas partei ja kommunistlike noorte jõudude õige paigutuse allüksustes ja liikuvates Avinurme vallutamise ning Tallinna vabastamise gruppides. Iga päev tehti igale võitlejale teatavaks Nõukogude Informatsioonibüroo operatiivteated ja Kõrgema Ülemjuhataja Nõukogude Liidu marssali seltsimees Stalini käskkirjad ning populariseeriti lahingutes silmapaistnud võitlejaid.

Võitluste ajal Eestis ja pärastpoole Kuramaal oli parteipoliitilise töö peamiseks vormideks: kommunistide otsene seltsimine võitlejatega, lahingukäsu teatavakstegemine isikkoosseisule, isikliku vaprusse eeskuju, parteitute enese järel tõmbamine rünnakusse, eesliinil asuvatele allüksustele ajalehtede ja kirjade korraliku kättetoomise kindlustamine, allüksustele lahingulehtede ja võitlustes silmapaistnute kohta välklehtede edasiandmine ja komandöride abistamine tänukirjade ning -kaartide koostamises ja saatmises võitlejatele ja seersantidele. Selline tänukaartide saat-

mine lahingu ajal oli väga levinud. Toon siin ühe sellise kaardi teksti, mille saatis major Paulman lahingu ajal Narva pärast:

„Julgele ja vaprale Leningradi rinde sõdurile jefreitor Evald Päevale. Avaldan tänu julge ja ennatsalgava tegutsemise eest võitlustes Narva linna vabastamisel Teile kui eesti rahvusliku väeosa ühele esimestest võitlejatest, kes forsseerisid Narva jõe ja tungisid Narva linna.

Uksuse komandör major Paulman. 26. juulil 1944.“

Neid tänukaarte hoiavad võitlejad hoolikalt ja heldimusega koos oma partei- või Kommunistliku Noorsooühingu piletiga ja punaarmeeelase raamatuga.

Võitluste vaheaegadel korraldati lühikesi miitinguid seltsimees Stalini käskkirjade puhul, eriti siis, kui korpusele oli avaldatud tänu. Seltsimees Stalini käskkirjad kutsusid isikkoosseisus esile uue ründevoimustuse. Seltsimees Stalini 20. septembri käskkirjale pühendatud miitingul teatas nooremseersant Peterson: „Kogu sõja ajast on käesolevad päevad kõige rõõmustavamad. Meie oleme pälvinud suurima väepealiku Stalini tänu. Saavutagem siis, seltsimehed, see, et lähemal ajal kogu maailm jällegi kuuleks seltsimees Stalini käskkirjast meie võitlustegudest.“

Punaarmeeelane Sepp ütles: „Ainult nõukogude võim osutab nii suurt tähelepanu meie rahvale. Kõrgema Ülemjuhataja seltsimees Stalini tänu on meile suureks auks ja see kohustab meid kümnekordistama oma pingutusi võitluses vaenlasega.“

Väsimusest hoolimata püüdsid võitlejad ja ohvitserid kaasa võtta võimalikult palju laskemoona ja liikuda kiiremini edasi, et vaenlasele mitte anda võimalust asuda kaitsele. Loosung „Edasi Tallinna! Pälvigem teiskordne tänu oma kallilt Stalinilt!“ juhib võitlejad lahingusse ja innustab neid uutele kangelastegudele. 22. septembril vabastatakse Tallinn. Seltsimees Stalin avaldas jällegi tänu meie korpusele.

Miitinguid korraldati ka meie sõjameeste sangaritegude puhul. Peeti näiteks miiting, mis oli pühendatud praeguse Nõukogude Liidu Kangelase nooremleitnant Alliku rühma võitlejate kangelastegudele. See rühm forsseeris esimesena Väikese väina, vallutas taktikaliselt tähtsad punktid ja jäi nendesse kindlasti püsima.

Agitatsioonitöö tulipunktiks oli vaenlase vastu viha õhutamine, pealetungikihu kõvendamine. Roodu parteiorganisaator vanem Nanto sai lahingus surmavalt haavata. Tema viimased sõnad juurderutanud võitlejaile ja ohvitseridele olid: „Seltsimehed! Ma ei saa enam teiega koos lüüa vaenlast. Soovin teile edu. Makske kätte minu surma eest.“ Võitlejad ja ohvitserid tõotasid oma parteiorganisaatori surma eest vaenlasele kätte maksta.

Võitlusoperatsioonide läbiviimise ajal Kuramaal oli kogu parteipoliitiline töö allutatud ühele pealoosungile: „Purustame sakslased Kuramaal ning kindlustame lõplikult ja jäädavalt Lenini linna ja Nõukogude Baltikumi ohutuse!“

Kuramaal toimus parteipoliitiline töö lakkamatult ööd ja päevad. See aitas kiirendada autasustamise materjalide vormistamist, samuti parteisse ja Kommunistlikku Noorsooühingusse vastuvõtmise materjalide vormistamist. Oösiti tehti täpsemalt kindlaks, kes parteiorganisaatoreist, kommunistlike noorte organisaatoreist, kommunistidest ja kommunistlikest noortest on reast välja langenud ja lahendati kindlakujulisemalt väljajangenute asendamise organisatsiooniline küsimus.

Parteipoliitilised töötajad mobiliseerisid sageli kogu isikkoosseisu selleks, et lahingutes ilmsikstulnud puudusi kõrvaldada ja välja juurida. Võitlused Kuramaal toimusid erilistes tingimustes. Rännata tuli läbi soo põlvini vees, tankitõrje kahureid tuli mõnikord käsitsi edasi vedada, tuli kiires korras ehitada teid läbi metsa. Parteipoliitiline aparaat aitas juhtkonda raskustest üle saada, võitlusindu tõsta, propageerida nõuet, et metsas tegutsetaks väikeste salkadena ja aitas väiksemate kaotustega täita lahinguülesandeid. Ja kui korpus kogu Isamaasõja kestel täitis auga oma lahinguülesanded, kui ta mitmel korral sai Suure Stalini tänu osaliseks, kui enamik korpuse väeosadest on autasustatud lahinguordenitega ja korpuse väeosadele, väekoondistele ning korpusele tervikuna on antud Kaardiväe nimetus, siis on kõiges selles hindamatuid teeneid eesti bolševikel ja kommunistlikel noortel, kõigeiks selleks on ülimal määral kaasa aidanud nende eesrindlik osa lahingutes, nende surematud heroilised kangelasteod Kalinini oblasti väljadel, Narva juures, võitlustes Nõukogude Eesti pärast ja lahingutes Kuramaal.

Kommunistid, nii komandörid kui ka võitlejad, olid täiesti teadlikud sellest, et lahinguülesande täitmisel peavad nemad olema eeskujuks, ja et mida ägedam on võitlus, seda suurem on nende vastutus. Sedasama tundsid väga hästi ka komandörid-ainujuhtijad. Pealetungi ajal Sõrve poolsaarel ei olnud mõnel allüksusel vaenlase ägeda kombineeritud tule tõttu edu ja nad heitsid pikali, jäädes teistest allüksustest maha. Väeosa komandör polkovnik Virit (parteitu) pöördus abisaamiseks parteipoliitiliste töötajate ja kommunistide poole. Poliitiline töötaja Tisler, parteiorganisaator Kello ja kommunistlike noorte organisaator Ploom viibisid allüksuste esimestes ridades, nad kutsusid kommuniste ja kommunistlikke noori üles esimestena tõusma rünnakule ja sööstma surmapõlglikult edasi vaenlase vastu. Ja siis, sel lahingu ohtlikul ja otsustaval hetkel tõusid kommunistid ja kommunistlikud noored kui üks

mees, tõmmates endaga kaasa kõik teised võitlejad, kõik allüksused. Rünnak oli üksmeelne, julge ja hoogne. Allüksused vallutasid sakslaste toe — kiviaia, ja hakkasid edukalt edasi tungima. Käskkirjas väeosale avaldas polkovnik Virit poliitilistele töötajatele, kommunistidele ja kommunistlikele noortele erilist tänu.

Kommunisti leitnant Suu juhtimisel ründasid luurajad julgelt vaenlase garnisoni Palamula asulas ja hävitasid kuni 60 hitlerlast, kaotades ise vaid 4 meest haavatutena.

Kommunisti kapten Kelbergi juhtimisel sooritas luuresalk ööl vastu 28. septembrit 1944 kaluri mootorpaadiga luureretke Muhu saarele. Julged luurajad ületasid esimestena 8 kilomeetri laiuse Suure väina, uurisid saare rannikut ja töid kaasa väärtuslikke andmeid vaenlase kohta.

Kustumatu kuulsuse teenisid endale eesti väeosad Suure ja Väikese väina forsseerimise ning Muhu saare ja Saaremaa puhastamisega vaenlasest. Neis võitlustes said kangelassurma tublid bolševikud alampolkovnik Rosse, major Miller, kapten Belov, kapten Rubljov ja leitnant Soo.

Leitnant Allik, leitnant Repson, seersant Tähe ja nooremseersant Matjašin ilmutasid väinade forsseerimisel ja saarte vabastamise võitlustes erilist sangarlikkust ja mehisust, mille eest NSVL Ülemnõukogu Presiidium andis neile Nõukogude Liidu Kangelase aunime koos Lenini ordeni ja Kuldtähe medaliga.

Eesti rahvas ei unusta iialgi Läänemaa Varbla valla talupoja, UK(b)P ja Kommunistliku Noorsooühingu liikme leitnant Jakob Mardi poeg Kunderi surematut kangelastegu. 18. märtsil 1945 oli käimas lahing Bli-dene raudteejaama piirkonnas Kuramaal. Meie allüksuse pealetungi takistas vaenlase dzott, kust sakslased tulistasid kuulipildujast. Võitlejad eesotsas leitnant Kunderiga blokeerisid dzoti. Kunder roomas dzoti juurde ja heitis avausse üksteise järel kaks granaati. Kuulipilduja vaikus. Allüksus hakkas edasi liikuma, aga samal hetkel avas vaenlase kuulipilduja uuesti tule, tekitades meile tunduvald kaotusi. Kunder sai raskesti haavata, aga siiski, võttes kokku viimse jõu, roomas ta Nõukogude Liidu Kangelaste Aleksander Matrossovi ja Joosep Laari eeskujul dzoti laskeava juurde ja kattis selle kinni oma kehaga. Eesti rahva tubli poeg hukkus, aga oma surmaga ta võitis, kindlustades oma väeosale lahinguedu.

Üks teine allüksus oli vaenlase tule all maha heitnud. Allüksuse kommunistlike noorte organisaator jefreitor Kaiv tõusis rünnakule, temale järgnesid kommunistlik noor Patrail ja teised kommunistlikud noored. Nende eeskuju innustas ja tõmbas rünnakule kogu allüksuse ning kindlustas sellega lahingukäsu täitmise.

**EESTI TALLINNA
KAARDIVÄE LASKURKORPUSE
JUHATUS**

*Kaardiväe
kindralmajor
JAAN LUKAS*

*Kaardiväe
kindralleitnant
LEMBIT PÄRN*

*Kaardiväe
kindralmajor
KARL ARU*

*Kaardiväe
polkovnik
VASSIL KULAOTS*

*Kaardiväe
polkovnik
AUGUST PUSTA*

mees, ühinevates endaga kaasa kõik teised võitlevad. Kõik sõjasaused
Eestis on ühinevad ja võitlevad. Kõik on ühinevad ja võitlevad. Kõik on
ühtsed — kiiresti ja hõlpsalt. Kõik on ühtsed ja võitlevad. Kõik on
ühised ja võitlevad. Kõik on ühtsed ja võitlevad. Kõik on ühtsed ja võitlevad.

Kommunistid on ühinevad ja võitlevad. Kõik on ühtsed ja võitlevad. Kõik on
ühised ja võitlevad. Kõik on ühtsed ja võitlevad. Kõik on ühtsed ja võitlevad.
Kõik on ühtsed ja võitlevad. Kõik on ühtsed ja võitlevad. Kõik on ühtsed ja võitlevad.
Kõik on ühtsed ja võitlevad. Kõik on ühtsed ja võitlevad. Kõik on ühtsed ja võitlevad.

Kõik on ühtsed ja võitlevad. Kõik on ühtsed ja võitlevad. Kõik on ühtsed ja võitlevad.
Kõik on ühtsed ja võitlevad. Kõik on ühtsed ja võitlevad. Kõik on ühtsed ja võitlevad.
Kõik on ühtsed ja võitlevad. Kõik on ühtsed ja võitlevad. Kõik on ühtsed ja võitlevad.
Kõik on ühtsed ja võitlevad. Kõik on ühtsed ja võitlevad. Kõik on ühtsed ja võitlevad.

Üks teine sõjakõrgus oli see, et meil ei olnud ühtegi kommunisti. Meil ei olnud ühtegi kommunisti.
Meil ei olnud ühtegi kommunisti. Meil ei olnud ühtegi kommunisti. Meil ei olnud ühtegi kommunisti.
Meil ei olnud ühtegi kommunisti. Meil ei olnud ühtegi kommunisti. Meil ei olnud ühtegi kommunisti.
Meil ei olnud ühtegi kommunisti. Meil ei olnud ühtegi kommunisti. Meil ei olnud ühtegi kommunisti.

Kommunistlikud noored Soo ja Feelman, olles relvastatud kergekuulipilduja ja automaadiga, purustasid vaenlase rühma, hävitades 10 ja võttes vangi 9 vaenlase sõdurit.

Just lahingutes tuli ilmsiks võitlejate, seersantide ja ohvitseride poliitilis-moraalne meelekindlus, nende liitumus ühtseks pereks ja nende relvavendlus, nende viha vaenlase vastu. Lühikeses lahingus ühes metsas purustas meie allüksus vaenlase grupi, kus oli ka eesti fašiste. Üks eesti fašist sihtis meie rühma komandöri leitnant Vassilkovi pihta. Seda märkas punaarmeelane Ahtman ja jõudis oma lasuga vaenlase lasust ette, päästes sellega komandöri elu. Seltsimees Ahtman oli parteitu, õppustel eriti silma ei paistnud, lahingus aga muutus ta hoopis teiseks, ta rinnas hakkas keema viha vaenlase vastu. Surmanud hitlerlase, hüüdis Ahtman: „Vaata mul äraandjat. Saksa munder seljas ja tahab minu komandöri ära tappa.“ Samal päeval surmas seltsimees Ahtman veel kaks vaenlase sõdurit.

Paljud haavatud jäid edasi rivisse. Ainuüksi polkovnik Trankmanni väeosas jäi rivisse edasi 39 haavatut, neist 17 kommunisti, 11 kommunistlikku noort ja 11 parteitut.

Võitlustes Nõukogude Kodumaa eest said kangelassurma järgmised poliitilised töötajad: vanem pataljoni komissar Rüütli, major Arno, alam-polkovnik Avald, kapten Kivinurk, leitnant Vares ja leitnant Ubaleht.

Igavene au bolševike partei truudele poegadele, kes langesid võitlustes meie Nõukogude Kodumaa vabaduse ja iseseisvuse eest!

*

Bolševikud ja kommunistlikud noored liitsid ühte väeosade isikkoosseisu, tõmbasid endaga kaasa parteituid, kõvendasid partei seost massidega, selgitasid isikkoosseisule bolševistliku partei ning Nõukogude valitsemise otsuseid, tegid igale võitlejale teatavaks lahingukäsud ning olid õppustel ja võitlustes eesrindlikud.

Kuid parteipoliitiline aparaat tegi Isamaasõja kestel suurt selgitustööd ka kohaliku elanikkonna hulgas Kalinini ja Leningradi oblastis, Nõukogude Eestis ja Kuramaal; eriti aktiivselt tehti seda tööd Eesti NSV territooriumil.

Nõukogude Eesti vabastatud elanikkonna hulgas tehtud poliitilise töö sisuks oli:

a) Teadete levitamine Punaarmee võitudest, Nõukogude Liidu välispoliitilistest edusammudest, NSVL rahvaste vankumatust sõprusest ja Nõukogude tagala töösaavutustest;

b) viha õhutamise saksa röövvalutajate vastu, kasutades selleks nii ametlikult avaldatud materjale hitlerlaste metsikuste kohta kui ka kohalike elanike teateid sakslaste metsikustest ning võitlejate eneste poolt kindlaks tehtud sakslaste metsikuse juhtumeid;

c) fašistliku valepropaganda paljastamine;

d) 15.—16. septembril 1944 Võru linnas peetud Eesti NSV Ülemnõukogu 3. istungjärgu otsuste selgitamine;

e) suuremate asulate tööliste, talupoegade ja haritlaste abistamine ajutiste täitevkomiteede valimisel, korrapidamisel ning ühiskondlike hoonete, koolide, haiglate, käitiste, veskite, peremeheta karja jne. valvamisel.

Tööd eraelanikkonna hulgas tegid kõik, alates kindralitest ja poliitiliste osakondade ülematest ning lõpetades reameestega. Aga põhikaadriteks töös elanikkonna hulgas olid poliitiliste osakondade agitaatorid ja väeosade poliitilised töötajad. Aktiivselt võtsid sellest tööst osa ka meie NSVL Ülemnõukogu ja ENSV Ülemnõukogu saadikud, kes töötasid korpuses.

Peamisteks tööviisideks töös kohaliku elanikkonna hulgas olid: vestlused üksikult ja rühmades, koosolekud ja miitingud, lendlehtede, plakate ja loosungite levitamine. Nõukogude Eesti vabastamise kestes korraldati miitinguid Haapsalu ja Kuressaare linnas ning Kohila, Risti, Märjamaa ja teistes alevites.

Asulates pandi üles loosungeid ja plakateid seltsimees Stalini pildiga. Talupoegadele jagati ajalehti „Uus Postimees“ ja „Rahva Häääl“. Paljudes kohtades näidati filme, esinesid kunstilise isetegevuse rühmad, dzäss-orkestrid. Meie võitlejad, seersandid ja ohvitserid paljastasid vestlustes talupoegadega fašistlikku valet Nõukogude Liidu ja Punaarmee kohta, samuti valet Eesti Laskurkorpuse kohta, kes fašistide teatel pidi juba Velikije Luki juures hävinud olema. Keegi Ahja valla talunaine, kohanud oma poega, Eesti Laskurkorpuse võitlejat, rääkis naabritele, et poeg olevat hoopis muutunud, temast olevat saanud nõukogude inimene, ta mõistvat isegi poliitikat. Võitlejad ise, kohates oma küla mehi ja vesteldes nendega, tundsid oma poliitilist arenemist, mida omavahel olles ei märgatudki. Punaarmeele Malm seletas talupoegadele arusaadavalt, et saksa okupantide poolt äravõetud maa antakse lähemal ajal talupoegadele tagasi. Punaarmeele Lõmps ütles talupoegadele: „Nii võimsat armeed kui see, kes praegu liigub Eesti territooriumil lääne poole, ei ole iialgi veel olnud. Eesti rahvas võib nüüd olla täiesti rahulik. Teda ei ähvarda enam orjastamisohu.“

Agitatsiooni- ja propagandatöö tulemused ja isikkoosseisu käitumine andis end peagi positiivselt tunda meile endile. Talumehed ja -naised

aitasid meie allüksustel kiiremini edasi liikuda, vedasid oma hobustel sõjaväe vara ja varustist, andsid väärtuslikke teateid vaenlase kohta ning pakkusid oma teeneid teejuhtidena metsasel ja soisel maastikul. Talurahvas kostitas meie komandöre ja võitlejaid piima, juurvilja, õlle ja meega. Sageli võeti meid vastu lilledega.

Haapsalu linna hoogne vallutamine meie väeosade poolt takistas sakslasi küüditamast Saksamaale suurt rühma eestlasi, kelle hulgas oli ka Tartu Ülikooli arstiteaduskonna õppepersonaal ühes õppekabinettide täieliku sisustisega, riistadega ja preparaatidega. Arstiteaduskonna varandus võeti otsekohe valve alla ja anti pärast edasi kuuluvuse järgi.

Sajad parimad partei ja kommunistlike noorte töötajad, agitaatorid ja propagandistid töötasid Eesti NSV maakondades üksikute majanduspoliitiliste kampaaniate läbiviimisel, osutades kohalikele partei- ja nõukogude organeile tõhusat abi.

*

Lühidalt kokku võttes võib parteipoliitilise töö tähtsuse kohta Eesti Laskurkorpuses ütelda järgmist:

1) Parteipoliitiline töö tõstis korpuse isikkoosseisu poliitilis-moraalset taset. Seda näitab selgesti partei- ja kommunistlike noorte organisatsioonide kasv. Nii näiteks kasvas Isamaasõja aastail kommunistide arv korpuses üle 960% ja kommunistlike noorte arv 750%;

2) kommunistid ja kommunistlikud noored andsid eeskuju võitlustes saksa fašistlike rööv vallutajate vastu, tõmbasid endaga kaasa parteituid ja innustasid neid sangarlikele kangelastegudele eesti rahva eest, nõukogude isamaa eest, meie kalli Stalini eest;

3) parteipoliitiline töö aitas meie juhtkonnal luua rahvuslikud sõjaväelised kaadrid, kes on truud Lenini-Stalini parteile ja nõukogude võimule;

4) parteipoliitiline töö aitas Eesti Korpuse juhtkonnal kasvatada vappraid Punaarmee komandöre ja võitlejaid, aitas neid õpetada vaatama elule nõukogulikult, toimuvaid sündmusi õieti mõistma ja olema Nõukogude Kodumaa truudeks poegadeks, aitas kogu korpusel auga täita nõukogude isamaa kaitsmise püha kohust ja pälvida kaardiväe korpuse nimetust.

Parteipoliitiliste töötajate ning partei- ja kommunistlike noorte organisatsioonide ülesandeks on kindlustada saavutatud edu, säilitada korpuse võitlustraditsioonid, mobiliseerida kogu isikkoosseis korpuse väeosade võitlusvõime edasiseks tõstmiseks, kasutades selleks täiel määral ära Isamaasõja kogemused. Kommunistid ja kommunistlikud noored pea-

vad andma eeskuj sōjalises ning poliitilises vāljaōppes, sōjavaelise distsipliini kōvendamises, meie riigi piiride kaitsmises ning kaskude, eeskirjade ja mēarustikkude taitmises. Nad peavad vāsimatult vōitlema selle eest, et Eesti Tallinna Kaardivāe Laskurkorpus oleks eeskujulikuks korpuseks vōiduka Punaarmee ridades.

LÖPPSÕNA

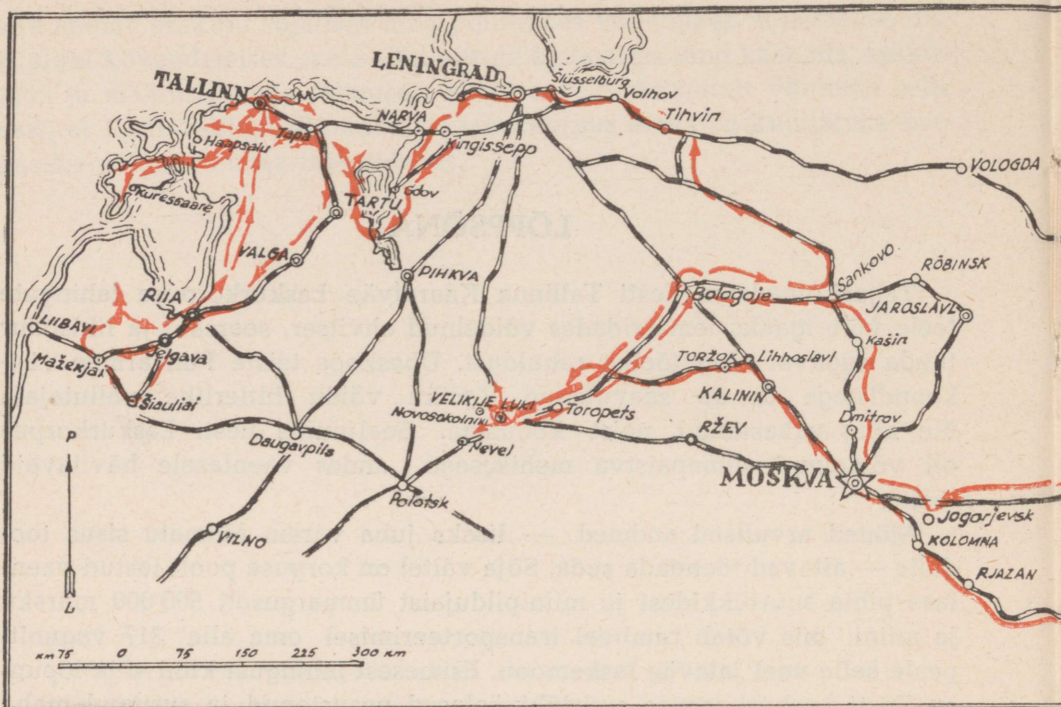
Tagasi vaadates Eesti Tallinna Kaardiväe Laskurkorpuse lahingute teele võib igaiüks tema ridades võidelnud ohvitser, seersant ja lihtsõdur tunda sügavat ning tõelist rahuldust. Uheskoos teiste Punaarmee väekoondistega ta on saavutanud lõpliku võidu hitlerlike vallutajate üle ning vabastanud neist kodumaa. Sealjuures Eesti Laskurkorpus oli võidelnud silmapaistva mehisusega, andes vaenlasele hävitavaid lööke.

Mõned arvulised andmed — lisaks juba varem raamatu sisus tooduile — aitavad tõendada seda. Sõja vältel on korpuse poolt lastud vaenlase pihta suurtükkidest ja miinipildujaist ümmarguselt 500 000 mürsku ja miini, mis võtab raudteel transporteerimisel oma alla 317 vagunit; peale selle veel jalaväe laskemoon. Esimesest lahingust kuni sõja lõpuni on Eesti Laskurkorpuse suurtükiväelased purustanud ja surunud maha 325 suurtüki- ja miinipildujapatareid, 344 üksikut suurtükki ja miinipildujat, 48 tanki, iseliikuvat suurtükki ja soomustransportööri, 994 mitmesugust kuulipildujat, 1085 tulepesa ja -punkti, 575 punkrit, soomuskuplit ja blindaaži, 107 vaenlase vaatluspunkti ja hävitanud 18 280 m pikkuses sakslaste kaevikuid. Uhes sellega jala- ja suurtükiväetulega on rivist välja löödud rohkem kui 14 000 vaenlase soldatit ja ohvitseri.

Alates lahinguist Velikije Luki all kuni sõja lõpuni on Eesti Laskurkorpus, töötades koos teiste Punaarmee osadega, purustanud (või tekitanud rasket kahju) saksa 26 jalaväe-, kaitse- ja motoriseeritud rügementi, 7 kaitsefüsiljeeri- ja sapööripataljoni, 6 suurtükiväerügementi, 4 suurtükiväe divisjoni ja üle 30 muu mitmesuguse väeosa. Sama aja vältel on hävitatud 24 994 vaenlase ohvitseri ja soldatit, löödud rivist välja üle 33 000 ohvitseri ja soldati.

Sealjuures Eesti Laskurkorpus on hävitanud ja saanud sõjasaagiks 53 suurtüki- ja miinipildujapatareid, 807 mitmesuguse kaliibriga suurtükki ja miinipildujat, 49 tanki, 633 autot, 2126 hobust, kuni 10 000 vintpüssi ja automaati.

Sellise vaenlase elavjõu ja sõjatehnika kahjustamise ning väejuhatuse poolt antud lahinguülesannete eeskujuliku täitmise eest võitlusrin-

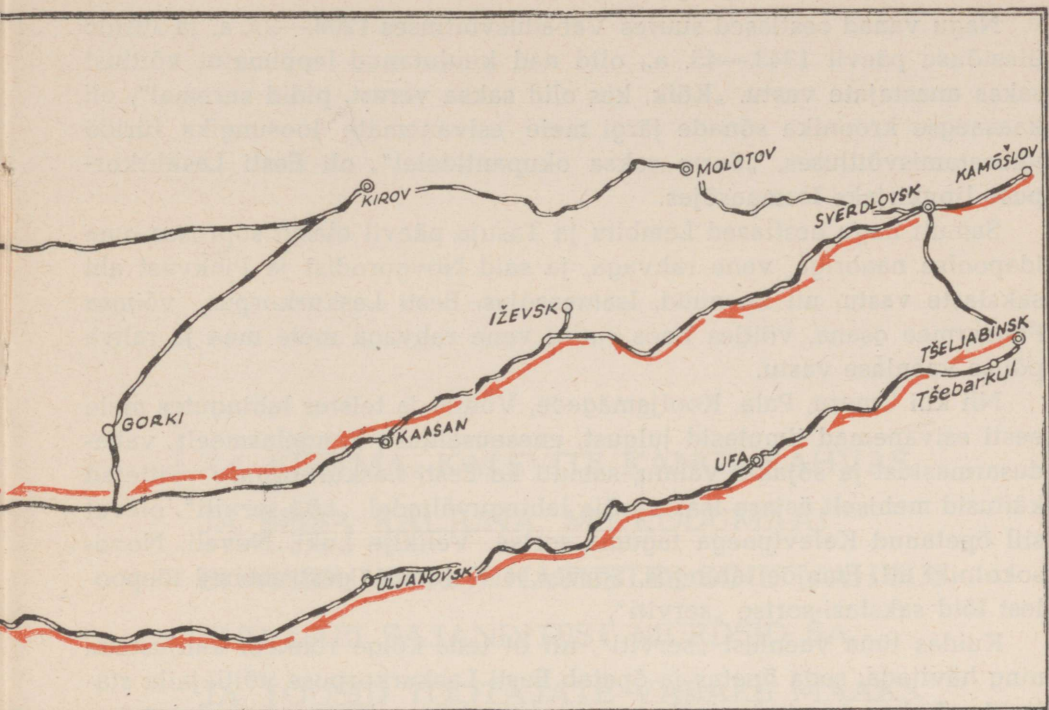

Joon. 17. Korpuse teekor

del saksa anastajatega on Kõrgema Ülemjuhataja seltsimees Stalini poolt avaldatud Eesti Laskurkorpusele seitsmel korral tänu. Korpuse väeosi on autasustatud Punalipu ordeniga, Suvorovi 2. järgu ordeniga, Kutuzovi 3. järgu ordeniga, Aleksander Nevski ordeniga ja Punatähe ordeniga. Üle 20 000 reavõitleja, seersandi, ohvitseri ja kindrali on autasustatud Nõukogude Liidu ordenitega ja medalitega.

Sellise kõrge hinnangu osaliseks on Eesti Laskurkorpus saanud tänu oma võitlejate ja ohvitseride põhjalikule lahingulisele ja poliitilisele ettevalmistusele, heale varustusele ja moodsaimale relvastusele, mis võimaldas neil igas olukorras ja igal ajal täita Kõrgema Väejuhataja poolt korpusele ülesseatud lahinguülesandeid.

Seaajuures lahinguline ettevalmistus, mis baseerus oma kui ka teiste poolt ammutatud Suure Isamaasõja kogemustel, hõlmas samuti uute kaardrite ettevalmistamist korpusele. Korpuse olemasolu kestel on lahinguis kõige rohkem silmapaistnud reavõitlejate ja seersantide koosseisust välja koolitatud ümmarguselt 1400 uut ohvitseri; peale selle on ette val-

nd Suures Isamaasõjas.

mistatud noori ohvitserikaadreid. Korpuse väeosades on lõpetanud seersantide kooli üle 1500 reavõitleja.

Poliitiline ettevalmistus, mis taotleb tugeva moraali ja tahtejõu, mehisuse ja nõukogude patriotismi sisendamist ning säilitamist korpuse võitlejais ja sulatamist neid üheks monoliitseks massiks, kasvatades neid poliitiliselt ja arendades isikulises koosseisus kõrget ideelisust, operatiivsust ja sihikindlust. Niimoodi poliitiliselt ettevalmistatud Eesti Laskurkorpuse sõdurid, samuti nagu kõik teisedki Punaarmee võitlejad avaldasid Isamaasõja võitlusväljadel massiliselt heroismi.

*

Eesti Laskurkorpuse sõdurid ja ohvitserid — oma rahva parimad pojad — näitasid Suure Isamaasõja tandreil, et nad on pärinud oma esivanemailt nende auväärt traditsioonid ja võitlusmoraali, nende vaprus, sitkuse ja mehemeele.

Nagu vanad eestlased suures Vabadusvõitluses 1208.—27. a. ja Jüriöö ülestõusu päevil 1343.—45. a., olid nad kuulutanud leppimatut võitlust saksa anastajate vastu. „Kõik, kes olid saksa verest, pidid surema!“, oli kaasaegse kroonika sõnade järgi meie esivanemate loosungiks Jüriöö vabastamisvõitluses. „Surm saksa okupantidele!“, oli Eesti Laskurkorpuse lipukirjaks Isamaasõjas.

Samuti nagu eestlased Lembitu ja Tasuja päevil elasid sõpruses oma idapoolse naabriga, vene rahvaga, ja said Novgorodist ja Pihkvast abi sakslaste vastu, nii ka nüüd, Isamaasõjas, Eesti Laskurkorpus, võimsa Punaarmee osana, võitles koos suure vene rahvaga meie maa ja rahva põlise vaenlase vastu.

Nii kui Ümera, Pala, Kooljamägede, Võnnu ja teistes lahingutes meie eesti esivanemad ilmutasid julgust, eneseusaldust, kangelasmeelt, vabadusarmastust ja sõjakat vaimu, samuti ka Eesti Laskurkorpuse võitlejad käitusid mehiselt äsjase Isamaasõja lahinguväljadel. „Löö serviti“, olevat siil õpetanud Kalevipoega taguma sortse. Velikije Luki, Neveli, Novosokolniki all, Emajõe lahingus, Sõrves ja Kuramaal eesti mehed tõepoolest löid sakslasi-sortse „serviti“.

Kuidas lüüa vaenlast „serviti“, nii et teda kõige rohkem kahjustada ning hävitada, seda õpetas ja õpetab Eesti Laskurkorpuse võitlejaile stalinlik sõjakunst, mis tugineb:

— meeskonna eeskujulikul sõjalisel väljaõppel, kõikumatul distsipliinil, kindlal korral ja organiseeritusel, komandöride käskude täpsemisel, sangarlikkusel, püsivusel ja saavutatud edu endale kindlustamisel;

— komandöride oskusel meisterlikult juhtida alluvaid, organiseerides koostööd väeliikide vahel, rakendada eeskujulikult sõja tehnikat, osavasti manööverdada vägedega lahinguväljal, korraldada staapide tööd ning organiseerida luuret vaenlase kõigekülgeks tundmaõppimiseks ja juhtida tagala tööd.

Võidurikka Punaarmee ridadesse kuuluvana oli ja on selle stalinliku sõjakunsti suurtest ning kaugeleulatuvatest saavutustest osasaamine Eesti Laskurkorpusele kindla edu ning võidu pandiks.

JÄÄ KESTMA, KALEVITE KANGE RAHVAS,
JA SEISA KALJUNA, ME KODUMAA!
EI VAIBUND KANNATUSTES SINU VAHVUS,
END LABI SAJANDITEST MURDSID SA.
JA TÕUSID TÖÖTAJATE VABAKS MAAKS,
ET PÄIKENE SU PÄEVADESSE PAISTA SAAKS.

SISUKORD

SAATEKS	7
EESSÕNA	9
EESTI RAHVUSVÄEOSADE FORMEERIMINE JA SAATMINE RINDELE	13
VÕITLUSED VELIKIJE LUKI ÜMBER	29
Uldist	29
Läbimurre sakslaste kaitsest	33
Sakslaste vastulöök	36
VÕITLUSED VELIKIJE LUKI VABASTAMISEKS	45
ETTEVALMISTUSED EESTI NSV VABASTAMISEKS	77
Õppetöö Toropets-Andreapoli rajoonis	77
Kaitsejoonte kindlustamistöodel	84
Marss rindele	87
Novosokolniki, Nevel, Nasva	91
Lonkja suunal	95
Leningradi rindel	96
Narva vabastamine	103
OPERATSIOONID EESTI NSV VABASTAMISEKS	109
Mandriosa vabastamine	109
Tallinna vabastamine	127
Mandriosa vabastamise lõpuleviimine	130
EESTI NSV SAARTE VABASTAMINE	133
Suure väina forsseerimine ja Muhu vabastamine	133
Väikese väina forsseerimine ja Saaremaa vabastamine	141
Sõrve vabastamine	159
KORPUS EESTI NSV RANNAKAITSEL	175
LAHINGUD KURAMAA VABASTAMISEKS	179
Ettevalmistus lahinguiks	179
Marss rindele	182
Lahingud Kaulaci ümber	186
Ettevalmistus uuteks lahinguteks	204
Koduteel	212
KORPUSE JUHTIMINE TEMA VÕITLUSTEEL	225
Staabi tööala	225
Poliitiline ettevalmistus	230
LÕPPSÕNA	245

Koostanud ja toimetanud kaardiväe polkovnik V. Külaots.

Illustreerinud G. Reindorff.

Ladumisele antud 7. VIII 45. Trükkimisele antud 19. X 45. Paber 67 : 95 cm $\frac{1}{16}$. Trükiarv 15 200. Trükitähti trükipoognas 44 800. Trükipoognaid 18,75. Arvutuspoognaid 18,76. MB-02706. Tellimise nr. 789. Teksti ladu ja trükk — trükikoda „Punane Täht“, Pikk tänav 54/58; kaane ja pilditahvlite trükk — graafikatööstus „Oktoober“, Tartu mnt. 49. Tallinn 1945.

Боевой путь Гвардейского Эстонского Таллинского Стрелкового Корпуса.
На эстонском языке.